

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_228728

UNIVERSAL
LIBRARY

EDUCATION DEPARTMENT, PUNJAB.

PERSIAN SELECTIONS.

FOR SECONDARY SCHOOLS.

نہید خرد

RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
Mufid-i-'Am Press,
LAHORE.

11th Edition.

1912

Price 0-4-9.

اعرابوں کے قاعدے

نمبر شمار	قاعدے	مثالیں
۱	مُحْلُوٹ ہے دو چشمی لکھی گئی +	قندھار
۲	تُونِ عُنَّة جو لفظ کے درمیان ہے۔ اُس پر اُلٹا جزم دیا ہے۔ اور جو آخر میں ہے۔ اُس میں نُقْطہ نہیں دیا +	رائد۔ جاں +
۳	یا۔ یہ معروف جو لفظ کے آخر ہے۔ وہ دائرے کی لکھی گئی ہے +	گشتی
۴	یا۔ یہ معروف کے رسوا باقی سب بے اپنی لکھی گئیں +	بے۔ بے۔ کے۔ بائے۔ اوتے +
۵	جو واؤ بولی نہیں جاتی۔ اُس کے نیچے آرٹھی لکیر ہے +	خود۔ خویش +
۶	حروفِ مشنوع پر حرفیں نہ لکھا ہے۔ جہاں واؤ یا یے کے معروف آوں دیوڑ۔ غور۔ جھول ہونے کا شبہ پڑتا ہے + کسیر +	رہمائیہ۔ غور۔ جھول۔

باقی قاعدے اخیر کے صفحے پر دیکھو +

فهرست مضامین

نمبر شمار	مضمون	نمبر صفحه
۱	انتخاب از تاریخ زفرشته	۱
۲	انتخاب از ناسخ التواریخ	۴۷
۳	انتخاب از انوار سبیلی	۸۴
۴	انتخاب از ابو الفضل	۱۲۴
۵	انتخاب از دیوان سعدی	۱۴۸
۶	انتخاب از دیوان نشاط	۱۶۲
۷	انتخاب از سکندر نامه	۱۸۱
۸	انتخاب از شاهنامه	۲۲۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

انتخاب از تاریخ فرشته

ذکر جلال الدین محمد اکبر پادشاه

شیخ ابو الفضل برادر شیخ فیضی جزوی و کَلِّی قضاپای
آں پادشاه عالیجاه را در اکبر نامه ثبت نموده - و مؤلف
را بس اوراق محمد قاسم فرشته که در صدور اختصار است -
مخلصه آں را در بس کتاب مندوج مے سازد - و میگوید -
وَقَدْ كُنْتُ نَصِيرُ الدِّينِ مُحَمَّدِ هَمَائِيں پادشاه از افتادن از بام
بشدت ضَعْف گرفتار گشت - از کان دولت و اعیان حضرت
شیخ جلی را که از مُقْتَدِران دژگاه بود - رحمت رسانیدن
اخبار آں حالت بایلغار روانه پنجاب گردانیدند - و او در
کلاٹر سعادت ملازمت شاهزاده در یافتن قضیه ساخته را
معرض داشت + و عقب آں پُچوں خبر رحلت رسید - اُمرا
لوازم تَعَزُّیْت بجا آوردند - و باز اتفاق یک دیگر دوم ماه
روبیج الثانی ۹۶۳ هجری ثلث و سِتِّین و تِسْعِائِیْت شهرزاده
جلال الدین محمد اکبر را که سیزده سال و نه ماه از عمرش

گذشته بود - در کلاَنور بر تختِ فرمانداری اجلاس دادند + قطعه
 محلِ اُمید شکفت و وزید بادِ مراد
 مرادِ خلقِ خدا آن چنانکه باید داد
 ز دشتِ فتنه دوراں جهاں بشد این
 که پاؤشاه جهاں پای بر سر بر نهاد

بیرم خانِ نژدگان باوجود منصبِ سپهسالاری و اتابقی بخدمت
 و کالت نیز بر سیده منتصبی اُمور ملک و مال گزید - و
 فرامینِ بشارتِ جلوس و استمالتِ سپاه و رعیت باطراف
 و اکناف فرستاده متعاجات و راهداری و سلامانه و پیشکش
 تمامی ممالک محروسه را معاف داشت + و تختِ شاه
 ابوالمعالی را که دواعیعی مخالفت داشت - گرفته در مقام
 قتل شد - و چون آن حضرت که راشیم شریفش بیشتر
 بعرض آشنایی و گاه بخاقانِ اکبر ادا خواهد شد - از کمال
 ترحم راضی نشد - آن سید را مقبیه ساخته پیش پهلوانِ گل گیر
 کوئوال بلاهور فرستاد + شاه ابوالمعالی بعد از چند روز از حبس
 گریخته - پهلوانِ گل گیر از کمالِ نجات خود را بگشت +
 نزدی بیگ خاں حاکم دہلی جمیع اسبابِ پادشاهی را از
 دہلی مضبوط ابو القاسم میرزا ولدِ کامراں میرزا بآردوس
 ظفر قرین فرستاد + و علی قلی خاں بیستانی حاکم سبل و
 سکندر خاں آوزبک حاکم آگره و بهادر خاں حاکم دیپاپور
 و مثنعم خاں اتابلق و محمد حکیم میرزا عراض فرستاده اظهار
 اخلاص و بندگی نمودند + بعد از مویب رفیوزی اثر بعزم
 اشتیصال سکندر شاه بدامن کوه سوارک رفت + و پس

از جنگ سکندر شاه میان کوه سواک گرخت و رانچند
 راجه نگر کوٹ بدرگاه آمدہ نوازش بسیار یافت۔ و ملک مرودنی
 باقطاعش مقرر گشت و از کثرت بارندگی عرش آشیانی
 بجالندھر در آمدہ مدتی در آنجا توقف نمود و در آن اداں
 سلیماں میرزا کم فرہ صنی کردہ بقصد تسخیر کابل از بدخشان
 روان شد و بعد از وصول او منعم خاں حاکم کابل کہ
 سردار کار دیده بود۔ حصارى شدہ علم مدافعت بر افراشت۔
 و خاقان اکبر بر آن مطلع شدہ محمد قلی بزلاں و خان اعظم
 شمس الدین محمد خاں اشک و خضر خاں را بعد منعم خاں
 فرستاد۔ چنانچہ بعضی بقلعہ در آمدند و اکثر بیرون ماندند۔
 و در مدت چهار ماه شب و روز اطراف اُردوئے بدخشانیان
 را مزاحمت رسانیدہ بتنگ آوردند و سلیماں میرزا
 بہ منعم خاں پیغام نمود۔ کہ اگر در خطبہ نام مرا داخل
 کنی۔ مراجعت مے نمایم و منعم خاں بنا بر صلاح وقت
 آن را بعل آورد۔ و سلیماں میرزا بہ بدخشان رفت و
 دریں ولا ہیمنوئے بقال وزیر محمد شاه عدلی با سى ہزار
 سوار و پیادہ و دو ہزار قبیل کہ اکثر مشتبہ نمودند۔
 متوجہ آگرہ شد۔ سکندر خاں اوزبک تارپ مقاومت
 نیاوردہ بدہلی رفت و شادی خاں افغان کہ او نیز از
 امرای معتمد عدلی بود۔ بکنار آب رہٹ آمد و علی قلی خاں
 سینستانی کہ در آن وقت خطاب خان زمانی یافتہ بود۔ بایفاق
 امرای گنگی مثل قاسم خاں و محمد امین دیوانہ و بابا سعید
 رتنچاتی بارہ ہزار سوار عراقی و خراسانی از آپ رہٹ گذشتہ

با شادی خاں افغان جنگ کرد۔ و او مہترزم گشتہ لشکرانش
 پارہ در جنگ گاہ گشتہ شدند۔ و اکثرے در چین عبور
 باب رفرو رفتند۔ چنانکہ از سہ ہزار کس زیادہ از
 دویست سی صد کس زندہ نماندند + و چون ہیموئے بقال
 اگرہ را متصرف گشتہ متوجہ دہلی شد۔ نزدی بیگ خاں
 مشیرخان باطراف فرستادہ امرا را طلب نمود۔ عبد اللہ خاں
 و نقل سلطان بدخشی و علی قلی خاں اندرابی و میرک جاں
 کولابی وغیرہ بے توقف بدہلی آمدند۔ و علی قلی خاں سیستانی
 المخیاط طب بخان زماں و مکیان او ہنوز بدہلی نرسیدہ بودند۔
 کہ نزدی بیگ خاں شتاب زدگی کردہ بارہیموئے بقال مقابلہ
 نمود۔ و ہیموئے بقال یا سہ چہار ہزار سوار و انتہائی و
 قبیلان آسمان شاں از صف قلب جدا شدہ نخست بر
 نزدی بیگ خاں کہ با مقابل خود جنگ در پیوستہ بود۔
 تاخت۔ و او را از معرکہ گریزانیدہ متوجہ دیگران شد۔
 و ایشان را نیز مہترزم ساختہ دہلی را قابض گشت +
 نزدی بیگ خاں و دیگر امرا با اینکہ مے توانستند۔ کہ
 علی قلی خاں سیستانی المخیاط طب بخان زماں و دیگر امرا و
 سرداران را با نمود متفق ساختہ تدارک شکست را نمایند۔
 و با اینکہ در حوالے دہلی بودہ از پادشاہ کمک جویند۔
 اینہا یکے ہم کارے ناکردہ بنوشترہ شتافتند۔ و ولایت
 را خالی گذاشتہ بدشمن سپردند + علی قلی خاں سیستانی در
 میرٹھ این خبر شنیدہ چون تنہا از عہدہ ضبط آل حدود
 بیروں نے توانست آمد۔ ناچار او نیز بہ نوشترہ رفت +

عزیز آشیانی در جالندهر بریں واقعہ مطلع شدہ بھوں
 غیر پنجاب جمیع ممالک بتصرف افغانستان در آمدہ ہو۔
 دیگر گشت ۴ و از آنکہ بواسطہ صغریٰ سن با امور پادشاہی
 نمیتوانست پرداخت - بیرم خان ترکمان را بخطاب بابا
 نوازش فرمود گفت - کہ جمیع مہتمات ملکی و مالی را بتو
 رجوع کردم - ہرچہ صلاح دولت دانی - بعمل آورده موقوف
 بر حکم من نداری - و دریں باب بروح ہمایوں پادشاہ و
 بسر خود سواگت دادہ انظار کرد - کہ از دشمنی مردم نیندیشی -
 و این مضراع بخواند - **مضرعہ**

دوست گر دوست بود ہر دو بہاں دشمن باش
 و آنگاہ با جمیع امرا انجمنی ساختہ جانتی زدند - و چون لشکر
 مخالف را از یک لک سوار بیشتر نشان مے دادند - و
 عدد لشکر پادشاہ از بیشتر ہزار متجاوز نہوہ - بگی مائل
 برقتن کابل شدند - اما سیرخان ترکمان جنگ مخالفان را
 مستنصوب دیدہ - خاقان اکبر باوجود صغریٰ سن بریں کنگاش
 مائل و راغب گشت - و بے توقف خطر خواہ خاں را کہ
 از نژاد سلاطین مغل بود - و دختر بابر پادشاہ گلبدن بیگم
 را در عقد ازدواج داشت - حاکم لاہور ساخت - و بدفع
 اسکندر شاہ نقیب کرد + و خود بنفس نقیب عازم تادیب
 ہیملوے اقبال گشتہ - در نوشہرہ امراے گریختہ ملازمت نمودند
 و خان خانان تزدی بیگ را بسبب نقصیرات و قتیکہ پادشاہ
 بشکار رفتہ ہو - بمنزل طلبیدہ بے سخن در حضور خود
 درون سرا پرزدہ گردن زد + و پادشاہ این خبر در شکار گاہ

شنبیدہ - چوں مراجعت نمود - بیرنخان معروض داشت - کہ
 چوں بتحقیق مے دانستم - کہ آن حضرت باوجود گناہ بس
 بزرگ کہ ازو بوجود آمدہ - از غایت عجز بانی در قتل او
 ناسل خواہند فرمود - و عفو پچہیں تفصیرے دریں وقت
 کہ لشکر مخالف نزدیک رسید - و مثل افغانان غنیے بر مالک
 رہند استیلا یافتہ - مناسب نبود - ہر آیینہ محکم اقدس صریح دےس
 باب حاصل نکرده جڑے در قتل وے نمودم + عرش آشنائی
 زبان تحسین و آفریں گشادہ عذرش مسموع داشت + و از
 ثقات شنبیدہ شد - کہ اگر بیرنخان نژدہاں نزدی بیگ را
 نمے گشت - اوس چغتائی بضبط در نیامدہ باز قصہ شیر شاہ
 پیش مے آمد + و بعد از آن امرای مغل کہ ہر یک خود را
 کیقباد و کیکاؤس مے دانستند - از بیرنخان نژدہاں در حساب
 شدہ ہوائے سرکشی از سر بدر کردند - و رفاق بر طرف
 ساختند + و چوں رایات ظفر آیات از نوشرہ روانہ دہلی
 گزیدہ - سکندر خاں اوزبک و عبد اللہ خاں و علی قلی خاں
 اندرابی و محمد خاں جلائی بدخشی و مجنوں خاں قاشقال و
 دیگر امرا با شلیقہ علی قلی خاں سیستانی مخاطب بنان زمان
 کہ امیر الامرا شدہ بود - برہم منقلایے رواں شدند - و
 جمعے از نوکران خاصہ بیرم خاں نیز مثل حسین قلی بیگ
 و محمد صادق خاں پزواخی و شاہ قلی خاں محرم و میر محمد
 قاسم خاں نیشاپوری و سید محمد بارہہ و غیر ذلک ہمارے منقلایے
 ہمراہ شدند + و ہیموے بقال کہ در دہلی خود را راجہ بکدماجیت
 خواندہ کوس تکبر و غرور مے نواخت - شادی خان افغان

و دیگر اُمراءِ افغان را بخود ملحق ساخته با لشکرِ بسانِ مور
و بلخ بآهنگِ جنگِ استقلال نمود. و جمعی از سردارانِ عمده
افغان را با توپخانه عظیم، مقابلِ افواجِ منقلائے پادشاهی
پیشتر رواں کرد. و آنها بخود از افواجِ مغلِ شهرِ مَکَشْتَه
بحالِ اَبتر بر گشتند. و توپخانه را یک قلم باختند، و سیموئے
بقالِ چوں بنواخته پانی پت رسید. و خیرِ قزلب و حصولِ لشکرِ
چغتائی شنید. فیلباں را که اعتمادِ تمام بر آنها داشت -
سردارانِ بزرگِ قسمت کرد. تا بر آنها سوار شده بلوایزم
حزب پردازند + و علی قلی خاں سیستانی المَخاطبِ بخانِ زمان
صبحِ رُوزِ جُمعه دُومِ مُحَرَّم ۹۶۲ سنه اربع و ستین و تَشعِائِه
بشویعِ صُفوفِ برداخته مُسْتَعِدِّ رَقال شد. - و از طرفین
مزدانِ مرد و طالبانِ نبرد اسبانِ تازی رشادِ بخلاں در آورده
دادِ گشش و کوشش دادند + و مَغلاں که قتلِ تزدی بیگِ خاں
مُشاهده کرده بودند - چوں پایِ ثباتِ مُتَزَلِزَلِ نئے ساختند -
بارے سیموئے بقالِ بر فیلبِ هوائی نام سوار شده دبارسه
چهار هزار سوارِ کارگزار از فوجِ قلبِ مجدا گشته افواج
پیش را در یک طرفه العینِ مرهم زد. و بے توقفِ مُتَوَجِّع
صُفوفِ قلبِ که محلِّ قرارِ علی قلی خاں سیستانی بود - گردید -
بهادرانِ بیرمخانی که در آن صف بودند - شرائطِ شجاعت
بجا آورده در استعمالِ آلاتِ حربِ تَقْصیرِ نکردند +
دریں اثنا تیرے بچشمِ سیموئے بقالِ رسید - هر چند که
کاری نبود - همیں که خوں رواں شد - افغانانِ بیدل شده
راهِ گریزِ پیش گرفتند + و سیموئے بقالِ باوجودِ آن حال

تیر را بیرون کشیده چشم را بر رومال بست و بانگ مردم
 سرایسمه بهر طرف جهد می کرد - و درین وقت شاه قلی خاں
 محرم بفیل پیموئی بقال رسیده غافل ازین که مرکوب پیموئی
 بقال است - قصد فیلباں نمود - و فیلباں برآی حفظ خود
 از حال پیموئی بقال خبر داد و شاه قلی خاں از مساعدت
 بخت خوشحال گشته فیل و فیلباں را مع پیموئی بقال
 از میان معرکه کنار آورد و روانه خدمت پادشاه شد - و
 مغلان تعاقب افغانان نموده آن قدر مردم که محاسب و تنم
 از تعداد آن عاجز بود - بقتل آوردند و شاه قلی خاں چون
 پیموئی بقال را بنظر پادشاه که بفاصله دو سه گروه عشب
 می آمد - در آورد - پادشاه بارتقاس بزم خاں سرشنشیر بهزق
 او رسانید - و آنگاه بیرنجاں بدست خود گردنش زده سرش
 را بکابل و جسدش را بدیلمی فرستاد - و زیاده از هزار و
 پانصد فیل بدست لشکر تصور افتاد و پادشاه بدیلمی
 تشریف آورده ملا پیر محمد رشروانی را که وکیل بیرنجاں
 نژادان بود - بطرف میوات فرستاد - تا اهل دیال و خزائن
 پیموئی بقال را که در آنجا بود - بدست آورده بسیار از
 افغانان که در آنجا بودند - بقتل رسانید - و در خلال این
 احوال لشکر قزلباش بباشلیق سلطان حسین میرزا بن
 بهرام میرزا بن شاه اسمعیل صفوی بموجب حکم شاه طحاسب
 صفوی بمحواسه قندهار آمده محاصره کرد - و بعد از ستم بسیار
 از تصرف محمد شاه قندهاری که از نوکران بیرنجاں نژادان بود -
 برآورده قابض گشت و خضر خواجه خاں هم با اسکندر شاه

جنگ کرده بعد از شکست به لاهور گریخت + عزش آشیانی
مقتضای آنکه مضرعه جهانگیری توقف بر نتابد +
بدفع سکندر شاه عازم پنجاب شد + سکندر شاه که بکلانور
آمده بود - قدرت مقاومت در خود ندیده - قلعه مانکوٹ که
سلیم شاه از برائے دفع گکھراں میان کوهستان بالائے کوه
مزنفع ساخته بود - در آمده متحقیق شد - پادشاه آغا رفته
قریب سه ماه مقام فرمود + و در آل ایام والدۀ عزش آشیانی
و دیگر بیگمات و اہل و عیال اُمرآ و سپاہیان کہ تا آل
غایت در کابل بودند - ہمراہ اُمرآے کہ بمحمک منعم خاں
رفته بودند - رسیدند - و محمد حکیم میرزا بموجب محکم با والدہ
و ہمیشیر اعیانے خود در کابل مانده - دارائے آل ملک بوی
تعلق گرفت - و منعم خاں اتاریق دے گشت + و چون
مدت محاصرہ قلعه مانکوٹ بشش ماه کشید - سکندر شاه
عاجز آمده استندعائے قدوم یکے از اُمرآے مقبرہ نمود -
کہ بعد از عرض مدعا بموجب محکم کار بشد + خان اعظم
شمس الدین محمد خاں اہنگہ بقلعه رفت + و سکندر شاه
باو گفت - کہ بواسطہ کثرت جرائم طاقت ملازمت پادشاه
ندارم - لیکن پسرخود شیخ عبد الرحمن را بدزگاہ فرستاده
خود بہ بنگالہ مے روم - و اطاعت مے منم + خان اعظم
شمس الدین خاں اہنگہ خود برگشته بعرض رسانید - و آل
بدرجہ قبول افتاده - شیخ عبد الرحمن در ماه رمضان ۹۶۲
اربع و ستین و تسعمائے بحضور آمده چند زنجیر فیل پیشکش
گذرانیدہ - سکندر شاه راہ یافتہ بہ بنگالہ رفت + عزش آشیانی

قلعه را. مردم درگاه سپرده عازم لاهور شد. و در اثنای
 راه به بیرنخان نزدکماں انحراف مزاج دشت داده. چند روز
 سواری نکند. و روزی پادشاه دو فیلی نامی بجهنگ انداخت.
 و آنها جهنگ گناں نزدیک خیمه بیرنخان نزدکماں رفتند. و
 غوغای تماشایان بلند شد. و بیرنخان را بخاطر رسید. که
 ایس امر بارشاره پادشاه است. پس بماهیم ائنگه پیغام
 داد. که باعث گذاشتن فیلیان مست قریب منزلی رایس
 دولخواه چیست؟ اگر سخنی غیر واقع بموقف عرض رسیده باشد.
 و آن موجب غبار خاطر اشرف بود. باعلام آن دست بخشند. و
 ماهیم ائنگه آنچه بیان واقع بود. جواب داد. که آمدن فیلیان
 بآن نواحی اتفافیست. نه بمضموده کس. درین صورت
 خاطر بیرنخان تسلی نشد. تا آنکه بلاهور آمد. و خان اعظم
 شمس الدین محمد خاں ائنگه که بیرنخان ازو بدگماں بود.
 منزلیش رفته سوگند یاد کرد. که در خلا و ملا سخنی که باعث
 گفتن خاطر اقدس شود. گفته نشد. و عرش آشیانی در
 پانزدهم شهر صفر ۹۶۵ سنه خمس و سبتین و تسعمايه عازم
 دہلی گشته شکار گناں و صید افگناں در بیست و پنج
 ماه جمادی الاخری. بمقصد رسید. و در اثنای راه در
 موضع جالندھر از دواج سلیم سلطان بیگ دختر رمیزا
 نور الدین محمد خواهر زادو همایوں پادشاه به بیرنخان
 محکم اکبر پادشاه واقع شد. و درین سال از امیر الامرا
 علی قلی خان سیستانی المتخاطب بخان زماں که از امرای
 پنجزاری بود. و حکومت صوبه شترتی داشت. امر ناشایسته

سرزده موجب رنجش خاطر حضرت شد و دریں اثنا
 مصاحب بیگ ولد خواجه کلاں بیگ نظر بر حقوق سوابق
 آبا و اجداد خود کرده با بیرنخان ترکمان که صاحب سی هزار
 سوار بود - بر وفق رضا سلوک نموده - و باوجود نصیحت
 اصلاً متنبه نمی شد - لاجرم در دہلی بفرموده بیرنخان بقتل
 آمد - و شورش عظیم در امرای چغتائی افتاد - پادشاه
 درگیر شده در محرم سنه ست و شصتین و تسعائیه از راه
 دنیا آگره رفت و هنوز قضیه قتل مصاحب بیگ از
 خاطرها محو نشده بود - که بیرنخان ترکمان از استیلا
 ملا پیر محمد به تنگ آمده در مقام استیصال او گشت -
 چه که چون سمت استاد لای پادشاه و قریب او داشت -
 امرا و اراکان دولت بخانیه او رفته اکثر اوقات باره یافته
 دریں اثنا ملا پیر محمد رنجور شد - و بیرنخان بعیادت او
 رفت - علام دربانش پیش آمده گفت - چندان تو قف
 باید - که خبر ورود شما درون خانه برسد - و اذن دخول
 حاصل شود - بیرنخان ترکمان بغایت بر آشفت - و
 ملا پیر محمد بعد آگاهی بیرون آمده عذرخواهی کرده
 درون برزد - و باوجود آن زیاده از یک نفر از همراهان
 بیرنخان اذن دخول نیافت - و این بحث ضمیمه کدورات
 سابقه شده بیرنخان ترکمان بے رخصت پادشاه ملا پیر محمد
 را که نوکر چیل سالی او بود - در قلعه بیان محبوس
 ساخت - و بعد از چند روز بجانب گجرات اخراج فرمود -
 و در کشتی نشانیده روانه مکه معظمه کرد - و حاجی محمد خاں

سیستانی را بجای ملا پیر محمد وکیل خود ساخته شیخ گدائی
 ولد شیخ جمال دهلوی شاعر را که وقت فترات شیر شاه
 که بیرنخاں به عجزات افتاده بود - خدمات پسندیده بتقدیم
 رسانیده بود - بمنصب صدارت و امارت رسانید و بموجب
 ملا پیر محمد پوئ بیش از پیش موجب کلفت خاطر
 پادشاه شد - بیرنخاں در مقام تدارک گشته حکایت تشخیر
 قلعه گوالیار را در میان آورد - و چند گاه او را مشغول
 داشت + و ازینکه قلعه گوالیار را سلیم شاه جای نشست
 خود ساخته بود - و سبیل خاں نام عملا از قلامان سلیم شاه
 بحکم محمد شاه عدلی بضبط آں قیام داشت - بر اراده بیرنخاں
 مطلع شده به رام شاه که از نسل راجه مان سنگه بود -
 پیغام کرد - که آبا و اجداد تو حاکم این قلعه بوده اند -
 و من از ضبط این قلعه در چارچوبین پادشاه عظیم الشان
 عاجزم - عرض قلعه آنچه مناسب دانی - مراداده قلعه را
 متصرف شو + رام شاه آں لطیفه را از لطافت غیبی
 دانسته متوجه قلعه شد - و اقبال خاں جاگیردار آں طرف
 بارشارت بیرنخاں سر راه برو گرفته بعد از گشش و کوشش فراوان
 رام شاه را بجانب ولایت رانا گریز انید - و قلعه گوالیار را
 قبل کود + و سبیل خاں قلام کس نزد بیرنخاں نزد کماں فرستاده
 اظهار اطاعت کرد + بیرنخاں بعد از اقدس رسانیده حاجی محمد خاں
 را از جانب خود بدانجا فرستاد - تا قلعه را متصرف شده سبیل خاں
 را بدلا سب تمام بندگاه آورد - و علی محلی خاں سیستانی المیاطب
 بخان زمان نیز که در حدود رفع کدورت پادشاه بود - در آں سال

سرکار جوئیپور و بنارس را تا کنار آب گنگ که بعد از
 شکست نصیر الدین محمد همایون پادشاه در تصرف افغانان
 بود - بضرب شمشیر یگانه مستخلص گردانیده داخل محراب
 محروسه نمود - بنا بر آن نسبت باد پادشاه در مقام عنایت
 شده هر دو سردار را بخلعت و کمر و شمشیر مضع و دیگر
 الطاف نوازشات فرمود و نهایتش در ماه رجب آن
 سال شیخ محمد غوث برادر شیخ بهلول که حق خدمت بر آن
 دودمان داشت - و بوخت رانیندای افغانان به بجزات رفته بود -
 درین وقت با فرزندان و مریدان بدرگاه آمد - و چون از
 بیرنجان گوشه خاطرے ندید - باز بگوالیار که مشکن قدیم
 او بود - رفت و خاقان اکبر بار دیگر بر سر راس مقدمه
 از بیرنجان ترکمان بغایت آزرده شد و بیرنجان بواسطه
 مشغول پادشاه بهادر خان برادر کوچک علی محلی خان سیستانی
 را که از امرای پنجهزاری بود - از دیپالپور طلبیده با لشکر
 بسیار به تشریح مانده که در تصرف باز بهادر بود - تعیین فرموده
 اتفاقاً در آن مدت پادشاه میل شکار کرده بیرنجان ترکمان
 را بجهت سرانجام مہام در آگره گذاشت - و شکار گناں چون
 بسکندر آباد از اعمال دہلی رسید - ماہم اٹک و اڈہم خاں که
 اعدا عدو بیرنجان بودند - بعرض رسانیدند - که والدہ حضرت در
 دہلی تشریف دارند - و رنجوری بہرسانیدہ اند - اگر بعبادت آن جناب
 قدم رنجہ فرمایند - باعث خوشنودی مزیم مکانی خواهد شد - لہذا
 پادشاه مستوجب دہلی گشت و شہاب الدین احمد خاں نیشاپوری
 که از امرای پنجهزاری بود - و خویش ماہم اٹک مے شد -

و او هم محکومت دہلی داشت - باریستقبال آمدہ پیشکش بسیار
گذرانید - لیکن روزے باریتفاق اذہم خاں معروض داشت -
کہ بیرنخان ترمکماں آمدن پادشاہ را بایں صوب از راستہ عا
ایں بندگاں دانستہ مانند مصاحب بیگ ما را بقتل خواہد رسانید
اگر ما را رخصت مکہ و اماکن شریفہ فرماید - بمراسم دعا گوئی
قیام خواہیم نمود + پادشاہ اگرچہ ازین سخن بسیار متاثر
شد - اما نظر بر حقوق خدمات نمایان بیرنخان داشتہ چوں
نمی خواست - کہ یکایک او را معزول و مستنصل سازد -
ضبط خود کردہ بہ بیرنخان نوشت - کہ من برادر خود رحمت
عیادت مزیم مکانی عزیمت ایں صوب نمودہ ام - شہاب الدین
احمد خاں و اذہم خاں ائنگہ در آمدن من بدین جانب
داخلہ ندارند - پس اگر باستیالت نامہ بخط و مہر خود بنام
ایشان بفرستند - موجب تسلی آں جماعت خواہد شد - و
شہاب الدین احمد خاں چوں ایں قدر راہ سخن یافت -
در مجلس اقدس بابائیکہ بلند سخنانیکہ مشعر بر مخالفت و
عضیان بیرنخان بود - محققن آغاز کردہ یکبارہ خاطر اشرف
را منصرف ساخت + بیت

ہر چند باغیار نہایت نظرے ہست

گوئیم بدیشان کہ سخن را اثرے ہست

بیرنخان ترمکماں از نوشتہ پادشاہ سراسیمہ شدہ عہدداشتہ
مشمول بر آنکہ حاشا نہبت بچنے کہ بمراسم نیکو بندگی ایں
دراگاہ قیام نمایند - بدی در خاطر خیر خواہ باشد - بقلم آوردہ
مضروب حاجی محمد خاں سیستانی و تروسول بیگ بدہلی فرستاد -

مگر چوں کار از دست رفته بود - کسے گوش بسخنی ایشان
 مکرده هر دو مقتید و مجبوس گشتند - و راس خبر انتشار یافته
 امرا و متصداران فوج فوج از بیرقها جدا شده راو
 دهنی پیش گرفتند + و شاه ابوالمعالی که در لاهور از بند
 گریخته نزد کمال خان گکھر رفته بود - کمال خان را تحریک
 تشخیر کشمیر محمود + و چوں کمال خان دوشوسه او به کشمیر
 رفته بعد از جنگ صعب شکست یافت - وے را از خود جدا
 ساخت + و شاه ابوالمعالی بدیپال پور رفته نسبت
 به بهادر خان اراده غدر نموده - بهادر خان سیستانی او را
 گرفته بجانب سند اخراج کرد + شاه ابوالمعالی از آن طرف
 به هجرات آمد - و در آنجا خونه کرده بخون پور نزد علی قلی خان
 سیستانی المتخاطب بخان زمان رفت + علی قلی خان بموجب
 اشاره بیرم خان نرنگان دریں وقت که پادشاه در دهنی
 بود - به آگره فرستاد - بیرم خان او را در قلعه بیان مجبوس
 ساخت + و چوں سرخش پادشاه را از حد افزاوی دید -
 سخت در فکر آں شد - که مالوه رفته و آں حدود را
 مستخر ساخته علم استقلال بر افرازد - و بایں نسبت از
 آگره به بیان رفت و چوں بهادر خان و دیگر سرداران را
 که بجانب مالوه رفته بودند - پیش خود طلبید - پشیارے
 از امرا که اعتماد تمام بر ایشان داشت - ازو جدا
 شده بدهنی رفتند + و سیرخان نرنگان خاں اقبال در
 پای سخت خود شکسته دید - از رفتن مالوه پشیمان شد -
 و شاه ابوالمعالی را از بند خلاص کرده خراشت - که بکوش پور

رود - و باز تفاق علی قلی خان سیستانی المصطفی طب بخان زمان
 که دست گرفته او بود - افغانان بنگاله را زیر کرده آن
 حدود را مختصر کردند - اما بعد از آنکه چند منزل روانه
 آن طرف شده بود - از آن نیز پشیمان گشته بعزیمت حج
 راه ناگور پیش گرفت - و جمعی از امرا را مثل بهادر خان
 و اقبال خان وغیره که تا آن ساعت ازو جدا نشده بودند -
 رخصت درگاه نمود + و چون بحوالی ناگور رسید - باغوائی
 بعضی از مفسدان فسخ عزیمت مکّه معظمه کرده در صدق
 فراهم آوردن خیل و حشم شد - که تا پنجاب رفته در آن
 حدود بسر برد + پادشاه این معنی را دانسته میر عبده اللطیف
 قزوینی را که بعد از ملازیمت محمد معلم پادشاه شده بود -
 نزد بیرنخان ترکمان فرستاده پیغام کرد - که تا آن زمان
 که همگی خاطر اشرف بنشاط سیر و شکار مضروف بود -
 رضای همایون ما در آن بود - که آن خان بابا متکفل
 مهمات پادشاهی باشد - اکنون چون داعیه آنست - که
 مهمات خلایق بنفس نفیس باز رسیم - می باید که آن
 دولتمخواه دامن از اشغال دنیوی برچیده عازم حج شود -
 و آینده پیرامون هوا و هوس نه گردد + بیرنخان مقتضای
 این بیت

سرنیاز نباید نهاد و گردن طوع
 که هر چه حاکم عادل کند همه داد است
 اظهار انقیاد نموده علم و تقاره و ذیل و جمیع اسباب
 پادشاهی را مضحک محسین قلی بیگ ذوی القدر روانه

درگاه محمود - و خود بار دیگر مُتَوَجِّه ناگور شد - که از راه
 گجرات بکوه رود + و سحرودنی بیک ذوالقدر و شعیب خاں
 که نسبت خویشی با بیرم خاں داشتند - و شاه قلی خاں محرم
 و حسین خاں تکلو و شیخ گدائی و خواجه مظفر علی ترمذی که
 میر دیوانش بود - و کسانی که از آنها اعتبار می توان گرفت -
 همراهی او نمودند - و باقی که تربیت کرده او بودند - و
 سالها دراز با او بسر برده خود را از یاران وفادار
 می شمردند - گاه و بیگاه فوج فوج جدا شده بخدایت پادشاه
 رفتند - و اسب و شتر آنچه در آرد یافتند - بردند - و
 شاه ابوالمعالی از بخت ایشاں بود + نهایتش او بوقت
 سواری بکوزنش پادشاه آمد - همچنان بالاسی اسب سر فرود
 آورد - که آن ادا موافق مزاج پادشاه نیامده مقید گردید +
 بیرنخان ترکماں بعد از فرستادن اسباب پادشاهی از ناگور -
 گذشته به بیکانیر رفت - و چون گاه در آنجا مانده باز از
 رفتن کوه معظمه پشیمان شد - و ناگور آمد + پادشاه آن را
 شنیده از دلی پیرگنده جبر رفت + درین وقت ملا پیر محمد
 احوال پیر اخیلال بیرنخان ترکماں را شنیده خود را به درگاه
 رسانید - و خطاب پیر محمد خاں طوق و علم و تقاره یافته
 با لشکر بسیا بر سر بیرنخان تعیین شد + و رایات جلال
 بدلی معاودت کرده فرماں بطلب منعم خاں بکابل رفت +
 بیرنخان از تعیین شدن ملا پیر محمد امضا طلب به پیر محمد خاں
 لغایت آزرده و اندوهگین شده در مخالفت اصرار ورزید -
 و متوجِّه پنجاب شد + ملا پیر محمد تعاقب از دشت نداد + و

بیرنخاں چوں بقلعہ بمطنت رسید - اقبال و اقبال زیادتى را
 در آن قلعہ کہ بتصرف یکے از نوکران او کہ شیر محمد خاں
 نام داشت - بود - گذاشت - و بگذشت + و شیر محمد خاں
 تمامی اسباب و اموال او را ملک مطلق خود پنداشته
 مزدوم بیرنخاں را بخوارئے تمام از قلعہ بدر کرد + و بیرنخاں
 بجانب دیپالپور کہ حکومت آنجا با یکے از متعلقان قدیم او
 موسوم بدرویش محمد اوزبک بود - روان شد - و به آن بندہ
 نزدیک شدہ خواجہ مظفر علی دیوان خود را بطلب او فرستاد -
 درویش محمد اوزبک خلاف متوقع پیش آمدہ خود نیامد - و
 خواجہ مظفر علی دیوان را نیز متعجب کردہ بخدمت پادشاه
 فرستاد + بیرنخاں کہ ازو بے نہایت چشم یاری و اعانت
 داشت - متعجب و پریشان بجاندہ رفت + عروش آشیانی
 ملّا پیر محمد المحاطب بہ پیر محمد خاں را بحضور طلبیدہ
 خان اعظم شمس الدین محمد خاں اٹکہ را با فرزندان و
 برادران و جمعی دیگر از اُمرا بضبط پنجاب و دفع رفتن
 بیرنخاں ترکماں نامزد فرمود + خان اعظم شمس الدین
 محمد خاں اٹکہ در نظاہر قلعہ ماچھی واڑہ بہ بیرنخاں ترکماں
 رسیدہ جنگ در گرفت - و دلاوران طرفین مانند امواج
 بحر افضر بیکدیگر در افتادہ تا نهم موت در جگر داشتند -
 داد پُر دی و تہوّر دادند + قتل
 شمشیر فولاد و تیر خدنگ گذرگاہ کردند بر مور تنگ
 سپاہی چو زنبور با بیشتر ز غوغای زنبور ہم بیشتر
 ولی بیگ ذو القدر و اہمعیل کُلی خاں و پسرش حسین خاں

و شاه مقلی خان محرم آثار شجاعت و مردانگی بظهور آورده
اکثر صفوت خان اعظم شمس الدین محمد خان اتکه را برهم
زدند - اما آخر الامر کفران نعمت کار خود کرده - بچوں
خان اعظم شمس الدین محمد خان بر قلب بیرنخاں حمده
آورده - ولی بیگ ذو القدر و دیگر مزدوم مغنبر گشته شده -
بیرنخاں نژدگان بجانب کوهستان سواک گزینخت + و بعد
ازین فتح عرش آشیانی خواجہ عبدالحمید هرودی را بخطاب
آصف خان نواخته ضبط دہلی در عهدہ او مقرر فرمود -
و خود عازم لاهور شده - بچوں به گدھیان رسید - منعم خان
از کابل آمده به خطاب خان خانا و منصب وکالت سرفراز
گشت + و بچوں موکب پادشاهی نزدیک کوهستان سواک رسید -
جمعے از مزدوم منتقلے بیٹھا یا بکوهستان سواک در آمدند -
و زمینداران آنجا بحاکمیت بیرنخاں نژدگان در جائے تنگ
ایستاده جنگ کردند - و بچوں مغلوب گشتند - بیرنخاں عاجز
شده جمال خان نامے غلام مستعمر خود را بدرگاه فرستاد -
و حقوق سابقه را شفیع غلامان خویش ساخته اماں خواست +
عرش آشیانی ملا عبد اللہ سلطان پوری المتخاطب
مخدوم الملک را بحسب رشتالت نزد وے فرستاد + بیرنخاں
باتفاق ملا عبد اللہ سلطان پوری در ماه ربیع الثانی
۹۶۸ شمسان و ستین و شصت متوجہ ملازمت پادشاه شد -
و بموجب حکم امرا و اراکین دولت بارہنقبال رشتا فتنه
باغزار و اگرام تمام مجلیس پادشاهی درآوردند + بیرنخاں
دستار در گردن افکند و سر در پاس ولى نعمت نهاده

به های های رنگریست + پادشاه بدست مرحمت سرش را
 برداشته بجای قدیم او بنشاندند - و برای رفع نجات
 مجلعت خاص مشرف گردانیده گفت - اگر میل سپاهگیری
 داشته باشی - ولایت کاپی و جندیری را بتو از زانی
 می دارم - و اگر خواهی مصاحب مجلس علیّه باشی - نزد
 خود زکاهد داشته مصاحبانه سلوک می نمایم - و اگر عزیمت
 طواف حرمین شریفین داشته باشی - با حسن وجه روانه
 مکه معظمه می سازم + بیرنجاں گفت - که در قواعد اخلاص
 و اعتقاد بنور تصور می و تصور می راه نیافته - و این
 همه تردد بواسطه آن بود - که مجازمت رسیده غبار طال
 از خاطر اقدس زایل سازم - الحمد للّه چنانکه می خواستم -
 میسر شد - اکنون داعیه خیر اندیش آنست - که به امکان
 شریفه رفته بدعای اردیاب و جابه و جلال مشغول باشم +
 پادشاه پنجاه هزار روپیّه داده رخصت حج فرمود - و خود
 اردو جدا شده از راه حصار فیروزه شکار گناں به آگره
 تشریف برد + و بیرم خاں منتوجه گجرات شد - تادریک
 از بنادر آن ولایت بمشقی رنشته روانه مکه معظمه گردد -
 و بچوں به پٹن گجرات که حکومت آنجا از جانب پادشاه گجرات
 موسی خاں بودهی تعلّق داشت - رسید - و در ظاهر آن
 فرود آمد - در شب چهاردهم جمادی الاولی سال مذکور
 با جمعی از سازنده و خواننده بنفراج کولاب سهنیک رفت -
 و در کشتی رنشته بر روی آب سیر فرمود + و سهن
 بزبان هندی هزار را گویند و یک مبخانه را خوانند - و

چون یک هزار مُشخانه در آل کولاب واقع شده - باین
 نام موصوم گشته + بیرم خاں بعد از استیفاء تفرُّج و
 تماشا وقت صبح از کشتی بر آمده مُتوجِّه منزلی خود شد -
 در آن آشنا مبارک خاں نامی افغان لوحانی که پدرش در
 جنگِ بیسمو به قتل بدست توکران پیرنخاں گشته شده بود -
 خیال انتقام کرده به بهانه ملاقات پیش آمد - و
 وقت مصافحه بیرم خاں را چند خنجر زده شهید ساخت +
 قطعه

بیرم بطواف کعبه چون بست احرام
 در راه شد از شهادتش کار تمام
 در واقعه یافته بیخ تار بخش
 گفتا که شهید شد محمد بیرام

افغانان بعد از هجوم آورده اُردو به خان شهید را تاراج
 کردند - پس محمد امین دیوانه و بابا زنبور و دیگر ملازمان
 بیرم خاں پسرش میرزا عبد الرحیم را که چهاردهم صفر
 ۹۶۴ هجری از بیج و ستین و تسعائیه مُتولد شده - و در آن
 وقت چهار ساله بود - یا والده اش که دختر جمال خاں
 عم زاده حسن خان میواتی باشد - به احمد آباد گجرات بردند -
 و اعتماد خاں حاکم احمد آباد گجرات میرزا عبد الرحیم را
 خدمتِ اکبر پادشاه فرستاد - چنانچه احوال او بتقریبات
 بعد ازین مذکور خواهد شد + القصه پیرنخاں از امرای
 بزرگ این خاندانست - و آبا و اجداد او در خدمتِ اولادِ
 امیر تیمور صاحب قراں صاحب جاه و منصب بودند + و

نسبت او برین نهج است - محمد بَیْرَم خان تَرُکْمَاں رَہن
 سَیْف علی بیگ رَہن یار علی بیگ رَہن شیر علی بیگ و شیر علی
 از اتحاد علی شکر تَرُکْمَاں بہار کُشت + و قتیکہ زوزن
 حسن سُلطان بر عراق مُستولی شد - و سُلطان ابو سعید
 میرزا شہادت یافت - شیر علی بیگ از ان مُحدود بخضار و
 شادمان نزد میرزا سُلطان محمود رَہن سُلطان ابو سعید میرزا
 رفت - و چوں از میرزا انِفاقتی ظاہر نشد - بولایت کابل
 آمدہ بعد از شش ماہ با ہشتصد جوان کار آمدنی بقصد
 تشخیر شیراز و ارادہ پادشاہی آنجا روانہ فارس شد - و
 در آشنائی راہ جمعہ دیگر از تَرُکْمَاں و ریشستانی وغیرہ
 با او ہمراہ شدہ با جمعیّت خوب بشیراز رسید + و جماعتی
 از آملی زوزن حسن بدافعہ برخاستہ - شیر علی بیگ
 شکست یافت - و اموال و اسباب باعثہ با حال پریشان
 متوجہ خراسان شد - لیکن در راہ ہر جا کہ مے رسید -
 دشت انداز کردہ سامان و سرانجام سپاہ مے نمود + و
 اُمراے میرزا سُلطان محبین حاکم ہرات واقف آن شدہ
 بر سر راہ او آمدند - شیر علی بیگ در جنگ کُشتہ شد -
 و فرزندان و ملازمان او مُتفرق شدہ - پسر بزرگش
 یار علی بیگ بقندوز رفت - و نوکر خسرو شاہ شد + و
 چوں بابر پادشاہ چنانچہ گذشت - جمعیّت خسرو شاہ را
 مُتصرف شد - یار علی بیگ و ولدش سَیْف علی بیگ ملازم
 بابر پادشاہ شدند - و بعد از فوت یار علی بیگ سَیْف علی بیگ
 قائم مقام پدر شدہ غزنیں را باقطاع یافت - و چوں او

نیز در غزنین در گذشت - پسرش محمد بیرم خان که طفل
 خود سال بود - نزد خویشان خود به بلخ رفت - و بمیان
 برکت ایشان بقدریکه باید - تحصیل علوم و کسب کمالات
 کرده - چون بسن رشد و تمیز رسید - بکابل آمده در سنگ
 نوکران شاهزاده نصیر الدین محمد همایون منتظم گشت - و
 بواسطه حسن سلوک و اخلاق پسندیده و طبع سوزن و
 وقوف در علم موسیقی منظوم نظر التفات شاهزاده نصیر الدین
 شده از مصاحبان گردید - و در شانزده سالگی در یکی از
 معاریک لوازم شجاعت و دلادری بجا آورده شهرت عظیم پیدا
 کرد - و یابر پادشاه آن خبر شنیده محمد بیرم خان را پیش
 خود طلبید - و بمکالمه و همزبانگی خویش سرفراز ساخت - و
 چون اشاره قلبیست در وے مشاهده کرد - محکم فرمود - که
 پیوسته همراه شاهزاده بمجلس بهشت آیین می آمده باشد
 و بعد از آن رسید بجائیکه رسید - بیرم خان مرگمان بغایت
 رعیت پرور و پرهیزگار بوده همیشه با اهل فضل و دانش
 صحبت می داشت - و خواننده و سازنده دارم الاوقات
 زنگ غم از آیینی خاطر حضار مجلس او میزدودند - و
 هم تزیین و آداب پادشاهی بغایت نیکو میدانست - و
 در زیب و زینت که لازم اهل دنیا است - بسیار میکوشید -
 و در نظم و نشر بے نظیر بود - و دیوان ترکی و فارسی او
 مستداولست - و در مناقبت ائمه معصومین علیهم السلام
 قصائد غرا بسیار دارد - قصه کوتاه خاقان اکبر در اواخر
 این سال ادهم خان انگه را باستعداد تمام بتسخیر مانده نامزد

فرمود - و باز بهادر که در سارنگ پور اوقاتش بعباش و
 عشرت می گذشت - دشتی مطلع شد - که لشکر مغل بده گردوی
 رسید - پس از آن از صحبت زنان مغنیه برخاسته در ظاهر
 آن بنده عزیمت جنگ نمود - اما همین که بهادران به حقانی
 کمان گوشه نشین و نیزه فتنه آیین گرفته روزه بوی آوردند -
 در حمله نخستین تاپ صدمات آنها نیاورده با دیدن گزیان و
 دل بزیان بجانب بزمان پور گریخت - ادهم خاں ولایت ماهه را
 بآمر تقسیم کرده نزع اسباب شایسته باز بهادر را با کنیزان
 مغنیه او مستصرف شد - و از آنها مجز چند زنجیر فیل چیرسه
 دیگر بهجت پادشاه فرستاد - بنابراین پادشاه روانه آن طرف
 شد - چوں بنواخته قلعه کاکروں رسید - حاکم آن قلعه که از
 نوکران باز بهادر بود - قلعه را تسلیم نمود + عرض آشیانی
 از آنجا اول شب ایستاده کرده وقت صبح بخود سارنگ پور
 آمد - و این نخستین ایستاد آن حضرت بود + ادهم خاں که
 بحسب اتفاق در همان روز بقصد تسخیر کاکروں روانه شده
 بود - در سه گروپ سارنگ پور شرف زیریں بوس دریافت +
 عرض آشیانی بسارنگ پور در آمده در منزل ادهم خاں فرود آمده
 ادهم خاں عرض آمدن آن حضرت را فحشیده جمیع غنائم را بنظر
 اقدس گذرانیده معذرت خواست + پادشاه نیز رقم عفو بر
 جرائم او کشیده عازم مراجعت آگره شد - و در نواحه نزور
 شیرے بغایت قوی بسکال بر سر راه آمد - و پادشاه بنفس نفیس
 مقابل او شده بضرب شمشیر آن را بکشت - امرا و منصبداران
 آنچه در آن وقت حاضر داشتند - برشم منشار افشاندند بر سلاخه

پادشاه لوازم مُشکر بجا آوردند و در پس ایام شیر خاں ولد
 محمد شاه عدلی با پهل هزار سوار افغان بقصد اترنارغ
 جرنپور از آب گنگ پمدهشت و علی مکی خاں سیستانی
 المصطط بنخان زماں با دوازده هزار سوار مقابلہ اش اختیار
 کرده بعد از جنگ صعب شیر خاں را مغلوب گردانید و
 بهادر خاں برادر علی مکی خاں سیستانی که داستان هفتخوان
 اشفندیار را معتبر نمیدانست - در آن مغرکه چند جوان افغان
 را که هر کدام خود را با هزار جوان برابر می گرفتند - بضر
 نیزه و شمشیر بر خاکِ ہلاک انداختہ بہ بہادری و صفت شکنی
 ہر دو برادر مشہور آفاق گشتند - و بغایت معروف شدہ از
 رفیلہای نامی کہ در آن کارزار بدست آورده بودند - بیج
 بدرگاہ نفرستادند - و این ادا موافق مزاج پادشاه نیمفتاد -
 بہ بہانہ شکار از راہ کاپی عازم آن طرف شد - چون بیک
 گروہی کرہ مانک پور رسید - ہر دو برادر سعادت ملازمت
 دریافتہ پیشکشہای لائق گذرانیدند - و رفیلان خوب نامی
 ہر قدر در جنگ گرفتہ بودند - و داخل سرکار پادشاہی نمودند -
 و با لطافِ خروانہ نوازش بسیار یافتہ مطمئن خاطر گشتند -
 و پادشاہ روانہ آگرہ شدہ در منزل رسوم علی مکی خاں
 سیستانی المصطط بنخان زماں و برادرش بہادر خاں را
 مخصت جاگیر فرمود و بعد از آنکہ باگرہ رسید - خان اعظم
 شمس الدین محمد خاں اتکہ حاکم پنجاب و ادہم خاں اتکہ حاکم
 مانوہ بموجب محکم بدرگاہ آمدہ پیشکشہای لائق گذرانیدند و
 عرض آشیانی حکومت مانوہ ملا پیر محمد المصطط بہ پیر محمد خاں

عنایت فرموده منصب وکالت بخان اعظم شمس الدین محمد خاں ایلک
 از زانی داشت + و در سنه ۹۶۹ تسخیر و تسخیرات و تسخیرات
 خواجه معین الدین چشتی قدس سره روانه انجیر شد + و چون
 بقضیه سنبهر رسید - راجه پورن مل که زبندار مقتدر آن حدود
 است - دختر خود را به پادشاه داده نوکری اختیار کرد - و پس را
 به عنوان داس نیز ملازم شده در سلک امراے کبار منتظم گردید +
 و موبک عالی چون با انجیر رسید پادشاه لوازم زیارت بجا آورده
 میرزا شرف الدین حسین حاکم انجیر را بتسخیر قلعه میرطه که
 از مالک راجه مالدیو بود - تعیین فرمود - و خود در سه
 شبان روز یک صد و سی گروه راه طے کرده با پنج شش
 کس با گره آمد + میرزا شرف الدین حسین چون میرطه
 نزدیک شد - جگ مل و دیوان داس که از امراے راجه
 مالدیو بودند - در قلعه تحفین جسته بمدافعه قیام نمودند +
 میرزا لوازم محاصره بجا آورده بحفر نقب پرداخت چنانچه
 روزی یک از نقبها که زیر برج رسیده بود - واروے
 تفتنگ پر کرده آتش دادند - و آن برج ویران شده رخنه
 در حصار پدید آمد - و بهادران مغل متوجه رخنه شدند -
 و راجپوتان بمدافعه قیام نمودند - در آن شب جنگ در کمال
 صعبیت واقع شده - چون کارے ساخته نشد - برگشتند -
 و راجپوتان فرجه و فرصت دیده در آن شب همگی رخنه را
 مشدود ساختند - و آخرش از طول ایام محاصره بجا آمده
 طالع صلح شدند + میرزا شرف الدین حسین باین شرط
 که بحر اشب و پنجه چیزے بیرون ببرند - اماں داده از

سر راه برخاست + جگ مل قطع نظر از اسباب و اموال
 خود کرده با مزدوم خویش موافق شرط بیرون رفت - اما
 دیوان داس را غیرت و تهور دامگیر شده جمیع جهات
 خود را بسوخت - و با پانصد سوار را بجوت بیرون آمد + و
 میرزا بر آن مطلع شده سر راه برو گرفت - و جنگی در
 نهایت شدت روی نموده دو بیست و پنجاه کس از راجپوتان
 بقتل آمدند - و دیوان داس زخمی شده چون قوت سواری
 او را نماند - سرش بریده از مغرکه بیرون بردند + و بعد
 از چند سال شخصی در لباس جوگیاں دعوی نمود - که منم
 دیوان داس - بفضی قبول کردند - و بفضی تکذیب نمودند -
 تا او هم در یکی از معارک گشته شد + میرزا شرف الدین حسین
 قلعه را متصرف شده فتحنامه مرسول درگاه گردانید - ملا
 پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں که سردار صاحب داعیه
 بود - شادی آباد مشد را مقام قرار و آرام خود گردانیده
 عرصه مانده را یکباره از خار تعرض مستعلقان باز بهادر
 مصفا ساخت - و قلعه بیجا نگر که از قلعه های مستحکم مانده
 است - بجبر و قهر گرفته سپاهیان آنجا را با تمام قتل نمود +
 و بنابر آنکه باز بهادر بهکایت حاکم بزمان پور در سرحد
 خاندیس نشسته گاه و بیگاه مزاحمت با طرف مانده میرسانید -
 ملا پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں بر ولایت خاندیس
 لشکر کشیده بنده بزمان پور را قتل عام کرد - و بشیاع
 از سادات و علما و مشایخ در آن روز شربت شهادت
 چشیدند + ملا پیر محمد المصطفی به پیر محمد خاں هموند در

بزمان پور بود. که باز بهادر و میراں مبارک شاه فاروقی
 تفال خان حاکم برار را بمدد طلبیده بجنگ وے شتافتند
 و سپاهیان ملّا پیر محمد از تجرب و سوء خلق او به تنگ
 آمده بے رخصت راه مندو پیش گرفتند. و از آب نزده
 گذشتند. و امرای مغلّی نیز اظهار کدورت کرده خود را
 میسو کشیدند. ملّا پیر محمد ناچار شده عازم مراجعت گشت +
 تفال خان که مرد شجاع و مستور بود. دُنبال کرد + و
 ملّا پیر محمد سراییمه به طے مسافت مشغول شد. و در
 وقت عبور از آب نزده پُر عریضه قطار شتر بار دار بهنو
 بر اسب ملّا پیر محمد زده. پای اسب او از زیرین جدا
 شد. و هر چند نزدیکیان او سعی کردند. که باو رسیده
 دستگیری نمایند. چوں اجل دست بگیر بیان حیالش محکم زده
 مُود. اثرے بر آن مترتب نشد. و ملّا پیر محمد المخطاب
 به پیر محمد خان غریقی بحر فنا گردید + دریں وقت چوں
 مخالفان از تعاقب رسیدند. امرای مغلّ بشادی آباد
 مندو گریختند. و از تعاقب ایشان در آنجا نیز توقف میسر
 نگشته مستوحّر آگره شدند + و باز بهادر بار دیگر در
 ۹۶۹ قمری قلع و ستین و قسمائے مانوه را مُتصرف شده
 تفال خان و میراں مبارک شاه فاروقی بجا و مقام خود
 رفتند + عرش آشیانی عبّد اللّٰه خان اوزبک حاکم کاپی را
 بدفع فتنه باز بهادر تعیین فرمود + و باز بهادر طاقت جنگ
 او نیارزده بکوہستان کابل میر گزشت + و عبّد اللّٰه خان
 اوزبک کامروا گشته در شادی آباد مندو فروکش کرد +

دریں ایام سید بیگ ولد معصوم بیگ صفوی که از قراقرمیان
 قریبه و وکیل مطلق العنان شاه طماشپ بود - بر شیم اپچی گری
 آمده تحف و نفائس بسیار آورد - و قریب بدو ملک روپیہ
 که پنجمزار تومان عراق باشد - ائعام یافت + و در همان
 اوان چوں خان اعظم شمس الدین محمد خان ائنگه در امر
 وکالت استقلال بخاک کمال بهم رسانیده بود - اذہم خان ائنگه
 رشک برو مجزودہ خواست - کہ بطریق بیرم خانی ترکمان او را
 از نظر پادشاه ببلندارد - و باوجود غیبت و رسعایت چوں
 آن معنی صورت نہ بست - بتحریر یک لفظه امر خان اعظم
 شمس الدین محمد خان ائنگه را در ششصد سبوعین و تسعین
 بر سر دیوان وقتیکہ بہ قذات مضحف مجید مشغول بود -
 بہانہ آنکہ بتواضع او قیام ننمود - بقتل رسانید - و از
 اعتمادے کہ بر عنایت پادشاه داشت - بگریخته - بر آیوان
 مرتفع کہ برابر حرم پادشاهی بود - بایستاد + و ازیں غوغا
 عرش آشیانی کہ درون حرم سرا خوابیده بود - بیدار شدہ
 سبب آن پرسید - و بر آن قضیہ مطلع شدہ ہمنچنان ببباس
 آسایش بکنار بام آمد - چوں چشمش بر خان اعظم شمس الدین
 خان ائنگه مشغول افتاد - غضب بر او مشتولی شدہ - با
 شمشیر خاصہ بر آیوانے کہ اذہم خان ائنگه ایستادہ بود -
 آمد - و متوجہ اذہم خان گشتہ گفت - کہ خان اعظم را چرا
 گشتی ؟ اذہم خان پیش دویدہ ہر دو دست پادشاه را
 گرفت و شروع در تضرع نمود - پادشاه از آن بے ادبی
 بیشتر بر آشفت - و دستہای خود را خلاص کردہ چنان

مُشْتِ بر رُخسار او زد - که بی‌هوش افتاد - آنگاه بموجب حکم
پادشاهی از بالای آیوانی که قریب دوازده گز ارتفاع
داشت - پایین انداختند - و چوں هنوز رمقی از او باقی
مانده بود - دیگر باره بالا برزده چنان انداختند - که کارش
تمام شد + ما هم آنگه جسد فرزند بدی فرستاد - تا در آنجا
دفن کردند - و خود نیز قریب حزن و الم گشته بعد از
چهل روز در گذشت + و آنگه بتای مشقوط شوهر مَرَضِ
و قرابتیان او را گویند - و آنگه با کون مَرَضِ را خوانند -
و کوه برادر رضاعی را نامند + و مشققم خاں که محرک
اِزهم خاں بود - طرف کابل که پسر عمش حاکم آنجا بود -
بگریخت - و بر مَنَشِ جارگیردار پزگنیء سورت او را دستگیر
ساخت بدرگاه فرستاد + پادشاه در مقام عفو شده همچنان
در عزت او کوشید - و خطاب و منصب آنگه خانی به پسر
بزرگش میرزا عزیز کوه عنایت فرموده پاییز دولتش بلند
گردانید + گویند طائفه گکهران چوں همیشه اطاعت دودمان
نیموریه می نمودند - شیر شاه در عهد خود چند مرتبه لشکر
بر ولایت ایشان فرستاده خرابی بسیار کرد - و چوں
اطاعت نکردند - خود بر سر آن جاهت رفته سارنگ خاں
سردار آن قبیله را بکمر و جیل بدست آورده بگشت -
و پسرش کمال خاں را همراه برزده در قلعه گوارلیار
محبوس ساخت + پس از آن سلطان آدم گکهر برادر
سارنگ خاں گکهر حاکم قوم خود شده همچنان با افغان
در مقام مخالفت بود + و چوں نوبت پادشاهی بسلم شاه

رسید - او نیز بر آں دیار لشکر بُرد - و گکھراں با نواح
 حیل افغانان را چنان تنگ آوردند - کہ مزدوم بدشواری
 از اُردو بدر می شدند - و هر کس کہ از لشکر گاه بیرون
 می آمد - گکھراں گرفته اورا بقتضار و کامبل و بدحشاں
 می فرستادند - و می فروختند - و گاهی کہ ترخم بخاطر ایشاں
 می رسید - بمزدوم اُردو بہ بہای قلی می فروختند + سلیم شاہ
 را غرضی شدہ ولایت ایشاں را بتاخت و تاراج خراب کرد -
 و اُمراء پنجاب را بامتیصال آشا مامور ساختہ محمود پہلے
 تخت گواریار آمد - و محکم کرد - کہ جمیع بندیان گکھراں
 را در خانہ کزوه پایان آں خانہ را داروے قتلک پرہ کردہ
 آتش دہشت و ریزانند - چنانچہ ہمہ را بدیں طریق ہلاک
 کردند - مگر کمال خان گکھراں کہ بحکم خالق اکبر در گوشہ خانہ
 مانده - اضلاً ضرے باو نرسید + سلیم شاہ آں خبر یافتہ
 و کمال خان گکھراں را در باب متابعت سوگند دادہ و رخصت
 پنجاب داد + و کمال خان بارتفاق اُمراء پنجاب در
 تخریر ولایت گکھراں سامی بود - کہ سلیم شاہ فوت شد -
 و دیوں وقت کہ ہمایوں پادشاہ داخل ملک پنجاب گشت -
 ملازمت نمودہ خدمات پسندیدہ بتقدیم رسانید + در زمان
 اکبر پادشاہ در سزکار کثرہ مانک پور جاگیر یافتہ در جنگ
 خان زماں با افغانان آشہ شجاعت بظہور رسانید - بدیں
 سبب محکم شد - کہ اُمراء پنجاب دفع سلطان آدم
 گکھراں کہ ہمایوں پادشاہ ایل نشدہ بود - نمودہ - کمال خان
 گکھراں را قائم مقام او سازند + اُمراء پنجاب در سنہ مذکورہ

باتفاق کمال خان گکھر ولایت گکھراں را منتصرف شدہ
 سلطان آدم را زنده دشتگیر کردند۔ و کمال خان گکھر را
 حاکم آن قبیلہ سرکش ساختند۔ و دریں سال خواجہ حسین
 پدر میرزا شرف الدین حسین کہ از اتحاد خواجہ ناصر الدین
 عبد اللہ بود۔ از ترکستان بلاہور آمد۔ و میرزا شرف الدین حسین
 بموجب محکم اقدس بلاہور رفتہ ہمراہ پدر منتوجہ آگرہ شد۔
 و پادشاہ بر استقبال او سوار شدہ او را با آگرہ در آورد۔
 دریں اثنا میرزا شرف الدین حسین توپے بخود راہ دادہ
 باجمیر گئے بخت۔ و چون از رفتن او خلعی در آن طرف پیدا
 شد۔ حسین قلی خاں ذو القدر خواہر زادہ بیرمخان نرگمال
 را بحکومت ناگور تعین فرمود۔ و میرزا اجمیر را بہ یکے
 از معتمدان خود سپردہ بجانب جالور کہ سرحد گجرات است۔
 رفت۔ و حسین قلی خاں ذو القدر باجمیر رفتہ بصلح گرفت۔
 و شاہ ابو المعالی کہ از حبس پادشاہ نجات یافتہ بمکہ معظمہ
 رفتہ بود۔ دریں وقت برگشتہ میرزا شرف الدین حسین
 پیوست۔ و بشارت او در لشکر احمدی۔ سبعین و
 تسعاً بنار تول آمدہ دشت اندازی نمود۔ حسین قلی خاں
 ذو القدر احمد بیگ و یوسف بیگ را کہ از نوکران او
 بودند۔ بمعاقب شاہ ابو المعالی روانہ ساخت۔ و خود بدفع
 میرزا شتافت۔ شاہ ابو المعالی در اثنای کوچ کیں کرد۔
 و چون احمد بیگ و یوسف بیگ غافل پیش رفتادند۔
 شاہ ابو المعالی حمله کردہ ہر دو را بقتل آورد۔ و خاقان
 اکبر کہ در سندھ پور بشکار مشغول بود۔ راس خبر شنیدہ

جمعه از اُمرا را بر سر او تعیین فرموده شاه ابوالمعالی
به پنجاب رفته از اینجا نزد محمد حکیم میرزا به کابل شتافت
و این بیت خواند - **بیت**

ما بدین در نه پی حشمت و جاه آمده ایم

از بد حادثه اینجا به پناه آمده ایم

محمد حکیم میرزا بمشیر خود را بقدر او در آورده صاحب جاه
ساخت به و شاه ابوالمعالی بخیاں پادشاه پی کابل افتاده
مخسنت مادر زن خود را که صاحب اختیار ملک بود - بر اثر
و عتف محرم در آورده بکشت - و زمام و کالت میرزا
که کوچک سال بود - بکف آورد - تا بنزد بیج او را ریز
مستاصل سازد * و شکیان میرزا بکابل آمده شاه ابوالمعالی
را بعد از جنگ گرفته بکشت - انقصه میرزا شربت الدین حسین
چون بگریز شاه ابوالمعالی اطلاع یافت - از جالور گریخته
باحمد آباد عجات رفت * و پادشاه از رشکار فارغ گشته
چون داخل بلده دلی شد - و چهار سو رسید - قتل نواد
که از غلامان میرزا شربت الدین حسین بود - قاصد قتل
پادشاه گردید - و در حین ارتو حام نزد یک مدرس مامم آنگ
تیرے در خانه کما نهاد - و دست بلند داشته بکشید -
مردم را گماں شد - که مے خواهد - بجائورے میزند - و
اودست پایی کرده بجانب پادشاه که بر ریل سوار بود -
انداخت - و بے خفا بر شانه آں حضرت رسیده قریب
یک وجب در گوشت دوید - اما هنوز تیر در شانه بود - که
قتل نواد را پارچہ پارچہ کردند - و آنگاه تیر را بر آورده

قباچه پشه دار پوشانیدند - و پادشاه اصلاً بیتابی نکرد و ده
 همچنان سواره بدوشخانه رفت - و حکیم عین الملک گیلانی در
 تداوی پدر بیضا نموده در یک هفته آثارِ صحت بظهور
 رسانید + بعد ازاں پادشاه با آنگره رفته آصف خان هروی
 را بحکمیت کوه مانگ پور روانه ساخت - و خود بشکار
 رقیل طریق قلعه نرور رفته در گرفتارِ فیضان تصرفات و
 اختراعات نمود + و از آنکه عبید الله خان اوزبک حاکم مالوه
 فیضان بسیار بهم رسانیده برآی پادشاه نفرستاده بود -
 چریده در موسم برسات با یلغار روانه شده و محمد قاسم خان
 نیشاپوری جاگیر دار سارنگ پور بملازمت آمد - و چون
 پادشاه با دجین رسید - عبید الله خان اوزبک متوجهم شده
 با کوچ و اشباب روانه تجرات شد - و پادشاه بیست و
 پنج کرده دُنبال او ایلتار فرمود - و پیرا دل پادشاهی
 عبید الله خان رسید - چون کار برونگ شد - برگشته
 جنگ کرد - و غالب آمده بفرارِ خاطر به تجرات رفت + و
 پادشاه بمند و رفته تفریح عمارات پادشاهان خلیفه نمود + و
 میراں مبارک شاه فاروقی و ایلچی برهان پور اطاعت کرده
 دختر خود را بیادشاه داد + آنگاه محکومت مند و به قرا
 بهادر خان رجوع فرموده آیات اجلال بجانب دار السلطنت
 آگره متوجه شد - و در راه نزدیک قصبه سیری کلار
 کله رسید که یکم از فیضان مست کوه پیکر در آن میاں بود -
 بنظر در آمد - لشکریان بموجب فرمان رانده بقلعه سیری کلار
 در آوردند - و فیصل مست دیوار قلعه را شکسته راه صحرا

پیش گرفت - و وقتیکہ پہلے از میدان خاصہ بر سر ۱۵۱۰ و
 بودند - برقیل وحشی بجنگ ایستاده گرفتار گشت - و در ۹۴۲
 اشنه و سبعین و تسعمائیه نواحی معظم برادر اعیانی جولی بیگم
 کہ خاویز پادشاه مے شد - بسبب بیہ اعتدالی گرفتار گشتہ
 در حبس وفات یافت - و در ہمیں سال قلعہ آگرہ کہ از
 خشت پختہ بود - شکستہ از سنگ سُرخ بنا نهادند - و در
 چہار سال صورت اتمام پذیر گرفت - و بعد از قضیہ عبداللہ خاں
 اوزبک چنان بر زباں اُقتاد - کہ پادشاه از اُمرایہ
 اوزبک رنجیدہ مے خواہد - کہ ہمہ را مُستاصل سازد - ازیں
 سبب یسکندہ خاں اوزبک و ابراہیم خاں اوزبک وغیرہ
 کہ طرف بہار و بون پور اقطاع داشتند - سر از اطاعت
 پیچیدند - و علی گلی خاں سیستانی المخاطب بخان زمان و
 بہادر خاں سیستانی اگرچہ مادر ایشان راضفہانی و خود
 ایشان زاریدہ عراق بودند - اما چون اجداد ایشان از
 طائفہ اوزبکان بودند - و ہم از گناہان سابق نیز توبہ
 داشتند - خود را در سبک اوزبکان در آورده سردار طائفہ
 باغیہ گشتند - و آصف خان ہروی کہ در جوار ایشان
 اقطاع داشت - او نیز بواسطہ قضیہ خزان بایشان پیوست -
 و قریب سی ہزار سوار عمدہ یکبارہ علیم مخالفت اداشتند -
 و آن قدر ممالک کہ توانستند - مختصر گشتند -
 عرش آشیانی کہ تغیل در مہمات او نبود - از آن مقولہ حرفے
 بر زبان نیاورد - و بہ بہانہ شکار در سنہ مذکور بطرف
 نذر گڑھ نہضت فرمود - و بشکار مشغول گشتہ اشرف خاں

منشی را نزد سکندر خاں اورد یک فرستاد - تا تسلیه او نموده
 بحضور بیاورد + و لشکر خاں بخشی را پیش آصف خاں هروی
 گسیل کرد - که از جمله خزان و غنائم آنچه لائق سوار
 باشد - گرفته برگردد + و حکایت خزان چنین است -
 که آصف خاں هروی چون از امرای پنهنجاری شده ولایت
 گروه مانک پور جاگیر یافت - بواسطه همسایگی عازم تشنیر
 گروه که هرگز مسخر پادشاه اسلام نشده بود - گردید +
 و غارتی مسلمات به رانی درگاو تی که بصورت و سیرت
 آراستگی تمام داشت - حاکم آن ولایت بود + آصف خاں
 هروی چند مرتبه لشکر با آن نمود فرستاده در خرابی تفصیر
 نکرد - و آخر خود با پنج ستمش هزار سوار و پیاده بشیاد
 ولایت گروه رفت + و رانی با یک هزار و پانصد نفر
 و هشت هزار سوار و پیاده استقبال نمود - و درین صورت
 جنگ در غایت صعوبت روی داد - و تیرے بجشم رانند
 مزبور رسیده از نزد باز ماند - و از غایت ناموس که
 آباد و مشکین شود - دل از جا برداشته شجر از فیلبان
 گرفت - و خود را پشت - و عروس ملک که هر روز
 در کنار شوهر و هر شب در عقد دیگر است -
 هم آغوش آصف خاں گشته - بقلعه چوڑا گروه که مشکن رانی
 بود - رفت - و پسر خود سال رانی که در قلعه بود - وقت
 هجوم در زیر دشت و پای مردم هلاک شد - و خارج جواهر
 و تمایل طلا و مفتح و امتعه نفیسه که در سوار بزرگان
 می باشد - یک صد و دویست کلان مس که با شطلاح برنده

آن را کشتال گویند - ملوک از اشراف پلائی احمد و اصل
 سرکار آصف خان گشت - و آصف خان سی صد رقیل دیوانه
 از مجمل یک هزار و پانصد رقیل چست پادشاه فرستاد - و
 چیزهای دیگر را در میان بیاورد - عرش آشیانی لشکار گنان
 چوں بولایت گرده در آمد - از گزیده هوا و باد های مخالف
 بسیار شده بجانب آگره برگشت - و چوں سخنان اشرف خان
 بخشی و لشکری خان بخشی در قوم منتشر شد اثر نکرد - بچشم
 پادشاه شاهم خان جلایر و شاه بدارغ خان و محمد امین خان
 دیوانه و غیره که از جاگیر داران آن طرف بودند - بدین سرکنده خان
 اوزبک و امیرایم خان اوزبک متوجه شدند - در وقت جنگ
 چوں بهادر خان سیستانی به کمک مخالفان رسید - شاهم خان
 جلایر منتهزم گشته محمد امین دیوانه و شاه بدارغ خان دشمن
 شدند - عرش آشیانی بر حقیقت حال واقف شده شعیب خان
 خان خانان را با لشکر عظیم برقم رستخاس روانه نمود -
 و خود نیز در ماه شوال ۹۳۹ شملت و سبعین و تسعین
 متوجه آن صوب گردید - و چوں به قنوج رسید - از اوراق
 جدا شده بر سر سرکنده خان اوزبک که در قلعه کهنوتی
 بود - ایلغار کرد - سرکنده خان اوزبک خبر یافته نزد
 علی قلی خان سیستانی مخاطب بخان زمان گریخت - و
 علی قلی خان و بهادر خان سیستانی به گزیر ترهن رفته از
 آب گنگ گزشتند - و پادشاه به جوپور آمده - آصف خان
 هروی در مقام اطاعت شد - و بر اتفاق مجنوں خان قاشال
 جاگیر داری کرد - نامک پور بملازمت رسیده نوازش یافت -

و بعد از چند روز آصف خان سیستانی که پنجهزار سوار خاصه داشت - با جمعه از اُمراء مقتدر بدیع مخالفان تعیین شد - و آصف خان به گزیند ترهین رفته مقابل لشکر علی قلی خان المخاطب بخان زماں فرود آمد - و با او زبان و دل یکسره کرده به لیت و لعل وقت میگزرا نید + پاوشاه بر آن حالت واقف گشته جاگیرش را تغییر کرد + و آصف خان نیم شبی همراه برادر خود وزیر خان از اُردو بجانب گره رفت + عرش آشیانی منعم خان خانان را به سردار بیگ آرا لشکر بجای آصف خان هروی روانه ساخت + و علی قلی خان المخاطب بخان زماں رسکندر خان اُوزبک و بهادر خان سیستانی را بزمیان دو آب فرستاد - که تا اگر تاخته حمل در آن محدود اندازند + پاوشاه شاه بدافع خان و پسرش مطلب خان و اقبال خان لنگ و حسین خان و سعید خان و راجه ثور مل و محمد امین دیوانه و محمد خان افغان شور و محمد مصطوف خان و لشکر خان بغشی را بسردار بیگ میر میرزا ملک که از اکابر سادات مشهور مقتدر طوس بود - بر سر راه بهادر خان سیستانی فرستاد + درین وقت علی قلی خان المخاطب به خان زماں منعم خان خانان را تشویع گزینان خود گردانیده والدین خویش و ابراهیم خان اُوزبک را که بجای عم خویشین میدانست - با فیلان نامی بدرگاه فرستاد + عرش آشیانی در مقام عفو شد - و چون بلور جاگیر ایشان را بایشان مقوس داشت - اما میر میرزا ملک به بهادر خان سیستانی و رسکندر خان اُوزبک رسیده در صدد جنگ بود - که بهادر خان پیغام کرد - که برادرم

علی قلی خان المصطفیٰ بخان زماں والدہ را بخدومت پادشاه
 فرستاده اکتباس عفو جراح نموده است - این قدر صبر کنند -
 که جواب پرسد - و میر محمد ملک این معنی را قبول نکرده
 صفوف جنگ پیار است - و سکندر خان اوژبک را که هر اول
 بود - گریزانیده بسیارے از لشکریانش را بقتل رسانید +
 بهادر خان سیستانی که تا آن زماں با افواج خود ایستاده بود -
 حملہ بزرده افواج پادشاهی را بهم زد + و میر محمد ملک
 به قتل و گریخت - غنیمت بسیار بدشت لشکریان بهادر خان
 سیستانی در آمد + و چون صلح شد - عرش آشیانی جون پور
 را بوالدہ علی قلی خان سیستانی المصطفیٰ بخان زماں گزاشته
 بعزم سیر قلعه چار گڑھ و بنارس روان شد - در آن وقت
 علی قلی خان خان زماں با عوای سکندر خان اوژبک از آب
 گنگ گزاشته غازی پور و بسیارے از پرگنات را مختصر
 شد + پادشاه علی قلی خان خان زماں را مصطفیٰ و معاتب
 ساخته حکم فرمود - که اشرف خان به جون پور رفته والدہ
 علی قلی خان خان زماں را محبوس سازد - و خود بایلغار روان
 غازی پور شد + و علی قلی خان خان زماں به دامن کوہها
 که جنگھای پد درخت است - گریخت + و بهادر خان با اتفاق
 سکندر خان اوژبک و ابراہیم خان اوژبک بتغییل بے خبر
 وقت شب به جون پور آمدہ نزد بابا نہادہ بر قلعه سوار شد
 مادر را خلاص کرد - و اشرف خان را مقید ساخته بجانب
 بنارس رشتافت + عرش آشیانی از اجتماع این خبر به جون پور
 آمدہ با حضور لشکر و سپاہ مالک محروسہ فواں داد + خان زماں

خائف گشت - دیگر بار بعجز و زاری در آمد و این بیت در عریضه نوشت - **بیت**

بایں اُمید های شلخ در شاخ کرمهای تو مارا کرد گفتار
و پادشاه پناہر آنکہ بہاؤر خاں سیستانی را از ہنگام کوچکی
برادر مے گفت - و علی قلی خاں خاں زماں را نیز بواسطہ
خدمات سابقہ بشمار دوست مے داشت - و مے خواست -
کہ بالکلیہ ایشان را مُستاصل سازد - دیگر بار گناہان ایشان
بخشید و جاگیر ما را مُسلم داشت - **بیت**

گذرچہ مے گفت کہ زارن بہشتم مے دیدم
کہ بدانش نظرے با من دل سوختہ بود
القصہ کہ از شوکی پیشیں مے گفت - کہ اگر خلعت بدان -
کہ مرا در عفو گناہاں چہ لذت است - بجز گناہ تحفہ دیگر
در سبیل تشرب من نساژند - و مے الواقعہ مضمرعہ
در عفو لذتے است کہ در انتقام نیست

عوض آشیانی بعد از عفو الکلیت مضمرعہ فرمودند - خان زماں
کثرتِ نجات را مانع آمدنِ خود ساختہ گفت - بعد از آنکہ
آن حضرت بدولت و سعادت تشریف برند - بندہ مع برادر
سر قدم ساختہ باشتاں بوسی خواہد رسید - آن حضرت عذرش
پذیرفتہ ازو سوگند گرفت - و عازم دار السلطنت آگرہ
شد - و بعد از وصول ہندی قاسم خاں را با چہار ہزار
سوار بدفع آصف خان ہروی و حکومت گرہ روانہ فرمود -
و علی قلی خاں مخاطب بخان زماں کہ ہمچنان در دل
ارادہ مخالفت داشت - آصف خان ہروی را بجانب خویش

در جون پور کشید + و آصف خان از سخت و سبک
 علی قلی خان بجان آمده بعد از شش ماه بر اتفاق برادر
 خود وزیر خان بطرف گرده گریخت + و بهادر خان ریستانی
 تعاقب نموده با آصف خان هروی جنگ کرد - و او را
 مغلوب ساخته دستگیر نمود + وزیر خان فرصت دیده
 با فوج خود بر بهادر خان تاخت - و او را شهرزم گردانیده برادر
 نیم گشته خود را خلاص ساخت - و هر دو بر اتفاق به گرده
 رفته در آنجا مقام کردند + و در خلال این احوال ابلیجیان
 محمد حکیم میرزا آمده عرضه داشتند - که بعد از گشته شدن
 شاه ابوالمعالی سلیمان میرزا خطیب کابل بنام خود کرده -
 و میرزا سلطان نام شخصی را از جانب خود در کابل گذاشته
 خود به بدخشان رفت + و چون محمد حکیم میرزا سلطان را
 از کابل بدر کرده است - اکنون سلیمان میرزا لشکر جمع
 کرده میخواهد - بکابل آید - و متصرف شود - اگر درین وقت
 کمک عنایت شود - کمال ذره پزوری خواهد بود + پادشاه
 فرامین بنام امرای پنجاب و محمد قلی خان حاکم قلات
 صادر فرمود - که هرگاه سلیمان میرزا قصد تسخیر کابل
 نماید - بدان جانب رفته دفع مزاحمت او نمایند + و
 فریدون خان کابلی که از امرای پادشاهی بود - و حال محمد
 حکیم میرزا می شد - مرتخص گشت - که نزد محمد حکیم میرزا
 رفته رفته و معاون او باشد - اما پیش از آنکه فرامین
 برسد - سلیمان میرزا به کابل آمده قلعه را محاصره کرده
 بود - و محمد حکیم میرزا چون تاب مقاومت نداشت - گریخته به خیاب

آمد + فریدون خاں بر لب آب ریلاب محمد حکیم میرزا را ملازمت
نموده خاطر نشان کرد - که پادشاه گرفتار خویشی علی قلی خاں
الحق طرب بخان نمان و اود بکان است - و فرصت آمدن
لاهور ندارد + پس مناسب آن است - که به لاهور رفته
مختصر وقت شوند - و امرای پنجاب را از خود ساخته به احسن
وجه دفع مضرت سلیمان میرزا را نمایند - بنا بر آن
محمد حکیم میرزا فریب خود رفته روانه لاهور گشت + و
خطب الدین محمد خاں اٹک و میر محمد خاں و دیگر امرای
در لاهور متحصن گشته در مقام مدافعه شدند + و محمد حکیم
میرزا در باغ مندی قاسم خاں نشسته هر چند سعی کرد - که
امرای پنجاب با و ایل شوند - صورت نیافت + پادشاه مہمات
علی قلی خاں خاں زمان را بتغویق انداخته و آگره را
به منعم خاں خاں خاں سپرده شب چهاردهم جمادی الاولیٰ
۹۷۴ ۱۲ رجب و سابعین و تسعین بصرعت متوجہ لاهور
شد - و هنوز از سرهند نگزشتہ بود - که خبر بلا لاهور رسید +
متحصنان بیکبار نقارہ شادیانہ به نواختن در آوردند + میرزا
که در خواب بود - بیدار شدہ پڑسید - کہ نقارہ شادیانہ
را سبب چیست گفتند - چوں پادشاه بایلغار نزدیک
آمده است - شادیانہ مے نوازند + میرزا تصور کرد - کہ
مگر پادشاه به یک گروہ لاهور رسیدہ است - بے توقف
سوار شدہ تا کابل واپس نہید + و چوں موسم زمرستان
رسید - سلیمان میرزا از کابل به بدخشان رفت - و حکومت
آن جا قناعت نموده غنیمت داشت + پادشاه به لاهور

آمده در آن محمود شکار قمروغه نمود - و وزیر خاں در نیکارگاه
به ملازمت آمده عُمَرِ گناه آصف خان هروی درخواست کرد -
عرش آشیانی از تفصیلات او در گذشته وزیر خاں را
بجهازری ساخت - و محکم فرمود که آصف خان هروی با رتفاق
بجنوں خان قاتل در کتفه مایک پور بوده محاطت آن
محمود نماید * هنگامی که رایات عالیات عازم پنجاب شد -
اولاد و اخفاء محمد سلطان میرزا مصدر اعمال ناشایسته شده
رفتند * و نسبت محمد سلطان میرزا از جانب پدر
بامیر تیمور گورکان در واقعات بابر نصیر الدین محمد پادشاه
تقدیر یافته - و مادرش دختر سلطان حسین میرزا است -
و در زمان نصیر الدین محمد همایون پادشاه حرام خوارها
کرده مقررین بقو شده - و اُلغ میرزا پسر بزرگش در
کابل در جنگ هزاره گشته شد - و شاه میرزا پسر خودش
به اجل طبیعی در گزشت - لیکن از اُلغ میرزا دو پسر مانده *
یکی سکندر سلطان - و دیگری محمود سلطان - و نصیر الدین
محمد همایون پادشاه سکندر سلطان را اُلغ میرزا و محمود سلطان
را شاه میرزا نام کرده در تربیت ایشان کوشید * و
محمد سلطان میرزا با سایر اخفاء و قبیله جلوس اکبر پادشاه
باز بهشت آمده پادشاه آدم پور را از سرکار سبیل در و نجر
مدد معاش یافت * و در آن پیری او را چهار پسر اندر آن
پادشاه حاصل شد - محمد حسین میرزا و ابراهیم میرزا و
محمود حسین میرزا و عاقل میرزا - و اینها هنوز کوچک سال
بودند - که پادشاه تربیت کرده از جمعیه امرا گزدارند - و

بعد از یورش چون پور رخصت گرفته در سبھل بجایگزیدند
 رفتند - و در آن مدت که پادشاه بدرج رفتند محمد حکیم میرزا
 به پنجاب روانه شد - با بنی اعدام نمود اسکندر سلطان و
 محمود سلطان الموسوماں بائع میرزا و شاه میرزا یکے شده
 عسکریان و زیدند - و جمعی از اراذل و ادبانش را جمع کرده
 در مقام دست اندازی شدند - جایگزیدند در آن نواحی ایشان
 را مغلوب ساخته بجانب مالوه گریزانیدند - و آن عرصه
 چوں از سردار کے صاحب وجود خالی بود - در تصرف
 ایشان در آمد و منعم خان المصطفیٰ بن خان خانان
 محمد سلطان میرزا را از سردار سبھل مقتصد نموده در قلعه
 بیابان محبوس ساخت - و او در آنجا در گزشت - و همچنین
 علی نقی خان سیستانی المصطفیٰ بن خان زماں و اسکندر خان
 اورک و دیگر امرا از آبدن محمد حکیم میرزا بلاهور آگاه
 شده نقص عهد نمودند - و بر سردار خود رفتند و قتل
 و اودده و دیگر ولایات و پراگندگی را قابض گشته جمعیت
 عظیم بهم رسانیدند و عرش آشتیانی از لاهور به قندهار دفع
 ایشان بشدعت با گره آمد - و با حضار لشکر فزماں داده
 با دو هزار فیل و لشکر افروان از قیاس متوجه
 جونیپور شد - و خان زماں که سید یوسف شهدی را در
 قلعه شیر گڑھ محاصره کرده بود - این خبر شنیده چوں در
 آن زودی گمان مراجعت پادشاه نداشت - این بیت خواند
 سمنه تند و زربین نعل او خورشید را ماند
 که از مشرق بمغرب رفت و یک شب دیریاں ماند

و از پایِ آن قلعه برخاسته نزد بهادر خاں سیستانی که در
 قلعه کرطه مانک پور مجنوں خاں قاتل را محاصره داشت -
 رفت و عیش آشیانی تعاقب او کرده متوجه آن جانب شد -
 و چوں به پدگینه راسه برعلی رسید - شنید که علی قلی خاں
 سیستانی المخاطب بخان زماں از آب گنگ عبور نموده
 اراده مالوه دارد - تا با ولاد محمد سلطان میرزا پیوسته آن
 محمود را متصرف شود - و اگر زورِ باد رسد - پناه
 به شایان دکن برد و عیش آشیانی وقتِ شب بگزیه کرطه مانگیر
 آمد - و چوں کشتی حاضر نمود - بر فیل تیر بال سُتار نام
 سوار شده هر چند امرای مانع آمدند - قبول نکرده بمتوکل علی الله
 آب قنار گنگ در آمد - قضا را از توفیق راتباں پایاب
 بهم رسیده فیل را احتیاج بشناوری نشد - و پاؤشاه
 با برخه از فیلان نامی و صد سوار از آب گزشت - و
 قریب به توقف بجوای اُردو علی قلی خاں سیستانی
 المخاطب بخان زماں رسید - و در آن وقت آصف خان هروی
 و مجنوں خاں با جمعیتِ خوب به پاؤشاه پیوستند و علی قلی خاں
 و بهادر خاں که گمانِ عبورِ پاؤشاه با اندک مزدوم در آن
 شب نداشتند - همه شب به شراب خوردن و لولی رقصانیدن
 مشغول بودند - تا آنکه شخصی از مزدوم پاؤشاهی به کنار اُردو
 ایشان رفته فریاد کرد - که اے غافلان! پاؤشاه به قصد
 شما از آب گزشته اینک رسید و ایشان را این خبر را از
 مکر و جلیه آصف خان هروی و مجنوں خاں دانسته پروا
 نکردند - ناگاه آوازِ کوس و کوزگرو پاؤشاهی به گوش آن

خون گریختگان رسید - سراسیمه از مجلس برخاسته به صف آرایی
 مشغول گشتند - و وقت چاشت روز دوشنبه عترة ذی الحجة الحرام
 ۹۹۹ از یح و سبعین و تسعمائة جنگ در گرفت + و
 بابا خان قاقشال که هراول پادشاه بود - جمعه را که از
 جانب مخالفان به مقابل او آمده بودند - در حمله اول
 برداشته به قوچ علی قلی خان رسانید + بهادر خان سیستانی
 درین وقت بر بابا خان قاقشال تاخته به صف مجنوں خان
 رسانید + و بهادر خان با اینکه در آن نزد قوچ او از
 ترتیب افتاده بود - بے محابا بر صف مجنوں خان حمله
 برده به یک طرفه العین از هم دریغ - و عے خواست -
 که بر قوچ خاصه پادشاهی نیز بتازد - در آن اثنا جمعه
 از مؤدوم معتبر که پیش قوچ پادشاهی بودند - به مدافعه
 قیام نمودند - و پادشاه که خان اعظم میرزا عزیز کو که
 را رویه خود ساخته بر نیل سوار بود - بتابر را احتیاط
 از نیل فرود آمده بر اسب سوار شد - اما شامت گفزان
 نعمت کار خود کرده - اسب بهادر خان به زخم تیر از پا عے
 در آمد - و بهادر خان پیاده گشت - و هنوز این خبر به پادشاه
 نرسیده بود - که آن حضرت به نفس نفیس خود متوجه جنگ
 شده فیلاں را به ہیئت مجموعی بر افواج علی قلی خان سیستانی
 راند + نخست یکے از فیلاں پادشاهی که میرانشه نام داشت -
 بر قوچ علی قلی خان دوید - و رودیانه نام فیلے را که از طرف
 مقابل آن آمده بود - چنان کله زد - که در لحظه بر زمین
 افتاد - آنگاه از جانشین جوانان دست به آلات حرب برده

بہ کارزار پروا نداشتند * و از قضا تیرے بہ علی قلی خاں رسیدہ
 در مقام بر آوردن بود۔ کہ تیرے دیگر با شہش رسیدہ و چنان
 بے طاقی کرد۔ کہ علی قلی خاں از پشتش جدا شد۔ یکے از
 سستقان او اسب دیگر حاضر ساخت۔ و خواست۔ کہ سوار
 کند۔ ناگاہ نرسنگہ نام بفیلے باو رسیدہ پامال کرد۔ و
 لشکرش روئے بگریز برداشتہ * در آن اثنا نظر بہادر نام
 شخصے بہادر خاں را زندہ گرفتہ پیش پادشاہ آورد * پادشاہ
 گفت۔ کدام ہدی از ما بشما رسیدہ بود۔ کہ شمشیر بر روئے
 من کشیدید * بہادر خاں از کمال رنجالت جواب ندادہ ہمیں
 قدر گفت۔ کہ الحمد للہ در آخر عمر دیدار حضرت پادشاہ
 کہ ما حوکنان است۔ مبسر شدہ پادشاہ از غایت مروت
 امر بحفاظت او فرمود۔ اما چوں ہنوز گشتہ شدن علی قلی خاں
 خان زمان متحقق شدہ بود۔ دولت خواہاں صلاح در وجود
 او ندانستہ بے رخصت آن حضرت بہ قتل آوردند۔
 آرے۔ نظم

بہ کفران نعمت دلیری کہ کرد
 کہ اسب مرادش رسکندہ نخورد
 بہادر کہ مبد رستم زور کار
 ز کفران نعمت چنیں گشت توار
 وہم ازیں دو بیت کہ از نتائج طبع قاسم ارسلان است مستفاد
 مے گزیدد۔ کہ خان زمان بزخم تفنگ در گزشتہ قطعہ
 چو شدہ خان زمان یاغی و باغی
 ز اکبر شدہ کہ شمش نیست دیگر

تفنگ نخورد و ز عالم رفت و گردید
 بهادر گشته از گفت برادر
 برای فتح شه تاربخ جستم
 خرد گفتا مبارک فتح الکبر

عرش آشیانی سر علی قلی خان خان زمان و بهادر خان را
 به پنجاب و کابل فرستاد - و جان علی اوزبک و یار علی بیگ
 و میرزا بیگ و خوش حال بیگ و میرزا شاه بدخشی و علی شاه
 بدخشی و غیرهم را که از توابع خان زمان بودند - بدست آورده
 به جون پور رفت - و در آنجا جهت عبرت دیگران ایشان
 را زیر پای و دشت رقیل بدست بیاسا رسانید - و
 منعم خان المصطفی بخان خانان را حکومت آن بلده داد
 و چون سکندر خان اوزبک که در قلعه اوده حصاری
 شده بود - در کشتی نشسته بگورک پور گریخت - در ماه محرم
 ۹۵۰ هجری خمس و سبعین و تسعمائیه مظفر و منصور باآره
 تشریف آورد + و چون تا آن فایت رانا اودے شکست
 اطاعت نگارده بود - باوجود سفر پیای در همان رودی روان
 آن طرف شده - چون به قلعه شیو پور رسید - حاکم آن جا
 قلعه را خالی کرده نزد صاحب خود سورجن راجه رهنبر رفت +
 پادشاه آن حصار را بملازمان دزگاہ سپرده بقلعه کاکردن
 که سرحد ملوه است - توتیه فرمود + اولاد سناهاں محمد میرزا
 که قلعه مندو را متصرف بودند - را پس خبر شنیده مضطرب
 گشتند - و چون در آن رودی اُغ میرزا فوت شد - باقی
 میرزایان به تبعیل تمام جانب عکرات گریختند + عرش آشیانی

مانوه را به شهانک التریں احمد خاں نیشا پوری سپردہ از
 قلعه کا کروں عازم دفع رانا گردید۔ و رانا ہشت ہزار
 راجپوت کار آزمودہ و ذخیرہ بسیار در قلعه چٹوڑ کہ بالائے
 کوہے واقع شدہ است۔ گزاشتہ۔ خود با اہل و عیال بجایے
 قلب رفت و پادشاہ عازم تنخیر قلعه چٹوڑ گشتہ محاصرہ
 فرمود۔ و پنج ہزار نجار و سنگ تراش و آہن گر و نقاب
 و کلکار و بیدار بساعتن سباط کہ مخصوص ہستہ است۔
 معین فرمود۔ و آہن بساعتن سباط و حفر نقب مشغول گشتہ
 داد سنے دادند۔ و سباط عبارت است از دو دیوار کہ
 بہ فاصلہ یک تفتک انداز بنیاد مے کنند۔ و در پناہ
 نشینا۔ سبب کہ در چزم گا و گرفتہ باشند۔ آن دیوار ہا را
 نزدیک بہ قلعه مے رسانند۔ و آتشبازاں و نقاباں از کچیر
 و سیع آن دیوار ہا بفراغ خاطر زیر پای قلعه آمدہ بحفر
 نقب مے پردازند۔ و داروے تفتک در نقب پُر کردہ
 چوں رخنہ در قلعه مے اندازند۔ از رستہ ہماں سباط لشکر
 بدانجا رسیدہ۔ بھصار در مے آید۔ و القہ۔ چوں دو
 سباط مستعد شد۔ و دو نقب زیر مجرما رسید۔ ہر دو را
 از داروے تفتک پُر کردہ بیگار آتش دادند۔ و بحسب
 اتفاق در یکے نمود تر آتش گرفتہ آن عروج ہوا رفت۔
 و رخنہ عظیم پدید آمدہ۔ دو ہزار کس کہ مسلح شدہ در
 رکیں بودند۔ بخیاں آئند ہر دو نقب کار خود ساختہ رخنہ
 در حصار افکندہ شدہ است۔ بیگار از سباط ہا بہ جانب
 حصار دویدند۔ و یک ہزار کس باں رخنہ رسیدہ با راجپوتان

به حروب پیوستند - و یک هزار کس به بُرج دوم رسیده
 چوں رخنه ندیدند - بر تخته به حیل بیرون آمدند + و مزدوم
 اندر دنی به مدافعه ایشان قیام نموده در عین جنگ بودند
 که ناگاه نقب ایں بُرج نیز آتش گرفته برید - و اعضا
 دوست و دشمن پریشان شده بهر طرف افتاد - چنانچه
 پانزده نفر از اُمراء پادشاهی مثل سید جمال الدین بابه
 و مردان فقی شاه و غیره با پانصد لشکر راتخانی ضایع
 شدند - و از اهلای قلعه نیز جمعی کثیر هلاک گشتند + و
 چوں معاهده چنجین شد - از آن رخنه سپاهیان مجال در آمدن
 نیافته در آن روز قلعه مستخر نشد - و بعد ازین و ارقه
 سابط دیگر ساخته + روزی پادشاه در جائیکه در آن سابط
 ترتیب داده بودند نشسته تفریح جنگ میکرد - چهل راجپوت
 که سردار مزدوم درونی بود - و بارانا خویشی داشت - تمام
 روز گرد قلعه جهت اهتمام گشته وقت نماز حفظن برابر
 مؤهل چل خاصه پادشاهی آمد - و از روشنی مشعل محسوس
 گشت - پادشاه تفنگ خاصه که در دست داشت - برابر
 روشنی داشته آتش داد - از اتفاقات حسه گلوله تفنگ
 بر پیشانی چهل آمده هلاک شد + و قلنگیان چوں سردار
 را گشته دیدند - دست از جنگ برداشته نفقت جسم او را
 سوختند - و منازل خود رفته جوهر کردند - و جمیع مال و
 اسباب و عیال و اطفال را سوخته خاکستر ساختند + و چوں
 از روشنی آتش معلوم گردید - که آنها جوهر کرده اند -
 سپاه اسلام در همان شب متوجه حصار گشت - و چوں

کسے بمعارضہ پیش نیامد۔ بقلعہ در آمدند۔ و پادشاه نیز
 ہنگام صبح بر رقیل سوار گشتہ با جمیع امرا و امیر زادگان
 کہ پیادہ بودند۔ داخل قلعہ گشت + و جمعے از ہندوان
 متہور کہ در منازل خود و ہتخانہاے محکم در آمدہ بودند۔
 چندان جنگ کردند۔ کہ تا وقتِ نیم روز دہ ہزار کس
 از ہمہ قسَم گشتہ شدند۔ و از لشکر نصرت اثرِ غیر از
 نصرت علی توایچی کسے شہادت نیافت۔ و بعد از رسدِ روز
 حکومتِ آن جا باصف خان بروی رجوع شدہ + و خاقان
 اکبر منصور و مظفر عازم مراجعت گشت۔ و در اثنائے
 راہ شیرے سہمناک از زیر درختاں بر آمدہ بحکم پادشاه کسے
 مراجعہ آن نشد۔ آن حضرت تیرے برآں انداخت۔ شیر زخمی
 شدہ زیر پشتِ رقت و پایستاد۔ پادشاه بار دیگر تفنگ
 برآں انداخت۔ و زخم کاری بیفتادہ۔ شیر متوجہ آنحضرت
 شد۔ دریں حال عادل نام شخصے فدائی وار خود را بشیر
 رسانیدہ در آویخت۔ و مقررینِ آن مزدوم دیگر ہم رسدہ
 شیر را ہلاک ساختند۔ و بر سلاستے پادشاه لوازم لشکر
 بجا آوردند۔ و پادشاه چوں باگرہ آمدہ قرار گرفت۔ بعد از
 چند گاہ خبر رسید۔ کہ ابراہیم حسین میرزا و محمد حسین
 میرزا از چنگیز خان گجراتی مروے گرداں شدہ باز بہ مانوہ
 آمدہ اند۔ و آنہوں اوجین را محاصرہ دارند + پادشاه قلعہ خاں
 اندجانی و خواجہ غیاث الدین بخشی قزوینی را بدفع ایشان
 تعیین نمود + میرزایاں بجانب آب نزدیکہ فرار نمودند۔ و
 سراسیمہ از آب گزشتہ از طرف گجرات رفتند + و در شہر

رجب ۹۰۰ سنه رست و سابعین و تسعایه عرش آشیانی بعزیمت
 فتح قلعه رشتنبور از مرکز دایره خلافت حرکت نموده شکار
 گنای چون به رشتنبور رسید - راجه سورجن که آن قلعه را
 از راجاز خاں غلام سلیم شاه خریده بود - شخص بحسته
 بمناقصه رقیام نمود و مردم پادشاهی آن قلعه را قتل
 کرده راه دخول و خروج مسدود ساختند - و به فرموده
 پادشاه بر کوه دن نام که نزدیک قلعه است - سرکوب
 ساخته چند توپ و ضرب زن که بواسطه کثرت ارتفاع
 هیچ پادشاهی بالا نبرده بود - بردند - و چون هر توپ
 کشاد می یافت - چندین خانه اندرون خراب می شد و
 راجه سورجن عاجز گردیده امان خواست - و با اهل و
 عیال خود بیرون رفته - قلعه با دخل و خزان بتصرف
 پادشاه در آمد و آنگاه آن حضرت به انجیر شتافته زیارت
 خواجه معین الدین چشتی قدس سره دریافت - و به آگره
 تشریف حضور فرمود - و بدین حضرت شیخ سلیم چشتی
 قدس سره به تفسیر سبکی رفت - و چون چند مرتبه
 عرش آشیانی را فرزندان تولد شده نمائند بودند - شیخ فرموده
 فرمود فرزندان طویل العمر داده خوش حال ساخت و قضرا
 در همان زودی آثار حمل ظاهر شده صبح روز چهارشنبه
 بنفقه هم شهر ربیع الاول در ۹۰۰ ثمان و سابعین و تسعایه
 کوکب ولادت شاهزاده سلطان سلیم بطالع بیست و چهار
 درجه میزان بمقام سبکی در منزل شیخ سلیم چشتی
 قدس سره از اونی جا و جلال طلوع نمود - و خاقان اکبر

به شکرانه آن موهبت عظمیٰ جمیع زندانیان را خلاص ساخت
و خواجه محسین ثنائی قصیده گفت - که مضرع اول تاریخ
جلوس جلال الدین محمد اکبر پادشاه است و مضرع ثانی
تاریخ ولادت شاهزاده جم جاهد - و این مطلع از آن است -

مطلع

شیر احمد از پئے جاهد و جلال شهریار
گوهر محمد از محیط عدل آمد در کنار

عروش آشیانی رحمت ایفا کند که در باب فوزند کرده بود
پیاده به انجیر شتافت و زیارت خواجه معین الدین چشتی
بجا آورده دست زر رفشان به انعام و احسان کشاد - و از
راه دہلی شکار گناں برگشت + و در آن مدت راجه رام چند
والی قلعہ کالنجر که شیر شاه در هوائی آن سوخت - و
بعد از سلیم شاه باز به تصرف پندواں در آمده بود - از
قصبہ چنوپڑ رسیدہ آن قلعہ را بے جنگ پیشکش پادشاه
کرد + و در موسم محرم سنہ ثمان و سبعین و تسعمائیه
باز در منزل شیخ سلیم اخترے نمایاں گشته موسم به محمد مراد
و ملقب به بهاری گردید + و دریں سال پادشاه دیگر بار
رحمت زیارت به انجیر رفت - و گرد شهر حصارے از گنج و
سنگ پنا فرموده به ناگور شتافت + و چندر سین ولد مالوی
و رای کلیان مل راجہ بیکانیر ملاقات آمده پیشکش فراوان
گزارانند + پادشاه دختر از راجہ کلیان مل گرفته از آنجا
شکار گناں به قصبہ اجودھن رفت - و زیارت شیخ فرید شکر گنج
قدس سرہ دریافتہ به دیپال پور آمد - و میرزا عزیز کوکه

جاگیر دار آنجا طوعے داده پیشکش گزارانید * چوں بہ لاہور
رسید - حسین قلی خاں گزشتگان حاکم آن بندہ نیز بدستور
میزان عزیز کوکہ پیشکش لائق بنظر در آورده * در غرہ
صفر ۹۶۹ شمع و سبوعین و تسبیح بہ تفریح حصار فیروزہ
تشریف بردہ باز بہ اجمیر آمد - و شرائط زیارت پیر بزرگوار
بتقدیم رسانیدہ با گزہ تشریف برد * در آن هنگام سکندر خاں
اورنگ کہ در جنگھایہ ہنگالہ سرگرداں میگشت - منعم خاں
المخاطب بخان خاناں اورا پیایے بوس پادشاہ آورده شفاعت
گناہان او نمود * در آن سال چوں مقام سیکری بہ آنحضرت
مبارک شدہ بود - در آنجا شہرے عظیم بنا فرمود * و در آن
زودی چوں گجرات فتح شدہ - آن را موسوم بہ فتح پور
گزارانید - چہ کہ در شہر صفر ۹۷۸ ثمانین و تسبیح چوں
در ملک گجرات خلل و فساد گلی بہم رسید - پادشاہ عازم
تسخیر آن شد - و چوں گزار بہ اجمیر افتاد - زیارت کردہ
از روح پیر فتوح خواجہ سیّد حسن جنگ سوار کہ از اولاد
امام ہمام زین العابدین علیہ علیہ آباء اکرام و اولادہ العظام
آلاف الحجۃ و السلام است - استمداد نمودہ خان کلاں را
با ہشیارے از امرا برسم منقلایے ہاں سورواں ساخت -
و راے سنگہ را محکومت جودہ پور کہ وطن مالکیو بود -
مقرر کردہ خود نیز روانہ گجرات گردید * و در دو منزلی
ناگور خبر رسید - کہ شب چہار شنبہ دوم ماہ جمادی الاولی
سنہ مذکورہ در منزل شیخ دانیال قدس سرہ شاہزادہ
نیکو خصال دانیال یو جود آمد - آن حضرت لوازم نحو شمالی

بتقدیم رسانیده آل مولود را موسوم بدانبال گردانید *
 و چون پشن عجمجات محل مُردول پادشاه گشت - شیر خاں
 فولادی که از اُمراے کبار عجمجات بود - جاں بتک پا بیرون
 بُرد * و بعد از یک هفتہ سید احمد خاں بارہم بمحکومت
 پشن مقرر شدہ ریایات علیات متوجہ احمد آباد گشت - و
 سنوز دو منزل کوچ نشدہ بود - کہ سلطان منظر عجمجاتی
 باتفاق میرزا بو تراب کہ شیرازی الاصل بود - و اباً عن جد
 در عجمجات اعتبار تمام پیدا کردہ بود - بملازمت رسیدہ شرف
 بساط بوسی دریافت * و رُوز دیگر اعتماد خاں و سید چاند خاں
 بخجاری و اختیار الملک و یک اشرف و وجیہ الملک و
 ایف خاں حبشی و رجا ز خاں حبشی و دیگر سرداران با
 تجمل و سامان تمام باشتان بوسی سرافرازی یافتند - و رقم
 رفاق چوں از جہے حبشیان محسوس مے شد - ہمہ محسوس
 گشتند - و بلد احمد آباد کہ آئیر کریمہ آگتی کہ مَخْلُوقِ مِثْلِہَا فِی
 اَلْبَلَاد - در شان آن است بے جنگ مسخر شد - چنانچہ در
 وقایع شایان عجمجات مرقوم گشتہ است و چوں رابرارہیم حسین
 میرزا در نواحی بہروج و محمد حسین میرزا در حوالے سکونت
 بود - عرش آشیانی عازم دفع ایشان گشتہ * دریں وقت
 اختیار الملک کہ عمدہ اُمراے عجمجات بود - چوں بجانب جُون
 بگریخت - سائر اُمراے عجمجاتی بطریق حبشیان مُقتدہ گردیدند *
 و بعد از آنکہ سایہ چتر فلک سارے بر بندہ کھنہایت افتاد -
 خان اعظم میرزا عزیز کو کہ را حاکم احمد آباد عجمجات ساخت -
 رابرارہیم حسین میرزا از قُرب و صُول پادشاه خبر یافتہ

هشتم خان رومی را از تروس آنکه مبادا بملازمت پادشاه
 رود - به قتل آورد - و خواست - که از چهل کرویچه اردو
 ظفر قریس گذشته به پنجاب رود و فتنه بر انگیزد - یک پهلوان
 شب گذشته بود - که عرش آشیانی این خبه شنیده خواجه جهان
 و قلیج خان را در خدمت شاهزاده سلیم به ضبط اردو گذاشت -
 و با جمعه قلیل بایلغار عازم تادیب ابراهیم حسین میرزا
 گردید - و روز دیگر با چهل سوار بآب هندری که نزدیک
 قطعی ستر بال می گذرد - رسید - ابراهیم حسین میرزا چون
 با هزار سوار بود - گریخته بهانجا ماند - و پادشاه ساعتی توقف
 کرد - در آن اثنا سید محمود خان بارهه و راجه بھگوان داس
 و مان سنگھ و شاه قلی خان محرم و سورجن راجه رنجهندور و
 دیگر امرا که جانب سورت تعیین گشته بودند - بموجب حکم از
 اثنای راه برگشته با هفتاد سوار بملازمت آمدند - و با وجود
 آنکه اگر پادشاه یک لحظه صبر می کرد - جهاں جهاں لشکر
 جمع می شد - عرش آشیانی تعقیب کرده با جماعتی که از
 یک صد و پنجاه ممتاز نبودند - متوجه جنگ ابراهیم حسین میرزا
 گردید - و مان سنگھ را پراول ساخت - و از آب پگزشت -
 و در ظاهر آن فضا با غنیم که هزار سوار داشت - مقابل
 شده جنگ در داد - چنانچه ابراهیم حسین میرزا حمله آورده
 و امتازان را بیجا ساخت - و چون پادشاه با راجپوتان
 بواسطه قلت لشکر در جائی ایستاده بود - که دو طرف دیوار
 ز قویم بود - و زیاده از سه سوار پهلوانی یکدیگر نمی توانستند
 ایستاد - در آن وقت سه سوار از لشکر مخالف شوی کرده

تا جانے کہ پادشاه ایشاده بُود - زده زده آمدند - و راجه
 بهنگوان داس که نزدیکِ آن حضرت بُود - با برچه با یکے
 از ایشان مقابل شدہ او را مُشہزم گردانید - و مُتوجہ دیگرے
 گشت - و پادشاه کہ عقبِ زقوم ایشاده بُود - و تیر انمازی
 مے کرد - بہ مددِ راجہ بهنگوان داس اشب را چہانید - و دُھمن
 طاقتِ صدمہ آن حضرت نیاورده با رفیقِ دیگرِ رُدے بفرار
 نہاد + و برادرِ راجہ بهنگوان داس بر اعدا تاختہ داشتان
 رستم و اسفندیار را بر طاقِ نسیاں گزاشت - و تنہا چند
 کس را از پایے در آورده خود نیز کُشتہ شد + دریں وقت
 پادشاه با تیر اندازان و راجپوتان از میانِ زقوم برآمدہ بر
 ابراہیم حسین میزنا تاخت - و اقبالِ ائمہ شایب مد کردہ ابراہیم حسین
 میزنا بے آنکہ کار برو تنگ شود - رُوسے بگریز نہاد + و از
 اینجایے آفرینش تا آن زمان معلوم نیست - کہ بیچ پادشایے
 چُنیں کرده باشد - کہ عالمِ عالم لشکر و سپاہ گزاردہ خود با جمعی
 قلیل در مقابلِ چُنیں دُشنے قوی در آید - و خویشاں را در
 مخاطرہٗ عظیم افکند + و بعد ازین واقعہ بہ اُردوئے بزرگ
 پیوستہ مُتوجہ تنخیرِ قلعہٗ سُورت گشت + و محلِ رُخ بیگم دُختر
 کامراں میزنا کہ زوجہٗ ابراہیم حسین میزنا بُود - قلعہ را بمردم
 جنگی رسیزده با پسرِ خود مُنظرِ میزنا نام بہ دکن رفت - و
 رایاتِ عالیات بہ قلعہ رسیدہ مورچل قسمت شد + و چوں
 میزناہاں در نواحِ پٹن یک جا شدہ قُرعہٗ مشورت در میان
 انداختند - رایے ہمہ بر آن قرار یافت - کہ ابراہیم حسین میزنا با برادر
 کوچکِ خود مسعود حسین میزنا بہ پنجاب رفتہ رفتہ بر انگیزد -

و محمد حسین میرزا و شاه میرزا با شیر خاں فولادی ملحق
 شده بر سر پٹن روند. شاید که قلعه سورت بواسطه راس
 خلها از محاصره خلاص شود. پس از آن چوں ابراهیم حسین
 میرزا به ناگور رسید. رائے سنگھ حاکم جوده پور تعاقب نموده
 قریب به شام باو رسید. و چوں آبلے که در آن حدود بود.
 ابراهیم حسین میرزا متصرف شده بود. رائے سنگھ مضطرب
 گشته ہم در آن شب به جنگ پرداخت. و خلق کثیر از
 طرفین کشته شدند. و چوں اسب ابراهیم حسین میرزا بر زمین
 تیر از پائے در آمد. شکست بر مزدوم او افتاده رُوے به گریز
 نهادند. و ابراهیم حسین میرزا پیاده پارو راه رفته. چوں
 به یکے از نوکراں رسید. بر اسب او سوار شده بدر رفت.
 و چوں بدلی رسید. چند روز مقام کرده خیل و حشم جمع
 نمود. و فتح عزیمت لاهور نموده به سبھل آمد. و محمد حسین
 میرزا و شاه میرزا و شیر خاں فولادی با بهشت هزار سوار
 سید احمد خان بارہہ را در قلعه پٹن محاصره نمودند. خان اعظم
 میرزا عزیز کوکہ که به دفع ایشان از احمد آباد متوجه پٹن
 شده بود. چوں به تیج گردید پٹن رسید. مخالفان استقبال
 نموده جنگ در دادند. و حربے در کمال شدت واقع شده
 جرنگار و برنگار خان اعظم میرزا عزیز کوکہ متفرق گردید.
 فاتا خان اعظم پنجناں ثبات قدم از دشت نداد. و دریں
 اثنا رستم خاں و مطلب خاں خود را دریافت دیگر بار حمله
 آوردند. و سنگ جمعیّت محمد حسین میرزا و سایر مخالفان
 را از ہم گسیخته بجانب دکن گریز انیدند. و چوں سر کوپ

قلعه شونت ساخته شد - اهلای حصار امان خواسته آن حصار
 را بملازمان درگاه سپردند - و پاوشاه کامیاب شده روانه
 احمد آباد گجرات گردید - درین ایام راجه بهار جیو راجه بکانه
 که از راجهای نارمیه سرحد دکن است - شرف الدین حسین
 میزرا را که قبل از آن به سال از ناگور گریخته به دکن
 رفته بود - و بواسطه بے اعتدالی در آنجا نیز مجال توقف
 نیافته از کومستان بهار جیو می خواست - که خود را به محمد حسین
 میزرا رساند - گرفته پیش پاوشاه آورد - و او بعد از شلاق
 و بے عزتی بسیار در قلعه گوالیار محبوس گشته در گذشت -
 و مادر چنگیز خاں در اثنای طعم مسافت بر سر راه آمده
 از حجاز خاں حبشی که قاتل پسرش بود - شکایت کرده
 دعوای نعل نموده - پاوشاه که بهانه طلب بود - حجاز خاں
 حبشی را زبر پای رفیل انداخته به قصاص رسانید - و
 نماسته ولایت گجرات با اینک تحصیل و قزاقیان میزرا عزیز کوکه
 می شدند - قسمت کرده از راه انجیر دؤرم ماه صفر ۹۸۱
 اخلای و ثمانین و تسعمایه مرکز دولت آمد - و ابراهیم حسین
 میزرا چوں به شهباز رسید - شنید - که امرای پنجاب
 بهرامی حسین قلی خاں به کومستان پنجاب در آمده قلعه
 نگر کوٹ را محاصره دارند - بنا بر آن منوچهر پنجاب شد - که
 چوں آن ولایت خالی است - دست انداز کرده از راه رشید
 باز خود را به برادران رساند - و حسین قلی خاں نزدیک محاصره
 قلعه نگر کوٹ کرده با اتفاق سپه بوسف خاں و محب علی خاں
 و غیره دُنهال او رشتافتند - و در حوالی شش به اردو و او

نزدیک شده چوں خبر یافتند - که میزرا بشکار رفته است -
 بر آردوئے وے تاختند + و مسعود حسین میزرا به دفع
 ایشان سوار شده خبر به برادر فرشتاد - فاما پیش از
 رسیدن برادر جنگ کرده دستگیر گشت - و از مزدمش
 بسیار به قتل آمدند + و ابراهیم حسین میزرا از رشکار
 بر گشته چوں احوال بریں منوال دید - دل بر مرگ نهاده
 بجنگ ایستاده - و بعد از حزب صعب منہزم گشته - بجانب
 ملتان روان شد - و بلوچاں سر راه برو گرفته او را زخمی
 ساختند + میزرا عاجز گردیده پناہ به یکے از بلوچاں برد -
 و مخصوص خاں حاکم ملتان او را از آن بلوچ گرفته و سرش
 از تن جدا کرده با اتفاق حسین علی خاں با گره آمدند - و
 هر دو سردار آنچہ داشتند - بنظر پاؤشاه در آوردند - و سر
 را بدوازہ قلعہ آگرہ آویخته مسعود حسین میزرا را در قلعہ
 گوالیار محبوس ساختند - چنانچہ ہماں جا در گزشت + و در
 شہر ربیع الاول سال مذکور عوضہ داشت خان اعظم میزرا
 عزیز کو کہ رسید - کہ اختیار الملک بجاتی و محمد حسین میزرا
 بایکدیگر یک جا شدہ اکثر ممالک بجات را مختصرت گشتند - و
 با جمعیت و لشکر بسیار انکوں آمدہ بلدہ احمد آباد را محاصرہ دائرہ

بیت

سیر رفتہ دارد دگر روزگار ہمین است او را شب و روز کار
 اگر پاؤشاه نمود توجہ نہ نماید - مقہور بہ عذاب نخواہد بود -

بیت

بخز ضرر باد پایان شاہ کس راین گود را بر ندارد در راہ

و چون موسم بزمیات بود و لشکر بسیار بسوخت نمی توانست
رفت - عرش آشیانی دو هزار سوار را انتخاب کرده جریده و
سنگبار بر شیم منتقله پیش فرستاد - و خود نیز با سه صد
کس که اکثر امیران و منصب داران نامی بودند - بر شتران
جهازه سریع السیر سوار گشته و اشبان را کوتلی کرده راهی
شدند - و چهار منزل را یکے کرده در بطن عجمرات به لشکر
منتقله رسیدند و پس از آن سه هزار سوار در بطن
رایت فتح آیت مجتمع گشته در مقام ترتیب افواج شدند -
و قول را به میوزا عبد الرحیم ولد بزم خاں نرنگاں المغانط
بخان خاں پیژده جرنغار و برنگار و بهاول معین نمود -
و خود با صد سوار طرح شده روانه احمد آباد گردید - و هم
یکے از قزاقان را جهت رسانیدن مزدده قزاق و صوف و طلب
لشکر عجمرات فرستاده - چون به دو گروچه احمد آباد رسید -
کوس و کوزکه را بنواختن در آوردند و محمد حسین بیگرا و
اختیار الملک که از ایغار پادشاه خبر نداشتند - از صدای
کوس پادشاهی سراسیمه شده به ترتیب اسباب جنگ پروان شدند -
پس محمد حسین بیگرا با دو سه هزار سوار جهت تحقیق
معالله به کنار آب احمد آباد آمده از شبنان نقلی خاں نامه
که از طرف پادشاه او نیز به کنار آب رسیده بود - پرا رسیده
که این چه لشکر است ؟ و سردار این جماعت کیست ؟
شبنان نقلی خاں جواب داد - که افواج پادشاهی و کواکبه
شاهنشاهی است + محمد حسین بیگرا گفت - که امروز روز
چهاردهم است - که جاسوسان من آن حضرت را در آرد

دیده آمده اند - اگر احياناً انواع خاصه پاؤشاهی باشد - فیدالے
 که سزگز از رکاب جدا نمی شوند - گجا شدند ۹
 سُبحان فلی خاں گفت - که امروز روز مهم است - که
 پاؤشاه پا در رکاب آورده - در پس صورت یقین است - که
 بلای سُرعت فیدال همراهی نمی توانند کرد + محمد حسین
 میزنا اندیشناک شده به تشویه صفوف پرداخت - و
 اُفتیاری انگاک را با پنج هزار سوار به محافظت دروازه های
 اُحد آباد باز داشته خود با اتفاق شیر خاں فولادی با هفت
 هزار سوار مُصل و راجپوت و گجراتی و حبشی بمقابله پاؤشاه
 پرداخت - و پاؤشاه در کنار آب ایستاده زمانه مُنته انتظار
 و مُصل لشکر گجرات کشید - چون دروازه در دست دشمنان
 بود - ایشان را مُرست بیرون آمدن نشد - پاؤشاه از آب
 گزشته به میان در آمد + و محمد حسین میزنا با هزار
 و پانصد مُصل فدائی که در اکثر معاریک از ایشان لوازم
 شجاعت و دلاوری به ظهور آمده بود - بر هر اُول پاؤشاهی
 تاخت - و شاه میزنا بر برنگار و حبشیان و گجراتیان بر
 برنگار بیکبار حمله آورده بازار جنگ را گرم ساختند +

بیت

دو لشکر بیکبار برخاستند

برابر صف کین پیارا شدند

دریں اثنا که هر دو فریق به یکدیگر آویخته بگیر و دار
 مشغول بودند - پاؤشاه همچو شیر جنگناک با صد سوار از
 یک پهلو برآمده بر محمد حسین میزنا حمله آورد + محمد حسین

میوزا بمجروح شنیدن نام پادشاه دست و پا گم کرده و
 دل باخته روی بگمزه نهاد - اُمراے جرنفار و برنفار محمد حسین
 میوزا را متهزم دیده ایشان نیز سلامتی را در فرار دانستند و
 و محمد حسین میوزا که زخم بر رُخساره داشت - و اسبش
 نیز زخمی بود - در اثنای گریختن به بونیق زقوم رسیده
 خواست - که اسب بالای آن جهانند - بے طاقتی اسب و
 اضطراب شعار کار خود کرده محمد حسین میوزا از خانه زیر
 جدا شده - مردم پادشاهی در رسیدند - و او را گرفتار نموده
 پیش پادشاه آوردند - و هر کدام دغوی گریختن نمودند -
 پادشاه از محمد حسین میوزا پرسید - که کدام کس ترا گرفت؟
 او گفت - غیر ملک پادشاه کس مرا نگرفت - و الحق راست
 گفته است - در پس وقت پادشاه با جمعی قلیل که عدد آنها
 به دو بیست نمی رسید - بر سر پُشته که در حوالی جنگ گاه
 بود - نشستند انتظار خان اعظم میوزا عزیز کوک می کشید -
 که فوجی بزرگ نمودار شد و بچوں از افواج ظفر المواج
 دور تر بودند - اضطرابی در میان مردم پادشاهی پدید آمده
 شخصی بکثرت تحقیق آن رفت - و خبر آورد - که اختیار الملک
 مجزائی است - که بسبب شنیدن خبر شکست بقصد جنگ
 می آید و پادشاه آن دو بیست کس را حکم کرد - که بضرب
 تبر روی ایشان بگردانید و نقار چیاں را که از دُشمنست
 دست از کار رفته بود - بنفس نفیس بانگ بر آنها زده
 بقطف بنقاره نواختن باز داشت و اختیار الملک نیز همین
 که شنید - پادشاه در میان آل مردم است - هرسان

و تڑساں راو گریز پیش گرفت + و از قصه محمد حسین ریزا
 و ابراهیم حسین ریزا و علی قلی خان سیستانی المحاطب
 بخان زماں و بهادر خان سیستانی شهرت عظیم یافت - که
 پادشاه چوں تشخیر آفتاب کرده است - دشمنان بمهر و شنیدن
 نام او فرار برقرار اختیار می کنند - ازین سبب دیگر کسی
 بمقابل او نیامد + و در آن وقت - که پادشاه بدفع اختیار الملک
 متوجه بود - راے یشکه محمد حسین ریزا را بے حکم پادشاه
 به قتل آورد + و اختیار الملک نیز به حکام گریز بر قوم ناک
 رسید - و بوقت شب جهانیدن بر زمین افتاد - و بدست
 یک از مزدوم پادشاهی کشته شد + آنگاه خان اعظم ریزا
 عزیز کوک راه یافته - ملازمت رسید + و آن حضرت هان رود
 به احمد آباد در آمد - و مهمات عجرات را باز بخان اعظم
 ریزا عزیز کوک رجوع نموده از راه انجیر بایلقا متوجه
 دار الخلافه شد - و چوں نزدیک رسید - با جمیع مزدوم
 که همراه بودند - بنیم نیزها که به لغت هندسی برچه گویند -
 در دست گرفته داخل بلده آگره شد + و در سنه مذکور
 داؤد بن سلیمان افغان کرارانی که بنکال را در تصرف داشت -
 سر از اطاعت پیچید + و مشیم خان المحاطب بخان خانان
 بموجب فوہاں بمقابل او رفته بعد از چندین جنگ میان
 ایشان صلح واقع شد - پادشاه قبول صلح نموده راجہ لودیل
 را صاحب اہتمام بنکال کرده نزد مشیم خان فرستاد - کہ داؤد
 بن سلیمان افغان کرارانی را مستاصل سازند - بیاخراج گزار
 کنند + داؤد بن سلیمان چوں لودی نام افغان غنیم خانگی

بهم رسانیده بود - تا چار گردن به حلقه باج و خراج درآورد
 و بودی نام اقبال را بخش سلوک و تدبیر بدشت آورده
 بگشت و قوت گرفته عهد بگشت - و کنار آب سون آمده
 جائے کہ آب سون و گنگ بهم ملحق شده - بر روی آب
 با مشیم خاں خان خاناں جنگ کرد - و چند کشتی تاجتہ مشیم
 گفت - و بجای دور دست رفت و مشیم خاں خان خاناں
 از آب سون گرفته قلعه پلنه را محاصره کرده و عرش آشیانی
 چوں دانست - کہ بے توجیه او فتح آن قلعه ممکن نیست - خود
 با جمیع شاهزادہ و اُمرا در ہزار کشتی نشست و پوششہای
 رنگارنگ بر کشتیہا افکندہ در عین بارش متوجہ آن طرف
 شد - چنانچہ محاذی قلعه چار بعضی کشتیہا بگرواہی ہائل
 رسیدہ سلامت بیرون رفتند و بعدہ در خطہ بنارس
 نزول فرمودہ - چوں اقباسی کہ از راہ خشکی روانہ شدہ بودند
 آمدند - شاهزادہای کامکار و اہل حرم را بہ جوہور فرستادہ خود
 عازم پلنه شد و در آن وقت کبیر خاں کہ بہ تشخیر قلعه
 بھکر رختہ بود - فتح نامہ بھکر را فرستاد - پادشاہ آن را
 بہ فال نیک گرفتہ از راہ دریا چوں بہ حوالی پلنه رسید -
 معلوم شد - کہ عیسے خاں بیازی کہ از سرداران معشر اقباس
 بود - از قلعه برآمدہ در جنگ مشیم خاں انصاطب بخان خاناں
 کشتہ شد - و مزدوم دیگر در قلعه در فکر گریز اند - پادشاہ
 خان عالم را با سہ ہزار سوار بہ فتح قلعه حاجی بکر تعین
 نمود و او بدستار رسیدہ قلعه را از دست فتح خاں گرفت
 و داد زین سلیماں اقباس از آن خبر فرستیدہ اینچیاں بدنگاہ

فرستاد- و طلب عفو نمود + پادشاه فرمود- که بعد از اذراک
 ملازمت تفصیلات تو بعفو مقروء خواهد شد- و اگر نخواهی آمد-
 با آنکه ما را از هزار ذکر مثل تو هست- تنها مقابل تو اختیار
 می کنم- هر که ظفر یابد- قلعه از او باشد + داؤد بن سلیمان
 ازین جواب بیشتر سراسیمه شد- و وقت شب از دروازه
 گریهی بکشتی در آمده بجانب بنگالہ رفت + عرش آشیانی
 جهت بدست آوردن فیلاں وقت صبح تعاقب کرده بیست
 و پنج گروه را طے نمود- و چهار صد فیل گرفته برگشت-
 و ضبط یکنه و اهتمام کارها را به منعم خاں خانان رجوع کرده
 مسرور و مبتجع ببار السلطنت آغزہ مراجعت فرموده + خان اعظم
 بیونا عزیز کو که از عجرات و خان جهان از لاهور جهت تهنیت
 جریده آمده به محال خود معاومت نمودند + درین هنگام پادشاه
 خواجه مظفر علی ترمذی را که از لوکران بیرم خاں ترکمان بود-
 خطاب مظفر خانی داده به فتح قلعه رهناس و بنگالہ نامزد بهار
 کرد- و خود به انجیر رفت قریب دو لک از نقد و جنس بخادین
 حنظلہ خواجه مبین الدین چشتی قدس سره و سید
 حسن خنک سوار و مستحقین رسانیده به آگرہ باز آمده و
 خواجه مظفر علی الخطاب به مظفر خاں که عازم بنگالہ شده
 بود- بچوں به قلعه گریهی که دروازه بنگالہ است- رسید-
 داؤد بن سلیمان افعال تاب مقاومت او نیاورده بجانب
 او ریسہ گرفت + و راجه ٹوڈر مل و بشیارے از امرا
 به او ریسہ شناختند- مجید پسر داؤد بن سلیمان دد منته
 ایشان را شکست داده +

انتخاب از ناسخ التواریخ

ذکر جلوس شاهنشاه ایران سلطان
ناصر الدین شاه قاجار در تبریز

بچون شب سه شنبه ششم شوال شاهنشاه غازی
محمد شاه قاجار بدر اقرار سفر کرد - ارکان دولت و
شناختگان محکمت که در دارالملک طهران اقامت داشتند -
همدل و همزبان و ییهمد گردون مهد سلطان ناصر الدین
شاه را چشم براه نشستند - مهد علیا و بشر کبرای والد
شاهنشاه تختین بجانب فرزند مکتوب فرستاد - و آنگهی بداد
وزیران مختار دولت روس و انگلیس نیز هر یک بقوتل
نویس نامه کردند - تا شاهنشاه نو را از قصه آگاه کنند -
با محمد تخت نام و الغور کی وزیر مختار روس به انشکوف که
در تبریز قوتل بود - رسید بدین شرح - که محمد شاه سخت
مریض است - و مرض او چنان صعب افتاده - که طبیبان
دانستند از مداوا و معالجت او دست باز داشتند - انشکوف
که این وقت در نعمت آباد از بهر بیلاق اوتراق داشت -
چون این مکتوب بر خواند - بر اسب رهوار برنشست شب
کناں به تبریز آمد - و در شش ساعت شب یازدهم شوال

بدر سرای سلطان ناصر الدین شاه حاضر شد - و
 بدستیارهای دربار و حاجب معروض داشت - که مرا امری
 واجب افتاد - که در این نیم شب خویش را بدرین رنج و
 تعب انداخته - و تا بدرین جاتا فتنه ام - لاجرم شاهنشاه
 اجازت کرد - تا حاضر پیشگاه شد - پس مجلس را از بیگانه
 بیرون داشت - و انشکوف مضمون نامه را کشوف ساخت -
 شاهنشاه ایراں که آیت یزدان بود - چوں که پادشاه
 تیج آشفته را می نگشت و انشکوف را رخصت انصراف داد -
 و از پس آن کس بطلب میرزا فضل الله نصیر الملک که
 این هنگام منصب وزارت داشت - فرستاد - و او را
 حاضر کرده قصه این غایب را با او حدیث کرد -
 نصیر الملک از اصفای این خبر پادشاه از سر تدانست -
 همه خواست دیوان شود - و اگر نه از هوش بیگانه گردد -
 شاهنشاه بانگ بر او زد - که با خویش باش - و رای
 خویش بنیره کن - این هنر نباشد - که روز آسایش خرد
 مزدوم را آزمایش کنند - مرد عاقل آن است - که در هر یک
 پُر آفت و مسایک مخافت عقل خویش را پریشیده نسازد -
 و از طریق حزم و رویت بچاره پردازد - اگر چه در مصیبت
 پدید آمده مانند محمد شاه هرگاه در تمامت عمر مرا تعزیت
 گویند - و تسلیت فرستند - هنوز اندک باشد - اما
 مثواں طریق سوگواری بزدانست - و زمام ملک و مملکت
 را از کف فرو گذاشت - تا بندگان خدا را قتل و آزار
 برود - و پانمال هرج و مرج شود - و اگر چه مرا آن قدمت

است - که یکنه بر اسب خویش بر نشینم - و تا دار الخلافه برانم -
 و بر تخت مُلک جاے گنم - چه مردم ایران را خاطر بخیاں من
 گشاش است - و چشم بموکب من روشن - اما این گونه حرکت
 حشمت سلطنت را نقصانے باشد - باید با قدر خانه و توپخانه
 و لشکرے لایق جدار الخلافه کوچ داد - اگر چه خراج
 آذربایجان را من بتمامت بدل کردم - اما هنوز معاویل
 سی هزار تومان زیر مشکوک در نزد گنجور من حاضر است -
 آن را نیز بر گیر و اعداد لشکر و بسیج سفرکن نصیرالملک
 زربین خدمت بهورسید - و باز خانه خویش شد - و میرزا تقی خان
 وزیر نظام هم دیس وقت بر حسب فرمان بخانه نصیرالملک
 آمد - و الله و بر دی خان پسر قاسم علی خان را که یاوید توپخانه
 بود - با خود پیادرد - و بے اینکه دیگر مردم را اینس واپسید
 و هیا آگهی و هشد - با اعداد لشکر و بسیج سفر پردازند - نخستین
 مقصد تن توپچه بهار کو که در دهخوار قاں سگول داشتند -
 طلب نمودند - و کاری شائزده عروا و توپ و قدر خانه راست
 کردند - و فرمان کردند - تا از سر بازاران فورج مراغه و فورج
 ناصریه و فورج مرندی بزرگ و ساز خود را کرده فراز درگاه
 آیدند - و این کارها را در روز یازدهم بشوال بساز کردند -
 و هیچکس را آگاه اینس راز نداشتند - شب دوازدهم منبر عی
 که وزیر مختار انگلیس بقونسلی خویش فرستاده بود - بر رسید -
 او نیز نوشته بود - شاهنشاه فارسی را مرضه صعب طاری
 شده - و واجب اقتاده - که سلطان ناصرالدین شاه بقدم
 عجل و شتاب راه برگیرد - و همچنان حاجی میرزا آقا سی

مکتوب علی خان ماکوئی که این وقت سردار کل عساکر
 منصوبه بود - فرستاد - او نیز در شدت مرض شاهنشاه
 و مرگت سیر سلطان ناصر الدین پادشاه شرمه بلخ رانده
 بود - و اصل و اصلی نایب سفارت خانیه روسیه و ایت صاحب
 نایب سفارت انگلیس نیز رسیدند - و از شدت مرض
 شاهنشاه خبر آوردند - عصر روز دوازدهم شوال مسموع ناعی
 در رسید - و از شتر کبرئ و همد عتیا و سلیمان خان
 خان خانا مکتوبه آورد - در آن کتاب بموفات شاهنشاه
 نازی تصریح شده بود - و این خبر نیز در شهر تبریز پراکنده
 شده - درین وقت سفرای دول خارجه بدرگاه آمدند - و
 پنبین راه زدند - که شاهنشاه ایران اگر همه با صد تن
 غلام رکابی باشد - باید دو اسبه سفر طهران فرماید - شاهنشاه
 گفتار ایشان را پذیرفته نشد - و فرماں کرد - تا خج چهارم
 و فوج مخبران شقاقی حاضر شوند - و چهار هزار سوار از
 جماعت طابش و شاهپسوں نیز انجمن کرد - و بفرمود - تا
 هزار و پانصد باب خیمه در مدت هفت روز از بهر سپاه
 ساختند - و چون این کار را بپرداخت - بصوابدیر ستاره شناسان
 ساعتی فرستاده و مبارک اختیار کردند - و در سال یک هزار
 و دویست و شصت و چهار هجری یچون چهار ساعت از
 شب چهاردهم شوال سپری شد - در دار السلطنت تبریز
 بر تخت سلطنت جاس کرد - و تاج پادشاهی بر سر نهاد -
 قاطبه علما و فضلاء آن بلد و تمامت امار و بزرگان آن
 اراضی در پیشگاه سلطانی حاضر شدند - و مجلس مبارکش را

تحیت و درود فرستادند۔ و از شاهزادگان بزرگ حسن علی
 میرزاے شجاع السطنت و محمد تقی میرزاے مصمم السطنت
 بہ تقبیل آستانہ شاہانہ شاکر و شاذمانہ گشتند۔ روز دیگر
 میرزا تقی خاں وزیر نظام و میرزا جعفر خاں مشیر الدولہ
 مبلغ از در و سیم از بازار کاناں بوام گرفتند۔ و تجویز
 لشکر کردند۔ و فرماں رفت۔ کہ میرزا جعفر خاں مستوقف
 در تبریز بودہ امور دول خارجہ را نگران نیک و بد باشد۔
 دریں وقت کارداران حضرت معروض داشتند۔ کہ بزرگان
 ماکوئی در مدت وزارت حاجی میرزا آقاسی امارت بلدان و
 امصار داشتند۔ و از طریق احتیاج و اعتساف مال
 فراوان فراہم کردہ بجانب ماکو حمل دادند۔ و گنجینہا بنہادند۔
 صواب آن است۔ کہ علی خان ماکوئی را ماخوذ داشتہ فرمان
 رود۔ تا ائمہ و مختہ ایشان را۔ مصادرہ اخذ کنند۔ چہ این
 جماعت اخذول از تمدنی با رعیت بحکم اوارجہ نگاران محلی
 گراں از مثال دیوان ماخوذ ساختہ۔ و کس بہ جمع و خرچ
 ایشان نپرداختہ۔ شاہنشاہ دریا دل فرمود۔ ما را چشم
 بر گشودن بلاد و فتح مسایک است۔ نہ بر جریدہ حساب
 و فرو فزایک۔ و علی خاں را مخصت کرد۔ تا مراجعت
 بہ ماکو کردہ در سرای خویش اقامت کند۔ و این علی خاں
 را دو ماہ از میں پیش شاہنشاہ غازی بصوابیدہ حاجی میرزا
 آقاسی بسردارے محل عساکرہ مٹصورہ فرماں فرستاد۔ و
 اورا بشمشیرے کہ قبضہ آں مریض بالماس بود۔ و نشانیکہ
 مکمل بجوہر شاہوار۔ تشریف کرد۔ و میرزا تقی خاں

وزیر نظام مبارکباد این محل و منصب در تبریز بساط
در خور بکشد و طوی لائق بکشد - مع انقصه روز نوژن
شوال ده هزار تن از ابطال رجال سواره و پیاده
الزام رکاب را آماده شدند - و شاهنشاه ایران از تبریز
بیرون شده در با سیح آمد - و فرماں کرد - که در همه راه
جهازده عساور توپهای باره کوب را با قورخانه از پیش روی
لشکر عبور دهند - و دو عساور توپ که بوزن قلیل نباشد -
باشبهای جنیت مجتنب و دهند و برآیند در با سیح از امر
ایران و صنادید مملکت عراض و ذرائع استوالی گفت -
که ما همه بند گانیم محسوس و پرشت - چشمها براه گشاده است -
و جانتا بهر نشان آماده - هر چه زود آتی - هنوز دیر است -
و هر چه شتاب گیری - بصواب باشد - و قصه کراست خویش
را از حاجی پور ریزنا آقاسی و فرار او را بشاهزاده
عبد العظیم نیز مفروض داشتند - و خروج سیف الطلوع
را با دقوت و مکانه و سلوک او را تا بزنند خانه هم بنگاشتند
پس شاهنشاه ایران روز دیگر از با سیح کوچ داده بسعد آباد
برآمد - و از آن جا به اوجان آمده یکروزه اونزاق فرمود - تا
سواره طایش الحاق یافت - و از آن جاتا چمن توچی طی
مسافت فرمود - و هم در آن جا بگروه لشکر گاه کرد -
و احمد خان لائی نائب ایشیک آقاسی را مأمور کرد - تا
از پیش روی سفر کنند - و در هر منزل علف و آذوقه
سواره و پیاده را آماده بدارد - و سپاه خمس را نیز حاضر
کند - تا بعد از ورود موكب پادشاهی برنجان معتزم رکاب

نشند + و در پس وقت چوں محمد خان زبکنه امیر نظام جلای
 به جهان جاوید داشت - و علی خان ماکوئی نیز رُوس
 بوطن گزاشت - هیچکس بر تمامت سپاه ایراں نافذ قزاق
 نبود - سیزدها تقی خان وزیر نظام که هم در پس سفرد
 تنهین لشکر تقدیم خدمت کرده بود - وقت را غنیمت شمرد
 و از کارداران دربار خواستار شد - تا منصب و لقب
 محمد خان زبکنه با او تفویض شود - و در آن منزل منصب
 جلیل امیر نظامی یافت - و بدین نام بزرگ نامی گفت -
 و در پس چا شاهنشاه را کارے بزرگ پیش آمد - زیرا که
 حاجی میرزا آقاسی در وزارت شاهنشاه غازی محمد شاه
 خراج ایراں را چنان بدل کرد - و بنیو و سیورغال و
 ارگام و افضال مردم مقرر داشت - که هر سال دو کرد
 تومان خراج ایراں از دخل ایراں بر زیادت بود - نه
 شاهنشاه مبرور را در پس امر از کثرت جود پزیرشده
 می رفت - نه وزیر مقرر را در پس کار رنجور شده بود - در پس
 هنگام سلطان ناصر الدین شاه با محمد همه گفت - که اگر
 کار چوں ولایت ماضی نه کنم - مردم ایراں از نیافتن حق
 خویش ناراض باشند - و اگر بر خراج ایراں بیفزایم
 و حمل رعیت را گراں کنم - در یوم یقوم حساب
 چه جواب خواهیم گفت - پس صواب آنست - که از میان
 مردم ایراں یک تن را که محزونیت خلق و محشونیت خلق
 و سورت خوس و غلظت طبع بر همه کس افتخار کند -
 اختیار کنم - که نه از لطف جوانان شکوه بیند -

و نه بر ضعیف پیراں اندوه خورد - حشمت امیراں و نفیست
 فقیراں را بیک میزبان سخته کند - و جیلد لیثیاں را با ناله
 بیتیاں بیک انتحار سنجیده آرد - تا چون قطع مرسوم شاهزادگان
 معیل کند - طبعش علیل نشود - و چوں بر نیول مرده دیر
 خط تزیین کشد - از تدریس او خاطرش ملول نگردد - بلکه
 تا آنگاه که جمع و خروج ایراں را برابر نکند - رحم بر مادر
 و برادر نکند - در میان همه مزدوم ایراں را این هنر را در
 ناصیه استعداد میرزا تقی خاں امیر نظام مطالعه فرمود -
 عجب آنگه اگر در میان بزرگان ایراں صد کس را
 از بهر وزارت نامزد می کردند - هنوز نوبت باو نمی افتاد -
 و این نبود جز از کیاست طبع و فراست خاطر شاهنشاه -
 چه گفتند - دل پادشاه را با ملکوت خداے راه باشد و
 از باب دول در پیش و کم مکنم باشند - یا بجمله شاهنشاه
 ایراں دل بر آں نهاد - که صدارت اعظم را بر میرزا
 تقی خاں موقوف دارد - و این از فتح اقلیم و گشودن کشور
 نامبردار تر بود - چه مهد علیا و رشر کبرے و تمامیت
 شاهزادگان و قاطبه اعیان و بزرگان و جمهور قوادسیاه
 و صنایع در گاد جز این می نمودند - و خواستار جز این
 بودند - با اینکه شاهنشاه ایراں هنوز هفده و اگر نه بیست
 ساله بود - همان که خوست - کرد - و همان راه راست بود -
 اما هیچکس را از مکنون خاطر آگهی نداد - و اکنون با سر
 سخن رویم - بخش علی خاں هنوز با غیبه قبا با غیبه مهر
 علیا و صوابدیر امارا با دو عراده توپ و هزار و پانصد

تن سوار از دار الخلاف تا چمن توپچی راه برید - و پیوسته
 لشکر گاه گشت - و میرزا نظر علی حکیم باشی قزوینی در
 حضرت مأمور به اقامت در قلم گشت - و تا گنوں در بده قلم
 روزگار می گزاشت - رایس هنگام حرکت موکب پادشاهی را
 از آذر بایجان بدانست - از قلم بقزوین رواند - و در آن جا
 شش صد تن سوار اختیار قزوین را تحریس داده با خود
 برداشت - و او نیز در چمن توپچی بکنار لشکر گاه آمد -
 شاهنشاه فرمود - میرزا نظر علی را که گفته بود - به فرمان
 کند - و از قلم بدین حضرت راه برگردد - پس حسن خاں
 پسر حاجی بیژن خاں را که غلامان نقشبندی در تحت محکم
 او بودند - بفرمود - که نصیر الملک را بگو - تا مشورے صادر
 کند - و بدین محکم چند تن غلام نقشبندی میرزا نظر علی را
 برداشته تا با رضی قلم کوچ دهند - و در آن جا سکون فرمایند
 لاجرم چند تن از غلام نقشبندیاں بسیج سفر و نزدیکی میرزا
 نظر علی حکیم باشی را مأخوذ داشته او را بدار الامان قلم تحویل
 دادند - چوں درین وقت خبر ورود میرزا آقا خاں و وزیر
 لشکر بدار الخلاف موقوف اقتاد - و امرای درگاه بارتفاق
 از ورود او اظهار وحشت و دہشت کرده بودند - شاهنشاه
 دانا همه خواست - که تا ورود موکب پادشاهی امر از خشیت
 و تنباهی آسوده خاطر باشند - ہم خط بدار الخلاف فرستاد -
 که میرزا آقا خاں وزیر لشکر و دیگر باره سفر کاشاں کرده
 رواند - تا شاهنشاه بعد از ورود به طرائف بخواند - چوں
 رایس محکم را بدار الخلاف آوردند - وزیر لشکر گفت -

من اینس آمدن بدان خاطر نمودم - که تشکینِ رقتیه مازندران
 گنم - و نگذارم بدستِ اُمراءِ ایران که در طهران اقامت
 دارند - کارے افتد - که موریثِ ندامت باشد - دشتِ خدا
 را که بر این هر دو آرزو قارز شدم - و اکنون که شاهنشاه
 در سے رسد - ازین دو غارتِ قلبِ مبارکش را هیچ اگر
 نخواهد بود - پس وثقت باشد - که اطاعتِ فرمانِ سلطان گنم -
 و مراجعتِ کاشان گیرم + چوں کار بدینجا پیوست - صاحبانِ
 مناصبِ سفارتِ خانهِ انگلیس بمیانِ اترک سلطان در آمدند -
 و در خدمتِ هندِ علیا و ریشتر کُترے معروض داشتند - که
 سالهاست دولتِ انگلیس و ایران باهم از دیرِ مودت و
 موالافت و سودِ یک دیگر را از دشتِ نغمه نگذارند - ما از
 قبلِ دولتِ خود ابتلاعِ این خبرے گنیم - که هرگز رضا
 نخواهیم داد - که کسی مانندِ وزیرِ لشکرِ ازین در رود باشد -
 و از آنسوے کاردارانِ هندِ علیا نیز مراجعتِ او را راضی
 نبودند - وزیرِ لشکرِ چوں در میانِ لوک و مکر افتاد - و نیم
 کزد - که از مراجعتِ او دولتِ انگلیس رنجیده شود - و
 از اقامتِ او اُمرا زبانِ طاعت باز دارند - و بگویند - چرا
 بے اجازتِ طریقِ حضرتِ گرفت - پس تدریجے نیکو بیندیشید -
 در هنگامیکه صاحبانِ مناصبِ سفارتِ خانهِ انگلیس و
 تمامتِ اُمراءِ که در اترک جاے داشتند و همچنین خادمانِ
 حضرتِ هندِ علیا همه انجمن بودند - روے بآں جماعت کزد -
 که این جنگ و جوش بگذارید - این اختلافِ کلمه
 انرا در اشت - که من بے قوماں بدیس در آمده ام -

و این راے بر خطا باشد - همانا من بفرماں آمده ام - و
 دشت در گمبیاں بزرده دشتخط مبارک شاهنشاه را که در
 ایام ولایت عند بدو داد - و بمحل منیع امانت مبعاد نهاد -
 بیرون کرد - و گفت - من بحکم رامین منشور تا بدین جا
 تاخته ام - و هم اکنون بسرای خویش در خواهم رفت -
 و استوار خواهم نشست - تا آنگاه که شاهنشاه فراز آید -
 گر بکنند - حاکم است - در بنوازد - رواشت بدوست و
 دشمن چون آن خط بدیدند - زیانها بکام در کشیدند - و
 و نیز لشکر از آنک سلطان بسرای خویش در رفت - و
 برادر او میرزا فضل الله اربیر دیوان هم در خانه خویش
 جای گرفت - و اکنون بدانشان خویش باز گردیم - آنچنین
 تو بهی مویک سلطانی کوچ بر کوچ تا سلطانیه طی مسافت
 کرد - و در میان زرخان و سلطانیه حشر و خاں گردی
 با اتفاق علی خاں سونیب قراقرز و دو قوچ سر باز
 به تقبیل سده سلطنت جبین مشکت بر خاک نهادند -
 چه از آذر بایجان فرماں شد - که حشر و خاں گردستان
 را به رضا علی خاں بگذارد - و طریق حضرت بردارد -
 یا بجهت روز و رُود شاهنشاه بزرخان دو قوچ قدیم و
 جدید خمس با هزار و پانصد تن سوار پیوسته رکاب
 شدند - و هزار و پانصد سوار شاهیون نیز از راه
 بر رسید - شاهنشاه ابراں در سلطانیه یک روز لشکر گاه
 کرد - و عزم سپاه دید - توپ خانه و قورخانه و تمامت
 سواره و پیاده را از پیشگاه حضور عبور داد - هم در

اراغیہ خمسہ مجب علی خان ماکوئی چٹا بھگہ مذکور شد۔ از
 کہ ماٹشاہاں بدنگاہ پیوست۔ بے زمانی کودن و بے محکم
 طلب بحضرت آمدن او موجب سخط و غضب گشت۔ فرماں
 رفت۔ تا او را مأخوذ داشت بندہ بر رنہادند۔ و اداتِ حشمت
 و نزوت او را بازہ گریختند۔ آنگاہ فوج خمسہ را مأمور
 بتوقف ز سچاں فرمود۔ و افواج قراکوزلو را اجازت مراجعت
 بخانہ داد۔ تا خویشین را بزرگ و ساز کردہ ساختند سفر
 مہراساں باشند۔ و عمّ خویش عبد اللہ میرزا را بمحکومت
 خمسہ بازہ گزاشت۔ و میرزا شفیع تویسہ کافی را بلو زارت
 و بداشت۔ آنگاہ از اراغیہ خمسہ رہسپار قزوین گشت۔
 فوج افشار قزوینی و سوار ایل و آلوسہ کہ در لواحق قزوین
 سکون دارند۔ بہ تمامت حاضر رکاب شدند۔ و چوں ایشان
 را ملازمت رکاب واجب نبود۔ مأمور بتوقف در قزوین آمدند۔
 و ہم از آنجا طبعی دارالخلافہ بزرداشت۔ مزدیم طهران۔
 تمامت شاہزادگان۔ مژہور امرا و قاطبہ اعیان استقبال
 شاہنشاه را راہ بر گریختند۔ محمد حسن خاں سردار ایروانی
 کہ در عرض راہ از دربار سلطانی بدو خط آمد۔ کہ مارا
 مشموع افتاد۔ کہ بیرون قلاؤن چاکری جہتھے ہے گئی۔
 اگر ازیں پس سرانہ سراہے خود بدر کردہ۔ پفرمایم۔ تا
 سرت بر گیرند۔ لاجرم محمد حسن خاں ملازم سراہے خویش
 بود۔ و دیگر مزدیم فوج از پس فوج شتاب مے گریختند۔
 و در عرض راہ برکاب مے پیوستند۔ من بندہ باتفاق
 میرزا شفیع صاحب دیوان ہداں سوئے سلیمانیتہ تاقیم۔

و خاکِ پیِ اربابِ مُلکمانِ زمان را کُتیبایِ دیده ساختیم -
 و به عواطفِ شاهانِ قریبینِ مُفاخرتِ بیکرانِه آمدم - مع الْقَصَّة
 مَوکِبِ پاؤشاهیِ بدینِ شکوه و فِرّه‌ی از سُلیماریه به قزوین
 یافت آباد مُزول فرمود - و سرا پزده سلطنت افراتمه
 گشت و امراے که در اُرک جای داشتند - بدین
 حجت که اُرک مُلکانی را نتوانستیم رتی گذاشت - تا
 بدین وقت پذیرده سُلطان مکرده بودند - در یافت آباد
 زمین بوس درگاه کردند و میرزا نصر الله صدر المملک
 هنوز خود را صدر اعظم می پنداشت - و آرزوی اقامت
 در سرای حاجی میرزا آقاسی داشت - در یافت آباد که می
 امر و تنجی پاؤشاه یا میرزا تقی خاں امیر نظام گشت - و
 سرای حاجی میرزا آقاسی برای مقام او تعیین یافت -
 مردمانِ تفرّس کردند - که امارتِ نظام و صدارتِ اعظم
 خاص او خواهد بود - صدر المملک و جماعت و دیگر از مُبزرگان
 در تحریب این امر از قُدرتِ خویش بر زیادتِ جُشش کردند -
 و کوشش ایشان را با تشبیه حکم پاؤشاه منالحت کوه و
 کاه بود - و درین منزل چوں صدقِ ریت و حُسن طوبیت
 میرزا سعید خاں که اکنون وزیرِ دول خارج است بکشف
 اقتاد و مکناتِ ادرا در فضل و ادب و استقراے نظم
 و تشریح و غیب و استنباط چندان خط و استقفاے
 چندگون گشت باز دانستند - شاهنشاه ایران بصلاح
 و صوابدیر میرزا تقی خاں تحرییر رسائل خاصه و
 ترقیم اشرار کتوبه را با او مَفوض داشت و با بجمعه روز

دیگر که جمعه بیست و یکم شهر ذی قعدة الحرام بود -
 شاهنشاه ایران از یافت آباد بشهر طهران در آمد - و
 میزدان تنقی خاں را هر ساعت برافتنه دیگر خلعت کرد -
 و نام بزرگان و اشراف را چربیده کردند - که شب
 شنبه بیست و دوم ذی قعدة میان سرای سلطنت پیش
 روی عمارت کلاه فرنگی حاضر شوند + و بحکم اراصاد
 ستاره شناسان و رصد دانان بچون هفت ساعت و
 بیست دقیقه از شب رسپی شد - شاهنشاه جوان بخت
 رخت سلطنت را که از هفت پیر بزمیراث داشت - طلب
 فرمود - و تاج کیانی را که چهار من بیزان از یاقوت رسانی
 و دیگر جواهر شاهوار تزیین یافته - بر سر نهاد - و بارو بنای
 دریا که نور و تاج ماه را که بخت از جواهرش را از تحوید
 قیمت بیرون رناده اند - بر پشت - و پوشتهای لای
 مشهور را که هر دانه با بیهضه کبوتر در برابری ترانه دارد -
 حامل کرد - و شمشیر الماس را که در دشت چین
 پاؤشا هم جهان بگشاید - بر میان بست - و بر تخت
 ترمج و مکمل برنشست - حاضران حقارت رده بستند -
 و رکوع و سجده تحیت و تهنیت کردند - من بنده نیز
 بچون بزرگ شب تاب بر روی آفتاب گداں بودم - و
 بر آن مجلس مبارک یا حسین و تبارک می سرودم +
 و هم در آن شب بیزدان تنقی خاں وزیر نظام را بحامه
 که حواشی آں تمام از مزوارید آثار تعنید داشت -
 خلعت شاهوار رسید - و نام اتابکی و صدارت اعظم

با امیر نظام توأم گفت - و رتی و فتن تمامیت امور
 بخط و خاتم او مسلم آمد و از پس آن روز
 دوشنبه بیست و چهارم ذیقعد الحرام شاهنشاه
 ایران بایه عام در داد - و در سرایه فیض سلطانی و
 ایوان بزرگ جهانبانی بر تخت مومر با تاج کیانی مجلس
 فرمود - و صنادید امر بشربت جلّاب و شیلان کامیاب
 و شیرین روان شدند - و از پس آن میرزا تقی خان
 بر وساده وزارت جاسه ساخت - و بنظم مملکت و
 تقویم امور سلطنت پرداخت - محمد حسن خان سردار
 را خواستار شد - تا شاهنشاه گناهش را معفو داشته اند
 ملازمان درگاهش ساخت و آنگاه بزرگان ایران را
 یک و دو و دو در محضر خویش طلب داشت بایشان
 سخن انداخت - و گفت - سخت بگوئید - آیا ما بوزارت
 اعظم پذیرفته اید - و بر آنچه حکم کنم - گردن نهاده اید -
 یا بزرگو مخالف خواهید نواخت و ایشان چون دیدند -
 اکنون این کار برده اشتهوار گشته و بر مشیر حکمرانی
 کامکار نشسته - ناچار بدین قضا رضا دادند و به اطاعت
 و متابعت او مواضع نهادند و میرزا تقی خان از آن
 جماعت ضابط آسوده کرد - و حفظ امور جمهور و نظم
 حدود و ثغور را و جبر بهمت ساخت و و چون بیشتر
 در آذر باستان روزگار بزرده بود - بر امر عراق
 و مملکت ایران احاطه لایق نداشت - و از پیش
 شناخته بود - که در کار کشور و امر لشکر بیفکس چون

میرزا آقا خان وزیر لشکر دانا و رینا نباشد - چه از
 زمان پیش که مُستوفی لشکر یا وزیر نظام بود - در
 تحت فرمان وزیر لشکر کار می پردازد - و هنر
 او را در هر کار نیکو می شناسد - و این هنگام دانسته
 بود - که عقد های درهم بافته و برهم تافتند امور
 ایران را جز به سرانگشت تدبیر وزیر لشکر نتواند
 کشود - ناچار با او طریق موافقت و مراقت گرفت -
 و شرط و داد و بیکان اتحاد محکم کرد - و در جزوی
 و محلی امور مشورت او را مقدم داشت - و بدست
 او مُشکلات مملکت و مُعضلات دولت را سهل دانست -
 و زبان او را مفتاح ابواب بسته دول خارج شمرد -
 و در این وقت بنیان امر خویش را به ترتیب این
 قواعد و تشبیه این میانی استوار یافت - و بامدول
 قوی دبیران حضرت و مستوفیان درگاه را طلب نموده
 جریده جمع و خرج حساب ایران را از ایشان بخواست -
 و دو کور تومان خرج را بر جمع افزودن یافت -
 پس طبقات شاهزادگان بزرگ را تا چاکران خرد
 نام هر کس را از مستوفیان درگاه و عارضان سپاه
 همه بخواست - و از موسوم و مواجب ایشان بخت
 بکاشت - و در این امر وضع و شریعت و قوی و ضعیف
 را بیک دست بهره فرستاد - تا هیچکس را بکس سُخره
 نباشد - و من شده با اینکه در حضرت شاه مُنصب
 استیفا نژد بزرگ داشتیم - و در انشاء تصدیق

فرائد مَنشارِ حضرت مے مبرودم۔ و تاریخ اقبالیم سبْعہ جہاں
 و اقسام خمسہ زمیں را از وہ زبان نرجمانی کز وہ نگار
 مے دادم۔ و روایتِ عرائض قریب و بعید را در بار
 عام بین بیہے اَلَا عَلَا ہداں ذلاقت و طلاق مے کز دم۔
 کہ مَوَد و تَحْسین پاؤشاہ مے اُقْتاد۔ و وقت آمد۔ کہ
 دو ہزار کس در پیشگاہِ حُصُور انجمن شد۔ و حایل
 قشقاہ نہ رسید۔ مین بندہ قوطاسے بیاض بر گرہ فتم۔
 و بے کُنتِ زباں تا باخِر رُفتم۔ با لُجْجہ با تقدیم چندیں
 خدمتِ مہرِ زانقی خاں مُعادِل دو ہزار تومان زیر مشکوک
 از مرسوم و مواجب مین بندہ رکاشت۔ اَلَا آنکہ مبعاد
 نہاد۔ کہ چوں ایں کار بر میزاں رنم۔ با تو دو چندان
 دہم۔ و نہ بر لشکر نیز آہنجہ وے بر ذمت نہاد۔ ضمانت
 کرد۔ مع اَلْقَصَّہ کار بدینگونہ کرد۔ چند آنکہ جمع و خرج
 ایراں را با ہم برابر بداشت۔ از پس آں بنظم مُبدلِ اں
 و اَمصار پزدانختہ بصوابِ بد شاہنشاہ ایراں فوماں کرد۔
 تا اَسکندر مہرِ زان حکومتِ قزوین بیروں شد۔ و مہرِ زان
 موملے مُستوفی تفرشی وزارتِ قزوین یافت۔ و ایشان
 در عشرِ آخرِ ذی الحجَّہ بجانب مقصدِ شتافتند۔ و شاہ رخ
 مہرِ زان پسرِ حسین علی مہرِ زان فوماں فارس مامور
 حکومتِ کاشاں گشت۔ و محمد کاظم خاں پسرِ محمد حسین خاں
 کاشی بوزارتِ امانتدار آمد۔ و در خدمتِ او طریق
 کاشاں گرفت *

انتخاب از انوار سبیلی

باب هشتم

راهی جهان آرای حکیم فرخنده راهی را گفت - فرد
 آری چو مکنج آفرین سر تا پای صدق و صفا
 و به چو عقل آفرین پاتا به فضل و هنر
 به تقوی از وضعت و عیب میرا و توبه از رست
 شک و ریب موعا بیا فرمودی حل کسی که دشمنان
 غالب و خصمان قاهر مکنو چیر او گزیدند - و از هیچ جانب
 راه گزیر نیابد - و ممر خلاص متصور نباشد - و او به یک
 از ایشان اشتظار جسته قاعد و مکنج را تنهید دهد - و بعد
 و مصالحت او از مضرت دیگران پرده - و از خطر مخافت و
 رفتن و آفت زمین گردد - و عتد خود در آن واقعه با دشمن
 بوقار رسانیده نفس خود را از ورینز هیانت نماید - و برکت
 حرم و میانه خرد از گرداب آفات به ساحل فوز و
 نجات رسد - اکنون ایتماس آن دارم - که باز گوید
 داستان اصحاب حق و عداوت - که از ایشان اخیر از و
 اجتناب نیکوتر - یا انبساط و اختلاط بهتر - و اگر یکی
 از ایشان گردد اشتمال بر آید - و داعیه ملائمت از وی

سرزنزند - بدان اِقتِفات باید نمود - یا آن را مطلق در
 ضمیر جاے نباید داد + برهن منعت - فرد
 اے چو دهم از اِقتِتاح آزمایش دور بین
 دے چو عقل از ابتداء آفرینش کارداں
 هر که به فیض روح قدسی مستطیر باشد - و بعد عقل
 محل مستقیم بود - هر آینه در کارها احتیاطی هر چه تمامتر
 واجب بیند - و مواضع خیر و شر و مواقع نفع و ضرر نیکو
 شناسد - و برو پوشیده نماند - که از دوست آزرده و فرین
 رنج دیده پهلوی تنی کردن سلامت نزد یکتا است - و
 از مکارمین مکر رکنه کوش و غوائل غدر گندم ناله جو فروش
 متجنب نمودن موجب ایمنی از خطر - خاصه که تغییر باطن و
 تفاوت اعتقاد او به چشم خرد معاینه بیند - و دغدغه
 دل و خدشه ضمیر او به نظر بصیرت مشاهده نماید -

مثنوی

چو آزرده شد خصم ایمن مباش
 خراشیده را هشت قصه خراش
 گر اول در آید به لطف و خوشی
 در آخر بے رحمت از دے کشی
 و هر که از اهل رکنه علامت عداوت فهم کرده باشد -
 باید - که آل را محفل نیکو پیدا نسازد - و به چرب زبانی
 و تملط زبانه نگیرد - و جانب همشایری و بیداری و
 عاقبت اندیشی فرد نگذارد - چه اگر خلاف این معنی از
 دے در وجود آید - تیر آفت را از جان هرفه ساخته باشد

و آتشِ بلا را در ساحتِ سینه بر افروختند - **بیت**
 یابینی از خصم رحمت های بسیار آورد
 تخمِ غفلت هر که کار در رخِ دل بار آورد
 و از محمد حکایات که در این باب بر دفترِ خاطر او لایزال
 مرقوم شده - حکایتِ ابنِ مدین و قبری مزینتِ جمال و
 مزینِ کمال دارد و شاه پُر سید - که چگونه بوده است آن؟
حکایت - گفت - آورده اند - که بلکه بود - نام او
 ابنِ مدین یا پخته عالی و رای روشن قهر رنجِ اقدار
 سلطنت را به سینه میخاموش شوکت به قبری سماک رسانیده -
 و بنای وسیع انفضای مروت را بمددِ مهندسِ حشمت
 از دُرودِ فلکِ الا فَلَک گذرانیده - **بیت**
 ملک کوکبه شاه جمشید بخت
 فلک مرتبه ماه و خورشید تخت
 و با مرغی که از را قبری خوانند - اُتس تمام داشت - و
 آن مرغی بود با گشتنِ کارل و نطق و دلکشا و سورتِ مطبوع
 و هیئتِ زیبا و همواره ملک باو سخن گفته - و بجواب
 شیرین و مثنای رنگین او منبسط گشته - **مثنوی**
 سخنهای زیبا رنگین خوش است
 حکایاتِ شیرین پس بسے دلکش است
 کسے را که زبانش با بود بهره مند
 گشتنش مبررگان و شاهان پستند
 قضا را قبری در کوشکِ شاه بیضه نهاده بچه بیروں آورد -
 ملک از غایتِ و کسکی فرمود - تا او را بسرای حرم بُردند -

و ملازمانِ حرمِ سراے را محکم شد۔ تا در تعمید او و پیچید
او غایتِ جہد بجای آرند۔ و ہماں روزِ پادشاہ را پسند
آید۔ انوارِ سجاوت از ناصبیہ او تاباں و شعاعِ سعادت
بر صفحہاتِ حالِ وے درخشاں۔ **قطرہ**

مے بر آویج سپہرِ کمال طالع شد
کہ کس نوید چناناں ماہ در ہزاراں سال
نجمتہ طالع و روشن دل و مبارک پے
فرشتہ طلعت و نیک اختر و مہا بوں فال
از آن نہال شرف تازہ گشت گلشنِ ملک
چنانکہ تازہ شود بزرگ گل ز بادِ شمال
چندانچہ پیچید قبرہ مے بالید۔ شاہزادہ نیز نشو و نما مے یافتہ
و ایشاں را بایک دیگر اہفتہ عظیم افتادہ بود۔ بیہوشتہ
یک زادہ با آن مرغِ نک بازی کردے۔ و ہر روز قبرہ
بہ کویا و بيشہ ہا رفتے۔ و از میو ہا کہ مردم آں را
ندانستدے۔ و اگر دانستندے۔ بدان رسیدن توانستندے۔
و عددِ بہاوردے۔ یکے یک زادہ را دادے۔ و دیگر
پیچید خود را خورانیدے۔ کودکانِ بدان متولد گشتہ بہ نشاط
و رعیت مے خوردند۔ و اثرِ منفعتِ آں ہرچہ زودتر در
قوتِ ذات و تقویتِ جسمِ ایشاں مشاہدہ مے رفت۔
چنانکہ در اندک مدتِ بسیار بہالید۔ و قد
گشتند سر بلند بہ نشو و نماے خویش
چوں سبزہ تر از اثرِ فصلِ نو بہار
و قبرہ را بوسیلہ آں خدمت ہر روز جاہ و رفعت زیادہ

مے شد۔ و ساعت ساعت قُرب و منزلت مے افزود +
 یک چندی بریں پمذشت - و زمانہ بسے اوراق سفید و
 سیاه کیل و نہار در روزشت + روزے قہر غائب بود۔
 بچہ او در کنار شاہزادہ جست - بسر پیچہ خشونت دشت
 او را ریش گردانید + آتش خشم در اشتعال آمدہ شاہزادہ
 را بغر قابِ خفت و حدت افکند - تا خاک در چشم مردی
 و مروت زدہ حق اُلفت و محبت قدیم را برباد دادہ
 پایے او گرفتہ گردید سر بجزہ دانید - و چنان محکم بر زمین
 زد - کہ مے احوال با خاک برابر گشت - و در شکنجہ ہلاک
 ناچیز شد - فرو

درینا کہ شاخ کُل لَو ز شکفتہ
 فرو ریخت از تنہ بادِ خزان

بچوں قہرہ باز آمدہ بچہ را گشتہ دید - نزدیک بود - کہ مزرع
 روحش از قفسِ قالب پرواز کند - از ہولِ آن واقعہ نمودار
 فزع اکبر در دیش پدید آمد - و از وقوعِ آن ہائلہ اثر
 اندوہ در سینہ اش کا تفلش مے النجر جانگیر شد + فریاد
 و بغیر بمنزلِ پاہ و تیر رسانیدہ مے گفت - بیت

وہ کہ کحلِ روشنی در چشمِ عالم پس نہاند
 بزرگِ عبس و شادمانی در دلِ بختیں نہاند

بعد از جزعِ ہشیار و فزعِ بے شمار با خود اندیشید - کہ
 ای ایتش بلا تو فروختہ - و متاعِ فراغت را بغوغای
 محنت تو بفروختہ - ترا در مین غارے یا بر سر دیوارے
 آشیانہ با پستے ساخت - با حم سراے سلطان چہ کار داشتی ؟

و بر تزیینت پیچید خود مشغول شده با تا عجیب و سر پا دشاہ
چرا مشغول شدی؟ اگر یہ گوشہ د توشہ خود قناعت
مے داشتی۔ امروز بدیں بلا مبتلا نا گشتہ ایس قصہ غصہ
نہ کشیدی + و حکما گفتہ اند۔ بیچارہ کسے کہ بے محبت
جباراں در ماند۔ کہ زمام عہد ایشان سخت سست بود۔
و بنای دفاے ایشان قوی ضعیف افتادہ۔ ہمیشہ رخصت
مروت را بہ آسیب جفا خراشیدہ دارند۔ و سرچشمہ فتوت
را بخاک بد عہدی و نا انصافی انباشتہ سازند۔ نہ اخلال
و مصاحبت نزدیک ایشان حرمتہ دارد۔ و نہ سابقہ خدمت
و رابطہ ملازمت قدرے و رقیقہ بہ بیت

برائے خدمت آن کس کہ نشاند حق خدمت
لکن اوقات خود ضائع کرنے مزد است و نہ خدمت
عفو جراتم را کہ صفت آزاد مردان است۔ در مذہب
انہنقام ناروا و حرام نشاند۔ و حق ناشناسی را کہ سمت
اہل کفران است۔ در شرع سخت جائز و مباح پندارند +
آخر از محبت جتنے کہ سوائی خدمت مخلصان فراموش کنند۔
چہ فائدہ گواں گرفت؟ و در ملازمت گروہے کہ رابطہ محبت
بے غرضان را ادا یاد بخدارند۔ چہ سرمایہ حاصل توان کرد؟

فرد

حیف است کہ در زمرہ مردان بریش نام
آن را کہ حق محبت یاران نشاند
و من با قوے در آمیختہ ام۔ کہ در جانب خود از کتاب
کارہے بزرگ را حفر شمرند۔ و از طرف دیگر اندک

سہوے را بشیار شناسند۔ فر و
 عیبِ خود را بہ ہنر باز نمایند و گر
 ہنرے ہشت ترا عیبِ عظیمش خوانند
 و من بارے فر صیت مجازات و زمانِ مکافات فوت
 نخواہم کرد۔ و تا کینہِ بچہ خویش ازیں ظالم بے رحم
 و ستمکار خوشخوار کہ ہمزد و ہمیشیں و مونس و قرین
 خویش را بے مویجے بکشت۔ و ہتخانہ و ہتخواب را بے سبب
 ہلاک کرد۔ باز بخویم۔ آرام و قرار نخواہم گرفت۔ بہت
 بہ یک سو رنم رنم و آژم را

بہ جوش آورم کینہِ گرم را
 پس آنگہ بے محابا بر روئے ملک زادہ جشت و چشم
 جہاں بینِ آن فرستہ العینِ سلطنت بر کشد۔ و پرواز
 نمودہ بر گنگدو کونکِ نشست و خبر بشاہ رسید۔ برے
 چشمِ پسر گزیہا گرد۔ و خواست کہ بحیثیت مرغ را
 در دارم فریب آورد۔ و در قفسِ بلا محبوس ساختہ آنچہ
 سزای او باشد۔ تقدیم فرماید۔ پس زبیر کوشک آمدہ
 در برابرِ قبرہ بایستاد۔ و گفت۔ اے مونسِ روزگار!
 ازیں بالا فرود آے۔ کہ تو بجاں ایمنی و سع

گر ز دشتِ زلفِ مشکبخت خطائے رفت رفت
 حالا صحبتِ مرا بہم زن۔ و زہالِ عیشِ مرا پشیمودہ مسازہ
 قبرہ گفت۔ اے ملک! متناہتِ فرمان تو بر ہمتگنان
 فرض است۔ اما من مدتی در بادِ تامل سرگرداں شدہ
 بر سرحدِ ایمان اندیشہ رسیدہ بودم۔ کہ بقبرِ عمر

کعبہ آمال و تبتلہ اقبال جز در گاہ شاہ نباید شناخت -
 و مرکب رہمت جز در ساحت ملازمت این حضرت نشاید
 شناخت - و گمان آن بود - کہ در سایہ عنایت تو بچوں
 کہوتران حرم مرقد و فارغ اقبال توانم بود - و در مروج
 مروت سے نموده بہ مروتیہ وفا توانم رسید - انکوں کہ خون
 پسر در حرم سلطنت چوں قویاںے حاجیان مباح داشتند -
 چگونه مرا آہ زوے طواف این خانہ باقی ماند ؟ و بار این
 ہمہ اگر داشتے - کہ جان شیریں را غوص است - بلیک
 زناں احرام حرم خدمت گرہفتے - لیکن بیت
 مرنے کہ رمیدہ گردد اندام
 من بلند بہ دانہ کے شود رام
 مرد نزدیک باید - کہ یک چیز را دو بار نیارماید - و
 از زخم جانورے دو بار گزیدہ نشود - و
 نشود ای این مثل را کار باب عقل گفتند
 مَنْ جَزَبَ الْحَجَرِ حَالَتْ لَهُ الْبِدَاةُ
 و نیز بر ضمیر مبینر ملک روشن است - کہ مجرم را اسیر
 نباید زبشت - کہ اگر در عقوبت عاجل تو قفے رود - عذاب
 آجل متوجہ خواهد بود - و اگر بمساعدت بخت بلند از آن
 بچد - اولاد و اخفاد وے را تنجی نکال آن نباید چشید و
 خوارے عقاب و و بالش باید دید - چہ طبیعت عالم صفت
 کمکانات را مستقیل است - و طبیعت روزگار خاصیت مجازات
 را منتضمن - چنانچہ پسر ملک با بچہ من غدرے اندیشید -
 و از من بے اختیار بگید بطریق مکانات الی الی

رسیدہ و ممکن نیست۔ کہ کسی از ساغر رستمکاری جُز عود
 نوشند۔ بہ تھویر بلا مبتلا نگردد۔ و در چمن انحال رہاں
 بیاور بچشانہ۔ تھرؤ محفوت و عذاب بر ندارد۔ بہت
 اعلیٰ را کہ حکیم خنظل کاشت طبع نیشکہ نباید داشت
 دیگر ملک حکایت دانا دل و دزدان را شتماع بکودہ است؟
 و رسیدن مکافات بدزدان بسنج شریف نرسیدہ؟ ملک
 پُرسید۔ کہ چگونہ بودہ است آن؟

حکایت۔ گفت۔ آفودہ اند۔ کہ در شہر رتہ درویش
 بود با اخلاق پشیدہ و آداب رستودہ آراستہ و رہاں
 اثنال و انعاش بہ از بار مکاریم اوصاف و محاسن عادات
 پیراستہ۔ و بواسطہ آن کہ دے داشت بختاقل معرفت
 دانا۔ او را دانا دل گفتند۔ و اعلیٰ آن شہر او را
 دوست داشتند۔ بہت

آن را کہ کمال معرفت شد حاصل
 ہم مؤنس جاں باشد و ہم مزاج دل
 و تھے از اوقات مستورچہ زیادت بیت انحرام شد۔ و
 بے ریتے و چندی دے براہ آفودہ چنے دزدان
 بکے رسیدند۔ و بگمان آن کہ با او مال او بپاراشت۔
 قند گشتن بے کردند۔ دانا دل گفت۔ با من از
 مال دُنیا چنداں چیزے بیش نیست۔ کہ توشہ راہ حج
 تواند برد۔ اگر عرض غما ہاں مقدار حاصل ے شود۔
 مضایقہ نیست۔ مال بہرید۔ و مرا بگذارید۔ تا بطریق تو عمل
 و تجرّد این را بسر برم۔ و دیدہ انتظار کشیدہ را

از خاک آستانِ حرمِ تُو تپائے کشم + بیت
 روم بگوشے دے و سر بر آستانِ قلم
 غبارِ خاکِ درش تُو تپائے دیده گنم
 دُرُودانِ بے رحمِ بدایِ سخنِ انتفاتِ ناموده به قتلِ قے
 شمشیر کشیدند + بے چاره ممتحیر وار بهر طرف می نگریست -
 و چنانچه رشیمِ فروماندگان باشد - یارے و مدد گاهے می جست -
 در آن بیدارے پُر وحشت و صغرایِ با هول و هیبت
 هیچ مستنقسه به نظر وے در نیامد - مگر آن که بر سر
 ایشان جوتے گمانگاں می پیویدند + دانا دلِ آواز داد -
 که آے گمانگاں ! دریں پیاپاں بدشتِ سنگاراں گرفتار
 شده ام - و جز حضرتِ عالمِ ابر و الحقیات کسے از
 حال من خبر ندارد - شما کینه من اریس جماعتِ سخاوت
 و خون من اندا ایشان باز طلبید + دُرُودانِ رخنه یابند -
 و گفتند - چه نام داری ؟ گفت - دانا دل + گفتند - بارے
 دل تو از دانائی هیچ خبر ندارد - ما را معلوم شد -
 که تو بے عقلی - و هر که عقل ندارد - در گشتن او
 زیاده و بالے نخواهد بود + دانا دل گفتند - دوس جا گمان
 از مگافاتِ بگوشِ شما فردے خواهم - و شمشیر از مگانات
 عمل به نظر شما در می آرم - و بیکن گرد ہے که صفاتِ
 مسموم بکنرِ عینی فہم لا یزحون لازیم ذاتِ ایشان
 است - اریس معنی چه خبر دارند + بیت
 اگر گوش دارد خداوندِ ہوش
 اریساں سخنما خوش آید بگوش

چند آنچہ دانا دل مے گفت۔ گوش ہوش ایشان از استماع
 سخن حق بے بہرہ بود۔ و بواصر و بصیرت شاں مشاہد و
 جلالت جمال حقیقت نمی نمود۔ او را بکشتہ و مالش را
 بجز دند و چوں خبر گشتن او باہل شہر رسید۔ ملوک
 گشتہ بر فوت او تاسفها خوردند۔ و بیہوشہ طالب آن
 بودند۔ کہ مگر گشتہ گان او را ربابند و آخر الامر بعد از
 مدت بعید بیشتر اہل شہر روزِ عید بہ مصلیٰ حاضر شدہ
 بودند۔ و گشتہ گان دانا دل نیز در ہماں مجمع گوشہ گرفتہ۔
 در اثنای آن قوجے کلنگاں از ہوا در آمدہ بالای سر
 دُرُداں پرواز مے کردند و بنوعی آواز مے دادند۔ کہ
 از شغب و فغان ایشان خلق از آورد و اذکار خود باز
 مے ماندند۔ بیک از آن دُرُداں سخنید۔ و بر سبیل استہزا
 بایار خود گفت۔ ہمانا کہ خون دانا دل را مے طلبند۔
 قنارایکے از اہل شہر کہ در حواری ایشان بود۔ این
 سخن بشنید۔ و دیگرے را اعلام دادہ ہم در ساعت
 بحاکم انہا کردند۔ و ایشان را گرفتہ باندک مطالبہ معرفی
 شدند۔ و مکانات خون ناحق بدیشان رسیدہ بہ قصاص
 رسیدند۔ **قسطہ**

کہ کرد در ہمہ عالم کمانِ مظلم بزہ
 کہ تیرِ لعنت جاوید را نشانہ نشد
 کہ در زمانہ بے اعتبار طرح بستم
 خیال بست کہ خود عبرتِ زمانہ نشد
 و این مثل براے آن آوردم۔ تا یک با معلوم گردد۔

کہ جزائے من در زخم شایہ دادہ بہ تقاضای مکافات و
 اقتصای مجازات بود۔ و الا مرغی شکستہ بال را قوت
 ایں کار از کجا تواند بود ؟ و چون ایں صورت از من
 در وجود آمدہ۔ حالا محکم حکیم خرد ایں است۔ کہ بفرمان
 تو کار نکنم۔ و اعتماد نا نموده برین مخادعت و فریب
 در چاہ نروم + مع

آں چ کہ حذر نمایم از خدمت شاه
 یک گفت۔ آنچه گفتی۔ بصدق و صواب مقصود بود۔
 و بقوائی حکمت و عوائی فضیلت مشحون + و من میدانم۔
 کہ بخواہی آبادی اظلم گناہ پسر من بود۔ کہ بے سابقہ
 جرؤے بہتہ مرا بقتل آورد۔ و تو بر سبیل مکافات کہ
 جزاء سیئۃ سیئۃ مثلہا عوض راست کردی۔ و ہنوز
 منت دارم۔ کہ بر قتل او اقام نہ نموده۔ و ہمچین
 بہ نقصان باصرہ او بند کردہ۔ انکوں نہ مرا کراہتے
 منوچہ است۔ و نہ مرا آزارے باقی۔ قول مرا باور کن۔
 و بیہودہ در مفارقت و مہاجرت مکوش۔ و ہاں کہ من
 انتقام را از معارب مزدان مے شمارم۔ و حقو را از
 ہنر ہاے جوانمردان مے شناسم۔ ہرگز دست رد بر پیشانی
 ہنر نخواہم زد۔ و روی قبول بجای عیب نخواہم آورد۔
 بکہ مدعاے من آن است۔ کہ در مکافات ہدی بخوی
 کنم۔ و اگر از کسے ضررے بمن عاید شود در برابر
 آن نقے بکے رسانم۔ رباعی
 ما عادت خود بہانہ جوئی نکنیم

جز راست روی و نیکوئی نکنیم
 آنها که بجای ما بدیها کردند
 گر دست دهد بجو نیکوئی نکنیم
 قبره گفت - باز آمدن من هرگز ممکن نیست - که
 خردمندان از مصاحبت یار مستوحش پهلوتی کرده اند
 و در تصانیف بزرگان مذکور است - که مردم آزاده را
 هر چند لطیف و دلجوئی زیادت واجب دارند - و از اکرام
 و احسان به نسبت ایشان فریضه شناسند - بدگمانی و نفرت
 بیشتر شود - و بر آل تشدید اختراز لازم باشد - قطعه
 عزیز من چه آزردی کس را
 مراعاتش ممکن تا می توانی
 که هر چند از تو خدمت بیش بیند
 مرا و را بیش گردد بدگمانی
 یک گفت - آه قبره ! این کلمات در گذر - که تو مرا
 بجای فرزندی - بگه عزیز تر - و منم که مرا باقت
 با هیچکس از خویشان و متعلقان نیست - کس به نسبت
 کسان خود بد بیندیشد - و با مخصوصان در مقام انتقام و
 نجات نیست نباشد - قبره گفت - حکما در باب اقربا سخن
 گفته اند - و حال هر یک به تفصیل باز نموده - و برین
 منوال فرموده - که مادر و پدر بمثابة دوستانند - و برادران
 بمثابة رفقا - و یاران و خال و عم در مرتبه آشنایان - و
 زن در مقام هم صحبتان - و دختران در موازیه خضمان -
 و سایر خویشان در مرتبه بیگانگان - اما پسر را برلای بقای

ذکر خواهند - و با نفس و ذات خویش یکتا شناسند - و
دیگرے را در خدمت و عزت با او شریک نسازند - و من
ہرگز ترا بجای پسر نتوانم بود - و بر تقدیر آنکہ مرا بجای
فرزند داری - در وقت نزول بلا و مجرم آفت و عنا جانب
مرا فروخواہی گذاشت - کہ ہر چند کسے کسے را دوست
دارد و گوید - کہ خود را بر تو ایثار مے کنم - و بجاں در
مقام مضایقہ نینتم سع

جاں چہ چیز است کہ بہر تو فدا نتواں کرد
لیکن وقتی کہ فتنہ حادث گردد - و کا - بدال رسد - کہ از
سر جاں بر باید خاست - بے شبہ خود را از مضیق آن
خطر بہ عرصہ سلامت خواہد کشید - و بہ بیج نوع تقدیر ہستی
را بنابر دیگرے نخواہد کرد + بیت

مزدے باید کہ از بلا نگریزد

وز بہر کسے از سر جاں بر خیزد

مگر یک حکایت پیر زن و ہستی نشنیدہ ؟ و بر مضمون
حال ایشان اطلاع نیافتہ ؟ شاہ فرمود - کہ باند شکاے با
سن - کہ چگونہ بودہ است آن ؟

حکایت - گفت - آوردہ اند - کہ زانے کہن سال فرمودہ
حال دخترے داشت ہستی نام - او تمام از تاج و خسارہ
رعشان او رشک مے بُزد - و بہر جہاں افرود از رئیس عارض
و از بایش در عرق خجالت مے نشست + مثنوی

شیریں سخنے کہ ہوش مے بُزد رونق ز شکر فروش مے بُرد
نازے و ہزار فتنہ در دہر چشمے و ہزار گشتنہ در شہر

ناگاہ چشم زخم روزگارِ ناسازگارِ بیاں سرو گلخِزارِ رسیده
 سر بر پستیرِ بهاری نهاد - و در گلشنِ جہانش بجایِ مثل
 ازغواں خلیغ زعفران رسته شد - سین تازه اش از تاب
 حرارت بے آب - و سنبُلِ پُر شکش از تب مُغرق بے تاب
 گشت + بیت

چو زلفِ مشکِ ساقِ عبّرنیش
 بخشش یافت جسمِ نازنینش

پیر زن گریو سرِ دخترِ مے گشت - و از مویِ نیاز
 وزاری با چشمِ چوں ابرِ کو بهاری مے گفت - اے جان
 مادر! جانِ مادرِ فدایِ تو باد - و سرِ این شکسته در گوشه
 محنت در مانده خاکِ پایِ تو - من خود را صدقہٗ سرِ تو
 مے کنم - و نیم جانے کہ دارم - برایِ بقایِ تو فدایِ سازم
 گرت درو سرے باشد مرا بر گریو سرگرداں
 ہر سہرگاہ با نالہ و آہ گفتی - خدایا! بریں جوانِ جاں نازیدہ
 بچشایِ پو این پیرِ فروت از عمرِ پیر آمدہ را در کار
 او کن! **شعری**

از عمرِ من آنچه ہست بر جاے
 بستان و بہ عمرِ او در افزای
 گرچہ شدہ ام چو موی از غم
 یک موی مباد از سرش کم

الفصلِ پیرہ زن از آنجا کہ زہرِ مادری و شفقتِ مادران
 باشد - روز و شب در دُعا و زاری مے کوشید - و جانے کہ
 داشت - بہ فروزندہ دلبند مے بخشید + قضا را مادہ گاوے

از آن پیره زن از صحرای باز آمد - و به مبلغ دویست رفت -
و به بوی شوزبا سر در دیگ کرده آنچه بود - بکھورد - و
چون خواست - که سر از دیگ بیرون آورد - نتوانست - و گاو
به طاقت شده همچنان دیگ در سر از مبلغ بدر آمد -
و ازین گوشه بدهاں گوشه می رفت - و پیر زن در وقت
بان آمدن گاو در خانه نبود - و از سر این قضیه و قوفی
نداشت - چون سخنان در آمد - و بدهاں شکل و هیئت عجیبی
دید - که گورد خانه بر می آید - تصور کرد - که عزرائیل است -
به قبض روح هستی آمده - نعره برداشت - و به زاریست
تمام گفت - **لعنم**

لَعْنَةُ الْمَوْتِ مِنْ نَهْ مَهْسْتِي ام
من یکم پیر زال - مَهْسْتِي ام
گر تو خواهی که جانش بستانم
اندر آن خانه است تا دانی
گر ترا مَهْسْتِي است اندر کار
اینک او را ببر مرا بگذار
بے بلا نازنین شمرود او را
چون بلا دید در پیرزد او را
تا بدانی که نیست در خطری
پیشکس را از خود عزیز تر می

و من افرودن از همه علایق مجرب شده ام - و از خلائی
منقطع گشته - و از خدمت تو چنداں توشه برداشتم -
که راجع قوت من بدهاں گرانبار شده تحمل بار دیگر

ندارد مع

تروسم که تن ضعیف است ایس بار برتابد
و کدام جانور را آن طاقت تواند بُود - که گوشه چکرِ او را
بآتش بیداد کباب کرده میو و دلش را بادِ تالاج برده‌هند -
و روشناسی دید و او را در ظلمات فنا افکنده راحتِ جانِش را
از پیش بردارند + و من چو از فروزند ازمنند که تو
دید و پر غم و سرورِ سینه پر غم بُود - بر اندیشم -
دریای تاسف در موج آمده کشتی شکیبائی را بگرداب
اضطراب اندازد - و شعله آتشِ حشر بالا گرفته متلع صبر
و بزدباری را به یک بار بسوزد - قطع

مادر جهان منم که محیطِ غم مرا
پایان پرید نیست چه پایان کنار هم
تفتم به منبر ساحلِ دریا قوس پرید
انگوش شکست کشتی و صبر و قرار هم
و با ایس همه بهای ایمن نیشتم - و بدین تواضع و تمق
فرایسته شدن از روشِ خردمندان دور می دامن - لاجرم
آیتِ یا لیت بیتی و بیکت بعد المشرقین
می خوانم + بیت

وصلی که درو طال باشد
و بچراں به از آن وصال باشد
ملک گفت - آنچه از جانب تو وقوع یافت - اگر بر وجه
ابتدا بودی - حشر و حجب از صحبت مناسب نمونے -
و لیکن بر سبیل قصاص کار می کردی - و به طریق جنا علی

بجا آوردی - و زبانِ مقدلت نیز ہمیں محکم سے فواید -
 و حاکمِ انصاف در مقابلہٴ چنان نقطے کہ از فرزند من
 صادر شدہ - بہ چُنیں مکافات اثر سے نہاید - پس موجب
 ہجرت و سببِ نفرت چہ تواند بود ؟ آخر بر اندیش - کہ
 پیش از ولادتِ فرزندِ اینس اوقات و مونسِ روزگار من
 تو بودی - و چوں پسر من از رحمِ عدم بہ فضلِ وجود
 آمد - مہرِ پدری اقتضایِ آن کرد - کہ بہ دیدارِ وے
 آئسے پدید آید - در آن مادہ اوسا با تو شریکِ کرم - و
 بہ محاسنِ تو و موانستِ وے عمرے برفاہیتِ میگزینم +
 و آنکس کہ چشمِ زخمِ زماں نقصانے بہ گوہرِ باصرہ اش
 رسانید - ذوقے کہ بہ دیدارِ وے داشتیم - خلل پذیر شد -
 اما سرتِ گفت و شنید و بہجتِ صدا و ندای تو باقی
 است - چنان کن - کہ ایں نیز بہ کلی منتفی گردد - و
 مرا بقیۃُ النعمِ معتکبتِ بختِ اناخراں باید شد - و باندہ
 و مال و غصہ و کلال باید گوزارید + و مثل من با تو
 ہماں مثلِ مضربِ است و پاڈشاہ + قبرہ پڑسید کہ چگونہ
 بودہ است آن ؟

حکایت - یک غوث - آوردہ اند - کہ پاڈشاہِ مصر
 داشت خوشِ آواز و شیریں نواز - کہ بارنجانِ دلِ غریب
 پایِ عقل از ترکیبِ بیروں بُزدے و عنانِ تماک
 از دشتِ صبر و تسکین بدر کردے +
 از و خوش گوے تر در لحن و آواز
 ندید ایں چنگِ پشتِ ازغنون ساز

پادشاه اورا بغایت دوست داشتے - و پیوستہ بسایع لغات
دل آویز و دستاویز نشاۃ انگیزش عیش و وقت بیکے و قیود
نوابے مضربے بشتو کہ صوتِ راحت افزایش

بزم و ہم چو ناچید آورد در چرخ کیوں را
و این مضربِ قلامے قابل را تزیینت مے فرمود - و در
سازندگی و نوازندگی تعلیمهایے مستفاد مے داد - تا آنکه
زمانه را کنار از خواجہ یگندہ ایند - و آہنگ سازی و نغمہ
ہندو داری مقامے رسانید - کہ آواز و قول و غزلش از
انداز و تصور و ہم و خیال در گذشت - و از صوت و صدایے
نقش و عملش ساریع جویع اعزہ و امانی پر گشت - شنوی
کردے بہ ترانے دل آویز

بازارِ نشاط و عیش را تیز
چوں گوشے عود ساز کردے
ناچید دو گوش باز کردے

شاه از حالِ غلام آگاہ شدہ بتزیینت و نقوشات او التفات
نمود - تا بحدے کہ ندریم خاص و مقرب صاحبِ اختصاص
گشت - و شاه ہنوارد بنغات فیض بخشش کہ از مقہود
سیج خبر دادے - مقنوں بودے و بنولے عود عالم سوزش
کہ آتش در دلہایے عشاق مے زد - آہنگ بزم عشرت
مے نمودے - و عروق حسد در دلِ مضرب بہ حرکت آمدہ
غلام را بکشت - و خبر بہ پادشاه رسید - باخضایے مضرب
فرمان داد - و چوں مضرب را بہ موقع سیاست حاضر
گردانیدند - سلطان از رویے ہیبت با او عتاب آغاز کرد

و گفت - ندانستی که من نشاط دوست ام ؟ و نشاط من
 بدو قسم بود - یکے در صحبت از سازندگی تو - و دیگر در
 خلوت از نوازندگی غلام تو - چه چیز ترا درین داشت -
 که غلام را بگشتی - و نیمه نشاط من باطل کردی ؟ پس
 ساعت بفرمایم تا ترا نیز از همان ضربت که غلام را
 چشانیده - بچشانند - تا دیگر باره کسے بر شل پس جودت
 اقدام ننماید - مطرب را از قول شاه سرودے بیاد آمد -
 و گفت - شاه ! من بد کرده ام که نیمه نشاط پادشاه را
 باطل کردم - اما آنکه پادشاه مرا بکشد - و تمام نشاط خود
 ضائع مے سازد - چگونه است ؟ پادشاه را خوش آمد - و
 اورا توازش فرموده از گشتن آزاد کرد - و غرض از ایراد
 این مثل آن بود - که پادشاه از طرب و محوش و عیله من
 بواسطه فرزند نقصان پذیرفته - و تو نیز که ساز رفراق
 مے نوازی - نزدیک تر شده که پشت اسیدم چوں قامت
 چنگ خمیده گردد - و سینه رخسوم به تاخن حسرت چوں دل
 عود خراشیده شود - و آخر الامر یاراں را مفارقت
 به ضرورت دست خواهد داد - بارے حالا در بھر اختیاری
 مکوش - و دامن جمعیت از دست مده - و فرو
 خود کن بیگانگی بارے چو مهدانی که چرخ
 آشنایاں را ز یکدیگر جدائی مے دهد
 قبره گفت - خشم در زانخانه دل پوشیده است - و کینه
 در زاویه سینه مخفی مانده - و چوں کسے را بر آں اظهار
 ممکن نیست - پس آنچه زباں گوید - اعتماد را نشاید - چه زباں

دریں معنی از مضمون آنچه در ضمیر مکنون است۔ عبارتے
راست ادا نکند۔ و بیاں در فحوائے مخزونات خاطر حق
امانت بجای نیارد۔ اما دلہا یہ حکیم اَلْقُلُوبُ شَاحِدٌ بِکَرِّکَیْ
را شاید عدل و گواہ راست اند۔ فرود

حریث میرِ دلِ دل داند و بس

زبان و لب در آن محرم نباشد

و زبان تو در آنچه می گوید۔ دل با او موافق نیست۔ و

دل تو آنچه دارد۔ زبان در ادای آن صادق نہ + ع

صد جان فدای آنکہ زبان و دیش یکے است

آے یک ! من صُغُوبَتِ صَوْلَتِ مِثْرَانِکُو شِشاسم۔ و از

ضعیف بیباست تو نیک با خرم + فرود

از کوه گاہ زخمِ گراں تر کنی رکاب

وز بادِ وقتِ حمله سبک تر کنی عنال

بہ بیج وقت از بیبیت تو ایمن نتوانم بود۔ و یک نفس

از ضررِ سطوت تو آرام نتوانم گرفت + دمن از آن

جُشدِ نیمتم۔ کہ طیب با مزدے گفت۔ داروے چشم را

بہ تو نیست بیشتر است از داروے دردِ شکم + ملک

پُر رسید۔ کہ چگونہ بودہ است آن ؟

حکایت۔ قُبرد گفت۔ مزدے نوردِ طیب آمد۔

و از دردِ شکم بے قرار گشته در زیریں می نلطیب۔ و از

صُغُوبَتِ الم زار زار می نالید۔ و دوا می طیب + ع

آے طیب ! آخرِ علاجے کن کہ کار از دست رفت +

طیب بطریقے کہ از بابِ حکمت قانونِ معرفتِ اسباب و

علامات را مقدم دارند۔ تا بعد از تشخیصِ مرض بہ علاجے
کامل کہ سببِ شفاے عاجل تواند شد۔ اقدام نمایند۔
از دے پڑسید۔ امروز چہ خوردہ ؟ مرد سادہ دل گفت۔
پارہ نان سوخته خوردہ ام۔ و بدان غذا کہ مثابہ رنگشت
بود۔ تنورِ معده را تافتہ طیب بمذازبان فرمود۔ کہ
داروے کہ چشم را جلا دہد۔ و روشنی بصر بیکزاید۔ بیارید۔
تا چشم ایں کسے را دارو کشم۔ آں شخص فریاد برکشید۔

بیت

کاخر چہ محل ہزل بازی است
وقت اجل است و جاں گدازی است
اے طیب ! شخریہ بر طرف نہ داشتہ نگذار۔ من از
درد شکم مے نالم۔ و تو جواہر دارو در چشم من میکشی۔
داروے دیدہ را با درد شکم چہ نسبت ؟ طیب گفت۔
میخواہم کہ چشم تو روشن شود۔ و سیاہ از سفید فوق
توانی کرد۔ تا دیگر نان سوخته نخوری۔ پس ترا علاج چشم
از مذاہات شکم دانیم تر است۔ و غرض من از ایراد
ایں مثل آنست۔ تا یک تصور نکند۔ کہ من از مجملہ
آنها ام۔ کہ سوخته اند ساختہ باز نشاسم۔ و خام از
پختہ امتیاز نکند۔ بیت

بمحمد اللہ کہ در دانش چنانم
کہ خیر از شر جدا کردن توام
یک گفت۔ میان دوستان ازیں نوع کہ ترا با من
واقع شدہ۔ بسیار حادث مے گردد۔ و امکان ندارد۔ کہ راہ

مخاصمت بکلی از میان مردم بر افتد - و طریق نزاع و
جدال منسود گردد - اما هر که بنور عقل آراسته است - و
بر یوز خرد متفکّر - حسب المقدور در اطلاق نافر عصب
مے کوشد - و چند آنکه مے تواند - آب حکم بر آتش خشم
میریزد - و مے داند که در نوشیدن شربت عفو اگر چه
بغایت تلخ نماید - حلاوت مسرت مشدّج است - و عمل
نمودن بر مشقّت برود باری هر چند مزاج زهر دارد -
تمزایاق بهجت را مستفین است - مثنوی

فَصَحَّ مَعَهُ زَانِكُهُ شَقَاوَتِ دُرُوسَتِ
خَشَمِ فِرْدُ خُورِ كِه حَلَاوَتِ دُرُوسَتِ
شَعَشَعِ بَرَقِ دَرِ آزَرْدَنِ اَسْتِ
قَاعِدُوْ كَحْرِ فِرْدِ خُورْدَنِ اَسْتِ
مِیْنُوْ دَرِیَا نَشُوْدِ پُرِ غُبَارِ
كَمَرِ چِه كِه بَارَاں كُنْدَشِ شَقَاوَتِ

تکره گفت - این مثل مشهور است - هر که آساں گیرد -
دشوار افتد - این کار دشوار را آساں نتوان گرفت - و
دریں امر صعب تاوان نشاید و زریه + و من عمر در نظار
متره باز چے چرخ شصده انگیز تلف ساخته ام - و نفائس
اوقات به تفریح بوالعجبیایه دهر حقه باز در باخته +
هز آیینہ از ذخائر تجرّبه استظهار وافر حاصل شده باشد -
و به مکاسب کیاست و سرمایه فهم و فراست سودے
تمام بدست آمده - و بحقیقت شناخته ام - که شرر اختیار
و شراره اقتدار بنایه عند و پیمان را مے سوزد - و

سوزنِ سخوتِ کائنگاری به رشتِ سقوت و جباری دید
 ابروم و وفا را می دوزد - و آسجا که خیرِ بهیبتِ شهراری
 دُمِ انتقام بر زمین زند - تملق و روباہ بازی فائده
 نخواهد داد - ہماں بہ کہ خود را خوابِ خود گوش ندرہم - و
 از حُکے پشنگی ہراساں شدہ چوں آہو راو بیایاں گیرم -
 کہ خضمِ ضعیف را بیج وجہ با دشمن قوی مجالِ منازعت
 نیست * چنانچہ آں پادشاہ برائے دشمن خود دریں باب
 شے ایماز کرده است * ملک پرسید - کہ چگونہ بودہ
 است آں ؟

حکایت - گفت - آوردہ اند - کہ در دیارِ ترکستان
 پادشاہی بود - کہ ہماں بہ بہت بے ہمتای و سایہ صلاح
 و جناح فوز و نجاح بر مفارقِ عالمیاں مبسوط ساختہ - و
 عتقارے رواے با اعتدالیش سرِ رفعت از آشیانہ طاموس
 ریاض سپہر گذرانیدہ - عدلِ کاملش مہماتِ ملکداری را
 انتظامِ تمام از زانی داشتہ - و بملِ شادش مصالحِ شهراری
 را از روی اہتمام بہ اتمام رسانیدہ * مثنوی

خسرو تاج بخش تخت نشان

بر سر تاج و تخت گنج نشان

در جهانگیری و جہانبانی

جہم وقت و سکندرنانی

یکے از ازکانِ دولت را خدشہ در ضمیر پدید آمدہ رُوے
 از شدہ سپہرِ اہلباہ شاہِ پناقت - و یکے از دشمنان
 ملک را فریب دادہ در مقامِ محاربہ و محاصہ آوردہ و چوں

شاه دانست - که دشمن رُوسِ اطاعت از قبلهٔ اِقتیاد بر تافته -
 و و سوسهٔ عصبان و دغوغهٔ طغیان در مبنای اعتقادش راه
 یافته - با سرِ پُر جوش از سودای خام خیالِ سردای
 و سردی می پزد - و با دلِ پُر بکینه از کدورت‌های دیرینه
 متاعِ کائوکاری و برتری می برد - نامهٔ مشیج بر نصالح
 مُشفقانه - و صحیفهٔ منطوی بر مواعظِ ملوکانه نزد یک و یک
 فرستاده - و خضمِ مفرور از غایتِ سخوت و هروارِ بدا
 اِلتفاتِ نکرد - و به کندی دعوتِ هر کجا تصوّرِ گرویده
 سرگرداں بود - بجانبِ خود جذب می فرمود + بیت
 پراندهٔ چند را گردد کرد - که ناورد جویند رُوزِ نبرد
 انقضهٔ چو پادشاه دید - که نوشدارو می ملاست مزاج
 کشفِ ایشان را که از منجِ اعتدالِ حقیقی بکلی مشغوف
 شده - اصلاح نمی تواند کرد - برینگونه پیغامِ فرستاده - که
 من و تو بشیشه و سنگ مانیم - خواه سنگ بر شیشه زن -
 و خواه شیشه بر سنگ - که در هر دو حال شیشه خواهد شکست -
 و سنگ را آسیبِ نخواهد رسید + از بیادِ این مثل فایده
 آنت - که بر ضمیرِ منیرِ شاه روشن گردد - که من نیز
 محکم شیشه دارم - و با خشمِ سلطانی که چو سنگ پایدار
 و خضمِ شکن است - بملاقاتِ کز دن نیارم + فرد
 به مبتان آهینِ دل نشوی و لا مُقابل
 که تو آهینه داری و من حریفِ سندان
 هر چند که یک در مقامِ ملامت است - و میخواهد - که
 به سنجیدنِ اعتدالِ صفای و عفتِ را تشکیک دهد - اما

در مذہبِ خرد قبولِ عذر از بابِ حقد و حسد حرام است۔
و طلبِ صلح اصحابِ عداوت را بہ رد و انکار جواب دادن
امرے واجب الالزام ہے قطعہ

ز دوستانِ سخندانِ شہیدہ ام پندے
کہ بر ملکیت دشمنِ اعتقاد مکن
ہو اعتقادِ مضرت بخضم پیدا شد
مشو فریفتہ و فسخِ اعتقاد مکن

ملک گفت ہمجو گمانے انقطاعِ صحبت و بر انداختنِ دوستی
روا نہایت۔ و بہ مظہر کہ از وہم زاید۔ رفیق را بہ شوق
فراق محبتِ ساختن نشاید۔ معرفتِ قدیم و صحبتِ مستقیم
را بانکہ شائبہ بر طرف نہادن و سر رشتهِ عہد یاری و
پیمانِ دوستداری را بجزوے خدشہ از دست دادن
طریق از بابِ تحقیق نیست۔ قطعہ

وفاؤ عند تو ایں بود من ندانستم
نویدر منر تو کیس بود من ندانستم
ہم سخن ہو دل خویش سخت مے گوئی
دل تو سخت چہیں بود من ندانستم

آخر صفتِ وفاداری در سگے کہ از ہمہ جانوران بہ قدر
حقیر تر و بہ منزلتِ خسیس تر است۔ یافت مے شود۔
تو چرا از عرصہ بے وفائی قدم باز پس نمے کشی۔
و بمانے کہ در صحبت و موافقت ما بستمہ۔ بیایاں نمے بری و
وفاے عند تو باشد ار بیاموزی

قبّرہ گفت۔ من چگونہ مبنیادِ وفایم ؟ از آن جانب ارکان

هواداری مُشهِدِم است - و آثارِ حُشِن عَهدِ مُبکَلِ مُنْعوم +
 و اِتمکان ندارد - که یک مُوجِباتِ وحشت را فرو گذارد -
 و از ترصُّدِ فُرصَتِ مُکافاتِ اِغراضِ نَماید + و حالا چوَن
 به زور و قُوَت بر من دِست نَمی تُوَاند یافَت - میخوَاهد - که مرا
 بَمکر و جِبِلَه در قَبضِ اِنتقام کُشد + و بِباید تَرسیِد از یَکینِه
 که در ضامِرِ مَنوکی مُتَمکِن گردد - چه اِیَشان به سُخُوَتِ سُلطَنَت
 در بابِ اِنتقام مُتَعَصِّب باشند - و چوَن فُرصَت یابَد - به یَهِج
 تاویلِ مَجالِ حُجَّتِ گوئی و عُذرِ خِوایی نَدِهَند + و مِثَلِ کِیَنها در
 سِینِها چوَن اَنگِشتِ فُسُردِه باشد - اگر چه حالِ اِثرِ ظاهِر
 نَگِرداند - چَند اَنکِه شِمارِ غُصَیِ بَوَی رَسد - اِفروختِه گردد -
 و خُروِغِ خُشَمِ بالا گِرفَتِه جِهانِ را بِسُوزد - و دُوو اِنتقام از
 اَتَشِ کِینِه خِیزد - پس دِماغِها را خُشک سافَتِه بِشِارِ دِیدِه با تَر
 گردانِیدِه + و مُمکِن نِیست - که تا دَژِ اَز اَنگِشتِ کِینِه در کالوَن
 سِینِه باقی مانَد - از مَضَرَّتِ شُعْلِ خُشَمِ اِیَن تَوَسُّلِ بُوَد مَعَ
 چوَن خُشَمِ دَند شُعْلِه تَر و خُشک بِسُوزد

یک گُفَت - عَجَبِ حَالِثِیست - که تو دِریں بابِ بَر یک طَرف
 اِفْتادِه - و جَانِبِ دِیگر را از دِست دادِه + چِرا نَشايد - که
 مُقَدِّماتِ وحشتِ بَیاضِ اُلْفَتِ مُبَدَلِ گِردد + و بَعْد از
 کُودَرَتِ مُجَادَلَتِ صَفایِ مُخالَصَتِ پَریِدِ آید + قُبْرَه گُفَت -
 اگر کِسمِ تُوَاند - که در مُراعَاتِ جِوَانِبِ نَظفِ تَمامِ بَجا آوَرَد -
 و در طَلَبِ رِضا و فِراغِ دِوِشْتانِ سَخِ پِیُوَندد - و در رُصُولِ
 مَنافِعِ بِدِشْتانِ دَدِغِ مَقار و مَکارِه از اِیَشان مَعُوَنَتِ مُطالِبِ
 واجب دارد - مُمکِن است که آلِ وحشت از مِیانِه مُرتَفِعِ گِردد - و

ہم کینہ جوے را صفائی حاصل آید۔ وہم دل خائف بنسیم
امن مرقح شود۔ ومن از آن عاجز ترم۔ کہ ازیں اتواب
آنچہ اصل حقد را زائل گرداند۔ و طریق اُلفت و موافقت
را زاید سازد۔ تو آنم اندیشید۔ یا ہر خاطر تو آنم گذرانید۔ و
اگر باز بخدمت مراجعت کنم۔ پیوستہ در ہراس و مخالفت
خواہم بود۔ و ہر ساعت بتازگی مرگے مشاہدہ خواہم کرد۔
پس ازیں مراجعت مجانبست و زریدن و معاودت را بہ
سُعادست تبدیل نہ کردن اولے **فردو**

انہ درختِ بخت چوں نشکفت گلہائے وصال
در پیابان جدائی خار ہم در پا خُمش است
لیک گفت۔ پیچکس بر نفع و ضرر در حق کسے بے ارادت
باری عزّ و اسمہ قادر نباشد۔ و از اندک و بسیار دُخرد و
بُردِ بزرگ آنچہ در وجود آید۔ جز بتقدیر ازلی و سابقہ محکم
لم یزلی نمی تواند بود۔ و چنانکہ دست مخلوق از ایجاد و
اُخیا قاصر است۔ اِفنا و اِمانت نیز از جہت وے مُتَعَدِّر
باشد۔ و عملِ پسرِ من و جزائے تو بقضائے ربّانی و مشیت
یزدانی نفاذ یافتہ است۔ و ایشان دُئیانیہ اِجرائے آن حکم
را سببے بیش نہ بودند۔ ما را بمقادیر آسمانی مَواخذت مَنائے۔
و بمقدّراتِ الہی سوزنیش مکن۔ و بقضائے خدا راضی شو۔ **رباعی**
بجز رضا بہ قضائے خدا نمی شاید
بعیرِ صہر بہ وقتِ بلا نمی شاید
از آنچہ رفت قلم سرکش و گرنہ بیا
برووں رو از خطِ او گر تیرا نمی شاید

قبرہ گفت - عجزِ آفریدگان از دفعِ قضایہ آفریدگار
ظاہر و مقرر است - و بر صفاتِ تصوراتِ اہلِ تصدیق
ایں قضیہ موضح و مصور - کہ انواعِ حیر و شہر و احسان
نفع و ضرر بر حسبِ ارادت و مقتضایہ مشیتِ خداوند
جلِ ذکرہ نافذ می گردد - و بہ جہد و کوششِ خلق
دفع و منع آں یا تقدیم و تاخیر در آں صورت نمیدد +
فرد

کسی نہ چون و چرا دم نمی تواند زد
کہ نقشبندِ حوادث و رایے چون و چہرہ
و با آنکہ مجسمہ علمای بریں معنیِ اتفاق نموده اند -
بیچ کس مکتفہ است - کہ جانبِ حزم و احتیاط را متعل
باید گذاشت - و محافظتِ نفس از مکارہ و آفات در
توقیف باید داشت - ہنکہ مکتفہ اند - اسبابِ ہر چیز رعایت
باید نمود - و اِشام امور بہ مسببِ الاسباب تفویض باید
فرمود +

مثنوی

رسنتہ بہناد ز اسباب و طروق
طالبان را زیرِ این نیلی مبتلوق
آے گرفتارِ سببِ بیروں پیر
یک عزلِ آں مسببِ ظنِ میر
با سبہا از مسببِ غافل
سوے این رو پوشہا زان ماعلی
و مکتفہ اعقل و توکل مؤیدِ این قول است - ع
با توکل زانوی ہشتر بہ بند

ملک گفت۔ ملخص این مقالات همان است۔ کہ من خواہان
ملاقات تو ام۔ و آرزو مند می صحبت تو در ضمیر خویش
فراوان می یابم۔ و باین ہمہ اشتیاق کہ از جانب من
واسطع است۔ از طرف تو جز مقدمات ملال فہم نمی رود +

فرد

تو ملولی ز ما و ما مشتاق
دل بدل می رود چہ حال است این
تبرہ گفت۔ کہ اشتیاق تو در آن است۔ کہ دل خود را
بگشتن من شفا دہی۔ و حال آنکہ نفس من حالا رغبت
نوشیدن شربت اجل و میل پوشیدن لباس فنا ندارد۔
و تا عنان مراد بدست است۔ از قبول آن بابا می نماید۔
و اختیار از آن عین صواب می بیند + ع

سر بار دیگر ز تن نہ روید نہ است
و من امروز از دل خویش بر عقیدہ ملک استدلال توئم
کردہ۔ چہ اگر قدرت و استطاعت یابم۔ جز ہلاک نمرۂ اعین
پادشاہ راضی نمی شوم۔ و می دانم۔ کہ شاہ نیز بواسطہ
ملال فرزند جز ہلاکت من نخواہد طلبد + و بر مکتون
ضمیر مصیبت زدگان کسے وقوف یابد۔ کہ بر آتش آن
غم سوخته باشد۔ و ہم از آن بلیت شربت تمنی تہرئع کردہ۔
مدعیان آسودہ ازیں حال غافل اند۔ و ناز پروردگان
راحت دیدہ از پیرایہ درد عاقل + فرد

آے ترا خارے بپا شکفتہ کے دانی کہ حلیت
حال شیرانے کہ ضمیر بلا بر سر خو رند

و به چشم خرد می بینم - که هرگاه ملک را از بنیائے پسر
یاد آید - و من از نور دیده خود بر اندیشم - تفاؤتی در
باطنها ظاهر خواهد شد - و تفریعی در مزاجها رؤی خواهد
نمود - و توأم دانست - که ازاں چه زاید ؟ و در آل زماں
چه عالمی رؤی نماید ؟ و بدین دلیل مفارقت مناسبت تر
است از مواصلت - و دوری لائق تر از قُرب صوری مع
صُحبت چو چُنین است جدائی خوشتر

ملک گفت - چه خیر تواند بود در آن کس که از جُرمهای
دوستان اعراض ننماید ؟ و از سرِ حقد و آزار
بر نتواند خواست ؟ و مردِ فز زان و خردمند یگان بر آن
قدرت دارد - که از مکافات مجرمان چنان گذرد - که
مَدَّتُ الْعَمْرُ بَدَاں رَجُوعَ نَمَیْد - و به هیچ وقت بر صفحہ
دل او از اندک و بسیارِ آن نشان یافت نشود - و استغفار
گناهکاران و اعتذار بد کرداران را به اختیارِ تمام تلقی
نماید + بدترین بدال آنست - که عذر نه پذیرد - و کینه
عذر خواه در دل گیرد + و من بارے مغیر خویشت را
در آنچه گفتم - صافی می یابم - و از سورت خشم و حدت
غضب و خیالِ انتقام در خاطر اثری نمی بینم - و همیشه
جانبِ عفو را بر عُقوبت ترجیح کرده ام - و دانسته ام -
که هر چند گناه بزرگ باشد - صفتِ عفو از آن بزرگتر
خواهد بود + فرد

گر عظیم است از فرودستان گناه
از بزرگوں عفو کردن اعظم است

قبره گفت - ایس همه هست - اما من مرد گنهگارم - و مجرم
 همیشه ترساں بود + و مثل من مثل کسے است - کہ در
 کف پایے او جراحته باشد - اگر او بہ قوت طبع بیباکی کند -
 و شب نیرہ در سنگستان رفتن جائز شمرد - اما چارہ نیست
 از آنکہ آن ریش تازہ گردد - و پایے او از کار باز ماند -
 بہ مشاہدہ کہ بر خاک نزم رفتن نیز مستعذر باشد - و نزدیک
 من بہ خدمت ملک ہمیں مزاج دارد - و بہ وجہ شزع و
 قانون ملت اجتناب من ازاں فرض عین است + و حکما
 گفته اند - سہ تن از روشن حکمت دور اند و از مشاہد
 دانش بر طرف - اول کسے کہ بر قوت ذات خود اعتماد
 کند - و ہر آیینہ چہیں کس خود را در مہایک افکند - و
 نور او سبب ہلاک او گردد + دوم آنکہ اندازہ طعام
 و شراب نشناسد - و چنداں تناول نماید - کہ معده از
 ہضم آن عاجز آید - و ایس کس بے شبہ دشمن جان خود
 باشد + سوم شخصے کہ بہ گفتار خصم در غرور افتد - و
 بہ قول کسے کہ ازو ایمن نتواند بود - فریقہ نشود - بیشک
 انجام کار او بہ خسارت و ندامت انجامد + بیست

مشو ایمن از جیلہ دشمنان

پیہدیش و بر تاب از آن سوعنان

ملک گفت - آے قبرہ ! ہر چند از در ملاحظت درے
 آیم - و راہ صواب و نصیحتہایے دوستانہ بہ تو مے نمایم - تو
 همچنان بر خرافت خود ماندم - و دامن قبول از رستم
 مواظقت افتاندم - و نصیحت دربارہ کسے کہ قبول نخواہد کرد -

بے فائدہ است۔ چنانکہ نصیحت کہ دین آں زاہد گروگ را۔
قبرہ پُرسید۔ کہ چگونہ بُودہ است آں ؟

حکایت۔ گفت۔ آورده اند۔ کہ مردے زاہد نیک سیرت
کہ اوقات شریفش بعد از ادای وظایف و آوردن بجز
بہ نوعظمت عباد مقرر و نبودے۔ در صحرائے مے گذشت۔
گروے دید دامن حص و شرہ گشاده۔ و دیدے آں بہ راہ
طلب رہادہ۔ ہنگی بہمت بر آں وقف کردہ۔ کہ بے گناہے
را بیازارد۔ و جانورے را بیجاں کردہ بہمت خوشنودے
نفس نافرماں ازو بہرہ بردارد + **فرد**

ستیزہ کارے بیداد گر نگر کہ بہ چل
رساند از پیے یک سود صد زیاں بہ کسے

زاہد کہ اورا بدال حال دید۔ و از صفحہ پیشانے او
نقش جور و ستم مطالعہ فرمود۔ از آنجا کہ شفقت ذاتی
و مرحمت جلیے او بود۔ چند دادن آغاز نہاد۔ و گفت۔
ز نهار پیرامن گوشپند مردماں نگردی۔ و قصد مظلومان
و بیچارگان نکنی۔ کہ عاقبت بیدادی مودی بہ عفو بہت
الہی باشد۔ و خاتمیت ستنگری بہ نکال و عذاب آں جہانی
کشد + **مثنوی**

ہر کہ آیین ظلم پیش نہاد
بند بر دست و پاے خویش نہاد
چند روزے اگر سر افرازد
دہرش آخر نہ پا در اندازد

ازیں مقولہ سخنان مے گفت۔ و بر تبرک ستم بر گوسفندان

مردوم مبالغه از حد می بُردند و گزرگ گفت - در مواظظ
 اختصار فرماید - که در پس این بیشه رمه می چرد - و تو هم
 که فرصت گوسفند بُردن قوت نشود - و آنگاه حسرت فائده
 نبرد و غرض از ایما و این مثل آن است - که
 چند آنچہ ترا پیش می دهم - تو همان بر سر کار خودی -
 و بدای سخن ملتفت نمی شوی و بخت
 مکن که اهل مروت سخن شنو باشند
 هزار سال یک مکنند در رگرو باشند

قبره گفت - من نصیحت گوش کرده ام - و از مواظظ خرد
 پند گرفته - عاقل آن را می شناسم - که پیوسته در حد
 گشاده دارد - و آیینی تجرب در پیش نهاده و من را اینجا
 که آمده ام - از غایت خوف و فزع است - عاقلان بر
 سر راه گیرند ایستاده ام - و سفری که کس را بر من
 دست نباشد - پیش چشم کرده و بیش ازین بر من
 توقف کردن حرام است - و درین حیرت و تردد گزرا نیند
 موجب ملام - چه می دانم - که خون مرا یک حلال دارد -
 و آنچه در تضرع مروت مخطور است - صباح پندارد - پس
 اقامت من مکروه است - و به زودی رحلت نمودن واجب و
 رع رفتم که ازین زیاده بودن خویش نیست

یک گفت - ترا این جا اسباب معیشت آماده است - و
 درهای راحت و فراغت بر روی دل گشاده - شقت سفر
 اختیار نمودن و بر اے انتظام معاش متردد بودن هیچ وجهی
 ندارد و قبره جواب داد - که هر که بیج خلعت را پنداشت

راہ و سومایرِ عمر سازد۔ بہر جا کہ رود۔ اغراض حاصل
است۔ وہ ہر جا کہ توجہ نہاید۔ فواید و فقا و مصاحبان
بدو واصل۔ اول از بہ کز داری بر طرف بودن۔ دوم
نیوکاری را شعارِ خود ساختن۔ سوم از مواقعِ نعمت بہنو
نہی کردن۔ چہارم مکارمِ اخلاق را ملایم گرفتن۔ پنجم
آدابِ معاشرت را در ہمہ اوقات نگاہداشتن۔ و کسے کہ جامع
ایں خصال باشد۔ اورا ہیچ جا غریب نگذارند۔ و وحشت
غہ تبش بہ راحت موانست مبدل سازند۔

دانا ہیچ شہر و ولایت غریب نیست
و عاقل چوں در شہر مکر و مثناسے شود و میانِ اقربا
و عشائرِ این ننہاند بود۔ بہ ضرورتِ فراقِ دوستان و متعلقات
اختیار باید کرد۔ چہ امیں ہمہ را عوض نمکن است۔ و
ذاتِ اورا عوض صورت نہ بندد۔ قطعہ

اگر نثرًا بہ وطن نیست کارہا بمراد
ایسر خانہ عطلت مشو ز بیہوشی
سفر نماے کہ بے دوستی نخواستی ماند

بہر مکان کہ روتی و بہر زبیں کہ رسی
ملک گفت۔ رفتن تو تا کجے خواہد بود۔ و چہ مقدارِ زماں
تو رفتن خواہی نمود؟ قبرہ گفت۔ آسے ملک! رفتن مرا باز
آدن تو بقہ مدار۔ و معاودت ازیں سفر خیال میند۔ و
نیک مانن۔ است این سوال و جواب مابہ حکایتِ عرب و
ناتوا + ملک پڑ سید۔ کہ چگونہ آوردہ است آن؟
حکایت۔ گفت۔ آوردہ اند۔ کہ عربے بیابان نشین

بہ شہر بغداد در آمد * دکانِ ناٹوائی دید - کہ گردہا چوں
 قمر ص قمر از افقِ منبر طلوع کردہ - و ساک با فروغ
 ساک قدم بر ذرود دکان بنادہ - حُسنِ شمسی بچہ جرت
 بر رُخ آفتاب کشیدہ * و شورِ سنگ بپُخت گرِ بیانِ نان
 مینک دریدہ * قطعہ

فرانِ منبرِ خباز قمر ص گزم پنداری
 کہ خورِ شبیرِ جانتا بست طالع گشتہ از گردوں
 شُورِ ناٹوا نایرِ خلیلُ اللہ را ماند
 کرد ہر لحظہ آید تازہ نالے ہنچوکل پیروں
 حاصلِ الامر عرب بیچارہ کہ بپورے ناں رمن حیات یافتے -
 چوں رُوئے ناں دید - جُبیرِ صبر چاک زد - و پیشِ ناٹوا
 آمدہ گشت - اے خواجہ ! چند بستانی - کہ مرا سیرِ ناں سازی ؟
 ناٹوا با خود تا تلے کزد - کہ ایں کس بہ یک من ناں سیر
 شود - غایتش دو من و از سہ من تجاوز نہ تواند کرد *
 گفت - نیم دینار پردہ - و چند آنچہ بتوانی - ناں دسجور - سرب
 نیم دینار بداد - و بر لبِ دجلہ بنشست * ناٹوا ناں
 مے آورد - و عرب بآب تر کردہ مے خورد - تا بہا از نیم
 دینار بگذشت - و بہ چہار دانگ رسید - و ازاں ہم تجاوز
 شدہ دینار تمام شد * ناٹوا را تحلل نہاند و گفت - یا
 اَخا العربِ بداں خدائے کہ تیرا ثُوبتِ ناں خوردن بریں
 و جہ کرامت فرمود - با من بگوئے - کہ تاکے ناں خواہی خورد ؟
 عرب جواب داد - کہ اے خواجہ ! بے صبری مکن - تا ایں آب
 مے رود - من نیز ناں مے خورم * و غرض ازیں مثل

آن است - که ملک معلوم فرماید - که تا آب حیات در
 مجاری بدن جاری است - از تناولِ نَشِئِیم و هراس
 چارو ندارم - و از مائد وصال فائده برداشتن محال می
 پندارم + و روزگار بیان ما مفارقتی انگنبد که مواصلت
 را در حوالیه آن مجال نیست - و زمانه رشتیه مصاحبت ما
 به نوعی گسیخته گردانید - که اندیشیه اتصال جز خیال محال
 نه + و پس ازین هرگاه که شوقی غالب خواهد شد - اخبار
 سعادت آثار ملک از نسیم سحر خواهم پُرسید + و جمال
 با کمال شاه در آیینیه خیال خواهم دید + فرد

گر وصال یار نبود با خیالش هم خوشتر
 کلبیه درویش را شمع به از منتاب نیست

ملک قطراتِ حسرت از فواره دیده بگشود - و دانست - که
 آن مزرعِ نزدیک به دام نیاید - و داعیه ای انتقام از خلوشخا
 عدم به صحرای وجود بخرازد - بارے دیگر دانه مکر پاشیدن
 گرفت - و انواع عمد و مبتاق درمیان آوزد + فبره گفت -
 اے شاه جواں بخت ! و زیبندۀ تاج و تخت ! هر چند
 پناے کرامت را تمهید دهی - و اصنافِ عاطفت در باب
 ایمنی و سلامتی از زانی داری - و آن را به عمود پسندیده
 و مواثیق شایسته مؤکد گردانی - ممکن نیست - که حلقه خدمت
 در گوش کتشم - و غارشیه ملازمت بر دوش افکنم + ع
 سخن ضائع مکن دیگر که با مادر نمی گیرد

ملک دانست - که بسوزنِ حیلَت خار و وحشت از پناے دل
 فبره بیرون نتوان کرد - و نیز از شست رفته بزور بازو

غذر بہ دشت نتوان آورد + ملک گفت - اے قُبْرہ! دانستم
 کہ از بونستان وصال جز بُوے بشام آرزوے نخواہ رسید -
 و چو رُو مُحَبَّتِ جُز در آیینِ اُمید نخواہ نمود + رُباعی
 آن رفت کند در جُوی طرب آبی بُود
 یا در سر زلفِ آرزو تا بے بُود
 دزدانِ زمانِ عیش و دورانِ وصال
 بگذشت چنانکہ گویا خوابی بُود
 اما طمع آن دارم - کہ بر سیلِ یادگار دو سہ کلہ کہ
 از تکرارِ آن آثارِ سعادت بر اوراقِ روزگار مُشاہدہ رود -
 بفرمائی - و بصیقِلِ نصائحِ دوستانِ زنگارِ غفلت از مِرآتِ
 خاطر من کہ بہ عُبارِ طلالِ تیرگی پذیرفته - بزدائی + فرد
 ز بہر ما سخنِ یادگارِ خویش بگوے
 کہ بہتر از سخنِ خوب یادگارے نیست

قُبْرہ گفت - اے ملک! کارہایِ جہانیاں بر وفقِ تقدیر
 ساختہ می شود - و در آن بزیادت و نقصان و تقدیم و
 تاخیر کسے را مجالِ تصرف ندادہ اند - ہیچکس نتواند شناخت
 کہ منشورِ سعادت بر نام او رقم زدہ اند - یا او را در
 جریدہٗ اہلِ شقاوت داخل کردہ - لیکن بر ہمگنانِ واجب
 است - کہ کارہایِ خود را بر مقتضایِ رایِ صائب
 بردارند - و در مُراعاتِ جانبِ حزم و احتیاط غایتِ جہد
 بجای آرند - اگر تہیہٗ موافقِ تقدیر آمد - خود بر سرِ ریشِ ثبات
 و مستندِ جاہ و جلال تمکن دارد - و اگر قضیہٗ مُنعکس گردد -
 ہم دوستانِ عُذر می پذیرند - و ہم طاعنانِ مجالِ وقیعت

نمی یابند. **قطعه**

حکیم گفت که تقدیر سابق است و
هیچ حال تو تدبیر خود فرو نگذار
که گر موافق محکم قضا است تدبیرت
بکام دل شوی از کار خویش برخوردار
وگر مخالف آن است داردت معذور
کسی که دارد از انوار عقل استظهار

و دیگر باید دانست - که ضایع ترین مالها آن است - که
از آن انتفاع نباشد - و غافل ترین ملوک آن که در حفظ
همایک و ضبط رعایا اهتمام نه نمایند - و بیهم ترین دوستان
آن که در حال شدت و نکبت جانب دوست را فرو
گذارد - و نابکار ترین زنان آن که با شوهر نسازد - و
بدترین فرزندان آن که از اطاعت پدر و مادر ابا نماید -
و ویران ترین شهرها آن که درو ایمنی و ازرانی نباشد -
و ناخوش ترین صحبت ها آن که مصاحبان را دل باهم رشت
نباشند - و چو شایعه در صحبت من و نیک پزید آمده -
تذکر آن اشوب است - و مقالات مخاطبت را به کلمات
موادعت بدل ساختن بصواب اقرب + **رباعی**

رفتیم و دارع ما ز دل باید کرد
و ز آب دو دیده خاک بگل باید کرد
گر بد دیدی همه نگو باید گفت
در درد سرے بود ز بکل باید کرد

برین کلمه سخن با خنده رسانید - و از شریفه ایوان پندار نمود

بجانب صفا پرید و ملک انگشت ششم بدندان تھویر کرد بده
 بسیارے تا شفت خورد و با ملای از قیاس و و نیم اثر و
 و اندو ہے از سرحد فتم بیرون روسته کوشاک بر ناده میگفتند

قطعه

کجا گویم که باری در د جانسون
 طیبم قصد جان ناتوان کرد
 میان دهر بانا چون توان گفت
 که یار ما چنین گفت و چنان کرد

این است داستان حذر از مکامین غدر از باب عقد و
 اختراز از تصدیق تضرع و نیاز ایشان - و بر دوستی
 ذوق آمیز خفصا اعتماد نا نمودن - و به خدای و غریب
 که برای طلب انتقام کند - مغمور ناشدن و بر عاقل
 پوشیده ماند - که غرض از بیان این سخنان همان است - که
 خردمند در حوادث دهر و نوائب زما هر یک را مرشد
 راه نجات داند - و پناے کار بر مقتضای عقل و تدبیر
 بند - و به هیچ وجه بر دشمن آزرده اعتماد نکند - و از
 آفت حیل و مخافت مکر او ایمن نه نشیند - و مباحی

خواهی که نباشی به غم و رنج قریب
 بشنو سخن پاک تر از دُرِ زمیں
 از دشمن آزرده تغافل منماے
 وز صاحب کبر و کینه ایمن منیش

انتخاب از ابوالفضل

دستور العمل حضرت شاهنشاهی به عمال
ملک محروسه و متصدیان مہمات مرجوعہ

این دستور الادب نقل الی و دستور العمل کار آگاہی
از منبع عاطفت و معدن رافت شاهنشاهی صدور یافتہ -
کہ منتظران کار آگاہ سلطنت و کار پردازان بازگاہ
خلافت از فرمانان اقبال مند و نوپیان اخلص نیش
و امرای عالی قدر و سایر متصداران و عظام و کوثوالان
بر این روش عمل نموده در انتظام امصار و قریات و
سایر کثرات فرمان پذیر باشند. اول بطریق اجمال آنکہ
در جمیع کار ہا از عادات و عبادات رضای الی راجع
باشند - و نیازمند در گاہ رسیدی بودہ خود را و غیرہ را منظور
نداشتہ شروع در آن کار کنند. دیگر آنکہ خلوت دوست نباشند
کہ آن طرز دزدیشان صحر گزین است و پیوستہ با عام
نیشستن و در کثرت بودن عادت کنند - کہ طریق اہل بازار
است و بالجملہ در ماند و بود توسط و میان روی بکار

برد - و سر رشته اعتدال از دست نبرد - یعنی نه کثرت کثرت
 گزیند و نه وحدت وحدت + و بزرگ کردهای این و بیچون
 را عزیز دارد + به بیداری صبح و شام و نیم شب و روز
 عادت کند + و در هنگامی که کار خلق خدا نباشد - بر طالع
 کتب ارباب صفوت و صفا مثل کتب علم اخلاق که طب
 روحانی است و خلاصه جمیع علوم است - چون اخلاق ناصری
 و منجیات و مهملات احیاء و کیمیای سعادت و مشنوی
 مولوی روم مشغول کند - تا از غایت مراتب دین داری
 آگاه شده در تسویلات ارباب تزویر و خدایع از جای
 نرود - که بهترین عبادات الهی در نشاء تعلق سر انجام
 مدام خلایق است - که دوستی و دشمنی و خویشی و بیگانگی
 را منظور نداشته به کشاده پیشانی به تقدیم رساند + و
 به فقیران و مشکینان به تخصیص گوشه نشینان و مجردان
 که در خروج و دخول بسته زبان به خوازش نمی کشاید -
 بقدر طاقت خیر کند - و به صحبت گوشه نشینان خدا جوی
 رسیده ایتماس همت نماید + و تقصیر و زلات و جهل را بجا
 مردم را به میزان عدالت سنجیده پاییز هر یک را بجای
 خود دارد + و به این میزان دانش اساس پاداش هر یک
 نماید - و باین دقیقه شناس دریابد - که درین گروه کدام
 تقصیر پوشیدنی و گذشتنی است و کدام گناه پندرسیدنی
 و بزرگ آلودنی و سزا دادنی است - که بسا تقصیر اندک
 سزاوار جزای بسیار است - و بسا تقصیر بسیار اعماش کردنی
 است + و مستمر دان را به نصیحت و ملائمت و پندارشی

و نرمی بر تفاوت مراتب رهنمونی کند - و چوں کار از نصیحت
گذرد - به بنستن و زدن و بُریدن عضو و گشتن بر تبارین
مارج عمل نماید - و در گشتن دیرری نکند - و تاویل فراوان
بجای آورد - مضرعه

که نشوای سرگشته پیوند کرد

و تا نهند - آن قابل گشتن را بدرگاه فرستد و حقیقت آن
را مفروض دارد - و اگر در نگاهدانست آن مستمرسد یا
فرستادن موجب فساد می باشد - در آن صورت او را از هم
گزراند - و از پوست کردن و در تن قبیل انداختن و انشال
آن که سلاطین یبار کنند - اختراز نماید + و مزای هر یک
از طبقات مردم را خور حالت او باشد - که حالی فقط را
نگاه بیند برابر گشتن است - و پست است رالت سودمند
و هر کس را که بر عقل و دیانت او اعتماد داشته باشد -
و شخصت دهد - که آنچه ناشایسته برزغم خود بیند - در خلوت
بگوید - و اگر احیاناً گوینده غلط کرده باشد - او را سرزنش
نماید - که سرزنش ستر راه گفتن است + و کس را که
ایزد بیچوں آن توفیق داده باشد - که حق بگوید -
عزیز دارد - که مردم در گفتن حق بغایت عاجز اند -
جمعی که به ذات و تشریر اند - میل حق گفتن ندارند - و
می خواهند - که همان طور در بلا باشند - و آنکه نیک ذات
است - ملاحظه مند می باشد که مبادا در گفتن من صاحب
مشتق برنجد - و من در بلیه اُتقم + و نیک اندیشه که
زیان خود را برای نفع دیگران گویند - حکم بکثرت مهر

دارد + و نحو شاید دوست نباشد - که بسا کار از نحو شاید
گویان نا ساخته می ماند - و یکبارگی با اینان بد نباشد - که
ملازم را نحو شاید گفتن هم ضرور است و در پُرسیدن داد
خواه به نفس خود به قدر وضع را اتمام نماید + اہیات

به دیوان میگردان فریاد او

که شاید ز دیوان بود داد او

به خود پُرس فریاد مظلوم را

برخون ساز از انگبین نوم را

و اساسی داد طلبان را بترتیب آمد نوشته می پُرسیده باشد -

تا پیش آمده محنت را انتظار نکشد - و پیش نشان خدمت را

باراکی تقدیم و تاخیر نماید + و هر که بی از کسی نقل

کند - در سزای آن فتاب زدگی نه نماید - و تخصص بکند -

که سخن ساز موفقی بسیار است و دانشمندی نیک اندیش

کتاب + و در هنگام غضب سر رشته عقل از دست

نبرد - و به آهستگی و ببرد باری کار کند + و چندی از

آشنایان و ملازمان خود را که بفروخته زخم و انحصار

ممتاز باشد - مختار گرداند - که در زمان بجوم نعم و

عصه که عقلا دست از سخن باز می دارند - از

کلید الفتی صمت نوزدند + و سوگند خور نباشد - که سوگند

خوردن خود را به دروغ گوئی مستم داشتن است - و

معی طب را به بدگمانی نسبت دادن + و به دشنام دادن

عادت نکنند - که شیوه اجلاف است + و در امر و زنی

زراعت و استمالت رها و تقاوی دادن را اتمام نماید -

که سال بسال ائصار و قویات و قضبات افزوں
 مے شدہ باشد + و چنان آساں گیرد - کہ زیریں
 قابل زراعت ہمہ آباداں شود - پس از آن در
 افزایش جلیں کارل کوشش کند + و دستور العمل
 عاقل را کہ جدا نگاہ داشتہ - پیش نہاد خاطر حق گزین
 خود سازد + و بالجملہ مجموع رعایای ریزہ فردا فردا وارسد +
 و از قرار بہ بیج ماشم و رسم بر نگردد + و سعی نماید - کہ
 سپاہی و غیر آن در خانہ مردم بے رضای ایشان فرود
 نیایند + و در کارها بر عقل خود اعتماد نکنند + و مشورت
 با دانا ترے از خود نمایند - و اگر نیابد - ہم مشورت را
 از دست نوبد - کہ بسیار باشد - کہ از نادانی راہ حق
 بابت - چنانچہ گفتہ اند + **قطعہ**

گاہ باشد ز پیر دانش مند
 بر نیاید دوست تدبیرے
 گاہ باشد کہ کود کے ناداں
 بغلط بر بدت زند تیرے

و نیز بسیار کس مشورت نہ نماید - کہ عقل دوست
 و معاملہ داں داد خداے است - نہ بخواندن دست رد ہد -
 و نہ بر روزگار گذراندن میسر شود - مبادا جمنے ناداں در امے
 مخالفت نمایند - و نیز در آن کار خداوک شود - و از
 عقل خود و دوست کاراں کہ ہمیشہ کمتر باشند - باز دارند +
 و ہر کارے کہ از ملازماں ادا شود - خود منتقل آن نشود -
 کہ آنچه از دیگران فوت شود - تو تدارک آن توانی کرد -

و آنچه از تو فوت شود - تلاطمی آن مشکلی باشد - و عذر
 نباشی و اغماض نظر از تفصیلات خواهی او باشد - که آدمی
 بے گناه و بے تفصیر نیست - گاه از تنبیه دیر تر
 می شود - و گاه بغیر آوارگی اختیار می کند - آدمی
 باشد - که به یک گناه تنبیه او باید کرد - و آدمی باشد -
 که هزار گناه از او باید گذرانید - غرض که کار سیاست
 نازک ترین مهملات سلطنت است - به آهستگی و فهمیدگی
 به تفهیم رساند - و راهبها را مردم خدا ترس و دلاور
 سپارد و نیک و بد آنها را از آنها پنهان کرد - و همواره
 خبر گیرا باشد - که پاؤشاهی و سرداری عبارت از پاسبانی
 است - و به کیش و دین خلق خدا متعرض نشود -
 که خردمند در کار دنیا که فنا پذیر است - زبان
 خود نگزیند - در معامله دیں که پاینده است - چگونه
 دانسته زبان مثنوی اختیار نماید کرد - اگر حق با اوست -
 خود با حق سر مخالفت و تعرض داری - و اگر حق با
 نیست - و او نا دانسته زحمت آن گزیده است - خود
 بیچاره بیچار نادانی است - محل ترحم و اعانت است -
 نه جای تعرض و انکار - و نیکوکاران و خیر اندیشان
 هر گروه را دوستدار باشد - و خواب و خویش از انداز
 نگذارد - و از مقدار ضرورت تجاوز نکند - تا از پای
 حیوانات فرا ترک شده به رتبه انسانیت اختصاص یابد -
 و تا تواند کار روز بشب نیندازد - و با مردم شدید العداوت
 نباید بود - و سینه را زندان رکنه نباید ساخت - اگر از

بشریت گرانی بهم رسد - ژود بر طرف سازد - که در
 نفس الامر فاعل حقیقی ایندو بیچون است - این خردشهای
 را برای نظام ظاهر تجوید فرموده اند - و خنده و هزل
 کمتر کند + و پیوسته از جاسوسان خبردار باشد + و سخن
 یک جاسوس اعتماد نکند - که راستی و بے طمع بس کتاب
 است - پس در هر امری چند جاسوس و خبردار تعیین
 کند - که از یکدیگر خبردار نباشد - و تقریبات هر کدام جدا جدا
 نویساند - و از آن بے بمقصود برد + و جاسوسان شهرت گزین
 را مغرول ساخته از نظر اندازد - و بد ذاتان و شریران
 را بخود راه نهد - اگر چه این جماعت برای بدکاران دیگر
 خوب اند - اما سر رشته حساب از دست نهد - و آن گروه
 را در دل خود همیشه متهم دارد - که مبادا در لباس دوستی
 قصد نیکای کنند + و از نزدیکان و خد متکاران خبردار
 باشد - که بواسطه نزدیکی رستم نکنند - و از چرب زبانان
 دورست که در لباس دوستی کار دشمنی می کنند - خبردار
 باشد - که فساد با ازیں رنگیز پدید می آید - مجروران را بواسطه
 فزونیه مشغله فرصت کم - و این گروه بدکار رفاواں +
 و از اطراف و جوانب خود خبر گیران باشد + دراز نفسی
 را کوتاه ساخته لایق عوض را مغرور دارد + در ترویج
 دانش و کسب کمال را اهتمام نماید - که صاحبان استعداد
 از طبقات مردم ضایع نشوند + و در تربیت خاندانهای
 قدیم یتیم گمارد + و از سامان سپاهی و یراق غافل
 نباشد + و خرج را کمتر از دخل کند - که سرانجام معامله

در گزود آشت - که گفته اند - هر که خروج از زیاده از دهل
 باشد - احمق است - و هر که خروج را با دهل برابر سازد -
 چنانچه عاقل نیست - احمق هم نیست * و طرح اقامت
 نیکو دارد - و همواره مستعد ملازمت و منتظر طلب باشد *
 و در وعده تخلف نوزد - و در وقت قول باشد - مخصوصاً
 با متصدیان اشغال سلطنت * و همواره در مشق تیر اندازی
 و بنهوق اندازی باشد * و سپاهیان را ورزش فرماید *
 و بشکار مشغول نباشد - و به جهت ورزش سپاه گری و
 نشاط خاطر که ناگزیر نشاء تعلقی است - گاه گاه
 باں پروازد * و یکباره فله را به چش از رعایا گرفته
 به زینت گرانی انبار نسازد * و تقاره را وقت طلوع نیز
 نور بخش عالم و نیم شب که در معنی آغاز طلوع از آنجا
 است - می نواخته باشند - و در وقت تحویل نیز اعظم
 از بروج به بروج بنویسند و توپچیان توپ را سردهند -
 تا جمهور نام آگاهی یافته شکرانه بجا آرند * و یک کس
 به درگاه گزارد - که عارض او را به نظر اشرف می آورده
 باشد * و اگر کووال نباشد - فصول قانون او را نیک
 نگاه داشته در ترویج آن کوشد - و روستایان را این اندیشه
 به خود راه نهد - که کار کووالی را چو پروازم - بلکه
 عبادت عظمی دانسته اهتمام نماید بدین تفصیل - نخستین
 باید که کووال هر شهر و قصبه و ده به اتفاق اهل قلم
 خانه و عمارت آن را نویسد * و ساکنان هر محله را
 خانه به خانه در قید کتابت در آورد - که چه قسم مردم اند

و خانه به خانه ضامن گرفته با یکدیگر اتصال بخشد + و
محلات قرار داده در هر محله رئیس محله مقرر سازد - که
نیک و بد آن بصوابدید او شود + و جاسوس محله قرار
دهد - که وقایع شبا روزی و آمد و رفت محله را می نویسانیده
باشد + و مقرر سازد - که هرگاه دزدی آید یا آتش افتد
یا دیگر امری ناخوش سرزند - همسایه آن در ساعت
معاونت او نماید - همچنین صاحب محله و خبرداران اعانت
نمایند - و اگر بے ضرورت حاضر نشوند - گنهگار باشند +
و بے خبر همسایه و رئیس محله و خبردار هیچکس مسافرت
نکند - و کسی را در محله نگذارد که فرود آید + و مجھے کہ
ضامن نداشته باشد - آنها را در سرای علحدہ آبادان
سازد + و رئیس محله و خبرداران سرای نیز تعیین نماید +
و پیوستہ احوال دحل و خرج ہر کدام از دور رہینی
دریافتہ ملاحظہ نماید + چہ ہر کس کہ دحل او کمتر است -
و خرج او بسیار - یقین کہ بے بلائی نیست - پیروی
نماید - و نیک ذاتی و خیر اندیشی را از دست ندہد -
و این کاوش را پیرایہ انتظام داند - نہ سرمایہ اخذ و جرہ
باید کہ دلالان ہر قسم را ضامن گرفتہ در بازار ہا تعبیس
کند - کہ ہر چہ خرید و فروخت شود - اعلام مے نمودہ
باشد - و مقرر سازد - کہ ہر کہ بے اعلام خرید و فروخت
نماید - مجزمانہ بدہد + و نام مشتری و بائع در روز ناچہ
مے نوشتہ باشد + و ہر چیز کہ در بازار خرید و فروخت
شود - بہ اتفاق رئیس محله و خبردار محله واقع شود + دیگر

آنکه چند کس محله به محله و کوچ به کوچ و نواحی شهر
 به محفلت چو کعبه شب تعیین نماید * و سعی کند - که
 در محله و بازار و کوچ بیگانه نباشد * و تحقیق و پیروزی
 دُرُداں از گریه بُر و اوچکه و غیر آن بواقعی نماید - و
 اثری از آنها نگذارد * و هر چه از اسباب گم شود - یا
 بتاراج رود - آن را با دُرُداںش پیدا سازد - و الا از
 عَهْدِ آن بر آید * و اموال غائب و مُتَوَقَّع تحقیق نماید -
 اگر وارث باشد - بآنها بگذارد - و اگر نه به اریں بسپارد -
 و شریح آن را بدرگاه نویسد - تا هرگاه که صاحب حق
 پیدا شود - به او و مُوَلّ یابد - درین معامله زیر نجر اندیشی
 و نیک ذاتی بکار برد - که مبادا چنانکه در بوم روم
 شائع است - به ظهور آید * و نهایت پیروی نماید - که
 اثری از شراب نباشد - و خورنده و فروشنده و کشنده
 آن را به اتفاق حکم آن چنان تنبیه نماید - که مردم
 عبرت گیرند - و اگر کسی از حکمت و هوش افزائی چو
 دوا بکار برد - تعرض احوال او نباید کرد * و در ازرائی
 روزنها اهتمام نماید - و بگذارد که مالداران بسیار خرید
 ذخیره نمایند - و ممرور بفروشد * و در لوازم حش
 نو روزی و عیدها اهتمام نماید - عید بزرگ نو روز است -
 که ابتداء آن در وقت تحویل بزر نور بخش عالم در
 بزرج حمل است - و آغاز ماه فروردین است - عید
 دیگر نو روزیم ماه مذکور که روز شرف است - و عید دیگر
 سوم ماه اردیبهشت است - عید دیگر ششم ماه خرداد -

عید سیزدهم ماه تیر است - عید دیگر هفتم ماه مرداد است - عید دیگر چهارم ماه شهریور است - عید دیگر شانزدهم ماه مهر است - عید دیگر دهم ماه آبان است - عید دیگر نهم ماه آذر است - و در دس ماه سه عید است - هشتم و پانزدهم و بیست و سوم - عید دیگر دهم ماه بهمن است - عید دیگر پنجم ماه اسفندوار است - و عید های متعارف را بدستور می کرده باشد + و شب نوروز و شب شرف بطریق شب برات چراغان کند - و در اول شبی که صبح آں عید باشد - نقاره نوازند - و روز های عید بر سر هر شهر نقاره نوازند + و زن بے ضرورت بر اسب سوار نشود + و گزرهای آب دریا را برای غسل مردان و آب برداشتن جدا سازد - و برای زنان گزرگاه دیگر مقرر گرداند +

به بیدار تخت والا اقبال شاهزاده دانیال
عرضداشت خیرخواه حقیقی ابوالفضل

همواره بظاہر و باطن و صورت و معنی بدعا کے دوام دولت جاوید طراز قیام دارد - اُمید کہ ہمیشہ بصحت و نجات کام روائے جهانیاں باشد ! و گرمی اوقات در صید و لُها گزاری - و خواہشهای مردم را بہ شایسته پائشها چاره گر شوند + می شنود کہ مردم برخاسته

مے روئد - و آنانکه هشتتد - آزرده اند - و عارض بدرگاه
 والا مے نویسند - و ائتماس طلب مے رود - بسیار ازین
 معنی حیرت رو مے داد + از برائے خدا خود متوثر مہمتات
 شوئد - و یک یک را در خلوت طلب داشته بزبان خود
 دلاسا نمایند + و اگر از کسے لغزش مے رود - انحصار نظر فرماید
 گروها گروہ خلق خاصہ بزرگ منصبان و خدمت گزاران
 نزدیک را پائے بند احسان کردن و سرمایہ دل بابت
 آوردن چند چیز است - انعام اگر مقتضای وقت کم
 باشد - پنهان دادن - و اگر نه به علانیہ - از خلعت و
 اسب و زر و جز آں - و اُلوش دادن - و نشاندن در
 مجلس و سخن فرمودن و نزدیک ایستاده کردن و
 منصب افزودن - و جاگیر دادن - و بہ اہتفات یاد کردن
 و بہ منازل مزوم رفتن - و پیشکش ناگرفتن از تنگدستان +
 برنخے باشند - کہ جمیع اینها بہ نسبت آں ظاہر باید فرمودہ
 و بعضے چندے را بر نحوہ آیں امور ہنگام فراخی نباید
 انداخت - و دولتمندان کار آگاہ بیک قاپ طعام چہرین
 نیکوای را بدام کشیدہ اند + و دیگر بچندے از خاصان
 کہ بہ راستی و درستنی امتیاز داشتہ باشند - باید فرمود - کہ
 احوال را بہ ملاحظہ در خلوت بعرض رسانند + و ارفعات
 بابرری در نظر دارند - و آں بر بہت و روش پیش نہاد
 ہمت باشد - و ہموارہ زیائش گیری بدرگاہ ایزدی نمایند -
 خاصہ سحرہا + و از درویشان مرغ نشینان استمداد نمودن -
 چنانچہ بہ عقل روز افزون و سخت بیدار از مکیفات

گزرانیدہ اُتد۔ از خوابِ اوّلِ روز ہم گزُرند + یقین من
 است۔ کہ اینہا بر خاطرِ صافی مے گزرد۔ لیکن بمقتضای
 خیر اندیشی بے تابانہ آنچہ مقفول میداند۔ معروض میدارد۔
 سرہ کزدن کارِ ایشان است + دولت و صحت و بہجت
 روز افزوں باد!

بہ شائزادہ عالمیاں دانیال عرضداشتِ خیر خواہِ حقیقی ابوالفضل

ہموارہ خیریت صوری و معنوی و دولتِ ظاہری و
 باطنی آں نو بادۂ گلشنِ اقبال را از ایزد توانا مے خواہد۔
 و آں را شادابی دولتِ جاوید طرازِ شاہنشاهی مے داند۔
 اُمید کہ آوازۂ ہوشیارِ خرامی و کارِ شناسی و قدر دانی و
 مصلحت دوستی آں بختِ بیدارِ سعادت آموزِ روزگار
 عطرِ آمیز و نشاط افزا گزرد + ظاہر است۔ کہ گرامی
 اوقات را قسمت فرمودہ باشند۔ و ہر قسمے را بنا گزیر
 و بایست آں آباد ساختہ۔ بہ خود ہماں قدر پردازشتن
 شایستگی دارد۔ کہ پیکرِ استخوانیِ منظم باشد۔ برنخے از
 خلاصۂ اوقات در پاسبانیِ خلعتِ گزرد۔ و در معنی آں
 نیز کارِ خویش ساختن است۔ لیکن ہر کس چنیں آشکارا
 را از خوابیدگی نہ فہیدہ + توقع دارد۔ کہ در شبِ روز بختے
 بشنودنِ دامنہائے ہوش افزای پاستانیاں نامزد فرماید۔

کتابِ پشیمار و افسانہ بے شمار است۔ جہاں باید شنید کہ
 بکار آید۔ برائے عبرت پذیری و طرزِ دانی شاہنامہ و واقعاتِ
 بابر و کلیدہ دمنہ را بشنوند۔ نہ شنوائے کہ کلاناں آں
 را سرمایہٴ خواب دانند۔ بل برائے آنگہ سررشتہٴ نیک و
 بد بدست آفتد۔ و رہنرانِ دُونی و بیرونی چہرہٴ دشتی نمایند۔
 اخلاقِ ناصری و جلالی و نصفِ اخیرِ کیمیایِ سعادت را
 مقصودِ انگاشتہٴ اندک اندک یاد گیرند۔ و مشنویِ مولوی
 معنوی و حدیقہ و جامِ جم در مٹھلِ ہمایوں باشد + دولت
 و صحت و بہجت روزِ اژدوں باد!

بہ شیخِ مبارک

بہ موقفِ عرضِ مقدسِ حضرتِ قبلہ گاہی۔ ملاذی۔
 اُمید گاہی دامت برکاتہ! مے رساند + الحمد للہ و الممتہ
 کہ مفاوضاتِ قدسیہٴ آں قبلہٴ خدا آگاہاں در حینِ مُصیبتِ
 صبر کش و فحیعتِ عقلِ برہم زن مرّۃٴ بعدِ اُخرےٴ مرہم
 موعظتِ بلِ لوازمِ طبابت بہ تقدیمِ رساندہٴ ایں سرگردانِ
 بادیعِ وجودِ را بہ بامنِ صبرِ بلِ رضا آوردند۔ اُمید کہ بنوشتہ
 اشرف و اقدس بہ مُزہبت گاہِ تقویٰ و تسلیمِ زبیرِ خرامش
 شود + اللہ تعالیٰ ذاتِ ذاتِ اکملاتِ آں پیشوائےٴ خدا شناساں
 را دریں نشایِ صوریِ پشیمار دادا! و مارِ بیمارِ انِ صورتِ
 و معنی را پذیرایِ نصائحِ ازجندہٴ سائتہٴ صحتِ ظاہری و
 باطنیِ روزی گوداناد! و آئینہٴ در ہر بابِ ایما مے شود۔
 در انجراحِ آں سعادتِ نمود مے داند +

بہ زین خاں

گرامی نامہ کہ ناصردِ راین خیر اندیش شدہ بود۔ از
 ورودِ آن مسرتِ اندوخت + و آنچه بپایستِ وقتِ استعلام
 رفتہ۔ نصیحتِ کردن را شرطِ اولِ مہذبِ سافتنِ خودِ است۔
 و تحقیقِ راین شرطِ در دو چیزِ مختصر۔ یکے دانستن۔ دوم
 کھربستن۔ و بسا وقتِ نفسِ اتارہ از دانستنِ نیک و
 بد در اشتیاقِ کردارِ نیک مے افتد۔ و مے داند کہ چنانچہ
 دانایِ دقائقِ امورِ است۔ توفیقِ علمایِ شایستہ نیز یافتہ +
 در سوالِ ایامِ کہ بہ نگارشِ ناہما کمتر پروا خستہ۔ بواسطہ
 فوتِ راین شرطِ بودہ۔ و اگر نہ مرنِ نفورِ ہستی را کہ مستقبل
 رفتیم۔ کجا در اندیشہ مے گزرد۔ کہ از دوستانِ حقیقی حق را
 باز دارم۔ کہ خاطرِ شاں آزرده نشود + و آنکہ از
 گفتنِ حق بر ہم خورد۔ شایانِ دوستی نیست۔ و درین
 مفاوضت کہ کلمہ چند نوشتیم۔ نہ آنست۔ کہ آن را بند و
 اندرز نام نہادہ باشم۔ حاشا ثم حاشا۔ راین را از رفتیم
 دانستگے خودِ درمیاں آوردن و متاعِ خود را سرہ کردن
 مے طاند۔ از افروزیِ اخلاص و درستیِ زیتِ آن کلمات
 فہمدہ خود بہ آن مکتہ سنجِ خرد پرور نگاشتہ بود۔ الحمد للہ
 کہ بعبارِ آن خرد مشرب پسندیدہ آمد + و آنکہ بہ قاسم خاں
 بزرگ منشانہ محبت داشتہ دلش بدست آوردہ اند۔
 عبارِ نیک نہادے خویشتن را خاطرِ نشانِ دوست و دشمن
 گزوانیدہ اند + شکرِ دیگرِ آنکہ گمانِ خوبی۔ پایہ یقین

رسیده آفوس گر فہم خود است + ہمہ عالم ملامت و
مطبوع را ہمہ بہا خریدار است - گزیدہ مزد آن است
کہ ناملامت را خریداری کند - و اگر این میسر نشود -
منتعیر نشدن و بہ کشادہ پیشانی در خوردن + ہر سخت
بلندے کہ در سر انجام راین نشاء بریں فرمودہ
يسان الغیب عمل کند - بہت

آسایش دو رنگینی تفسیر راین دو حرفت
با دوستان تملط با دشمنان مدارا
ہرگز غم ناروائے مقصود پیرامون حال او نگردد - امید
کہ راین گزین روش بہ رہیں وجہ ہم آغوش آن دور ہیں
باشد + در باب حقیقت اندوز صداقت بنش خواجہ شمس الدین
خانی نوشتہ بودم و باز مے نویسم - کہ چوں ایشان آنجا
اند - احتیاج بودن او نمائندہ باشد - و در درگاہ ازین
پچنبیں راستے و دروستے ناگزیر + اگرچہ صحبت امثال راین
مزدوم در رباس تعلق بغایت مغتنم است - اما اولیای
دولت را نظر در کار صاحب و ولی نعمت مے باشد -
ہر چند خواجہ راضی باشد - ما را بحق کار است - گو
خواجہ راضی مباش + دہم ماہ بہمن سنہ سی و بہت
نگارکش یافت +

بہ شیخ ابو الخیر

ہنگی اندیشہ در خدمت گیہاں خدیو داشتہ در فراہم آوردن
شایستہ خواہ بیداری نماید + و در تحصیل خواہشہائے زمانی

و بر آید مقاصد صوری هرگز با هیچکس لجاج نکنند - که
کار ساز حقیقی چنانچه باید - به ظهور می آرد - لیکن اهل
تعلق را بختی دل با سباب نهادن ناگزیر - اما تأثیر خود را
بجز حفظ ظاهری چیز نمی نشمرند - و چشم دل بر غیر نیگرمی
تقدیر گشایند + و آن قدر که در حوصله فرصت نگذرد - از
علم و عمل بهره بر گیرند - و بخدا جویا رسیده نباش
نمایند و بهمت خوابند +

به شیخ ابو البرکات

اے برادر! عهده کار و خلاصه عمل در دین و دنیا
و در صورت و معنی از خوابش فصول و غضب نا مقبول
خود را دور داشتن است - که جمیع برگزیده های الهی که بدرجه
قبول رسیده اند - ازین جهت است + پوشبازی و تغافل از
زلات از باب جوارح لازم داند + و بزد باری و حوصله فراخ
را بنگاه بانی کند - و هر کارے که کند - بے تأمل نکند + و مادام
که اندیشه دروشت نماید - و نیک و بد آنرا بدیدد دور بین
نه بیند - و به دانایان مشورت نماید - در هیچ کارے
شتاب زدگی نکند - و از اعتبارات دنیوی و اخروی از جا
نرود + دنیا و مجویم مردم باده ایست کارش غفلت افزائی
و هوش رهایی +

به شیخ ابو النخیر

برادر گرامی موفق باش. ! الحمد لله - که آن برادر

نوشته بود - که نخته فمیده تسلیم خویش نمود + بابا! همه
جوش و خروش و اندوه و شادی از نقصان بشریت است -
در بازگاه عبودیت گنجایش ندارد + و همه خیر محض است -
و جای سپاس گزاری + خوشحالی - سبکسری و اهدوه
گراں جانی است + در انچه نوشته شد +

به شیخ ابو النخیر

در مطالعه رفیعہ آن برادر بجاں برابر مسرت روداد -
ہموارہ بعافیت باشند! و در دوام خدمت حضور و لوازم
شعور آن چنان باشند - کہ ہر گاہ بالمعشافہ و بالمکاتبہ حرفے
دیں یاب گوید یا نویسد - از قسم تاکید احتیاطی باشد - نہ
تاکید رشمی + در مشتقات و ترددات نفس خود را معتاد
ساختہ مطمئن شوند - تا مقاصد صوری و معنی در کنار آفت -
کہ تن پرور بجائے نرسد - و متاثر از حوادث شدائد را
رفیع بلند نیاید + خدمت کار شناس را چوں دیدہ اقبال
گشودہ گردد - سراسر فاعل ہمہ چیز جز جلّ جلالہ نہاند +
و چوں داند - کہ گنندہ این قدیر خیر رحیم است - ہر
گرفتہ کہ از روی طبیعت بشری باشد - منہضم شدہ
جلے تشتت مسرت و خوشندی بہم رسد + اللہم ارحم الراحمین
چہ نویسد + العاقبۃ بالعارفۃ!

به آصف حال

در تضایع مصائب ناگزیر حرف صبر گفتن و

تحسین آن نمودن یا ناستودگی بے صبری ادا کردن و در آن به مقدمات عقلی و نقلی رائجی بزدن پُر مکرر است + و حرف خردمندی و زیرکی با ریش شفا مزدّم که از فهم و فطرت بهره ورید - چگونه گوید بے نخواست - که به نامه هم راراده تسلی خاطر بجزع رشتافته نماید - که با آنکه بخود را به تکلف و مرسوم مترسماں در آوردن رفل عبث کردن است - لیکن چه کند - در مدینه بودن صد بلا پیش می آرد - این هم یک از آن شمرده کلمه چند نوشت + الله تعالی به برتر بکنین و ایجاد رساناد! العاقبة بالخير +

به سلاله الکرام حکیم همام نوشته

این درد نامه ایست روز افزون از ابو الفضل مبارک بسوئے بیار گرامی همام - نه حکیم همامی که به دقائق حکمی و دقائق علمی موصوف بوده یگانو این روزگار است - و نه حکیم همامی که منظور انظار عواطف شاهنشاهی بوده به رشم رسالت به حاکم ثوراں زیریں رفته است - و نه حکیم همامی که پسر علامه الورای مولانا عبّ الرزاق عیلامی بوده سرآمد دانایان عراق و عجم است - و نه حکیم همامی که برادر عزیز جالینوس الزمانی حکیم همام ابو الفتح بوده محبوب القلوب این دیار است - و نه حکیم همامی که مصاحب رشمی یازده ساله این راقم است - و نه حکیم همامی که این حیران دبستان خرد را از مترسماں روزگار شمرده در حاشیه مکتوب در ازباب رشم

مفسدک دارد۔ بل حکیم ہمارے کہ جمیع مراتب مذکورہ را سیر
فرمودہ در تشنگای سوادے خاطر دانای خفایای اشرار
تعبد بل پذیرای اعتدای انوار تجرود شدہ بطور محبتیت
در ریشہ و بہ طور محبوبیت در مرتبہ جلوہ گر است۔

رباعی

ہر ساعت اندرون زبوشد خوں را
آگاہی نیست مردم بیرون را
آلا آنکس کہ روئے بلی دیدہ است
داند کہ چہ درد مے کشد مجنوں را
مے خواستم کہ شطری از صحاحیات نفس و محاجدلات طبع
نویشتہ ماتم خود دارم۔ لیکن در نظر ثانوی آلودگی شوائب
رعونت نگذاشت۔ کہ راس شیون نماید۔ پس ہماں بہتر کہ
لب شکایت بستہ بہ شکر مقدور زبان کوتاہ را دراز سازد
اے برادر! اولاً شکر صحبت فیض منقبت حکیم الہی کہ
دلش از تعلقات ریشیہ تخفیف یافتہ بدرد معنوی کہ صحت
نفس الافرہ ہماں تواند شد۔ مملو است۔ مے گوید۔ کہ آن
برادر یقین تصور نماید۔ کہ در روزگار آدمیت و در شہر
مردمی راس طور صحبت از معتمدات عظمی است۔ فکین
در روزگار ما بہ ناریاً آنکہ خاطر فیض مظاہر حضرت ظل
الہی از جمیع اطراف و اکناف مایلک محروسہ جمع ہووہ آمادہ
عزیمت توراں زمین است۔ و خاطر بو الہوس مشتاق بہ سیر
آن سرد۔ لیکن مے داند۔ کہ مقتضای الحزن نص تجرود
صلح نامہ کہ پسند خاطر افس تواند بود۔ ہما آوردند۔

و ایں عزیمت بر طرف شدہ عنان توجہ بہ تشخیر جزائیر
فرنگ منصرف مے شود + بارے ہرچہ شود - خود تر
شود - کہ خاطر ممتدّ حُب نے باشد + زیادہ از اس
رسمیات اٹلانے کند - و خود را و شما را تصدیع نمیدهد +
ہفتہ ہم ذی القعدہ سنہ نہ صد و نود و پنج - در لاہور
رقمی شد +

اللہ اکبر - خیر اندیش نیکوکار آں تواند بود - کہ
رحمتِ عالم ایزدی را مخصوص طائفہ نداشتہ خود را
از آلائش خواہش پاک داشتہ بر مسند تسلیم نشستہ
تفویض کل نماید + و از آں فرو تر آں دولت مندے بود -
کہ بزم دوستی بادوست و دشمن و خویش و بیگانہ
آرایہ + و ازین کمتر آں سخت بلندے تواند بود -
کہ اگر بہ عزیمت سراے محبت نتواند رسید - بارے
بہ فلاوڑے سخت مجاہد داد بر بساطِ عوّتِ رضا رسیدہ
بخطّے کشادہ پیشانی خوشنودے خدا رضا مندے خود
داند + و ازین پست تر آں نیک ذاتے تواند بود -
کہ اگرچہ رحمتِ شامیہ الہی را مخصوص گروہے ساختہ
است - لیکن از ردّ و طعن مخالفان آرمیدہ صلح محلی
درمیان دارد + و ازین کمتر آں سعادتمندِ سادہ لوح
تواند بود - کہ ہرچند بہ دولت سراے محبت محل و
عزت سراے رضاے محل و دارِ الامن صلح محلی نرسیدہ
است - اما روشے کہ از راہ عقل ناقص یا تقلیدِ کامل
آوردہ اند - بے ملاحظہ بریا نیک و بد آں روش را

مزدانہ امتثال و اجتناب سے نماید + و مراتب راس
چهار طبقہ گرامی چوں مایوچ آں خلوم و جہول کہ منزل
او فرو تر ازینہا ست۔ از پایہ احصا بیروں و از حیثہ
بیاں افزون است +

اللہ اکبر۔ ابو الدنیا آں پشت فطرتے است اگہ
کہ مجوزہ بد روئے دنیا را عروس زیبا شناسد۔ لیکن
از آنجا کہ بہ مشام جان او از دولتخانہ رحمت نسیم
رسیدہ است۔ چنانچہ در اقبال راس نامزد قریب از جاب
اچمینان و مقام آرام نرفته کامیاب خرسندی و شادمانی
نہ گزرد۔ در احوال راس بیوفای دوست گش و دشمن
نواز پائمال اندوہ و لکد کوپ غم نے شود + ابن الدنیا
آں بے یار دانستے است کور باطن کہ در آمد شد راس
بیر فزونی بے حقیقت ناداں برادر دانا انکس خستراں
زده شادی و ماتم است۔ نہ در حصول لذات راس شراب
فنا رانتما شکم حوصلہ شادے او سیر۔ و نہ نفس
آزروے او در نشیمن آرام۔ و نہ در انعدام راس
نیست ہشت نما معدہ ماتم روزگار۔ او پیر و پایے
خوارہش او لنگ + و عبد الدنیا آں بے سادتے
است کہ با فراہم آورد گئے تیز گیہاے سابق در حصول
مقاصد بیاں نیہے راس نشاء صورت کہ گزاشتہ
خرد پزوران و مزدور روشن ضمیران است۔ از شاہراہ
راستی و دُرستی انحراف سے وززد۔ اما در دفع مکارہ
راس جان مزدور از جادو طریق منحرف شدہ دست

بدامن کمر و جیل زده نجات خود را می جوید + امته الدنیا
 آن بے دولتی است - که با فنون بدی و بد کرداری
 که سمت ذکر یافت - یکبارگی از راه راست و دروشت
 کرداری یک سو شده در جلب ملامت و دفع مضار در
 مراتب سوری و مدارج مانی رگرو و محسب گزیمت
 قطع نموده کمر بستہ کمر و خدیعت است + در هر ماه
 سنه سی و شش از دل بزبان قلم آمده +

فائده - بر مستبصران هوش افزا پوشیده نماند - که
 مقصد اعلی و مطلب اعلی در یافت ذات و صفات ایندی
 است جل جلاله - و جویندگان این گوهر بے بها و گروده
 اند - گروهی به کشف و شهود دست زده بدامن مقصود
 زده اند - و طائفه بوسیله جمیع دلیل و برهان بر سده
 علیا این مقصد از جمیع بر آمده کامیاب دانائی گشته اند +
 رفقه اوئی اگر بوجود نبی رگرویده اند - آن جماعت را
 صوفیه گویند - و اگر نه حکمای اشراقیه خوانند - و طیفه
 آخری اگر نبی را اعتقاد دارند - متکلمین نامند - و آلا
 حکمای مشائیین دانند + این خلاصه تحقیق است - که
 سید مجذبان در حاشیه مطالع از محققین خدا نقل
 می فرماید + الهی آنچه مریضی نشت - بدان هدایت فرما +
 زینقہ ابو الفضل بن مبارک عفی عنہما +

الله اکبر - متمدنی نشده راه هدایت رشتافتن دیده وی
 را بکوری فروختن است - یا آرمیدگی خویشستن را
 بے انسانی دست و گریبان داشتن + دانسته خود گفتن

ہرزہ کاری - و نا یافتہ مجھ را بیاں کردن بے خبری -
 بخموشی حرف سراگشتن دکانداری + آکے جویاے راہِ معاملہ !
 با مستعدِ خطاب چہ احتیاج کہ مَقدماتِ معنوی کہ مَحدراتِ
 مقدسی اند - درمیان آرد - و با بے استیقاد مجھ چرا ازین
 مقام حرفے زند - و نا محرم را در خلوت سراے سلطانی
 راہ دہد + آگاہ دل باش ! اگر شناسای معرفت و
 آشنای حقیقت گشتم - یعنی قطرہ از دریا و ذرہ از
 ریگ بیابان بدست افتاده - منصبِ درباری یافتہ کمر بستہ
 پاسبانی باش ! وگرنہ پا از اندازہ بیروں مینہ و میہودہ
 محروش - کہ مبادا لوحِ دل آزار تو بآستانِ خاقانی رسد +
 نوزدہم صفر سنہ ہزار مزقوم شد +

انتخاب از دیوان سعدی

در حمدِ خدای عز و جل

فضلِ خدای را که تواند شمار کرد
 یا کیست آنکه شکرِ یک از هزار کرد
 آن صانع لطیف که بر فرش کائنات
 چندی هزار صورتِ انواع زگار کرد
 تزکیب آسمان و مَطْلُوعِ ستارگان
 از بهر عبرتِ نظرِ هوشیار کرد
 بر آفرید و بحر و درختان و آدمی
 خورشید و ماه و انجم و لیل و نهار کرد
 انوانِ نعمتی که نشاید سپاس گفت
 اسبابِ راحتِ که ندانم شمار کرد
 آثارِ رحمتی که جهان سر بسر گرفت
 اجمالِ بیمنتهی که فلک زیرِ بار کرد
 مشایخِ کوهسار به نطعِ زمینِ پدوخت
 تا فروشِ خاک بر سرِ آبِ استوار کرد
 اجزایِ خاکِ مُرده به تشریفِ آفتاب
 بگشتن و میوه و چمن و لاله زار کرد

اثر آب داد پنج درختان تشنه را
 شاخ برهنه پیرمیش نو بهار کرد
 چندی هزار منظر زیبا ربیافرید
 تا یکشت کو نظر ز سر اعتبار کرد
 توجید گوئی او نه بنی آدم اند و بس
 بر منبلی که زعزمه بر شاخسار کرد
 شکر گدام فصل بجای آورد کس
 حیراں بماند هر که دیس افتیکار کرد
 گوئی دوام روح که در کائید درمید
 یا عقل از بخت که با روح یار کرد
 لال است در دمان بلاغت زبان وصف
 از غایت کرم که زهاں آشکار کرد
 سر چشت تا بطاعت او بر زمین نیم
 جان در رهش دریغ نباشد مختار کرد
 آه قطره منی سر بے چارگی رینه
 کابلیس را غرور منی خاکسار کرد
 بخشند که سابقه فضل و رحمتش
 ما را به محسن عاقبت امیدوار کرد
 پرهیزگار باش که دادای آسماں
 فردوس جای مزدوم پرهیزگار کرد
 نابوده رنج گنج میسر نمی شود
 مزد آل گرفت جان برادر که کار کرد
 هر کو عمل نکند عنایت امید داشت

دانه نکزد ابله و دخل را انتظار کزد
 دار اقرار خانیه جاوید آدمی است
 ایس جاے رفتنست نشاید قرار کزد
 چند استخوان که مان دوران روزگار
 خردش چنان بکوفت که خاکش عمار کزد
 ظالم زمرود و قاعده زشت اژدهماند
 عادل برقت و نام نیکو یادگار کزد
 بے چاره آدمی چه تواند بسے کرد
 چوں هر چه مودر نیست قضا کردگار کزد
 او پادشاه و بنده نیک و بد آفرید
 بد بخت و نیک بخت و گرامی و خوار کزد
 سعدی بهر نفس که بر آورد در سحر
 چوں صبح در بسیط زمیں آیتش ار کزد
 هر بنده که خاتم دولت بنام اوشت
 در گوش دل نصیحت او گوشوار کزد
 بالا گرفت و خلعت والا امید داشت
 هر شاعر که مدح ملوک اختیار کزد
 شاید گر التفات کند خلعت مزید
 سعدی که شکر نعمت پروردگار کزد

در صفت مزین

بانمادان که تفاوت نمکد لیل و نهار
 خوش بود دامن صحرا و تماشاے بهار

صوفی از صومعه گو خیمه یزن در گلزار
وقت آن نیست که در خانه نشینی بیکار
کوه و صحرا و درختان همه در تشبیه اند
نه همه مشتعلان فتم کنند راین اشراق
بلبلان وقت گل آمد که بنالند از شوق
نه کم از بلبل مستی تو بنال آه هشیار
آفرینش همه تشبیه خداوند دل است
دل ندارد که ندارد به خداوند اقرار
راین همه نقش عجب بر در و دیوار وجود
هر که فکر نکند نقش بود بر دیوار
خبرت هست که مرغان چمن می گویند
گازر آه خفته سراز بالش غفلت بزدار
هر که امروز نه بیند اثر قدرت او
غالب آنست که فرداش نه بیند دیدار
تا که آخر چو بنفشه سر غفلت در پیش
حیف باشد که تو در خوابی و ندانسی بیدار
که تواند که دهد میوه رنگین از چوب
یا که داند که بر آرد گل صد برگ از خار
وقت آنست که داماد گل از جلوه غیب
بدر آید که درختان همه گردند مشار
آدمی زاده اگر در طب آید چه عجب
سرو در باغ برقص آمده و بید و چنار
باش تا غنچه سیراب دهن باز کند

بامداداں چو سر نافع آہوے تبار
 مژدگانے کہ محل از سنجہ بروں مے آید
 صد ہزار آچھے ریزند عروساں بہار
 باد گیسوے عروساں چمن شانہ کند
 بوے نسیرین و قرقفل بہر در افطار
 ژالہ بر لالہ فرود آمدہ ہنگام سحر
 راست چوں عارض گلگون عرق کز دہ یار
 باد بوے سمن آورد و محل و سنبُل و بید
 در مکتاں بچہ رونق ربکشاہ عطار
 خیر و خطمی و نیلوفر و بستان افروز
 نقشہای کہ در او بخیرہ بماند ابصار
 از غواں ریختہ بر درگاہ خضراے چمن
 ہیمچنان است کہ بر تختہ دیبا ردینار
 این ہنوز اول آثار جہاں افروز بست
 باش تا خیمہ زند دولت بکسان و ایار
 شاخا دختر دوشیزہ باغ اند ہنوز
 باش تا حایلہ گردند بانوان رنار
 عقل جیراں شود از خوشہ زرین عنب
 و ہم عاجز شود از حقہ یاقوت انار
 بندہای رطب از نخل فرود آویزند
 نقش بندان قضا و قدر شیریں کار
 تا نہ تار یک شود سایہ انبوہ درخت
 نسیم ہر برگ چرانے بہند از گلزار

سب را ہر طرف دادہ طبیعت رہے
 ہم بدانگوئے کہ مٹکونہ کند رُوسے رنگار
 شکل امروء تو گوئی کہ بشیرینی و لطف
 گوزو چند نبات است معلق بر بار
 حشو اخیر چو حلوا گر صانع کہ ہے
 حب خشخاش کند در عمل شند بکار
 آب در پائے ترویج و یہ و بادام رواں
 ہنچو در پائے درختان زہشتی انہار
 گو نظر باز کن و خلعت نارج رہیں
 اے کہ باور بگنی نے الشجر الاخضر نار
 پاک و بے عیب خدائے کہ بتقدیر عزیز
 ماہ و خورشید مسخر کند و کیل و تہار
 پادشاہی نہ بہ دستور کند یا گنجور
 نقش بندی نہ بہ شکر کند یا زنگار
 چشمہ از سنگ بروں آرد و باران از میغ
 انگبین از گیس نخل در از دریا بار
 گزچہ بسیار بگفتیم دریں باب سخن
 اندکے بیش بگفتیم ہنوز از بسیار
 تا قیامت سخن اندر کرم و رحمت او
 ہمہ گویند و یکے گفتہ نیاید ز ہزار
 نعمتت بار خدایا ز عدد بیرون است
 شکر انعام تو ہرگز نکتہ شکر گزار
 ایں ہمہ پڑوہ کہ بر کردہ ماے پوشی

گر به تقصیر بگیری نگزاری دیار
 نا اُمید از در لطف تو گنج شاید رفت
 تاپِ قهر تو نداریم خدایا ز شمار
 ز غلہای که ز ما دیدی و نه پسندیدی
 بخداوندی خود پرده بپوش اے ستار
 سعدیا راشت رواں گوی سعادَت بزدند
 راشتی کن که به منزل نرسد کج رفتار
 حیف از عمرِ رگِ آئینه که در لاهو بر رفت
 یا رب از هر چه خطا رفت هزار استغفار
 در دِ پنهان بتو گویم که خداوندِ منی
 یا نگویم که تو خود مُطیع بر اشرار

در مدح انگیانو

دل بدو نیا در نہ بشد ہوشیار
 پیش از آن کہ تو نیاید ہیچ کار
 رستم و اسکندر و اشفندیار
 کہ سے خلق است دنیا یادگار
 ہیچ نگر قسیم از ایشان اعتبار
 وقت دیگر طفل بودی شیر خوار
 سرو بالاے شدی سیچیں عذار
 فارس میدان و مزد کارزار
 و آنچه زمینی ہم نامد بر قرار
 باد خواہد بزد خاکش را عیار

بس بگزید و بگزدد روزگار
 ایکہ دشتت میرسد کارے بکن
 راین کہ در شہنما آوزده اند
 تا بداند راین خداوندان ملک
 راین ہمہ رفتند و ملے شوخ چشم
 ایکہ وقتے لطف بودی در شکم
 مدّتے بالا گرفتے تا مبلوغ
 ہچنبیں تا مزد نام آور شدی
 آنچه دیدی بر قرار خود نامد
 ویر و زود لیں شعل و شخص نازیں

کُل رنجخواهد چید بیشک باغبان
 ایں ہمہ ہیچ است چوں مے بگذرد
 نام نیکو گر بماند ز آدمی
 سال دیگر را که مے داند حساب
 خُشتگان بے چاره در خاکِ حد
 صورتِ زیبایِ ظاہر ہیچ نیست
 ہیچ مے دانی خرد رہ یا رواں
 آدمی را عقل باید در بدن
 پیش از آن کزد دست تو بیروں برد
 گنجِ خواہی در طلب رنجِ رہبر
 چوں خداوندت بزرگی داد و محکم
 چوں زبردستیت بخشد آسمان
 عذرِ خواہاں را خطا کاری و بخشش
 شکرِ نعمت را زکو مے کن کہ حق
 لطفِ او تطفیست بیروں از حساب
 گر بہ ہر موئے زبانش باشد
 نام نیک رفتگان ضائع مکن
 ملک باناں را نشاید روز و شب
 کامِ مشکیبان و درویشان برآرد
 با غریباں لطفِ بے اندازہ کن
 زورِ بازو داری و شمشیر نیز
 از دروین خستگان پزہیز مکن
 منجینی آو نفلوماں بہ صبح

ور نچیند خود فرو ریزد ز بار
 تخت و تخت و امر و نتے و گیر و دار
 رہ کہ زو ماند سراے زر زنگار
 تا گنج رفت آن کہ با ما بود پار
 خُشتہ اندر کلدے سر شوشمار
 اے برادر سیرتِ زیبا رہیار
 من بگویم گر برداری اُشتوار
 ورنہ جان در کالبدِ داد و حار
 گردوش گیتی زمام پر اختیار
 زخمی مے بایدت تھے بکار
 خردہ از خردوان مشکیں در گزارد
 زبردستان را ہمیشہ نیک دار
 زینہاری را بجاں وہ زینہار
 دوست دارد بندگان حق گزار
 فضلِ او تفضیست بیروں از شمار
 شکرِ یک نعمت نگوئی از ہزار
 تا بماند نام نیکت بر قرار
 گاہے اندر خمر و گاہے در خار
 تا ہمہ کامت بر آرد کردگار
 تا برنت نام نیکے در دیار
 گر جہاں شکر بگردد خم مدار
 وز دُعایِ مزدوم پزہیزگار
 سخت گیرد ظالماں را در حصار

جای محل محل باش و جای خار خار
 بل پتوس از مزدمان دیو سار
 دیر و زود از جاں بر آرنش و مار
 پیش من در گوش گن چوں گوشوار
 نشود قول من آلا بخشیار
 من دُعائے مے گنم دزویش وار
 حق نشاید گفتن آلا آشکار
 از خطا باکشی نباشد دزنتار
 باد تا باشد بقای روزگار
 انگیانو سزور عالی تبار
 کس تواند گفت و چوں سعدی هزار
 پیش از آن کز ما نیاید هیچ کار

با بدهاں بد پاش و بانیکاں رنگو
 دیو با مزدوم نیامیزد مترس
 هر که دو یا مزدوم بد پزورد
 آیکه داری چشم عقل و گوش هوش
 نشکند عهد من آلا سنگدل
 پادشاهان را شنا گویند مدح
 سعدی چندانکه مے دانی بگو
 هر که را خوف و طمع در کار نیست
 دولت نوین اعظم شهریار
 مختار و عاقل امیر نامور
 مثنوی سپاس نعمت
 یارب اندر کار ما کن یک نظر

در مدح ترکان خاتون کرمانی

اے پیش از آن که در قلم آید ثنائے تو
 واجب بر اهل مشرق و مغرب دُعائے تو
 دزویش و پادشاه ندانم دویں زماں
 آلا بزیر سایه پتچوں مہمائے تو
 نوشیروان و حاتم طائی کہ بودہ اند
 ہرگز نبودہ اند بعدل و سخائے تو
 مشہور در نواحی و مشہور در جہاں
 آواز تو تعبّد و خوف و رجائے تو
 گر آسمان بداند قدر تو بر نہیں

در چشم آفتاب کشد خاکِ پایِ تو
 اسلام در امان و ضمان سلامت است
 از یمنِ رَهْمَت و قدمِ پا رَسایِ تو
 خلق از جزایِ خیرِ تو کردنِ مُقَصِّر اند
 پروردگارِ خلق تواند جزایِ تو
 شکرِ مُسافِراں کہ بافاقِ مے برند
 گر بر فلک رسد نرسد بر عطایِ تو
 تیغِ مبارزاں نگیرد در دیارِ خصم
 چندان اثر کہ رَهْمَتِ کشورِ گشایِ تو
 بد بخت نیست در ہمہ عالم بارِ اتفاق
 الا کسے کہ رُوے بتابد ز رایِ تو
 اے در بقایِ عمرِ تو خیرِ جهانیاں
 باقی مباد ہر کہ نخواہد بقایِ تو
 خاص از برائے مضاحتِ عام دیر سال
 بنشین کہ مثلِ تو نہ نشیند بجایِ تو
 ہن چہشت در جہاں کہ نداری تو از مراد
 تا سعدی از خدایِ دخواہد برائے تو
 تا آفتاب مے رود و صبحِ مے دد
 عائد بخیرِ بادِ صبحِ دمسایِ تو
 یا ربِ رضاے او تو برآور بفضلِ خویش
 کو روز و شبِ نئے طلبہ مجزِ رضاے تو

مرثیہ فخر الدین ابوبکر در چہار بند

بند اول

<p>دل خویشاں نے داغم کہ چون است کہ از دستِ تشکیبائی بر خون است نہ آید کہ رایت سرنگون است کہ آب چشمہا عتاب گون است کہ باران بیشتر سیلاب خون است کہ بار از طاقتِ مشکین فروزون است نشانید کرد در زمان ہم سکون است زمانہ مادرے بے ہنر و دُون است کہ از دورانِ آدم تا گون است ہے دینم کہ عنوانش بخون است</p>	<p>غریباں را دل از بہر تو خون است عنانِ گرد یہ چوں شاید گرفتن مگر شاہنشہ اندر قلبِ لشکر دگر سبزی نروید بر لبِ جوے دگر خونِ سیاوشاں بود رنگ تشکیبائی مجھے از جانِ مجبور سکون در آتش سوزندہ گفتم کہ دنیا صابجے بد عہد و خو خوار نہ اکون است با ما بخورِ ایام نہ داغم حدیثِ نامہ چون است</p>
---	---

بند دوم

<p>عزیزانِ وقت و ساعت مے شمارند کنیزانِ دست و ساعد مے نگارند بہ رہوار این تازی بر سوارند بہ ایوان شہنشاہی در آرند کہ مزدارید بر تاجش بہارند از آں پس آسمان گُفت ار گزاردند</p>	<p>بزدگانِ چشم و دل در رائے شمارند علماں دُر و گوہر مے نشانند بلک خان و میاق و بدر شزاں کہ شاہنشاہِ عادلِ سعید ابوبکر حرمِ شادی گناں بر طاقِ ایوان زمیں مے گُفت عیشِ خوش گزاردند</p>
--	--

ازیں غافل کہ تاجوتش در آرند
 که بر سر کاه و بر زیور غبارند
 که مزدّم تحتِ امرِ رکّو دگارند
 نمی شاید که فزایدے ندارند
 روا باشد که مظلوماں بزارند
 همه بینم که عُنوانش بخون است

امید تلج و تحتِ حضورِ بود
 چه شد پاکیزه رُویانِ حرم را
 نشاید پاره کردن زیور و رُوسے
 و لیکن با چُنیں داغِ چکر سوز
 بے شاید که مجّور اں بگزیند
 نمی دانم حدیثِ نامه چُون است

بند سوم

در یغے ماند و فویامے و دادے
 گرش سیلابِ نوح باز ایشامے
 نخواهد پزورید ایں سفلہ راوے
 چُنّاں صاِحِبِ لے فرّخ نژادے
 مرا نخود کا کُنکے مادر نہ زادے
 چُنیں آتش که در عالمِ فَنادے
 که آمد پُشتِ دولت را ملاوے
 که تلجِ حضورِ بر سر رهاوے
 که بشتان را بهار و میوه دادے
 پیروز از بوستانش بُنَد بادے
 همه بینم که عُنوانش بخون است

برفت آں مُکَلَبِ محترمِ ببادے
 زمانے چشمِ رحمتِ بیں رَحْمَتے
 چه شاید گفت دورانِ زمان را
 نیارد گردش رگیتی دگر بار
 خردمندان پیشین راست گفتند
 نبودے دید گانم تا نویدے
 بگو خواہاں تصوّر کرده بودند
 تنِ گردن کشش را وقت آں بود
 چو رُوز آمد درختِ نام بزدار
 مگر چشمِ بمان اندر رکیں بود
 نمی دانم حدیثِ نامه چُون است

بند چهارم

پس از مَکَل در چمنِ بُنبُلِ مخواناد
 ندانم کس چُنیں قیمتِ ماناد

پس از مَکَلِ جواناں مَکَلِ ماناد
 کس اندر زُنَدگانی قیمتِ دومت

<p>صبا بر اُسُحُوشِ اَنَش مَحَل دماناد زلالِ کام در حلقش چکاناد خداوندش بر رخت در رساناد شراب از دشتِ پیغمبر رستاناد نثارِ رحمتش بر سر رشتاناد خدایش هم بر آں آتش رشتاناد محمد نام بردارش پیماناد بخوای صابحانش بدو راناد به اوجِ رُوح و راحت گُشتاناد بسے دورانِ دیگر رگزراناد</p>	<p>بحسرت در زیرِ رفتِ آن گل کو به تمنی رفت از دُنیا یِ شیرین سر آمد رُوزگارِ سعدِ بُو بکر جنا یِ تشنه مُردن در غریبی در آں عالم خدا از عالم غیب هر آں کش دل نمی سوزد بدین درد دویں گیتی مُظفر شاه عادل سعادت پرتو نیکان دهادش روانِ سعد را با جان بوبکر بکام دوستان و تحتِ رفیروز</p>
--	--

نمی دانم حدیثِ نامه چون است
 همه بینم که عنوانش بخون است

خطاب بدل

اے دل بکام خویش جهاں را تو دیده گیر
 در وے جز سال چو نوح آرمیده گیر
 بُستان و باغ ساخته گیر اندر و بسے
 ایوان و قصر سر بفلک بر کشیده گیر
 با دوستانِ مُشفق و یارانِ مضمحل
 بنشسته و شرابِ مروقِ چشیده گیر
 به رنمته که هست به عالم تو نور و دان
 هر لذتے که هست سراسر چشیده گیر
 چون پادشاهِ عدل بر تخت سلطنت

صد جامهٔ حریده و به دولت دریده رگیر
 هر گنج و هر خزانه که شاهان نهاده اند
 آن گنج و آن خزانه بچنگ آوریده رگیر
 هر بنده که هشت به بلغار و هند و روم
 آن بنده را بسیم و زر خود خریده رگیر
 آواز عود و بربط و نای و سرود چنگ
 آن طنطنه که می شنوی هم شنیده رگیر
 در آرزوی آب حیات تو هر زمان
 مانند خضر گردد جهاں در دویده رگیر
 تو بچو عنکبوتی و حال جهاں گس
 چوں عنکبوت گردد گس بر تنیده رگیر
 رگرم ترا که مال ز قارون و فرعون شود
 عمرت بعمر نوح پیمبر رسیده رگیر
 چندی هزار اطلس و کتخاب و وزگار
 پوشیده در تنعم و آنگه دریده رگیر
 روز پسین که بیج نماند بجز دروغ
 صد بار پشت دشت بدندان گزیده رگیر
 سعدی تو نیز زین قفس تشنگی دهر
 روزی قفس شکسته و مرغش پریده رگیر

انتخاب از دیوان نشاط

قصیدہ در تاریخِ عمارتِ سلطانیت

آسمانے دیگر است راین بر فراز آسمان
 یا رہشت جاودان است آشکارا در جہاں
 خاک او جنت نشان است آب او کوثرِ صفت
 باد او چوں طرہٴ خورا و شاں عنبرِ رفشاں
 ساکنانِ عرش با سکانِ ہوشش ہم نشین
 طائرانِ قدس با مرغانِ بامش ہم زبان
 لامکان است و در آن تاہاں صفاتِ ذوالجلال
 یا مکانِ سایہٴ یزدان شد راین خرم مکان
 رفعتِ آنجا پیشکار و عزتِ آنجا پزده دار
 دولتِ آنجا رہنماؤ شوکتِ آنجا پاسبان
 آسمانے آفتابش گشتہ تاباں روز و شب
 آفتابے سایہ اش اقبال و بختش سائبان
 آسمانے بے تغیرِ آفتابے بے زوال
 پاؤشاہے بے قرین شاہنشے صاحبِ قراں

آن سپهر مکرمت آن آفتاب موعودیت
 جم نشان فتح علی شه مخفی شاهنشاهی
 نسبت هستی و ذاتش نسبت چشم است و نور
 اُلفت دوران و جامش اُلفت چشم است و جان
 رایش با شیر گردون خفته در یک خوابگاه
 نظرش با نسر چرخ آسوده در یک آشیان
 گر زبانه در ظلمت آمد آپ حیوان جانفزا
 آب تیغش جان رساند از چه در ظلمت زبانه
 کشتی جودش رسد تا بر کنار از بحر بلع
 دشت او شد ناخدا و عزم او شد بادبان
 کس زبانه خضم را از قهر او رانداد خضم
 منع آتش کس تواند بزبانه از بزبانه
 جز بگمخش چرخ را گردش نه این نبود عجب
 چوں کند گوگرد نه خود زبانه برد از صولجان
 شد بعزم زرم رومش این چمن منزل که باد
 چوں بهار دولتش پیوسته این از خزاں
 خواست بر این تل مکانی از پئے آرامگاه
 همچو قطر شوکتش محفوظ ز آفات زماں
 گشت بر پا این بنا از سعی معماران که باد
 تا ابد چوں کاخ جاهش از حوادث در امان
 با نشاط از بهر تاریخ بنایش عقل گفت
 در جہاں بنگر زبانه و اندر زبانه زبانه آسمان

در تهنیت ورود موكب اشرف بقصر قاجار

یا رب این قصریست از جنت به گلزار آمده
یا ز گلزار است خود جنت پدیدار آمده
زینگوں و نهباچه اش بهین گر ندیدی تا گنگو
آسمانے گاه ثابت گاه سیار آمده
نیست این عکس فلک پیرا در آتش کاسماں
دیده تا بر رفعت قصرش رنگو سار آمده
و اینکه بینی بر فرازش نیست چرخ و اختران
عکس گلزار است و گل کائنجا نمودار آمده
قصر در گلزار و اندر قصر گلزار دیگر
آشکارا هر طرف از نقش دیوار آمده
گلبنش را آفت و سبزه اش را رستنه
نے ز باد آذری نه ز ابر آذر آمده
شهریارا کائکارا اے که ز ابر جو تو
دهر خرم بهنجو باغ از باد آذر آمده
خیز عزم باغ سخن کاندر فراق موكبت
گلستان آشفته تر از زلف دلدار آمده
بشکه اندر شاهراه انتظار شهریار
مانده نزد گس همچو چشم یار بیمار آمده
گل زند تا بوسه بر دست همایونت ز شوق
سر ز پا نشناخته پا بر سر خار آمده
ابر از بهر نثار مقدمت گوهر بجیب

در رهت باد آشتیں پُر مُشکِ تانار آمدہ
 کے بُود یارب نشینی بر فرازِ قصر و من
 طوطے طبعم بدیں معنی شکر بار آمدہ
 آفتاب است اینکہ بر گزروں پدیدار آمدہ
 یا شہنشاہِ جہاں بر قصرِ قاجار آمدہ
 آفتابی یک جاہت آسمانے دیگر اہمت
 آسمانِ چوں نقطہ اندر خطِ پرکار آمدہ
 آسمانی یک رایت آفتابے کافقاب
 ہچو رُوئے ماہ ازو در کسبِ انوار آمدہ
 شاد بنبشیں کایں زماں پیکِ بشارت در رسیدہ
 کنِ خراسان مُشردو فتحِ سپہدار آمدہ
 ہر گجا شہرے و ہر جا شہرِ یارے بیگماں
 یا بغارت رُمّہ از وے یا بزہار آمدہ
 چوں بدخشاں نعلِ خیز آمدِ نشا پور اندر آں
 خنجرِ فیروز گوئش بسکہ خونبار آمدہ
 خواستم دشتِ مرا تا مھر گویم عقلِ گفت
 حاشِ اللہ ریں گھر دارِ آں گھر بار آمدہ

در پدایتِ حال که هنوز شرفِ التزام
 رکابِ اشرف نیافتہ بود - و اہلئے
 اصفہاں بتقصیرے موریہ سخطِ قہرمانی
 شدہ بودند - ایں قصیدہ را بعرض رسانید
 در صلہ آں عفو جرائم اصفہانیاں
 بعلاوہ پنج ہزار تومان مُقرر شد

سویے طهران خمیش را از اصفہاں آوردہ ام
 یا کہ از مخزن مکان در گلستان آوردہ ام
 یا کہ از دارُ الحوادث بارِ رحلت بشتہ ام
 رختِ ہستی جانبِ دارُ الاماں آوردہ ام
 یا کہ گوئی از بلائے زاہداں جاں بُزددہ ام
 نیم جانے بر درِ پایِ مُغاں آوردہ ام
 راست گویم داشتیم یک چنہ در دوزخ مقام
 ویں زماں جا در بہشتِ جاوداں آوردہ ام
 جنت از قہرِ شہ - دوزخ شود نبود عجب
 نہ بہ نیتِ ماین مثل بر اصفہاں آوردہ ام
 قہرِ شاہ است آنچہ او را نام دوزخ کردہ ام

لطف شاه است آنچه نام او را چنان آورده ام
 شاه گردون مرتبت فتح علی شه آنگه من
 از محبتش تا زبان اندر دهن آورده ام
 نیست جز حروف مدحش بر زبانم عکس
 مدح او آموخته آنگه زبان آورده ام
 دوش دیدم چرخ را می گفت با سیاهان
 خورش را در سایه آن آستان آورده ام
 گفت کیوان قدر من بالا تر آمد ز آنکه من
 روز و شب بخود را بر آن در پاشان آورده ام
 مشتری گفته سعادت آنچه اندر قوئها ست
 دوستانش را قریب در یک قرا آورده ام
 گفت مویخ از کمان آسمان تیر یلا
 هر چه آید دشمنانش را نشان آورده ام
 مهر عفتا سالها در سایه رایش شدم
 این همه نور و ضیا از فیض آن آورده ام
 ز تهره گفتا بودم اندر برزش از خنیا گران
 چن روزی سخت بد در آسمان آورده ام
 عفت م گویم چرا گاه به بلالم گاه بدر
 خلق را تا چن ازین ره در گمان آورده ام
 تا به بزم او ختم نگه ساغری گاه به دنی
 خورش را گاه به چنانا گاه به چنین آورده ام
 با عطار و عفت از بگلش نداری شرم گفت
 پس چرا مهر خموشی بر زبان آورده ام

گفت مخلص با فلک زیبد مرا گویم اگر
 ز اینتراجه راین چنین صاحب قرآن آورده ام
 ناگه از فوج ملک بانگ بر آمد کای گروه
 تا به کای گوئید راین آورده آن آورده ام
 گفت حق کاو را برای مظهر اشکای خویش
 از فراز لامکان سوبی مکان آورده ام
 شهریارا زیبدت گوئی اگر از عزم خویش
 ترحمان سر کوی نقش کن فکان آورده ام
 بازگاہت را سزد انحنی که گوید گاہ بار
 بر زمین از خویش پیدا آسمان آورده ام
 تا بسوزم ز آتش رفک آفتاب چرخ را
 آفتاب طلعت شاه جهان آورده ام
 چرخ بهر حل و عقد آورد اگر سیارگان
 من دبیران شمر گیتی رستان آورده ام
 آسمان را هر طرف خیلے اگر از انجم است
 من سپاه بیکران از هر کراں آورده ام
 از مجموع سر کشان ز آمد شد گردون کشان
 راه راین دزگاہ را چوں کنکشان آورده ام
 خستروا عمرے به سودای راین در داشتم
 تا مگوید کس کزین سودا بنیاں آورده ام
 بندگان را قابل خدمت نبودم خویش را
 با هزار اُمید در سبک سگان آورده ام
 خشتگان را موبم از داروے لطفش کرده ام

مجرمان را از خطِ عقوش امان آورده ام
 ابرِ آذاریست عقو شد گلستانِ اصفهان
 ابرِ آذاری به طرفِ گلستان آورده ام
 لطف شد خورشیدِ تابانِ اصفهان کانِ گهر
 تابشِ خورشیدِ تابانِ سوئے کان آورده ام
 جزوهای بے نهایتِ عقوهای بے شمار
 بر درِ شاهِ جهانِ لایں برده آن آورده ام
 کائیکارا آسمان با بختِ تو گوید مرج
 یک دو روزی ختم را اگر کان آورده ام
 آفتابِ دولتِ اولِ فووزان کرده ام
 پس چو شمعِ صبحگاهش در میان آورده ام
 تا به دورانِ تو هر کس باز داند قدرِ خویش
 این شگفتیها بر اے رامتجان آورده ام
 دولت را با ابد پیوندِ اُلفت داده ام
 مدّت را با نهایتِ سرگراں آورده ام
 هر زمانِ بادِ خطابت از قضا کائے شهریار
 بویِ العجب نقشه بدورانِ رعیاں آورده ام
 دوستت را گزچه در مئے زعفران افکنده ام
 عارضش را بهیچو شریخِ ازغواں آورده ام
 دشمنت را گزچه هر دمِ خوںِ بساغر کرده ام
 چهره اش را بهیچو برگِ زعفران آورده ام
 باشد از انصاف کس عیبم گوید زینکه من
 هم مکرر قافیہ هم شایگان آورده ام

ہست راین نظمے کہ گوید انوری از افتخار
راین قصیدہ از برائے امتحان آوردہ ام

در پردہ تصویر شکار گاہ نگارش یافت

بہ تن جاں گزچہ جاں در تن ندارد
کہ در نہ پردہ پنهان پردہ دار است
مثال پادشاہ بے مثال است
طرار افسر و آرایش تخت
مثالے آفتاب از سایہ او
جہاں تماشای از تصویر جاہش
خصاب از خون مِزغانِ شکاری
سرگردوں کد کوپ سمنش
چکوم کایں چیں یا آن چنانست
ہماں بہ شرح صورت باز گویم
مثال صید گاہ کا پُوش است
بشادی کوہ و ہاموں در رونقند
چو تخت و تخت شہ یمن و فرورد
نیش ہنچو جاں پیدا و پنهان
ولے چنداں ترکھماے باران
وزاں دامان زاہد تر نگشتہ
شراب لالہ از ساغر نریزد
نسازد یک دہا را پریشان
دربن خجیر گہ گشتہ پویاں

نہے مثال جاں پردہ کہ آرد
ازاں بے پردہ نورے آشکار است
عجب نہود مثالش گر محال است
تعالی اللہ نہے شدہ جواں بخت
خیالے آسمان از پایہ او
کواکب عکس نقش خاک راہش
نہ مدّش پایے کتب کوہساری
قضا چوں آہوے سر درکش
بروں ز اندیشہ بیروں از گمانست
چو زین معنی نشاید راز گویم
حجابے کاخچن ساز نقوش است
ز عمر گاہ چوں ہنر ہراں بر گزشتہ
صبحے جانفرا روزے دل افروز
شمیمش راحت تن مایہ جاں
چمن خرم ز ابر نو بہاراں
کز آن پُر لالہ را ساغر گشتہ
صبا چندانکہ محل دفتر نریزد
پریشان زان شود دُلف نکویاں
شہنشہ با غلامان صید جویاں

چلویم من بہ آیینے کہ بینی
 ملک بر پشت دیوے جاگزیدہ
 بر آں بیشی نگیرد غیر عویش
 قضا را با قدر در پود و تارش
 بر آں تو قیغ خوئی بزی رنوشته
 بر آں تیرے چورایے بے خطایش
 تو گوئی ز آتش قہر آب دادہ
 ز محو سیدی گوژناں در تنگ و تاز
 کہ پکشاید کسے از صید بندش
 ز کیشش حسرت تیر دگر دہشت
 ندیدے زخم ازو جز بر سر نیش
 بجز بر دیدہ کے دیدے خد گمش
 کہ اے تیر و رساں آخر خطائے
 کہ در دل حسرتے گا و زیں داشت
 بصیرت نسر طائر بر سما رفت
 جہاں تا ہشت او جان جہاں باد
 روان تا جداراں خاک کوشش
 بر آرد صورتے ہر ہفت کردہ
 بود ذوق پر اختتامی حرامش

و شاقاں صفت رومی و چینی
 بری و ش چاکراں صفت بر کشیدہ
 سمندرے چوں بر انگیزد بہ رزمش
 کندے رشتہ گوئی رورگارش
 رسانے ز آفت جانہا سرشتہ
 کمانے سخت چوں سنگ عطایش
 خنگے ہنجو افگر تاب دادہ
 قہر و م شاہ را مرغاں نو ساز
 چناں بستند خود را در کندش
 ز پیشش بشملے گر گام بزداشت
 اگر شیرے رسیے در کینش
 غولے پشت کردے گر بجنگش
 ز گردون و زریں ہر دم صدائے
 رسانے را خطا بر گور ازیں داشت
 اگر بر طائرے زریے خطا رفت
 چو جان اندر جہاں محکمش رواں باد
 سرگردنکشاں فتراک جویش
 مرادش را قضا زیں ہفت پردہ
 پمد دگر طائرے بے شوق دمش

زمانہ یار و گردگوں یاورش باد
 نشاط از خاک بوسان درش باد

تَرْکِیْب بَنْد - بَنْدِ اَوَّل

<p>ایں ہر دم شہنشاہ جہان است یا گردو نے است بازگہ سال خاکش ہمہ آپ زندگانی است بر آپ حیات خاک آں را کز مودوم دیدہ آں نہاں شد ماہی است نشسته بر سر تخت در ساحت آنکہ از دُشاقال ہم بر سر سزو آفتاب است</p>	<p>یا ساحتِ روضہ چنان است یا بازگہ فلک نشان است آتش ہمہ مایہ روان است صد گونہ شرف - یکے ازان است در دیدہ مودوم آں عیان است یا شاہ بر آوج آسمان است آمبرش چرخ و بوستان است ہم در بر ماہ پرنیان است</p>
---	---

بر تر ز سپہر پایہ اش باد
خویشید بزر بر سایہ اش باد

بَنْدِ دُوم

<p>صد شکر کہ دور بر مُراد است از کان چہار گانیہ دہر تا رونق گلستان و بہ اثر ہم باغ رہ خزاں ببستہ است باد از پیئے زینتِ گلستان بنیادِ زماں بر اینسِاط است روز از اثر بہار ہر روز امروز بر وزگار دانی با قدر شب بیاہ بخت است</p>	<p>دورانِ شہِ فلک نہاد است جود و کرم است و عدل داد است چوں دشتِ شہنشاہ جواد است ہم شاہ در کرم کشاد است عدل از پیئے رونقِ پاد است اجزایِ جہاں در رائدِ پاد است چوں دولتِ شہ در امتداد است آں چیز کہ ناقص افتاد است یا بخت و رُوی بد نہاد است</p>
--	---

تا زینتِ بوستان ز ابر است تا رونقِ گلستان ز باد است

خجسته مملکش چو گلستان باد
گلزار وے ایمن از خزاں باد

بند سوم

خلصیت شهید در شریک است آسایش زخم از خدنگ است
ادوار مهموم را شتاب است دوران نشاط را درنگ است
دشت کرم و سخا دراز است پایستیم و ستیزه لگ است
از تار طرب بدرگه شاه بر گردن چرخ پالنگ است
در کام مخالف و موافق تا شهید مخالف شریک است

هم شهید طرب قهرین جامش
هم شاہد آرزو بہ کامش

بند چهارم

اے فروش ره تو عیش بالا عیش از تو بفروش آشکارا
نه واجبه و نه ممکن آرد در دهر نرا نظیر و همتا
فتنه بعدوے نشت مفتون اقبال بروے نشت شب-ا
این پنچ سواد کیں و محفّاش آن پنچ ضیاع مہر و جز با
از رزم بہ بزم چوں خرامی در سایہ چتر آسمان سا
در دشت گرفتہ دشت نصرت بر پایے رنگندہ فوق اعدا
شاد از تو روان ملک و ملت خجسته ز تو جان دین و دنیا
گر بادہ کوثر است و تسنیم و حاصل معین است و دریا
گر دشت تنهن است و دستان در ملک رسکندر است و دارا

در مجلس بزم و عرصه رزم / بستان و ریده بند و بکشا

دور مه و خور بکام بادت
این ساغر و آن مدام بادت

بند پنجم

هر کوزه خدا ترا جدا دید
از شرک جدا نکرد تو رحید
اے سایه آفتاب بزدان
در سایه رایے نشست خورشید
آورد ز نو جهان دیگر
جاه تو جهاں چو مختصر دید
از رایے رزیں دیس مصایح
وز فکر بتیں در آن مقابلہ
جود کرم امن و عدلش از کماں
عیش و طرب و بقا موالید
هر قطره از آن نظیر دریا
هر مفلس آن بجایے قارون
بر عکس جهاں در آن نشد کس
اے رویے تو قبلہ گاہ اقبال
بازویے تو مقتضای تمامید
عیدت ہمہ سال باد مستعود
سالت ہمہ روزه باد چوں عید

غم دور سے ز خاطر باد
پیوسته نشاط بر درت باد

وقتے ازین بندہ در خاکبوس درگاه پادشاهی تاخیرے
رفتہ - و درآں اواں کہ شرفیاب مے گشت - اتفاقاً چند بیت
از کتاب مختصر و شیرین حکیم نظامی کہ در حق من روح خود
مکتہ - و یکے از ابیات او این است - کہ بہت

رفریاوں بود رطفے گاو پرورد
تو بالغ دولتی ہم شیر و ہم مزد

بہ نظرِ اُتور رسیدہ - خاطرِ اشرفِ مائلِ اُفتادہ - کہ چند
 بکتِ بدایں رِیاقِ موزوں شود - بدیں بندہ اثرِ رقت - و
 ایں ابیات را بہ عرضِ اقدس رساند - و در طے آلِ ابیات
 حکیم نیز عذرِ تقصیرے و تاخیرے خواسته است - و
 در آلِ ضمنِ بیتے دارد - کہ مضرعہ اش ایں است - ۵
 اگر دیر آدم شیر آدم شیر

ثنوی در مدح

جہاں داورِ شہا عالم پناہ
 بد گاہتِ نیازِ سبے نیازاں
 فروغے اختران از سایہ تو
 غلط گفتیم کہ بے شبہ و مثالی
 تو از فولادِ تیغِ آہنِ شگافی
 سکندر نیست جز پیکرِ جہاں گرد
 ترا گفتیم ز شاہاں ہمسرے ہست
 فلک در پیشگاہت پیشکارے
 تو ایتِ مانندگانِ لشکرِ تو
 حجابے چند بر در آسمانت
 بجز افسرِ ترا ہمسر نباشد
 جہانداری گرفت آرایش از تو
 جدائیِ جسم از جاں کے توانست
 گر ایں شاہی خداوندی چہ باشد

ملک چاکرِ شہِ یوا پاڈ شاہا
 سرگردنِ کشان و سر فرازاں
 نشانے آسماں از پایہ تو
 فریدوںِ حُثمتِ اسکندرِ خصالی
 ز آہنگِ فریدوںِ راست لانی
 بساطِ حُصروئی رایت چو گسترد
 سیکماں گر ندادے خاتمِ از دست
 ملک بر درگتِ خدائے ارے
 خرابے آسماں از کشورِ تو
 زبیں مُشتے غبار از آسمانت
 بجز تاج از تو کس برتر نباشد
 جہاں پیکرِ گوید آسایش از تو
 جہاں جسمِ است حکم تو روانست
 ز ذاتِ جز خدا برتر کہ باشد

چہ باشد لفظ در معنی مخمخ
 چلویم کآن چنبیس یا آب چنانی
 کہ دارد گنج گوهر از سخن پنج
 کہ گر دیر آدم شیر آدم شیر
 اگر شیر آدمے روباه بودے
 کہ با صد گونه تقصیر آمد ستم
 ہیں دامن سگ این آستانم
 کشاید صد در دولت برویم
 زبانے کو بہدحت نمکنہ ساز است
 ز غم خاموش بنشیند روا نیست
 باب ار بتگری پستی نجوید
 ز سر بگذارد این بیہودہ گزے
 بہ خار ار بتگری خارا کند چاک
 مزایے تاج گردد در خور تخت
 روانہا بے ہوایت خاک بادا
 دے طالب مبادا جز رضایت
 کواکب در شمار شکرت باد
 فلک خرّم زیں معمور از تو

بیزان سخن مدحت نسجد
 فرسوں ز اندیشہ بروں از گمانی
 حکیم گنج دانایے گھر سنج
 بوقتی گفت بہر عذر تقصیر
 گزارش گر بریں درگاہ بودے
 نہ تھا بردت دیر آمد ستم
 ولے روباہی و شیریں ندام
 کشتائی گر نظر یک رہ بسویم
 دے را کو با خلاصت نیاز است
 پریشان ساز دش اندر روا نیست
 بر آتش گر پدنی گل بروید
 اگر یابد ز راہت باد گرے
 بخاک ار بگری گوہر نشود خاک
 گزارد سر بیایت ہر کہ چوں تخت
 زبانہا بے تنایت چاک بادا
 بے فارغ مبادا از دھایت
 سپہ اندر حساب کشورت باد
 جہاں بین جہاں پرور از تو

غزلیات

یاد تو دوائے خستگیہا
 ہے مرہمِ دل شکستگیہا
 پیوندِ بسے گسستگیہا

نام تو بیدارِ بختگیہا
 دل مے تیکند شبنمِ زلفت
 تارے ز کندِ گیسوانت

بارِ شتِ غم شکسته در شتِ عشق رستگیا

پیشا گر چه ز زلف بنگ
در کار نشاط بنگیا

هر جا بنگم بالا و گر پست
ز یک شاخیم اگر شیرین اگر تلخ
پیایم شارخ گلشنِ شتِ دام
تو آنای مرا باریست بر دوش
پرو بال است دام من خوش اندام
نباشد بنده کارا دش تو آن کرد
نه عاشق آنکه جز مشوق ببیند
نشاط اریده توانی بخور رشید
نه بینم در دو عالم جز یک همت
ز یک بزمیم اگر هشیار و گرمست
براهم موی دریا حلقه شست
ز بردشتی مرا بند نیست بردست
که از قیدش بزدوانی تو آن جفت
نباشد خواجه کز قیدش تو آن رست
نه مشغول آنکه جز و س در جهان هست
رجس در سایه کآن با نور پیوست

جها را ایمنی فتح علی شاه
که این باد ذاتش تا جها هست

حاصل هر دو جها خوشه از خرمن ماست
ساحت کون و مکان گوشه از مشکن ماست
چشم بر بند و به ظلمت کدو فقر در آست
تا بینی که فروغ فلک از روزن ماست
چشم کوثر و آن باغ دلارای بهشت
نخ از مشرب ما نکتی از گلشن ماست
چه اثر بود درین دشت که بے زحمت کشت
یک جها ریزه خور و خوشه براز خرمن ماست
سر به محو و آفاق نیا ریم فرود
زانکه از خدمت شه سلسله در گردن ماست

هم قصاصِ دلِ ما را مگر از ما طلبند
 ز اینکه با خونِ دل آلوده ہیں دامنِ ماست
 دشمن و دوست نداند کس اگر طالبِ دوست
 خلقِ بی‌پوده یکے دوست یکے دشمنِ ماست
 گفتش بیچ اثرے بود دریں ره ز نشاط
 گفت سرگشته عیارے ز پیے تو سن ماست

کشورِ دل از جلانے دیگر است آے جہاں از راهِ ما بودارِ دام آے فلک از تختِ ما برگیرِ رخت ما دریں ره ایمنیم از رهنِ زان با تو خاموشم و لے بایادِ دوست من نیم آں من کہ بودم یا مرا شد جہاں بر من دگرگوں یا کہ من	این زمین را آسمانے دیگر است طائرِ ما ز آشیانِ دیگر است کوبِ ما ز آسمانے دیگر است نقدِ ما با کاروانے دیگر است ہر سرِ مومیم زبانیے دیگر است ہر زماں از عشقِ جانے دیگر است اینکہ مے بینم جہانے دیگر است
---	--

مے زنی از عاشقی لافے نشاط
 عشقبازاں را نشانے دیگر است

فضلِ گلِ است و موسمِ ایوان و گاہ نیست
 جزوِ سخنِ باغ در خورِ آوزنگِ شاہ نیست
 نوگسِ گواہِ من کہ نباشد بہ بوستان
 چشمے کہ در قدومِ شہشتہ براہ نیست
 تزکانِ شاہ گرچہ دیرند و رفتہ سوز
 دل در اماں ز فتنہء چشمے سیاہ نیست
 حاضرِ ستادہ آں صفِ مزگانِ تیر زن
 حاجتِ بعرضِ لشکر و شانِ سپاہ نیست

این چند روزه مُهلاتِ کُلبُن غنیت است
 فردا است در چمن اثری از گیاه نیست
 جنسِ غمت به نقدِ دو عالم خریده ایم
 مارا درین معامله جزوِ دل گواه نیست
 جزوِ شکلِ جام و طلعتِ ساقی ندیده ایم
 در ما اثر ز گردش خورشید و ماه نیست
 هر کس به قدرِ خویش امیدش بطاعتست
 مارا بجزِ رحمتِ خالق پناه نیست
 تا با خودی چه لاف ز طاعت زنی نشاط
 جُرمِ این وجودِ توست که جزوِ گناه نیست

صبحِ عید و دهرِ خُرم از بهار است این چُنین
 یا جبالِ یَکسر بجهتِ شهر یار است این چُنین
 زر مگر از رُویِ دشمن رنگِ بگرفته است دام
 کین زمان در پیشگاهِ شاه خوار است این چُنین
 این منم یا آفتاب از رایِ دستورِ اجل
 زرد رُوی و تیره رُوز و خاکسار است این چُنین
 این منم یا تیرِ شنه کز جمعِ بد کیشانِ خویش
 دُور تر زین راستی از شهویاد است این چُنین
 این منم یا آسمان کز پایِ و مقدارِ خویش
 در شمارِ پیشکارانِ شرمسار است این چُنین
 این منم یا تیغِ شنه کز ضربهایِ عالتان
 چهره پُر خوں آخچنان دل پُر شرار است این چُنین

نے من آں رُوحِ شہم کز طعنتہاے دل خراش
 باتنے لوزان و با جتمے رزار است ایں چُنیں
 زلفِ یار است از تیسے یا گنہگارے نہ ز بیم
 یا دلِ من ز انتظارِ بیقرار است ایں چُنیں

رباعیات

صد بار خراب و باز آباد شدیم
 آسے بس کہ غیبِ شدیم و بس شاد شدیم
 تا در کنفِ قیدِ تو ہزدیم پناہ
 از کشمکشِ زمانہ آزاد شدیم

گر با تو بود کس ہمہ عالم راہ است
 و رہے تو رود جہاں سراسر چاہ است
 با خاکِ سرو چاکِ گریباں پیوست
 آں دشت کہ از دامن تو کوتاہ است

سر گر نہ بپایے اوست بے تن خوشتر
 پا گر نہ براہ او بدامن خوشتر
 آں رہ کہ نہ سُوے اوست گم گشتہ نکوست
 آں سُو کہ نہ کُوے اوست بے من خوشتر

انتخاب از سکندر نامہ

تظلم مضریاں از زنگیاں پیش اسکندر

بُحُفْتَن در آمد سگ و پانیاں
 دُہل زن پرد بر تیرہ دوال
 بہ جوہر کشتی خاطر آراشتم
 بہ پندار و اُمید جانے کند
 سَنیزہ کند با دل خارہ سنگ
 کہ آساں پُرد از درِ توان کرد گوش
 نماند یک انجیر بر بیج شراخ
 گر کُراش چُنیں کرد با نقش بند
 جمالِ جہاں را بر افروخت چہر
 عروسانہ بر کمر سے ز رشت بست
 بر آراست بڑے در ایوان خویش
 کمر در کمر کرد تھنشن بیاب
 گئے رنج سے ریخت برود دینے
 کہ آواز داد آمد از راہ دور
 کہ مُشتہ ستم دیدہ داد خواہ

چو صُبح از دُم گرگ بر زد زباں
 خر و س غنودہ فرو کوفت بال
 من از خواب آسودہ برخاستم
 طلبکار گوہر کہ کانے کند
 بگو تا بہ بعلے کہ آرد بچنگ
 چہ پنداری اے مزد آساں نبوش
 گر انجیر خور مُرغ بُوے فراخ
 گزارندو پیکر ایں پر قد
 کہ چوں بامداداں چراغ سپہر
 بجلوہ بر آورد خورشید دشت
 سکندر پادشہ شاہان بہ پیش
 غلامان کچھوہ و دگر ہاے
 گئے بادہ سے خورد بر یاد کے
 نشستہ چُنیں چوں یکے چشمہ نور
 خبر بُرد صاحب خبر بُرد شاہ

تظلم زنانه بر شاه روم
 رسیدند چنان سیاهان زنگ
 سوادِ جهان را چنان در نوشت
 بیابانیان چو قطران سیاه
 همه کوسه و پیرِ کودکِ سرشت
 نه رُوئے که پیدا کنند شرمِ نشان
 همه آدمی خوار و مزدوم گولے
 گر آید به یارِ یگرمی شهزاد
 نه مضر و نه افرنجی ماند نه روم
 ز جھٹے چنیں دل پرالنده ایم
 شه دادگر داور دین پناه
 هراسان شد از لشکرِ بے قیاس
 ارسطو بے بیدار دل را بخواند
 وزیرِ خردمند پیر و نه راس
 که بر خیزد جنت از مائے یمن
 بر آید مگر کارے از دستِ شاه
 شود مضر و آلِ ناحیت را
 و گر دشمنان را در آری بخاک
 کند بدستورِ رهنمون
 یکے لشکرِ انگیخت که ترک و تیغ
 ز دریا سوبه خنکی آوردے
 همه مضرِ یانِ شهری و لشکری
 بفرمود شه که لب رود زنبیل

که بر مضرِ یانِ تنگ شد مزدوم
 که شد در بیابان گزنگاه تنگ
 که سودا در آمد در آل کوه و دشت
 از آل بیش کاند در بیابان گیاه
 بخوبی روند از چ هشتند و شست
 نه بر هیچکس غم و آزارم شان
 ندارد درین داوری مضرِ پلے
 و گر نه بتاراج رقت آن دیار
 گدازند از آل کوره آتش چوموم
 و گر حکم شه راشت ما بنده ایم
 چو دانست کاورد زنگی سپاه
 نباید که دانا بود بے هراس
 وزیر در بے قصه با او براند
 به پیروزِ شاه شد رهنمای
 هلاک چنان از دهائے یمن
 که شه را قوی تر کند پایگاه
 بر آید به مره دانگی نامر تو
 شود دوست پیروز و دشمن هلاک
 ز مقدونیّه ببرد رایت بر وں
 فرزد زنده بر قش بر آمد به مین
 دبلیش سو مضر شد رهنمای
 پذیرا شدندش به فرمانبری
 کند لشکرش سوبه صحرای جیل

به چرخش زنگی شتابان شدند
 دلیران بصر اکشیدند رخت
 چون زنگی نه یافت کامد سپاه
 دو لشکر برابر شد آراسته
 ز نقل سمنه ان پولاد بینج
 ز بس نعره کامد پروان از کین
 ز گوزن گران سنگ پالش گران
 ز شوریدن بانگ چوں و ششخیز
 چو بر جنگ شد ساخته ساز نشان
 بجای گرفتند جای نبرد
 زمین ز گورگردد بے آب تر
 نه آب درو سزد مجز زهر ناب
 ز رتین بغور آمده غارها
 در آنجا غولا و صن ساختند
 چو کو به فرو مژد گاو زمین
 بر آفاق شد گاو گردون دلیر
 شب از ناف خود عطر سائی کشاد
 بروں شد یز کداری دشمن شناس
 ستاره در آمد به تابندگی
 بیک جای هم روم دهم زنگبار
 ریاساتی آن مے که رومی و ش است

دو اسپه بسوی بیابان شدند
 بکین خواه زنگی کمر کرد سخت
 جہاں گشت در چشم زنگی سیاه
 شد آرزوها پاک برخواستند
 زمین را ز مجتیش بر افتاد پنج
 فرود او افتاد آسمان بر زمین
 شده ماهی و گاو را سر گران
 بوخت بیابان در آمد گرمیز
 گرمیزنده شد دیو ز آواز نشان
 که گرمی ز مردم بر آورد گردد
 هوای ز دوزخ جگر تاب تر
 نه رهرے برو گرم جز آفتاب
 درو فتنه را روز بانارها
 چو غولاں بهر گوشه مے تاختند
 پروں جست شیر سیاه از کین
 بر آمد ستاره چو دندان شیر
 جہاں زیور روشنائی نہاد
 یتاقی کمر بست بر جای پاس
 بر آمود خلق از رشتا بندگی
 فرو ماند رومی و زنگی ز کار
 بمن ده که صنم چو زنگی خوش است

مگر با من ایں بے مٹا با پلنگ
 چو رومی و زنگی نگرود دو رنگ

داستان مصاف کردن سکندر با زنگیاں

که بر چرخ هفتم نواں دید نور
که آید یکے دیو ده مے رود
نخبد دو جو تا نذر دد جوے
ر باین از و چونکه گزد دد دست
بن مے فرستد بدیوان میر
زبانم باریں مکتبه مغدور باد
دور دئی رپیں یگز بانی مجوے
یکے سوے شہوت یکے سوے آز
نه سورخ دیدہ نه سورخ گوش
ز تاریخ دینقاں چنیں باز گفت
فلک نقل زنگی بر آتش بناد
ستاره ز کف مژہ ہیروں فشانند
کشتیه چو انجم بے انجم
صدف را شبه رسته بر جلے در
در اقام گاد و مستخوان گشت خود
ز ثوبت جہاں ساہر آوازہ کرد
چو آرایش نقش بر مہر موم
زباں آورے آگہ از ہر زباں
ہر نیرو بہ شمشیر گشت دست
سخن پرورے طویا نوش نام
ہ ہودہ بیوٹن کان را نیکیب

فریبندہ را ہے شدیں راو دور
دریں رہ فرشتہ ز رہ مے رود
بمغیار ایں چار سو ہر ہر وے
قرآنہ قراضہ ر باید شہت
بجو مے ستاند ز دہقان پیر
ز من رخت ایں ہر ماں دور باد
ازیں آشنایان بیگانہ خوے
دو سورخ چوں رو بر جلیہ ساز
ولیکن چو کژدہ بہنگام جوش
گزارش کن راز ہاے نہفت
کہ چوں شاہ چیں زیر بر آتش بناد
سپہر از کیں مژہ ہیروں جہاند
جہاں ز دلیران لشکر شکن
از آیینہ پیل وزنگ شش
ز پویہ کہ چہ بر زبیں مے فشر د
شہ روم رشیم کیاں تازہ کرد
بر آراست لشکر بر آیین دوم
ز رومی تنے بود بس رعدیاں
دیر و شمشیر و دالیش پرست
کشتیه دمش طویاں را بام
بشیریں سخنا ہے مزدوم فریب

ندیم سیکندر به بیگاه و گاه
 سیکندر بحکم پیام آوری
 بفرمود تا پنج نارد در رنگ
 رساند بدو نیم شمشیر شاه
 به رنگی زبان رهنمونی کند
 جو اندر گنجینه چوں سرو بن
 که دارد تاج و شمشیر و تخت
 جواں دولت و نیز و گز و کش است
 چه بر شاخ آمو کشد چه دم گور
 چنان به که با او مدارا کنی
 بناید که آن آتش آید بتاب
 بهر شش رواں باید آراستن
 جانش که در صلح و جنگ آرمود
 شمع رنگ چوں گوش کرد این سخن
 دماغش ز گرمی در آمد بجوش
 بفرمود تا طوطیا نوش را
 رُبودند آن دیوساران ز جلای
 بر پد من در طشت ز تین سرش
 چو پر خوں شد آن طشت رنگی چه کرد
 کسانه که بودند با او بر راه
 نمودند کآن روستی خوب چهر
 شمع از بهر آن سرو و شمشاد رنگ
 بچون ریختن شد دل انگیزه

محاسب در احکام خویشید و ماه
 بر خویش خواندش بنام آوری
 شتابان شود شوی سالار رنگ
 مگر بشنود باز گردد ز راه
 که آهن در آتش زبونی کند
 ز رومی بزنگی رساند آن سخن
 رواں کرد رایت به نیروی عجت
 که خشم سوزنده چوں آتش است
 بدوزد سر مور بر پایه مور
 بنالید و عذر آشکارا کنی
 که نشینند آنگه بدریای آب
 مبارک نشد کین ازو خواستن
 ز جنگش زیان دید و از صلح سود
 به پیچید بر خود چو مار کین
 بر آورد چوں رعد قرآن شروین
 گشتند و برآمد از تنش هوش را
 چو که بوزک را نمرود کزو با
 بچون غرق شد نازنین پیکارش
 بخوردش چو آب و آبے نخورد
 شدند آب در دیده نزدیک شاه
 چه بد دید از آن زنگی مرد عمر
 چنان سوخت کز تاب آتش خدنگ
 ز خون چنان بے گنه ریخته

شد از رومیان رنگ یکبارگی
 سیاهان بر آن کار دندان سفید
 شب آن که پوشیده دندان بود
 یکندر با پستیگی یک دو روز
 شب آهنگ چون بر زدا ز کوه دود
 بر آویخت بند و پیر چرخ از کمر
 جدا جل زنان گفت با روم شاه
 طلایه بروم شد بره داشتن
 دگر روز کاورد گردن شتاب
 بغرید کوس از دیر شهریار
 بنیره بغریدن آمد چو انبر
 در آمد بشویش دم گاو دم
 تبیره زن از خارش چرم خام
 تراروی پواد سخاں بمیل
 سنان سرخشت خفتان شنگاف
 ز قاروره و ناخ و بیاد برگ
 ز هر تریه جند ز برایه تیغ
 چو لشکر به لشکر در آورد روم
 بے یکا بر گیر در آویختند
 سبق ببرد بر لشکر روم رنگ
 خدایی در آورد رنگی بر روم
 که رومی بنزدید از آن پیشخورد
 در آفتند خون دلاور بهجام

که دیدند ز رنگونه خوشخوارگی
 ز خنده لب رومیان نا امید
 که آن لحظه میرد که خندان بود
 گذشت از سر خشم اندیشه سوز
 بر آهنگ شب مرغ دستان نمود
 بهار رویه شد جرشهای زر
 که شد تا جور باد و دشمن تباہ
 یثاقی به ثوبت رنگ داشتن
 بروم زد سر از گنج کوه آفتاب
 جهاں شد ز بانگ جرس بیقرار
 بغرید هر سو چو بانگ هر تبر
 بختیک زدن چرم رویینه خم
 بیسته در آفتند شب را بجام
 ز کف به کف می راند سیل
 بروم رفت از فکله پشت نان
 قواره قواره شده دوزخ و ترنگ
 شده آب خون در دل شد مرغ
 مبارز بروم آمد از هر دو سوی
 بے خون نهاد دگر ریختند
 چو بر گور سپه بر کشیده پناک
 ز هر بوم انغان بر آورد بوم
 که با طویلیا نوش رنگی چه کرد
 بخورد از سر خامی آن خون خام

چو زنگی نمود آنچنان بازے
 بدانت سالار لشکر شناس
 چو لشکر هراسان شود در ستیز
 وزیر خردمند را خواند پیش
 که بد دل شدند ای سپاه دیر
 بلشکر توان کردن این کار زار
 ز خون خوردن طوطیا نوش گردد
 کند هر کس آدین ترس آشکار
 چه بد دل شد ای لشکر جنگجو
 همان زنگیاں چیره دستی کنند
 چه دستان توان آوریدن بدست
 بر اندازائے که یاری دهد
 جهان دیده دستور فریاد رس
 که شاه خرد رهنمون تو باد
 جهاں داور آفرینش پناه
 به هر جا که رو آری از کوه و دشت
 سیاهان که ماران مردم زنند
 اگر رومی اندیشد از جنگ زنگ
 ز مردم گشتی ترس باشد بے
 گر آرم خواهم زیر سگ دلاں
 و گر جائے خالی کنیم از نیزد
 بے گر ز ما داشتند هراس
 میاںچی چه باشد که بس بپوشند

نو رومی نیامد عنان تازے
 که در رومی از زنگی آمد هراس
 سگالیش نسا زد مگر در گریز
 خبر دادش از راز پنهان خویش
 ز شمشیر نا خوردند گشتند سیر
 به تنها چه بر خیزد از یک سوار
 همه لشکر از بیم خواهند مرد
 نیاید ز ترسندگان هیچ کار
 بیمار آب و دشت از دیری بشو
 چو پیدان آشفته مستی کنند
 کز آن زنگیاں را در آید شکست
 ازین وحشتم رشتکاری دهد
 گشتاد از سیر کار دانی نفس
 ظفر یار و دشمن رولون تو باد
 پناه تو باد اے جهانگیر شاه
 ہی بادت از چرخ فیروزه گشت
 نه مردم همانا که آید منند
 عجب نیست کاین مایه بخت آن ننگ
 ز مردم خوری چوں نترسد کس
 سخاوند ماں عاقلان عاقلان
 ز گیتی بر آرند کیباره گردد
 میانجی بر ایشان نداد سپاس
 و تراست خواهی میانجی گشتند

یکے چارہ باید بر انداختن
 گرفتن تنے چند زنگی ز راه
 زشتن ترا خامش و خشنناک
 یکے را سر از تن بریدن بدرد
 بزنگی زباں گفتن این را بشوے
 بفرومای تا مطبخی در نہفت
 بجوشد سر گوشید سیاه
 شہ آں چہ دم نا پختہ نیم خام
 بگوید کہ معزش بیارید نیز
 اگر بیج دانستے در سخت
 اسیران رومی نیز وردے
 چو آں آدمی خوارہ یابد خضر
 بدیں ترس بگذارد این کہین گورم
 گر این چارہ سازی بدست آوریم
 بگدگی ز گدگاں توانیم رست
 بفرومود شہ تا دلیران روم
 کہیں بر گزرگاہ زنگ آورند
 شدند آں دلیران فرماں پذیر
 بہ تو بنگہ شاہ مہر دند شان
 در آورد شان توختی دار شاہ
 شہ از خشنناکی چو غرندہ شیر
 یکے را بفرومود تا زان گروہ
 بمطبخ سپودند کہیں را بگیری

بہ تر ویر مردم خوری ساختن
 گرفتار کہ دن دریں بازگاہ
 در انداختن زنگیاں را سخاک
 بمطبخ فرستادن از بہر خورد
 بہر تا خورد خضر و ناخوے
 بہد لقمہ آنا کند خاک خفت
 زنی را استخوان آورد نزد شاہ
 پدرد بخاید بجز ص تمام
 کہیں نفرت کس نخورد است چیز
 کہ خوردے چنین داردم تندہست
 ہمہ زنگیے خوش نمک خوردے
 کہ ہست آدمی خوارہ زو بتر
 کہ آہن باہن توان کرد نرم
 بر آں چہرہ دستان شکست آوریم
 کہ بر جہل جہل نارد شکست
 شایند چالش در آں مزد بوم
 تنے چند زنگی بچنگ آورند
 گرفتند از آں زنگیے چند اسیر
 بسزہنگ نوبت سپردند شان
 ققائے زخوں شرف ووی سیاه
 کہ آرد گوزن جواں را بزیر
 بہرند سر چوں یکے پارہ کوہ
 بساز آنچه شہ را بود تا گزیر

دگر گوشت با مطنجی گشت راز
 دگر رنگیاں پیش خسرو پاپے
 چو فرمود خسرو کہ خواں آورند
 بیاورد خواں زیرک ہونمستند
 شہ از ہم درید آں خویش را بزور
 با پستی خورد و جُنبانہ سر
 چو زنگی بخوردن چُناں دلکش است
 ہمہ سابق زنگی خوردم با شراب
 بزخم سیباہاں شر پیل بند
 چو تر سیدہ اژدہا کرد شاں
 شد آں سیباہاں بر شاہ زنگ
 کہ آں اژدہا خوسے مردم خصال
 چُناں مے خورد زنگیے خام را
 سر زنگیاں را کہ آرد بند
 دل زنگیاں را در آمد ہر اس
 فرو پر مرید آتش انگیز شاں
 چو روز دگر مرغ بکشد بال
 بغول سیہ بانگ بر زد خروس
 شنبہاے شنبور ز آواز تیز
 ز نعرہ بر آزدن گاو دم
 دہلہاے گز گینہ چرم از خروش
 ز شوریدن طناب زخم ریز
 دل تیر کنان در آں دارو گیر

کہ چوں ساخت سیباہاں بزرگ و ساز
 فرو مانده عاجز در آں رنم درای
 بساط خویش در میاں آورند
 برو بچہاے سر گو سپند
 چو شیرے کہ او برد در د چرم گور
 کہ خوردے نریدیم بدیشاں دگر
 کباب دگر خوردنم ناخوش است
 کزین خوش نمک تر نیابم کباب
 مژور ہے خورد نہ آں گوشت سفند
 چو ماراں بصرہا رہا کرد شاں
 خبر باز دادند ز آں روز تنگ
 زنگی است کاورد بر ما زوال
 کہ زنگی خورد مقز بادام را
 خورد چوں سر نقیچہ گو سپند
 کہ از برنیاں سر و موں زدیل اس
 ز گرمی نشست آتش تیز شاں
 تہی شد دماغ سپہر از خیال
 در آمد بخریدن آواز کوس
 چو صویر سرافیل در و شغیر
 شد از آسمان زہرہ گاو دم
 در آورد مقز جہاں را بخوش
 دماغ فلک سفتہ از زخم بند
 بر آورده از نایے تیر کی نفیر

زبیں لرز و مقررے در دماغ
 روا رو زناں تیر پولاد مسے
 پدرک چنان تافت از زوے تیغ
 دو لشکر دگر باره برخاستند
 دو ابراز دو سودر خروش آمدند
 بر آیمخته لشکر روم و زنگ
 سیم باد پایان پولاد نعل
 حرمک کاشای بازو شکن
 در خشیدن تیغ آینه تاب
 زده لشکر روم رایت بلند
 بقلب اندر اسکندر فیلقوس
 ز پیش سپه زنگی غیر گوس
 صف زنده پیدای بیک با گروه
 مژده چوں بناں چشمها چوں عقیق
 جدا گانه بر هر یک سخت علاج
 چو آواز بر پیش سرکش زده
 ز بس پیش کماند بچالش برود
 پیاده رواں کرد بر پیش بند
 چو آیین پیکار شد ساخته
 سنگد سیاهے ز راجه بنام
 در آمد چو پیل مستخوانے بدست
 سیه مایه استخوان گروگی درو
 دهانے فرخ و سیه چوں لود

زده آتشیں مقررے چوں چراغ
 در انارام شیران پولاد خاسے
 که در شب ستاره ز تاریک میغ
 دگر گونه صفها بر آراشتند
 دو دریاے آتش بجوش آمدند
 سپید و سیه چوں گراز دو رنگ
 ز خون دیراں زبیں کرده لعل
 بسے خلق را بزرده از خویشتن
 در خشاں تر از چشمه آفتاب
 زبیں در کماں آسمان در کشد
 جناحے بر آراسته چوں عروس
 جناحے بر آورد چوں بے ستون
 چو گزد کربوه کمرهای کوه
 ز خروش تا دم در آهن غریق
 بره زنگی بر سر از مشک تاج
 زده آتش از خود بر آتش زده
 شد از پای پیدای زبیں نیلگون
 هر گوشه کرده صد پیل بند
 منشا شد از مهر پر داخته
 ز لشکر گیه زنگ بکشد کام
 کرد و پیل را استخوانے شکست
 سر آماسی از سر بزرگی درو
 کرد و چشم بیننده گشته سفید

خمے از خم آہن بر آہنگختہ
 برو سینہ ہنچہ پولاد ترس
 علم دیدہ پرچہ بر سرش
 گر آتجا بود طاسکے سرنگوں
 بسے خویشتن را بزنگی سنود
 زراچہ منہم پیل پولاد خاے
 چو در مفرکہ بر کشم تیغ تیز
 گرم شیر پیش آید و گر ہزبر
 چو در پیلپائی قدح مے کشم
 فرس بگند جوش من پیل را
 سلاح از تنم رشتہ چوں شیرز
 چو الماس و آہن رگ تن مرا
 چو گردن بر آرم بہ گردن کشی
 درم پھلو پھلواناں بہ تیغ
 بہ مزدوم کشی اثر دہا پیکرم
 سنینزندہ را دارم آزر مہشت
 مرا از کسے در جہاں خرم نیست
 چو من زنگی آہنگ کہ خنداں بود
 بکلفت این و بہ زرد برافروشد
 ز رومی سواے توانا و چشت
 بہ آتش کشی باز مالید گوش
 درآمد بدو ز بگے جنگ سود
 دیگر کینہ خواہے درآمد بجنگ

بچمہا سکاہن برو رستختہ
 حدیث تنومندی آن خود میرس
 نمے گشت یک موے زان پیکرش
 دو دیدہ برو ہنچہ دو طاس خوں
 کہ سوزاں تر از آتشم زیر دود
 کہ بر پشت پیلان کشم پیلپاے
 بکوہ کشم سنگ را ریز ریز
 برو سبیل بارم چو بارندہ ابر
 بیک پیلپا پیل را چے کشم
 رُخ من پیادہ کند پیل را
 نو پولاد دارم سلاح دیگر
 چہ حاجت بالماس و آہن مرا
 نہ زانی ہراسم نہ از آتشی
 خورم گرد دے گردناں بے دریغ
 نہ مزدوم کشم بلکہ مزدوم خورم
 خراز زیر پاں بر آید دُست
 سنینزہ بسے ہشت و آزر مہشت
 سبہ شیرے الماس دندان بود
 چو مارے کہ ہیچ نہ سود لے گنج
 بر آں آتش افکند خود را کشت
 چو پند داند کایش خوں بجوش
 بیک ضوبت از تن سرش را رود
 فلک ہم در آورد پایش بنگ

دگر روئے رفت چوں شند باد
 دگر پنهانے ز قلب رسپاه
 چوین تا بقدر هفتاد مرده
 دگر هیچ کس را نیامد نیاز
 دل از جاے شد لشکر روم را
 چو کرد آن زبانی سپه را زبوں
 شیر گز دناں شاه گردوں گراے
 بر آراست بر جنگ زنگی بیج
 زده بر میاں گوهر آگین کمر
 به تن بریکه آسماں گوس ز به
 یمانی یکے تیغ زهر آب جوش
 کشدے چو انبروے طغایاں
 ریحافے بر افکند بر پشت بور
 عنان بگاورد بدولت سپرد
 به کتاب درسی چوں در آید عقاب
 از آن تیز تر خسرو پیمتن
 بزد بانگ بر فکے که لے زاغ پیر
 اگر به نتابی عنان را ز راه
 سیه رو از آنی که از تیغ نیز
 مرد تا بجوں سزخ رویت گنم
 فتنه زنگ بر تیغ آینه زنگ
 پیسیده برد روی از چشم درد
 چه مانی که من دیو مردم خورم

که تا چشم بر هم بند سر نهاد
 شک تر گنده چوں خرامنده ماه
 به تیغ آمد از رویاں در نبود
 که با آن زبانی شود رزم ساز
 چو از کور و آتشین موم را
 نیامد بنا و زرد او کس پروں
 ز پز کا موب تنی کدو جاے
 به زنگی گشتی نیزه را داد تیغ
 در آورد پولاد پندی به سر
 چو مرغ خولی زنگی گره در گره
 حائل فرو هشته از ظرف دوش
 بنج چوں کماں گوشه چاچیاں
 در آمد بزیں آن شه پیل زور
 نمود آن قوی دست مادست برد
 جلونه چمد بر زبیں آفتاب
 به شندی در آمد بر آن اهرمن
 عقاب جواں آمد آرام گیر
 گنم بر تو عالم جو رویت سیاه
 دریں حد بگه کرد خواهی گریز
 مسلسل ترا از جعد مویت گنم
 من آینه ام کز من افتاد زنگ
 برد تیغ من سزخی از روی زرد
 مرا خور که از دیو مردم نرم

نادانی تو پیکارِ شمشیر و تخت
 گر آئی زِ جانِ ننگدارِ جاے
 من آن روم سالارِ تازی هشتم
 چو هندی زخم بر سر زنده پیل
 چو ز آهِن کُفم حلقه در گوشِ شگ
 چو تختِ ایں سخن در رکابِ ایشاد
 برو حمله بزد چوں پیلِ مشت
 ز سختی که زد بر سرش گرز را
 بیک زخمِ آن گرز ز پولادِ سخت
 سر و گردن و سینه و پا و دست
 چو کارِ براج ز راحت بُرید
 سیاهه بگردانِ نخلِ بلخ
 بخشرو درآمد چو بُند اژدها
 نشد کارگر تیغ بر دُرِع شاه
 چو دارای روم آن سیه مار دید
 چنان ضربتی زد بآن نخلِ بن
 سر زنگی از نخل باد افتاد
 دیگر زنگی رفت سوسه مصان
 که ابرِ سیه آمد از کوه زنگار
 سیه گویا گردد بازو منم
 ز تن بر کُفم گردن پیل را
 بر آنکس که جانش باهن گزید
 جها بخوے چوں دید کایاوه گوی

بیاموزمت من ببارِ هوی سخت
 و گرنه سپارم سرت زیر پای
 که چوں دشمن صبح زنگی کشم
 زند پیلهاں جامه در خیمِ نیل
 بزنگه رود هوش سالارِ زنگ
 بر آورد بازو عنان بر کشاد
 یکے حربه شیر پیکر بدست
 بر افتاد تپ لوزه ابرو ز را
 ستد جان از آن آهوی درخت
 ز سرتا قدم خورد و در هم شکست
 یکے سخت دیگر آمد پدید
 هراساں از دیدِ نخلِ بلخ
 برو کرد زخمی چو آتش را
 بغرید زنگی چو ابرِ سیه
 ننگِ سیه از میان در کشید
 که شیرِ جواں بر گوزنِ کُمن
 چو زنگی که از نخلِ خردا افتاد
 زباں بر کشاده به مشتِ گرز
 نبارد مگر اژدها و ننگ
 گراں کوه را هم ترازو منم
 بدم در کُفم چشمِ نیل را
 بسے جامه را در سکاھن رزم
 ز خوں نافِ خود را کند نافے

سرتیغ بر گردن افراختش
 از آن ستمگیں ترسیاه قوی
 چنان زد برو تیغ زنگار خورده
 سیاه به دگر زین بر اذهم نهاد
 دگر تا شب از نامداران زبم
 جهاندار با فتح دمناسز گشت
 چو گنار عوس کسوت آفتاب
 نگهبان این ماه پیکر درفش
 رفیقان لشکر به آیین پاس
 یزکداری از دیده نگذاشتند
 سحر که آمد به نیک اختر
 سکنند پدروں آمد از خوابگاه
 رواں کرد رخس عناں تاب را
 بقلب اندروں پایے خود را فشرد
 چپ و راست را بشت ز آهن جھا
 هجاں لشکر زنگ و خیل حبش
 حبش بر تپیں بزبری بریسا
 چو نوبت زن شاه زد کوس جنگ
 در آمد بغریدن انبر سیاه
 چنان آمد از هر دو لشکر غریو
 گره در گلوها فرو بست گرد
 ز گرد ز گراں سنگ و شمشیر تیز
 ز گرد ز گراں سنگ چاشنگراں

در آن یاده گفتن سر انداختش
 عناں ماند بر چالش خسروی
 که زنگی ز موبک در آمد بگردد
 بزخم دگر دیده بر هم نهاد
 نیامد کسے را تمنای جنگ
 شبانگه به آرا نگه باز گشت
 کبودی گرفت از خم نیل ناب
 زر اندود بر بد زبانی بنفش
 نگهبان تر از مرد انجم شناس
 پتانی که رسم است می داشتند
 گل سوز بر طاق نیلو فری
 بر آراشت بر حزب دشمن سپاه
 بر آلیکت چون آتش آن آب را
 بر پهلوان پهلوان را سپرد
 فرو برد دپوں کوه پنج هستوار
 بر گوشه گشته شمشیر کش
 بقلب اندروں زنگی دیو سار
 جرسداز زنگی بچنانند زنگ
 ز ماهی تپ تیغ بر شد براه
 کز آن هول دیوانه شد مغرور
 ز بیخوابی اندامها گشت زرد
 میانجی همه جشت راه گریز
 زین راهی سود شد و شخاں

ز بس شویش کوس روپینه لاس
 ز خر مُنرِه مغز پر داخته
 ز روپیں دژ کوس سُندر خروش
 ز نای دمنده بر آهنگ دُور
 ز بس کوفتن بر زپیں گزوفتن
 ز منقارِ بولاد پڑاں حننگ
 کمان کز ابرو و به مژگان تیر
 کمنه گرِه داد و تیج تیج
 چو هنده وے بادگیر گرم خیز
 ز موز و نغمه ضرباهے سیناں
 به زنبور و تیز زنبور بنش
 زبیں خسته از خون انجیدگان
 بر آراسته قلب شاه از نبرد
 هماں تیغزن ز نیکمے سخت کوش
 کفیده دل و برب آوده کف
 چو از هر دو سو گشت قلب استوار
 نمودند پشیر مزدانگی
 بر آورده زنگی ز رومی هلاک
 شه از نازین لشکر اناریشه کرد
 بدل گفت آں به که شیر گتم
 چو لشکر زبوں شد درین تا حنن
 پروں شد دگر باره چوں آفتاب
 تھے چند را ز آں سیاه درشت

بگز دُون گزداں درآمد هراس
 زبیں مغز کوه از سر انداخته
 بدژهای روپیں در افتاد جوش
 گماں کرد کامد سرافیل صور
 ز هر غار بر شد غبارے چو میخ
 گرِه بسته خوں در دل خاره سنگ
 ز پستان جوشن بر آورده شیر
 بجز گرد کردن نغمه گفت تیج
 مُعق زناں هنده تیج تیز
 برقص آمده اسب زیر عنان
 شده آهن و سنگ مارے ریش
 هوا بسته از آه رنجیدگان
 چو کوسے که آں باشد از لاخورد
 بر آورد چوں زنگ رومی خروش
 دهن باز کرده چو پشت کشف
 ز هر دو سپه رفت بیروں سوار
 هم از زیر کی هم ز دیوانگی
 که این نازین بود آں هولناک
 که از نازینیاں نیاید نبرد
 وزین ترشناکاں دلیری گتم
 بخود باید این رزم راسا حنن
 که آرد به خونریزی شب شباب
 بیک زخم شنیر چوں سنگ بکشت

کسے کا سچناں دید بُنیادِ او
 سپندار رومی چو بے جنگ ماند
 پلنگه که او بود سالارِ زنگ
 بیارانِ خود گفت کارِ صیدِ خام
 سیلاح ملک وار تروزیب کرد
 بپوشید خفتانے از گدگدن
 بکے خود بولاد آیینہ خام
 دُرُخشاں یکے تیغ چوں چشم گود
 بر آسخت آمد بر آں شد شیر
 بنه گفت کاه صید شیر آرمای
 مرونا بزد دیراں کنیم
 به بینیم کز ما بلندی کراحت
 ز جوشیدن زنگی خام کار
 چو به خواه کس در خرّوش آورد
 سکندر بدو گفت چندین ملات
 ز مردانگی لات چندین مزن
 بجزس از چه شیری ز شیر افگنان
 تنے را که نتوانی از جلے بود
 به پنلوے شیر ننگے دست کش
 بنا راج خود نمره کتازی گنی
 بیاتا بگردیم میدان خوش است
 گیرفته مزن بر حریف افگنی
 بر آفت زنگی ز گفتار شاه

تبی کرد پنلو ز پولادِ او
 تگادر سُوے لشکر زنگ راند
 چو دانست کامد ز دریا ننگ
 کجا جاں برد چوں در آید بدام
 بجوشن بر از تیغ تروکیب کرد
 مُکمل بزر ز آستین تا بدن
 نهاد از بر فزق چوں سیم خام
 پلارک درو رفته چوں پارس مور
 نشاید شدن سُوے شیراں دیر
 شکبای شواز خود صبور می گماید
 درین رزمگه جنگ شیراں کنیم
 درین کام فیروز مندی کرد است
 بجوئید خوں در دل شتر یار
 ستمزنده را خوں بجوش آورد
 مزن بهنده پیش مردان گرفت
 براساں شواز سایه خویششن
 دیری مکن با دیر افگنان
 پردخاش او پئے چه باید فشرد
 که داری به شیر افگنی دست خوش
 که عجب شک باشی و بازی گنی
 به بینیم کز ما که سختی کش است
 گرفته شوی گر گرفته زنی
 بجایش در آمد چو امیر سیاه

فرو ہشت بر تزدک شہ تیغ را
 بر آشفته شد شاہ زان زشت گوی
 بہ شندی یکے تیغ زد بر تنش
 بسے حملہ بر یکدگر ساختند
 بدینگونه تا شب در آمد بسر
 چو زنگی شد از جنگ خسرو سئوہ
 شب آمد شب خوش رہا کرد نیست
 سیہ کار شب چوں شود رخت سوز
 کنم با تو کار سے دریں کارزار
 بشرطیکہ چوں صبح راند سپاہ
 بمقت این و از حد بگہ باز گشت
 بمقت ز شب عذر خواہ آمدند
 پیا ساقی از زخم دو شینہ مے
 پدہ تا طبیعت سیاوش شود

بہر ق آفتے کے رسد میغ را
 چو تیغ از تنش سر بر آورد مے
 نشد کارگر زخم بر جو شنش
 یکے زخم کاری نیند اختند
 نشد زخم کس در میاں کارگر
 بدو گفت چو شبید شد سوے کوہ
 بیجا و فردا وفا کرد نیست
 بروں آتش آید ز گردندہ سوز
 کہ اندر گریزی بہ سوراخ مار
 ترا نیز چوں صبح بینم بگاہ
 ہاں داستان شاہ دساز گشت
 ز میدان سوے خواہگا آمدند
 کہ ماند است باقی ز کاوش دے
 چو نوشد دے چند سرخوش شود

ظفر یافتن سکندر بر لشکر زنگیاں

بر اینخت آتش ز دریای آب
 چو شطرنجی از علج و ذآہنوس
 شدہ سینہ باز یعنی دو رنگ
 کم و بیش چوں زانہ و چوں چشم ناغ
 فرو رخت از دیدہ دریای خوش
 یکے تشنہ ماند و کے گشتہ غرق
 بہ بد خواہ بر چشم بد کار کرد

چو روز دگر چشمہ آفتاب
 دو لشکر ہم بر کشیدند کوس
 تزدوان رومی و زاغان رنگ
 سیاہاں چو شب رویاں چوں چراغ
 بر آمد یکے ابر زنگا - سگوس
 در آن سیل کز پائے شد تا بفرق
 جہاں خسرو آہنگ پیکار کرد

بر آست باز آواز د را
 قز آگندے از گور چشم حریر
 یکے در رع رخسند چشمه وار
 سناکش یکے نیزه سی ارش
 حائل یکے تیغ ہندی چو آب
 کلا ہے ز پولاد چیں بر سرش
 بر آویختہ ناختہ زہر دار
 نشست از ہو بارغ کوہ وش
 رواں کرد موکب میعاد گاہ
 نیامد پنگر کہ پژمردہ بود
 دگر زنگیے را چو عفت مست
 بیک نافع شد کہ برے رسید
 دگر دیوے آمد چو یکبارہ کوہ
 ہماں خورد کاں ناتراش دگر
 سیہ روے تر زنگیے دیو سار
 برو نیز شہ نا چھے رائد زود
 سیاہ دگر ز آں ستمکار تر
 ہماں شربت یار پیشینہ خورد
 نیامد دگر کس بہ مبداء دیر
 عناد رائد خسروئے خیل زنگ
 پشنگر چو دید آںچہاں دست برد
 اگر خواست درنے جنیت جہان
 عنان بر شہ اکلند چالش کناں

بر آست زاب رواں گود را
 پہوشید و فارغ شد از تیغ و تیر
 کہ در چشم آید یکے چشمہ وار
 بآب جگر یافتہ پرو و رش
 گوہر تر از چشمہ آفتاب
 کہ گوہر بہ رشک آمد از گوہر رش
 بوقت زدن تیغ چوں زہر مار
 بدین ہماںوں بہ رفتار خوش
 بریدہ کہ دشمن کے آید براہ
 باندیشہ فکر فرو بردہ بود
 فرستاد تا گوہر آرد بہ دست
 ز زنگی رگ زنگانی برید
 کرد چشم بیند گاہ شد ستوہ
 چنیں چند را خاک خارید سر
 بہ پیش در آمد چو بچیدہ مار
 بزخمے بر آورد زو نیز دود
 بحرب آمد از شیر خوشخوار تر
 زمانہ ہماں کار پیشینہ کرد
 کہ تر رسیدہ بودند ز آں شد شیر
 پروں خواست بد خواہ خود را بجنگ
 شد اندامش از زخم ناخودہ خورد
 سوے حربہ گہ کام نا کام رائد
 بصد خواہیش سخت نالیش کناں

بسے زخمها زد به نیروی سخت
 شیر زهره بر آں پیل زور
 پناهنده را یاد کرد از سخت
 طریقه بنا و زد زنگی نمود
 سچا لشکری سویی اوراند خوش
 چنان زد برو تا فتح نه گیره
 بیک باد شد کشته خشم خرد
 بفرمود شه از بر بارگی
 سپاه از دو سو جوش ایگفتند
 ز بیم چقاچق که آمد ز تیر
 ترنگا ترنگ در خشنده تیغ
 تنوره ز تفهیدن آفتاب
 ز جوشیدن سر بسوسام تیز
 ز بس زنگی گشته بر خاک راه
 عقیق از شبه آتش افروخته
 بیک شد خبه گشت گوهر گراں
 اسیر سمن بول شد مشک بید
 سرا سیمی در مینش تاخته
 ز دل دادن چاوشان دیر
 بکے گشت هوے و دیگر گفت هاں
 ستیز دو لشکر جواز حد گشت
 قوی دشت را فتح شد رهنمون
 در آں تاختن لشکر رومیان

نشد کارگر بر خداوند بخت
 بجوشید چوں شیر بر صید گور
 نیت کرد بر کامگاری دوست
 که بر نقطه پر کار تشکی نمود
 بر ابرو سیه خنده زد چوں درخش
 که هم کالبد سفته شد هم زیره
 فرو ماند لشکر پلنگه ز مرد
 که لشکر زنجبید بیکبارگی
 شب و روز با هم در آیمختند
 کفن گشت در زیر جوشن حریر
 ز ماهی و رتقا بر آورده تیغ
 بسوزندگی چوں تنور سے به تاب
 جهاں کرده از روشنائی گریز
 زین گشته بر آسمان رو سیاه
 شبه گشت ز آتش همه سوخته
 چنین است خود رشیم گوهر گراں
 غراب سیه صید باز سفید
 ز رخت خرد خانه پر داخته
 دلاور شده گور بر جنگ شیر
 بر آرد سر لایق از جهاں
 زمانه یکے را ورق در نوشت
 بزمار خواهی در آمد زبوں
 بزنگی گشتی بسته هر رومیان

سکنی در بشنیر بکشد دشت
 چو زنگی در آمد بزنگانه رود
 سر رایت شاه بر شد ماه
 فرو ریخت باران رحمت ز میخ
 بناده ملک زیر زریں بگوش
 ز هر سو کشتان زنگی چون ننگ
 کسے را که زمر علم ساختند
 در آن وادی از زنگیاں کس نماند
 گرو پی که بر پیل کرد دند زور
 گراینده کو یار مزدوم کشد
 چو خصماں گرفتار خواری شدند
 بچشود بر سخته کار فناں
 شه آن وحشیای را که بود از حبش
 بفرومود تا داغ شاں بر کشند
 فرو وزنده شاں کرد زان گرم داغ
 ز بس غارت آوردن از بهر شاه
 چو شه آن متاع گراں سنج دید
 بجز گوهریں جام و زریں عمود
 هم از زر کانی هم از غل و در
 نه کافور چوں سیم صحرای ستوه
 هم فرنده پیلان گنجینه کش
 پس برده یونانی د بر بری
 ز بر کشته اشای گوهر بکار

بازار زنگی در آمد شکست
 ز شهر و دی رومی بر آمد سرود
 ز غوغای زنگی تپی گشت راه
 فرو شست زنگار زنگی ز تیغ
 ز سیف و برتن قباے بپوش
 بگردن در انبار با پالنگ
 بفرمان خسرو سر انداختند
 و گر ماند جز خورد کز گس نماند
 فتادند چوں پیل در پای مور
 گے شتم کشد گه بر شتم کشد
 حبش در میاں زیهار ی شدند
 ز بشنیر خود داد ز نثار شاں
 نفرومود گشتن در آن کشمش
 حبش زین سبب داغ بر سر کشند
 کز آتش فرو وزنده گره دد چراغ
 غنیمت بگنجید در عرصه گاه
 چو دریا کے دشت پر گنج دید
 بخند وار گوهر به انبار عمود
 بسے چو دم قنطارها کرد پر
 ز سیم چو کافور صد پاره که
 هان تازی اسبان طاووس دشت
 سبق برده بر ماه و بر مقری
 هان فروش زرافه آب دار

به گلشنیه گوهر آراسته
 بر آسود و این شد از درد و رنج
 بخندید پیدا و پنهان گریست
 چرا گفت باید به تنه شیر و تیر
 گر از خود خطا بنیم این هم خطا است
 نشاید کشیدن سراز سر نوشت
 سراز گنبد لاجوردی متاب
 همه جامه لاجوردی رزند
 درین خاک شوریده آب مجوس
 بخون چه دلهاست آ میخند
 ادیم گور نشت و کیمخت گور
 چو می در دهنی نقل در دست کن
 بدوزخ درش طلق آتش کنم

همه روی صخره پر از خواسته
 شه از فتح زنگی و تاراج گنج
 بعزت در آن گشتگان بنگر نیست
 که چندین خلایق در آن دارو گیر
 گنه گر بر ایشان نهم نارواست
 فلک را سرانداختن شد سرشت
 چو دود از ته لاجوردی نقاب
 فلکها که چون لاجوردی خزند
 درین پند دق کج سرودے گوے
 که داند که این خاک انگیخته
 همه راه اگر نیست بینده کور
 بیا ساقی از همه مرا مست کن
 از آن مے که دل را بدو خوش کنم

مصاف کردن سکندر با رومیان

سخنهاے پزورده و دل پذیر
 کجا بودش آن سبز خنگ و شمس
 جهانش چه گیرنگسازي نمود
 سخن را به جوهر بر آمود گوش
 جهان را چو پرکنده طاوس دید
 در آن پهن صحرا وطن ساختند
 بطرح پزوهی ستاره شمسود
 بر آورد سر صبح با تیغ و طشت

بیار آے جهان دیده دهنقان پیر
 که چو خسرو از چیں درآمد رُوس
 وگر بار چه خوش چه بازی نمود
 گزارنده صراف جوهر فروش
 که روی چو آشفتن رُوس دید
 بفرمان شه رایت افراختند
 شب تیره پهلو به بستر نمود
 زین فرش سیهور چوں در نوشت

بدان تیغ کز طشت بنمود تاب
 دروین آمد از پزد و تیره بین
 دو لشکر نگویم دو دریا بے خو
 به تدریج خو رختن تا خفتند
 بعد از دو میدان در آن جنگ جای
 در آن مگر که عارض رزمگاه
 ز پولاد بوشان الماس تیغ
 بد آگاه از سوک هر گز و
 دوالی و گردان ایمان زین
 قدر خان و نقوریان یکسر
 جناح از خدنگ غلامان خاص
 به پیش اندرون پیل پولاد جوش
 شبه پیلتن با هزاران اُسید
 ز دیگر طرف سرخرمویان روس
 بخور رایتان راست آراشته
 الاتی ز پس ایسوی بر جناح
 بقلب اندرون روسی کینه جو
 دلا بے روسی درآمد به جوش
 سپاه از دو جانب صف آراشته
 ز غریب کوس گرد و دوش ننگ
 هان نایه گردی بر آورده شور
 ستمیل دین سبب تازیان
 لکد کو بے گز زج هفت جوش

سرافکنده تیغ گشت آفتاب
 زهر تیغ کو به یکے کو تیغ
 به بیماری از آب دریا فرو
 بهم تیغ و رایت بر افراختند
 فشر دند چو کو پولاد پای
 بر آراست لشکر فرمان شاه
 بخورشید روشن در آورد تیغ
 حصار بے بر آورده مانع کو
 سوک میمنه گوم کردند رکی
 علم بر کیشند بر میسر
 زده پره بر گشتن بقیصاص
 پس او دیران کندر خروش
 کمر بست بر پشت پیل سفید
 فرو زنده چو قبله گاه مجوس
 ز چپ بانگ پر طاس بدخاسته
 سرافکنده تیغ بر خود مباح
 ز جگر کندر شده سینه شو
 چو هندو بے بیار بر زد خروش
 زین آسمان دار بدخاسته
 زین را بر افکنده پچش بناف
 ببار و کس ترکاں در آورده نور
 بکاهی رسانده زین مازیان
 بر آورد از گاه گرد و دوش

ز نقره بر آورد کاو رس خوں
 چو مرغ دو پر بر سر مرغدار
 ز گو پاها گوه گشته مفاک
 بخون روي دشمن نازی کُناں
 شده فتنه خود را سر بزرگ
 بر ورشته صد بیشه تیر خدنگ
 بگردان گشتی کرد گردن دراز
 زین را افتاده بر اندام لوز
 تگاور شده زیر شیران شمس
 فلاطون اسجا فلاطون سس
 ز پندی در آب آتش انداخته
 بضیق النفس کام گیتی گرفت
 نه پرنده را بر هوا جلے بود
 یکے شیر پر طاس رویں گله
 آب ہیں کہ بر باد کوه ایستاد
 بنام آوری خویشتن را ستود
 پر طاسی من شود پخت گرم
 چو آیم بر زم اثر دیا پیکرم
 ننگاں خرم بر لب جوئیار
 نه چوں رو بها دُنبه پرورده ام
 به حمله درم پهلوئے نره گور
 همه چرم خام است پوشیدم
 دِروغے منے گویم اینک مصان

پلارک بکاو رس نقره گوں
 خدنگ سہ پر کوده ز آہن گزار
 ز نیزه نبینان شدہ رویے خاک
 سیناں بر سر رویے نازی کُناں
 ز غریدن شیر در چرم مرگ
 سیناں چشمه خوں کشاده ز سنگ
 ننگان تلشیر جوشن گرد از
 کشاده بخار از تن کوه درز
 ز غوغا بر آوردن خیل رُوس
 نیز زید با کتیز رویے
 ہماں رویے رایت افراختہ
 گلوئے ہوا در کشید آئے شگفت
 نہ پویندہ را بر زین پلے بود
 ز رُوسی بر آمد بہ ناورد گاہ
 چو کوسے رواں گشتہ بر پشت باد
 مبارز طب کرد و جلاں نمود
 کہ پر طاسیاں را دریں خام چرم
 چونندی گنم تندی گوہرم
 پلنگاں درم بر سر کوسار
 چو شیراں پر خاش خوکودہ ام
 در شتم بچنگال و سخم بزور
 ہمہ خون خام است پوشیدم
 سنام ز پہلو در آید بنات

بیاید یکے لشکر از چین و روم
 بمشاد بزدان بدان رهنمون
 ز قلب ملک پیش آن کشند باز
 ببرد خاش گردان کشاند چنگ
 ز شمشیر پرها سبک خشنناک
 دیگر روسی رفت و هم خاک دید
 چنین تا بمقدار هفتاد مرد
 ملک زاده بود هندی به نهم
 بر آن گدگ درند هوش شیرست
 بس حمله کردند جنگ آزمای
 ملک زاده هندی چو شد سخت کوش
 چنان راند بر تیره الماس را
 ز روسی یکے شیر شوریده سر
 در آمد بناورد چالیش گنا
 ز هندی چنان هندی خورد باز
 چنین روسی دیگر آمد به خشم
 چنین چند را گشت تا بنمروز
 فرو بسته شد روسیان را نفس
 آرا نگه تاقت هندی عنا
 ملک چو چنان دید بخواقتش
 فرود آمد از دو جانب سپاه
 که آتش فروزنده گردد ز موم
 که بخشایش آرد من روز خوں
 بروں رفت جوشن در گزشتناز
 در آن پویه کردند نخته دنگ
 جوانمرد رومی در آمد به خاک
 که بدطاس را سخت چالاک دید
 به تیغ آمد از رومیل در نبرد
 بس سر بریده بهندی حسام
 بر آشفت پولاد هندی بدست
 سر سخت کس در نیامد ز پای
 بر آورد شمشیر هندی به دوش
 که سر در سم افکند بدطاس را
 بگردن در آورد روسی سپر
 بخون محالیت سگالش گنا
 که روسی سپر گشته زوبه نیاز
 هم افتاد تا هم بر آمد چشم
 چو آهوی پے کرده را بگند بود
 نیامد دیگر سو به پیکار کس
 بخون و خوی آورد سر تا میان
 در او را خود خفتن ساختش
 یز کهما نشانند بر پاس گاه

بیاید یکے لشکر از چین و روم
 بمشاد بزدان بدان رهنمون
 ز قلب ملک پیش آن کشند باز
 ببرد خاش گردان کشاند چنگ
 ز شمشیر پرها سبک خشنناک
 دیگر روسی رفت و هم خاک دید
 چنین تا بمقدار هفتاد مرد
 ملک زاده بود هندی به نهم
 بر آن گدگ درند هوش شیرست
 بس حمله کردند جنگ آزمای
 ملک زاده هندی چو شد سخت کوش
 چنان راند بر تیره الماس را
 ز روسی یکے شیر شوریده سر
 در آمد بناورد چالیش گنا
 ز هندی چنان هندی خورد باز
 چنین روسی دیگر آمد به خشم
 چنین چند را گشت تا بنمروز
 فرو بسته شد روسیان را نفس
 آرا نگه تاقت هندی عنا
 ملک چو چنان دید بخواقتش
 فرود آمد از دو جانب سپاه

مصافِ دُوم

زِ مے کرد بر خاک یا قوت ریز
 گشتادند باز از یکینها کماں
 بشیر انگنی در شکار آمدند
 نو سر مغز می بزد از موی رنگ
 نه دل بکله پولاد را کرد نرم
 فلند آسمان نعل و عود شبه مخ
 سوارے شیتا بنده چوں آتشه
 بسختی د آهمن دلی چوں جهاں
 کسے کامد از پایے پیلان نرشت
 سر از پنجره شیر نر تا مقتدر
 بروں آمد از پرتو قلب گاه
 خر و شان و جوشان تر از رود نیل
 که آمد بروں آفتاب از نهفت
 نه از باده از خون ایلاقیان
 بر افراخت پولاد گز نو رراں
 در آمد سر پیل چیکر ز پایے
 ز طوفان خویش زین گشت مست
 بر آں کوه کن راند مانند کوه
 چنیں چند گردن کش از دست نه
 غم و ریش داد از سر افراختن
 بسے گشت و هم گشته شدای دسرخ

دگر روز کیں ساتے صبح خیز
 دو لشکر چو دنیای آتش دماں
 دگر باره در کارزار آمدند
 و رای چکر تاب و فریاد زنگ
 هماں کوس رومی ز گویینه چرم
 زبیں رای شویش بر افتاد پنج
 بروں رفت ز ایلاقیان سر کشته
 ز سر تا قدم زیر آهمن نهان
 مبار ز طلب کرد چوں پیل مست
 دلیراں از دبدولی یافتند
 پس از ساعتی شند شیر سیاه
 بر اسب بخاری بیالای پیل
 پایا قتی اهرمن روسته گفت
 منم جام بردشت چوں ساقیان
 بگفت این و بر مژب افشود ران
 ز گوبال آں پیل جنک آزماے
 شد ایلاتی از گز ز پولاد پست
 سوار سرافراز تر ز آں گروه
 بد نیم دگر با زین پست شد
 سراجام کار آں سر انداختن
 ز پولاد وزعان پولاد تیغ

ز پیشین گماں تا غمازِ دیگر
 دیگر باره حُل در چکر جوش زد
 ز رُوسی در آمد سوارے چو پیل
 بروں خواست از رویاں هم نبرد
 بر یگانه خیلے بخوں ور کشید
 ز بس گشتن مرد جنگ آوے
 چو رُوسی بروی چنان دست یافت
 ہے گشت پولادِ ہندی بگشت
 چو بالای نیزہ درازی گرفت
 ز پہلوئے لشکر گہ شہزاد
 نہ اشبے عقابے بر انگیختہ
 حریر تنش در فراگند زرد
 بمیدان در آمد چو عفریت مست
 طریبے بر آورد و باروس گفت
 ز ریوند ما ز ندرانی منم
 چو رُوسی درو دید و در پیکرش
 شد آگہ کہ در گشت و ناورداد
 عنان سوئے لشکر گہ خویش داد
 رہا کرد حدبہ سوار دلیہ
 گر یزیدہ را حدبہ خرید پشت
 ز نیزی کہ شد مز کبش باد پایے
 چو دیدند کآن اثر دماہ نبرد
 برو خویش و بیگانہ بشتافتند

بمیدان نشد رزم سازِ دیگر
 قضا را قد بر ہنا گوش زد
 رخنے چوں بقم چٹمہاے چو نیل
 ہے کرد مردی ہے گشت مرد
 تنے چند را جاں ز تن بر کشید
 نیامد کسے را سوئے جنگ راے
 ز موپال خود پیل را پست یافت
 تنے چند رومی و چینی بگشت
 در آں مفرکہ نیزہ بازی گرفت
 بروں را ند مز کب یکے تنہوار
 نہ تیغے نہنگے در آوے سختہ
 کلاہے ز پولاد چوں لا جورد
 یکے حریر چار پہلو بہ دست
 کہ خواہی ہمیں لحظہ در خاک گشت
 کہ بازی بود جنگِ آہر منم
 ز صفرا بگشتن در آمد سرش
 نباشد چنان مرد مے مرد او
 ہزیمت ہمیداد چوں شد باد
 پس پشت آں پشت بر کردہ شیر
 بروں شد ز سینہ سناں چار گشت
 رساند آں تن سفتہ را باز جالے
 صلیبی کند صلاب مردان مرد
 صلیبی شدہ گشتہ یافتند

عناثا فرو بسته شد پیش و پس
 چو لشکر شد از صبر کردن ستوه
 نه خویشتان قنطال گویا نام
 دو شمشیر زن در هم آویختند
 سرانجام کوشش زریونگر گرد
 چنبن تازی رومان گرد و دمن گریه
 بر آشفت قنطال زان شیر گند
 به پوشید جوشن بر افراخت ترنگ
 در آمد به زین چوں یکے از دها
 زریونگر چوں دید کامد هزبر
 کشیدند بر یک و گر تیغ نیز
 دو پتہ چو پیکار سرگز نوردد
 بسے گرد بر گرد بر تاختند
 نمے شد یکے بر یکے کامگار
 ہم آرزو یکے تیغ زد شاه روم
 پیشتکش از زین بر آں میخاک
 گشاده چو بر خصم خود دشت یافت
 جاندار از آں کار شد تنگدل
 پفرمود بر ساختن کاری او

ز پرداس و روسی بختید کس
 بروں رفت روسی چو یک پاره کوه
 که چوں پلتن کرد بر فک خرام
 زهر سوسه شمشیرے انگشتند
 بیک زخم جان ستیزنده بود
 در آورد هفتاد تن را ز پاسب
 که پاسب سپه دید ز آں کار کند
 چو سروے که تیغش بود بار و برگ
 سر بارگی کرد بر و سے رها
 بغریبید مانند غراندہ ابر
 ز گرمی شد چوں فلک گرم نیز
 یکے دیر جفتش یکے زود گرد
 بسے زخم چوں آتش انداختند
 ز پیشین در آمد به شب کاوار
 بر آں شخص آراسته چوں عروس
 بر آورد ز آں شیر شوره هلاک
 چنان سوسه لشکر که خویشت تافت
 که سالار بگیل در آمد به محل
 بشرطیکه باشد سزاوار او

مصاف سوم

وگر روزی که شکر شیطاں شکوه | ز دربارے حسین کو به بر نهجو کوه

گرانیده شد هر دو لشکر بخوں
در آمد ز دریا به غریب دن ابر
نصیر دیراں در آمد به آوج
ز روی یکے پیل گویاں گیر
بجنگ آزمائی بروں خواست مزد
فرو هشته گویاں رومی ز دست
وگر خواست با او بساں رفت نیز
الانی سوارے فرسخه بنام
در آمد بر آورده گزیده بدوش
هم ایں گزیده خود را بکیں برگشاد
دو تخت در می شد هم تخت شان
چو دانست الانی که در راه او
بر آورد تخت و زد بر سرش
چو فزق سر خضم در خوں کشید
ز گردان ارمین یکے شد شیر
ز شیراں سبق برده نموده بنام
ننگه دو تیغه بر افراخته
بر زیم الانی رواں کرد رخس
فرسخه چو دید آتچناں دست زد
چنان زد برو شمرده تمشیر نیز
ازین سو کمر بسته گردن کشته
بکوشید و مردانگیها نمود
چو خصمے قوی دید گردن گشاد

علم بر کشیدند چوں بے ستون
ز هر پیشه سر بر دهن زد
ز هر گوشه میرفت خوں موج موج
بر آهت تمشیر و بر بست تیر
بر دهن شد دیرے مخفان زرد
سرو پلے رومی بهم بر شکست
بجو مغز کوبی ندانست چیز
هنر ها نموده بتمشیر و جام
که از دیدنش مغز را رقت هوش
هماں نیز بر دوش نخته نهاد
در آں در شد آویزش سخت شان
فرد مانند بے محنت به خواو او
سرش را فرد رخت بر پیکرش
از آں سر کشی سر بگردوں کشید
بگشتن قوی دل مزدی دیر
بهنگام جنگ آزمائی تمام
به تیغ از ننگاں سر انداخته
بر افراخت از تیغ رختاں درخش
بهر بر کتف دوخت چوں بر مور
که کرد از قفس مرغ جانش گریز
بر دهن زد جنبیت چو شد آتش
بشیری کجا کرده با شمرده سود
بیک ضربت او نیز گردن نهاد

جرم نامی از کوہِ لاکن چو کوہ
یکے تر وکِ رو آہنی بر سرش
قبایِ زیرہ بر تنش تابد
بشنودہ در آمد چو شیر دماں
چُناں رائدِ شمشیر بر شیر مرد
چو افتاد دشمن در آں پایے لغو
بسے گز دناں را ز گردن کُشاں
دوالی چو دید آچُناں گز دنی
پہ پیچید و پیرایہ جنگ خواست
بتارک بر آورد روے آہنیں
حمائل یکے تیغ ز ہر آہد ار
فرس را بر اُگلندہ برگشتواں
سوے دشمن آمد چُناں تازہ رو
جرم چوں در آں فرّ زبندہ دید
ولیکن نبودش سر باز گشت
بگزد دوالی در آمد دبیر
دوالی ز پیچیدن بد و کال
بسے حرف در بازی اندوختند
دوالی کمر بست چوں شیر نہر
گرار نہ شد تیغ بے پیچ رخ
برادر یکے داشت چوں پیل مست
چو زخم دوال از دوالی چشید
بد بنگونہ آں کوہ پولاد پشت

در آمد کزو عالم آمد ستوہ
کہ پیکار میر تخت از پیکرش
چو بیاب روشن چو سیم آہدار
ز گفتن ندادش زمانے اماں
کز آں شیر شروزہ بر آورد گرد
بشیم سمندش بساعید مغز
زد از سرود ہری بہ رخ بر نشاں
نہ گز دے ہمانا کہ گردن زنی
بسیج شدن کرد در جنگ راست
یکے تزوِک سفتہ ز پولاد چیں
کندے چو زلفِ بہتاں تابد ار
بزیں آمد آمد چو کوہے رواں
کہ طفل از دہشتاں در آید بکوے
دل از جنگ شیراں شکستہ دید
بنا چار بامرگ دمساز گشت
دوالک ہے باحث با شد شیر
پہ پیچید بر خویشتن چوں دوال
ز رحمت یکے حرف ناموختند
زدش صوبتے بر دوال کمر
دو نیمہ شد آں کوہ پولاد سیخ
بکین برادر میاں را پہ بست
بہ سوے رخت برادر کشید
بسے گزد لشکر شکن را بکشت

یکے رُوس بد نام او جودره
 دوشست و تنومند و زور آزمای
 بگردن بسے خُون در آویخته
 رگره بر دوال کمر کرد سخت
 کشاندند بر یک دگر تیغ تیز
 بسے ضرب شال رفت بر یکدگر
 بر آورده رُوسی گزارنده تیغ
 ز پولاد نزدیک اندر آمد بفرق
 از آن سستی اندام زخم آزمای
 فرود آمد از اسب و سرباز بست
 بفره زانه فرمود تا هم ز راه
 نوازش کنند تا بایستگی
 چو شب در سر آورد کتلی پرند
 دو رویه سپه پاس می داشتند

که شیر نریش بود آهوی بره
 به تنها حدو بند و لشکر کشای
 بسے خُون گردن کشاں ریخته
 بجنگ دوالی رواں کرد رخت
 که در بسته شد پای را بر گریز
 ز کار آگهی شال نشد کارگر
 بر آن کوه فولاد زد بید ریغ
 بدریای خُون شد تن خسته غرق
 عنان دُر و سَی کرد و شد باز جای
 دل شاه زان سر شکستن نیکست
 کند نوش دارو بر آن زخم گاه
 دوالی بر آساید از خستگی
 سر مه در آمد به مشکین کند
 گس گردد خرد گاه نگذاشتند

مصافِ چهارم

فرو شست گردن قبار از نیل
 ز گوراں همه دشت کردند گور
 بجوشید خُون از دم کز ناله
 بید آمد از سرخ گل سندر و س
 که در خود یک ذره سستی نبافت
 در افکند کتلی به نادر دگاه
 نئے رفت بر کار زخم سره

چو خورشید بر زد سر از گنج نیل
 دگر باره شیراں نمودند شور
 بغلغل در آمد جرس بادرای
 بفریاد شیبور و آواز کوسن
 همان جودره خیزد میل شتافت
 دگر باره بپند چو شیر سیاه
 بسے چابکی کرد با جودره

هم آخر در ابرو یکے چسب فکند
 بر آورد ز افکندنش کام خویش
 دلیرانه میگشت و میخواست مزد
 یکے نامور بود طوطوس نام
 چو سمنخ اژدهائے به پیچیدگی
 سوسه پندی آمد چو سیله بجوش
 در آن داوریهامایه بیگانگی
 سرانجام روسی یکے حمله کرد
 بهر دانت از خویش اندام را
 ز سر نزدیک برداشت گفتا منم
 مرا مادر من که طوطوس خوانند
 ز مبدای سخا هم شدن باز جله
 نشه از گشتن پندی وزخم روس
 برآں بود کار دیناں سوسه جنگ
 چپ و راست میدیدتا از سپاه
 رواں کرد مرکب رشایند
 هجایوں سوارے چو غرند شیر
 چنناں غرق در آهن اندام او
 بجولاں گری سرفرازی گناں
 از آن چابکپها که مے کرد چست
 برآں روسی افکند مرکب چو باد
 چنناں زد که از تیغ گردن زنش
 از آن شیر دل تر سوارے دیگر

سر جودره بر سر زین رفکند
 سپردش بنخل ره انجام خویش
 زنی کرد جله از بسے هم نبود
 بمرزدی بر آورد در روس نام
 همه بر هلاکش بسیچیدگی
 که از کوه در پشتی آرد خرّوش
 نمودند بسیار مردانگی
 کز آن مزد پندی بر آورد کرد
 چو کئے ریخت بر سنگ زو جام را
 بهز بهر یک زینگو نه صید افکنم
 بروسی زباں رستم روس خوانند
 مگر لشکرے را در آرم زپای
 به پیچید بر خود چو زلف عروس
 دیگر بار در عزمش آمد دینک
 که خواهد شد از کینه در کینه خواه
 ز پولاد چو بوق تابنده
 توانا و چابک عنان و دلیر
 که پیدانه جز بر نفس کام او
 بشمشیر چو بوق بازی کناں
 برو بر شده دست بدخواه شست
 به تیغ آزمائی بخل بر کشاد
 سر خضم افتاد در دامنش
 در آمد پرخاش چو شیر نمر

به زخمِ دگر هم سرافکنده شد
 قزموں از چهل رُوسِ کوه پشت
 بر سو که میراند خبهرنگ را
 بهر حمله کاغیخت از هر درے
 چو برخوں شتابنده شد پیش او
 یکم حمله آتشیں سار داد
 در آن حمله کال کوو آهسته کرد
 شنه از شیر مردیش چیراں شده
 بدینگونه همه کرد بدکارها
 فلک تا نشد بر سرش مشکلسے
 چو در بُزِ قح کوه رفت آفتاب
 شب تیره چوں اژدهاے سیاه
 سیہ کرد بر شہرواں راه را
 سوار از شہیجون و از تاجمَن
 بتار یکم شب چنال شد نہاں
 شنه از مردِ دے آں سواے دلیر
 در اندیشہ میگفت کال شہنسوار
 درینا اگر رُوسے او دیدے
 قوی باز دئی کرد و خلقے پشت
 بنمود آدمی بود شیر عریں

چوین تا سوسے چند برکنده شد
 باسانی آن شیر جنگی پشت
 برخوں نعل کرد آهنش شک را
 پیچکند از رُوسیاں لشکرے
 نیلہ کس از بیم در پیش او
 بچامک سواراں عنان باز داد
 صدا فکند و صد گفت و صد خسته کرد
 بر آن دشت و تیغ آفریں خواں شد
 ہے ریخت آتش در آن خارها
 نیامد ز نادردگہ باز جاے
 سر رُوز روشن فرو شد بخواب
 ز ماہی بر آورد سر سوسے ماہ
 فرو بُزد چوں اژدها ماہ را
 بر آسود و آمد بہ قُب ساختن
 کہ نشناختش ہیچکس در جہاں
 گماں بُزد کال شیر دل بود شیر
 کہ امروز کرد آہنجاں کاتہ زار
 صدش گنج سر بسته بخشیدے
 چو باز دے خویشتم قوی کرد پشت
 کہ با دوا بر آن شیر صد آفریں

مصافحہ

دگر روز کیں طاق فیروزہ رنگ | بر آورده یاقوت رختاں رنگ

الانی سوارے چو غر نژاد شیر
 بیک گوز هفتاد مودی بدست
 مہارز ہمچو است میگشت فرد
 ز رومی و ایرانی و خاوری
 ہماں روسی افغن سوار دلیر
 کماں را تر ہے برزد از جدم خام
 بہ نیروی دشت کماں گیر او
 چو ماشور و ہندوانی برنگ
 دگر بار یک روسی گز بہ چشم
 سلاح آزمائی در آموختہ
 و آمد بشمشیر بازی چو برق
 پذیرا شدہ شورش جنگ را
 اگر چہ دلے داشت چوں خارہ رنگ
 بہ تنہائی این پیشہ وز زیدہ بود
 چو آن شیر دل دم بر انداختش
 سلاحے برو دید بیش از نبرد
 بیک ضربش جاں ز تن برکشید
 دگر روسی بخت ہمہ کیس کمر
 دلیرے دگر جنگ را ساز کرد
 ہر نیز گزشت او شد ہواں
 بدہ چو بہ نیز آن سوار و ہوا
 دگر بار پشماں ز بیندہ گاں
 چہیں چنہ روزہ آن نیردہ سوار

بر آمد سیاہ اژدہاے بر زیر
 کہ البرز را مغرور سر شکست
 ز گزہاں گیتی بر آورد گرد
 بسے را فگند اندر آن داوری
 بر موی آمد از پرتہ پچوں نرہ شیر
 مگشت اندر آورد یک تیر تمام
 بیفتاد الانی بیک تیر او
 میاں آگنیدہ بہ تیر خدنگ
 چو شیراں ز ابرو در آورده خشم
 بسے دُرغ را پارہ بر دوختہ
 ز سرتا قدم زیر پولاد غرق
 رخافے بر انکند شبنگ را
 نمود آزمودہ خطر ہاے جنگ
 ز شمشیر دشمن نہ لزیدہ بود
 شکارے ز بوں دید نشناختش
 چل و جامہ اش بہتر از ہب و مرد
 اجل بر رخس مرتفع اندر کشید
 ہماں رفت با او کہ با آن دگر
 بہ تیر دگر جاں ازو باز کرد
 بہ پشمو در آمد بیکے پنلوں
 ز دہ پنلوں کرد میداں تی
 بیامد بجای نشیند گاں
 بہو رغیدگی حروب کرد آشکار

کہ با او پروں افگند بارگی
ہر آگندگی شاں درآمد چو میخ
خیلے بہ نیرنگے باختند

نشہ ہیچکس را دگر یارگی
بجائے رسیدنہ کز نیم تنغ
نیکبے بنا موسے ساختند

مصافِ ششم

بر آورد گوہر زہ دزیلے رقیہ
ز پیغولہا لغزہ برداشتہ
بعیوق برے شد از پیش وہیں
وز آں قلب آراشتہ چوں عروس
چو از تررت دیریا بر آمد نہنگ
ز پانصد سوارش فروں تر شکوہ
باقشردن الماس را نرم کرد
ز دہلیزِ دونخ پروں آمدہ
دراز و قوی ہم ببالاے او
جہاں کرد پُرم شور و پُرم مشغلہ
زیں گشتے از زور مندیش چاہ
کز و کوہ را در کشیدے ہم
بمردم گشتی دست میگرد خوش
سفن گشتن بہمت اندام او
نکردے برد تیغ فولاد کار
فرشتہ گئے آدمی خوار و
ہمکدے سرش را بیکدشت زور
گئے پایے کندے ز تن گاہ سر

چنین تاجکے روز این چرخ پیر
دگر بار میداں شد آراشتہ
ز لشکر گہ روس باگہ جس
کشیدند صف قلب دارانِ روس
کُن پوشتہ در آمد بجنگ
پیادہ بکزدار یک پارہ کوہ
دروشتے بہ چوں پنچہ را گوم کرد
چو عفریتے از بہرِ خوں آمدہ
یکے سلسلہ بشتہ بر پایے او
چو شیران وحشی در آں سلسلہ
ز ہر سو کہ جنتے یک اما جگاہ
سلاحش نہ جُز آہن سر بخم
ز ہر سو ہاں آہن مزدکش
ز سختی کہ بد خلعت خام او
چو آوردے آہنگ بر کارزار
در آمد چنناں از دیا پار و
کسے را کہ دیدے گرفتے چو مور
گمادیش نکردے بہ کار دگر

ز لشکر گرشه به نیروی دست
 جریبه سوارے توانا و چشت
 درآمد که گودل فرازی کند
 چو دبیش ز دور آں نشک دمل
 وگر نامدارے درآمد دلیر
 بهر ینگونه از زخمهای دوشست
 ز بس دل که بر شیر درنده خست
 شکفته فرو ماند صاحب خرد
 شبه تیره چوں بانگ برزد برود
 شه از حیرت کار آں اهرمن
 که این آدمی گش چو پشیره بود
 سلاسه نه در قبضه دشت او
 بر آنم که او آدمی زاد نبشت
 ز ویرانه جایست و خشی رنهاد
 شناسنده کال زبیں را شناخت
 که چوں داد فرمان شه دادگر
 بکے کوه نزدیک تاریک بکشت
 درو آدمی پیکر آنے چخیں
 نماد کس اهل ایشان دوشست
 همه سرخرو ویند و فیروزه چشم
 چنان زور مندند افشوده گام
 اگر ماده گر ز بود در ستیز
 بهر داورى کا وقتد راستند

بسے خلق را پای و پهلوی نکست
 بکار مصاف اندروں تند مشت
 بآن آتشی نیزه بازی کند
 گر فتن ههال بود و گشتن ههال
 هم آوردش آں شیر جنگی بزی
 تنے چند از نامداراں بکشت
 دل خیر مردان لشکر نکست
 که نه آدمی بود و نه دام و دود
 سرافکنده شد بهر یکتی فروز
 سخن رائد پوشیده با آجوش
 که از جنگ او خلق بیچاره بود
 همه با سلاحاں شده پشت او
 وگر هست زبیں بوم آباد نیست
 بصورت چو مردم نه مردم بزاد
 به تنکین پاسخ علم بر فراخت
 نمایم بنو حال آں جا نور
 که راهش چو موئے زیبا بکشت
 به ترکیب خاکی به زور آهین
 که چوں بود نشان ناد بوم از گشت
 ز شیراں نرسند هنگام خشم
 که یک تن بود لشکرے را تمام
 به انگیزد از عالمی رشخیز
 جزیین مذہب را نیاماستند

نموده است کس مرده زایشان یکے
 بود هر یکے را قدر مایه میشت
 به پینو و لیشم است بازار نشان
 ندارند گنجینه بیچکس
 سوره که باشد بغایت سیاه
 ز پیشانی هر یک از مردوزن
 اگر با سروس نشان نباشد سرشت
 کس را که آید تمنا به خواب
 سروس بر فشارد به شلخ بلند
 چو بینی بشاخ بر انگخته
 بختیبه شبامدی از بیخودی
 چو روی شباناں برو بگذرد
 با پستی سوره آن اهرمن
 رنهار بیارند و بدش کنند
 برو چو مسلسل شود بد سعت
 چو آن بندی آگاه گردد ز کار
 گر آن بد را بر تواند شکست
 اگر سخت باشد در آن بستگی
 برو بنو زنجیر محکم کنند
 بر بندش هر کوی و هر خانیه
 و گر جنگ افتد بناچار نشان
 کشفش به زنجیر چو اژدها
 چو گردد چنان آتشی چنگ حے

مگر زنده و آن زنده نیز اندکے
 کز آن پیش سازند اشباب خویش
 متاع جویس نیست در بار نشان
 سمور سیه را شناسند و بس
 نگیرد ز جلای جز آن جایگاه
 سرو نیست بر رسته چو کنگان
 چه ایصال بصورت چه رومان نیست
 شود بر درخت چو پرتاب عقاب
 چو دیو به بخت در آن دیو بند
 یکے اژدها بینی آویخته
 که خوابست بکیا و نا بخر دی
 در آن دیو آویخته بنگر
 بیایند پنهان کنند آنچه
 ز زنجیر و آهن کشش کنند
 کشش به پنجاه مزدان درخت
 خر و مند خر و بنده رعد دار
 کشد هر یکے را یک پشت دست
 بروی آوردش به ۲ بستگی
 و ز آب و نان فراهم کنند
 کشایند ز آن دام نشان دانه
 بدان زنده و پیل است بیکار نشان
 بیارند که دن ز بندش رها
 مانند ز جاں در کس رنگ و بوی

در آل داشتال مانده شوریده مغز
همه چو به تیرے زیک بیشه نیست
سرش بر سر نیزه بازی کند

جہا تجھے در کار آل پائے لغز
بصاحب خبر گفت کاثر بیشه نیست
گر اقبال من کار سازی کند

مصاف ہفتم

سیاہی بخاور فرو بردو سر
در اندیشہ ز آل مود آہنج دیو
چو با جوج در ستر اسکندری
شدہ تنگ ز انہو ایشاں زمین
چو کوئے رواں خنک فحش بزم
بر آشفقت چوں کوسان شمس
چو صور قیامت در مید ناس
پر افگندہ سیم مرغ در کوہ قاف
علی اللہ بر آمد ز رو پینہ خم
کہ دولت کرامے کند یاوری
در آمد چو پیلان جنگی بہ جنگ
نشہ ہیچکس پیش او رزم ساز
در آمد چو شیرے بہ ناور دگاہ
کزو خیرہ شد چشمہ آفتاب
ہما نشست کماں جنگو پیشینہ کرد
کہ با اثر دہا دید پیکار او
نیکستہ شود پیش آہر منے
کہ بر آتش انگشت زد بجہاب

سپیدہ چو سر بر زد از باختر
سپہ را بر آاشت خاور خدیو
شورے نیمنہ رومی و بزمبری
شورے نیسرہ تنگ چشمان چیں
شہ روم در قلب چوں شد شیر
دگر سو الانی و پروطاس روس
تنبیدہ ہم آواز شد باورای
ز خاریدن کوس خارا شکاف
ز فریاد خر مژہ و آگاو دم
سپاہ از دو سو ماند در داوری
ہماں اہر من روی دژ خیم رنگ
تنے چند را پائے سپر کرد باز
زیرہ پوشے از ساقہ قلب شاہ
بہ تیغ آتشے بر کشیدہ چو آب
شدہ از قلب دانست کماں شیرمزد
شدہ اند بیشہ ناک از پائے کار او
دریغ آمدش آہنجاں گردنے
سوار ہمنہ چاہک رکاب

فرشته صفت رگه د آں دیو چهر
 محبتیں نہر دیگر تندریر کرد
 چو درخیم را نامہ از تیر پاک
 بجے خشت پولاد الماس رنگ
 کہ آں خشت گر بر زے برہیوں
 نہ سختی کہ تن را ہم درفشرد
 دیگر خشتے انداخت آں تیز تر
 سیوسم ہنچیں خشت برے شکست
 چو دانست کآں دیو آہن برشت
 نہنگ جہان سوز را بر کشید
 زدش بر کتف گاہ و بردش ز جلے
 دیگر بارہ برخاست از زیر گود
 ز شوریدگی را و بختش گرفت
 ز زینش بر آورد چوں تندر شیر
 بہارے پرید آمد از زیر ترنگ
 سرش خواست کندن کہ نغم آمدش
 دو گیسو کشاں دید در دامنش
 چو ہندوے دزدش ز گنجینہ برد
 چو گشت آں فرشتہ گرفتار دیو
 دیگر رہ بہ پنجر کہ دن شناخت
 از آں طبری شاہ لشکر شکن
 پفرمود تا زندہ چیل سیاه
 ہزد و سیباں بانگ بر زندہ چیل

ہے گشت چوں گرد گیتی سپہر
 بر آں تیرہ دل بارش تیر کرد
 زندہ شد از تیر خود خشنماک
 بر آورد وزد بر دلاور نہنگ
 تمام از دیگر گوشہ جستے بردوں
 بر آں خارہ شد خشت پولاد خورد
 بر آں گشتنی ہم نشد کارگر
 نشاید بخشت آب را باز بہشت
 نیندیشد از حویر تیر و خشت
 سوے آرد ہارے دمندہ دوید
 چنناں کآں ستمگر در آمد ز پاسے
 سختی در آویخت با ہم نہر د
 بآں آہن چفتہ سختش گرفت
 نہ تارک بیفتاد ترکش بر زیر
 بسے لغز و نازک تر از لالہ بوگ
 چو رومے چنناں دید ترم آمدش
 رس کرد گیسوش در خوردنش
 ز رومی رُبودش بہ روسی سپرد
 ز دیوان روسی بر آمد غریو
 کز اول گرا شاہ پنجر یافت
 بہ پیچید چوں مار بر خویشتن
 بخشم آورد آمد آں حذب گاہ
 بر آں اہرمن رائد چوں رود ریل

چو دید اثر دها پیل سرمست را
 پد انست کآن پیل جنگ آوای
 چنان سخت پگرفت خروطوم او
 خروشنید و خروطومش از جای کند
 شه از هول آن باز بے ستمناک
 در آن خشمناکی بفوزانه گفت
 مرا نیز دریافت اذبار سخت
 بلا آسمانی چو آید فراز
 بگ و تاب شاهان بود اندک
 مرا نیست آسایش از تا حقن
 دلش داد فرزانه کله شهنای
 همانا که فیروزی آید بدشت
 اگر چاره در سنگ خارا شود
 چو یاری کند با تو سخت بلند
 اگر چه یکے موی ز اندام شاه
 ولیکن در اختر چنانست راز
 بلقبالی شاه و به نیروی سخت
 جزدین نیست کآن پیکر سخت چرم
 یکے تن شد از آنکه روپس تن است
 نباید بروز هم راندن چو تیغ
 سرش را مگر در کند آوری
 گرش مے نشاید بشمشیر گفت
 چو در زیر زنجیرش آری اسیر

گشاد اند آں چیرگی دنت را
 بحد طوم سختش بر آرد ز جای
 که زندان او شد برو بوم او
 بیفتاد چوں کوه پیل بلند
 بتره سید کافتند سپه بر هلاک
 که دولت ز من مے خواهد شفقت
 وگر نه چرا جستم این کار سخت
 سر تا زمینان به پیچد ز ناز
 بگ شیر در سال باشد یکے
 نخواهم درین عمر پودا حقن
 شکیبائی آور درین کارزار
 چو تدبیر داری و شمشیر هست
 به تدبیر و تیغ آشکارا شود
 چنیں فتنه را سرداری به بند
 بن بر گرامی تر از صد کلاه
 که چوں شاه عالم شود رزم ساز
 در آید بخاک آن تنومند سخت
 ندارد پی مسست و اندام نرم
 توان کنن از جاش عمر آهین است
 کنه آهے نگردد به آگنده میخ
 بختم کمنش به بند آوری
 که دارد پود سخت و چرم درشت
 برو خواه شمشیر زن خواه تیر

شه از مُردۀ مردِ اختر شناس
 چه فیروزِ عی خورشید وید از حدای
 که اورا شتر چینیاں داده بود
 کندے و نیغے گرانمایہ خواست
 در آمد بر آں دیو دریا شکوہ
 بجُشنید از جای خورشید آں تنگ
 کشمِ عدو بند را شتر یار
 بگردن در افتاد بد خواه را
 چه در گردن دشمن آمد کند
 بچم کندش سر اندر کشید
 بغلیب آں شیر پنجر سوز
 چو آں گور وحشی در آں دُشمن
 ز لشکر گه شاه فیروز مقد
 تبیر چنان شد در آں خرّمی
 چو شه دیده کآں پیگر دیو رنگ
 نشانیش بر روزِ دگر دشمنان
 دل رویاں از چنان زور دست
 شتر رُوس شد چو گدازنده موم
 تماشای را بشگراں ساز کرد
 بنوشته شد ناله چنگ را
 ز فیروز عی سخت خود کرد یاد
 چو شب قفل فیروزه برزد بگنج
 ہاں مشکبو بادہ مے خورد شاه

ہزارا پذیر وقت بر خود سپاس
 بآں خنکِ خنکی در آورد پایے
 ز سبز آخر چینیاں زادہ بود
 عناں کرد سوسے بد اندیش است
 چو امیر سیہ کو بر آید ز کوہ
 کہ اقبالِ شاہش فیروز دچنگ
 در انداخت چو چنبر رُوزگار
 زیں بوسہ داد آسمان شاہ را
 رشتا بندہ شد خسرو دیو بند
 کشاں بچشاں سوسے لشکر کشید
 چو آہو برہ زیر چنگال دیور
 ز افتادن و خاشتن گشت خرد
 عنبروے بر آمد بچرخ بلند
 کہ آمد برقص آسمان بر زمی
 بارقبالِ طالع در آمد بچنگ
 سیزدش بہ زندان آہر منان
 بر آں دشمن دشمن افکن شکست
 بنادی در آمد شہنشاہ روم
 در خرّمی بر جہاں باز کرد
 بکف بر نہاد آپ گل رنگ را
 بنیز گوارندہ مے خورد شاد
 ترازوے کا فور شد مُشک سنج
 ہاں پودہ مہلاشت مُطرب نگاہ

گمے سقنه لعل به پيانه خورد
 بر مے که ميخورد مير سخت گنج
 در آمد به افسانهاي دراز
 از آن تيج زن مرد چابک سوار
 که امروزش آل بيوفا هم نبود
 اگر ماند در بند آل رهنرنا
 و گر رفت ز آل رفته در گزيم
 چو شد معزش از خوردن باده گرم
 بفرمود کال بديعه بے زبان
 بفرمان شه آل گر گرفتار بند
 همه تن تیکشنة ز بيوه شاه
 بناری پنايد ز آل خشتگی
 چو مرد زبان بسته ناليد زار
 از آل زور دیده تن زور مند
 رہا کردش آل شاه آزاد مرد
 نشاندهش بازوم و دادش طعام
 مے چش با گوهرش يار کرد
 چو مستی در آمد بآن شور سخت
 ز تو سن دلی گر چه با کس ساخت
 از آنجا سراسيمه پيرمل دويد
 شگفتی فرو ماند خسر و در آل
 که ايس بندي از ياده چو شاه گشت
 بزبان دوات در آل جستجو

گمے گوش بر لعل ناصفته کرد
 بنچواهنده ميداد بيدشت رنج
 ز هر سرگذشته پشود هنده راز
 سخن را ند يا انجمن بے شمار
 ندانم که خو رخت يابند کرد
 برواں آوريش به نوک سينان
 هجاں به که بر ياد او مے خوريم
 بزندان يان بس دلش گشت نرم
 و يابيد بر ايشگه مر زبان
 بر ايشگه آمد چو کوہ بند
 فرو پز مريد در آل بزمگاه
 شفيج نه بيش از زبان بستگی
 به بخشود بر دے دل شمر ياد
 بفرمود تا بر گرفتار بند
 بازاد مر دمی زيان کس نکرد
 نواد شگري کرد با او تمام
 مے گوهرش را پديدار کرد
 بغلطيد چو سابه در زیر تخت
 نازنده خويشتن را شناخت
 چنان شد که کس گزود او از يد
 نشان سخن باز جست از مران
 چرا شد ز ما دور کازاد گشت
 فتادند زان کار در گفتگو

یکے گفت صحرائیت این شکوشت
 دیگر گفت چوں درو کرد کار
 شه از هر چه رفت آشکار و نهفت
 در آن ماند کیس پرده زینگو
 دل شه چو زان منگنه آگاه گشت
 دیگر ره توقفت پندیده داشت
 چو لختی گذشت آمد آن پیل مست
 با شدم در پیش خسرو و نهاد
 چو آورد در زینگو نه صیدے ز راه
 عجب مانده خسرو چو این کار دید
 ز شرم شه آن لغبت نازین
 چو شه دید در خرگه آن ماه را
 بچه سید کا حوال خود باز گوی
 پرشتند خوپ و صاحب نواز
 دعا کرد بر تاجدار جہاں
 تویی آن جهانگیر کشور گشای
 شکوشت چو روز آشکارا تراست
 رہائی بتو روز امتید را
 دیگر پادشاهان لشکر شکن
 تو آن آفتابی دیرین روزگار
 چو در بزم باشی جہاں خسروی
 ندارد چو من خاکی آن دشمن
 کرا ز تهره کار بچا کند ناله گزیم

چو بندش بریدند صحرای گشت
 شوے خانہ خویش بر پشت بار
 سخن گوش میکرد و چیزے گفت
 چه شب بازی آرد ز پندہ یوں
 ز ساعتی خود آرزو خواه گشت
 کہ تاراج بدخواه در دیده داشت
 کمرگاه و زیبا عروسے به دست
 بر شیم پرشتش زین بوسه داد
 دیگر باره بیرون شد از بزم شاه
 نہ در مار در حمرقہ مار دید
 چو لغبت بسر در کشید آفتین
 ز مردم رنی کرد خرگاه را
 دلم را بدین داستان باز جوے
 پرشتش گناں مبرد شه را ناز
 کہ تاجت مبادا زینگیتی رنماں
 کہ از دین و داد آفریت خدای
 ز دولت دلت با مدارا تراست
 فروغ از تو تابنده خورشید را
 یکے تاجور شد یکے تیغ زن
 کہ ہم تیغ گیری و ہم تاجدار
 چو در بزم آئی جہاں پہلوی
 کہ با آب حیواں بر آرد نفس
 کہ گر ز تهره باشد گدازد ز شرم

سفلی کہ ماراست ناسفتنی است
 من آں سفتنه گوئیم کہ خاقان چیں
 بدرگاه شایم فرستاد و گفت
 مگر آں سخن را گراں دید شاه
 مرا در پس پرده خاموش کرد
 من از دوری شہ بہ تنگ آمد
 نمودم بہ ناورد گاہ از نخست
 دیگر رہ کہ بانگے برادہم زدم
 سووم روز چوں بخت باری نکرد
 نہ دشمن ننگے بکیں تا ختہ
 کمشت آں ننگ ستھر مرا
 سپردم بہ رومان بیدادگر
 دیگر رہ سوے جنگ پرواز کرد
 چو اقبال شایستہ پیل تن
 ز فیروزئی شہ در آورد گاہ
 چو دیدم کہ دام تودے کشد
 بنوعے ز ہمیش جمشتم رہا
 بنوعے دم گشت فیروز مند
 ہمہ روس را دل پراز درد شد
 من بر شدہ لشکرے دید باں
 چو غول شب آیین بد ساز کرد
 رسن بستہ چوں غول بردست پلے
 چو از شب یکے نیمہ کمتر گذشت

چو گفتی یگو اند کے گفتنی است
 ز ناسفتنجاں کردہ بودم گزریں
 کہ درہاست این دوزخ را در نہفت
 نکرد از سر خشم بر من بگاہ
 بیگبار یادم فراموش کرد
 ز تنگ آمدن سوے جنگ آمد
 با اقبال شہ آں ہنرمایے چشت
 یکے لشکرے روس در ہم زدم
 گر قتار دشمن شدم در بند
 ز خشم خدا مورتے ساختہ
 پرورد آں چناں سوے لشکر مرا
 کہ این گنج را بستہ دارید
 بہ پیل افگنی جنگ را ساز کرد
 چو پیلہ فلندش در آں انجمن
 سرم بر فلک شد بہ فیروز شہ
 کمشت بلا را بہ خودے کشد
 کہ تا گشتہ دیدم ہنوز اتر دیا
 کہ آں گوئے دیوے در آمد بہ بند
 گل سردخ شاں خیرے زرد شد
 ہمہ خارج آہنگ و ناخوش زبان
 ز رہ ہزدن مردم آواز کرد
 مرا در یکے خانہ کردند جالے
 بگوش آدم ہاے دھوئے ز دشت

در آمد یکے ابر کلّیات رنگ
 رقیبان کہ شب پاس میده آشتند
 بجو سر ندیدم کہ از کله کله
 ز بس کله سر کہ بر کنده بود
 در آمد چو کمر غم ز جا برگرفت
 بپایین گر تحت شاهم رساند
 بزندان بدم تا بالکوں چو گنج
 زن آں یہ کہ ز نور کشد پایے او
 چنانم نماید دل کا مباب
 پر پچھڑہ چوں حال خود باز گفت
 ہوسید بر حقّہ نوش او
 کہ آسے تازہ گل بزرگ نادیدہ گرد
 بہتر تو ام بیشتر گشت عزم
 بہر خاش گم جالیتاں دیدست
 بر امش گمت نیز بنیم شگدن
 حریت منم خیز و ہو از رود
 پر پچھڑہ بزخاست بخواست چنگ
 نوائے زد از نغمہای نوی
 کہ شاما خدیوا جہاں بہنلوا
 سر سبز از سوزش دور باد
 جواں بخت بادی و فیروز راے
 کمر بستہ جانت بہ آسودگی
 بہر جا کہ رو آری از نیک و بد

بر آں جنگ سازاں ببارید سنگ
 ز عیش ہمہ جاے بگذاشتند
 ہمے کند و بر دیگرے مے فکند
 یکے کوہ ز آں کله آگندہ بود
 ہمہ بنرم از دشت و پا برگرفت
 ز پایاں ماہی بہا ہم رساند
 بشادی کنوں کرد خواہم پیچ
 نہ زن داں کہ زنداں بود جلے او
 کہ مے زینم راں کام دل را بخواہ
 ز شادی رخ شاہ چوں گل نکت
 سخن گفت چوں حلقہ در گوش او
 بہتر خدا پیکرے در نوردد
 کہ دیباے بزقی و زیباے نرم
 قوی دمت و چاہک عنان دیدست
 حیفے نداری دریں ہر درد حرف
 دلم تازہ گرداں بیابان سرد
 کمان خدائی و تیر خدائے
 نوائے سرود از دل پہلوی
 خرد مند خیا خرد پر در را
 دل روشنست چشمے نور باد
 توانا و دانا و کشور کشاے
 قباے تننت دور ز آلودگی
 پناہت خدا باد و پشتت خرد

همه ملک عالم به نامت شود
که رنگش بخون داد دهنقان پیر
دهد رنگ و آبش مرا آب و رنگ

چنان باد کاختر بکاست شود
بیا ساقی آن رنگ داده عصیر
بیره تا کمر چوں در آید بجنگ

فیروزی یافتن سکندر بر لشکر روس

جهاں حریف شب را قلم بر کشید
بسرسام سودا در آمد بخواب
چو سراسامی از نور و صرعی ز دیو
دل پاک را کرد ز اندیشه پاک
زبان را بشکر آزمائش نمود
گسے یارگی خواست گه یاور ی
کمر بست وز دامن دُرّ چاک
کشیدند شمشیر گردش دو میل
حصارے زد از موج لشکر چو کوه
بر آراست سالار گیتی فرود
ز پولاد بستند ره بر غبار
بر آراست لشکر بآیین و ساز
دماغ از تفت خشم جوشان شده
دل از جاعے میرفت و دست از عنان
فشافش گناں تیر بر هر گروه
بر یوں ریخته مغزها از دهاں
فلک جامه در خیم نیل افکنان
ز بالی عقابان تپی کرد زور

سپاه سحر چوں علم بر کشید
دماغ زمین از تفت آفتاب
بر آورد مرغ سحر گه غریب
شده از خواب سر بر زد آفتاب
به طاعتگه آمد نیایش نمود
زیاری دوه خود در آن دآوری
چو لخته بغلط بر روی خاک
رناوندش اورنگ بر پشت پیل
در آن پهن صحراے دریا شکوه
سپه را بادین پیشینه روند
چپ و راست پیرامین آن حصار
ز دیگر طرف روسی سرفراز
جمنهای روسی خروشان شده
ز فلک سر تیغ و برق سیناں
ترنگ گماں رفت در مغز کوه
ز پولاد و تیغ لخت گردن کشان
ز بیداد و گولال پیل افکنان
ز نیل پلارک ز پرهاے مور

سر نیزه از طاسک سرنگوں
 سیم باد پایاں ز خون چوں عقیق
 سیناں در سپر گوکب افروخته
 ز بس خشت آهن که شد برهک
 سر افشایه تیغ گردن گزار
 نو سوزن سیناں سپینه را دوخته
 ز هر قشقه خنجرے در شتاب
 ز بس گشتگان گردد بر گرد راه
 نماینده روی به هر سو سینز
 بر آمیخته لشکر روم و روس
 یکندر در آن حزب چوں پیل مست
 چگونہ بود پیل پولاد پوش
 به آن پیل و آن شیر میانه شاه
 به تیغ دارے که او ساز کرد
 سیه پوش چترش چو عتاسیاں
 به یزوی باروے وزخم رکاب
 هم او پایے بر جاع و هم لشکرش
 صطرباب خوراند در آفتاب
 چو طالع به پیروزی آمد پدید
 بنه لغت بر زن که یاری تراست
 رنجنبد خسرو چو دریای نیل
 سوے روسی آورد یک مرتکاز
 بر آورد پیروزی شاه دست

پیروزم فرو ریخته طاس خون
 شده تا بند زین بچوں در غریق
 سپر بر سپر گوکب دوخته
 لحی بشت بر گشتگان خون و خاک
 بر آورد از جوے خون لاله زار
 ز مقراضه مقراضی آ موخته
 بر آورده چوں اژدها سر ز خواب
 چو بازار مختصر شده حرب گاه
 بر آورده از روسیاں و ششخیز
 بشرخ در سپیدی چو روی عروس
 یکے حرب پهلوانی به دست
 ز شیرتیاں چوں بر آید خروش
 که بر پیل و بر شیر بر بسته راه
 سرش را به تیغ ز تن باز کرد
 زده سنگ بر طاس پرتاسیاں
 چپ راست انگند سر به حساب
 که تا که بر آید ز کوه اخترش
 بطالع گرفتار چو مه در شتاب
 جهاں کرد شمشیر شنه را کلید
 درین دشمن بود استواری تراست
 سر دشمن انگند در پای پیل
 چو شد اژدها دهن کرده باز
 بقنطال روسی در آمد شکست

چو بشکست بشکستنِ خورشید
 شه پیل افکن به خیم آمد
 هزیمت بر افتاد بدخواه را
 ز روسی بسے جوئے خویش ریختند
 ز بس رویاں را سرانداخته
 ز شیران پرتاسِ روسی دیار
 دگر گشته شد زیر شمشیر و نیز
 قدر مایه رشتند بے بزرگ و سار
 نه چندان غنیمت بخشش و رسید
 ز سیم وزر و قند ز و اعل و در
 چو بر دشمنان شاه شد کائنکار
 فرود آمد از جنگِ ختنی خرام
 بشکست خدا روستے بر خاک سود
 چو کرد آفرین داور خویش را
 جہاں را ز دشمن تہی دید جلے
 بیا ساقی آں جام گوهر فشان
 مگر جانِ خشک بدو تر نشود

بجک حملہ از جلے خود برونشان
 در آورد قنطار را زیر بند
 جہاں داد شاہی جہاں شاہ را
 گرفتند و گشتند و آویختند
 بقم بکشتے از گشته پرداخته
 گرفتار شد تیغ زن صد ہزار
 ز گشتن بود فتنہ را ناگزیر
 گر میزاں سوئے موس گشتن باز
 کہ اندازہ آید آں را پدید
 شتر بار قنطار ہا گشت پیر
 شد از فرسخی کار او چون نگار
 کہ دید آنچه مقصود بودش تمام
 کہ فتح از خدا آمد او خاک بود
 جہاں گنجہا داد درویش را
 بآرامش و آرامش آورد راے
 بنزد کیب سن گوہرے در فشان
 کہ زنگار گوہر بہ گوہر شود

انتخاب از شاهنامه

بر تخت نشستن نوشیروان
و اندرز کودن به سرداران

بسر بر نهاد آں دل افروز تلج
با گدگ بیش آب خور دے بجھے
بفرمان او شد زمان و زمین
که مهرش جواں بود و دولت جواں
همی خواندند و را شاو نو
فرش برتر از فرّ جشتید باد
وز آں نامور دانش و دین او
چو بختست سالار بارای زن
ز دادار نیکی دهنش کردیاد
دل مایر از آفرین باد و مهر
دزد مضمّندم و زو نشاد کام
بفرمان او تاید از چرخ هور
نفس جز بفرمان او نشمهم

چو کسرے نشست از بر تخت علاج
جماں تازه شد از سر گاه افس
بشامی به او خواندند آفرین
و نام کردند نوشیروان
چو کسرے نشست از بر گاه نو
بگفتند کارین شاه جاوید باد
ز بس خوبے داد و آیین او
مردگان گیتی شدند انجمن
سر نامداران زبان بر کشاد
چنین گفت کرد دگار سپهر
کز او نیست نیک و بد و نام و کام
وز دیشت فر و بار دیشت زور
ز راسه وزیر پیمان او نگذریم

به تخت می بر هر آنکس که داد
 هر آنکس که اندیشه بد کند
 ز ما هر چه پُرسید پاسخ دهیم
 از اندیشه دل کس آگاه نیست
 اگر پادشاه را بود پیشه داد
 از امروز کای بفرود ما
 گلستان که امروز باشد بار
 بدانکه که یابی تن نور مند
 پس زندگی یاد کن روز مرگ
 بدانکه که در کار هستی کنی
 چو چیره شود بر دل مود رشک
 و گر بر خرد چیره گردد هوا
 و گر مرود پیکار بسیار گوی
 بکوشی ترا راه تاریک تر
 بکارے که تو پیشدستی کنی
 اگر جفت گردد زباں بادِ روغ
 سخن گفتن کز ز بیچارگیست
 چو بر خیزد از خواب شاه از تخت
 خرد مند از خورَدنی بے نیاز
 اگر شاه باداد و بخشایشست
 و گر کوشی آرد بداد اندر و
 هر آنکس که هست اندری انجمن
 بدانید و سرتا سر آگه بگوید

کند در جہاں باشد از تحت شاد
 بفرجام بد با تن خود کند
 بپاسخ همه رای فرسخ نهیم
 بایں تنگی اندر مارا راه نیست
 کند بیگماں هر کس از داد شاد
 چه دانی که فردا چه گردد زماں
 تو فردا چنی گل نیاید بکار
 ز بیماری اندیش و درد و گزند
 چنانیم با مرگ چوں باد و بزدگ
 همه رای ناستند رستی کنی
 یکے درد مندے بودے پر شک
 نخواهد بدیوانگی بر گوا
 ناندش به نزد کسے آرد و
 صوے راستی راه باریک تر
 بد آید که مُندی و شستی کنی
 نگیرد ز نخت سپهری فروغ
 به بیچارگان بر بیاید گریست
 ز دشمن بود ایمن و تند رست
 فرمونی بریں درد و رنج است داز
 جہاں پُر ز خوبی و آسایشست
 کبشتش بود خورَدن و آب نول
 شنید این بر آورده آواز من
 همه ساله با نخت همزه بگوید

کہ ماما جداراں بسے دیدہ ایم
 دیکھن ز دستور باید شنید
 ہر آنکس کہ آید بریں بازگاہ
 نباشم ز دستور ہمد استاں
 بزرگاہ بر کار دانان من
 پد روزی بر ایشان ندایم تنگ
 ہم مردمی باید و راستی
 ہر آنکس کہ باشد ز ایرانیان
 بیاید ز مانج و گفتار نرم
 چو بیداد گیرد کسے زیر دست
 مکافات یابد بدال بد کہ کرد
 شما دل بفرمان یزدان پاک
 کہ اولیت بر پادشہ پادشا
 فرمودند تاج و خورشید و ماہ
 جہاندار و برداوراں داور است
 مکان و زمان آفرید و سپہر
 نگہدار تاج است و تخت بلند
 شما را دل از ہر ما بر فروخت
 ہم تنہا دستی بفرمان اوست
 ز خاشاک تا ہفت چرخ بلند
 بہ ہمنستے یزدان گواہی دہند
 ستایش ہم ز ہر فرمان گست
 چو نوشیرواں ہیں سخن برگرفت

بداد و رخداد راہ بگزیدہ ایم
 بد و نیک راز و بباہد بدید
 بباہشتہ کارے بہ بیگاہ و گاہ
 کہ بر من رہوشد چنین داستان
 ز لشکر نبرودہ سواران من
 نگہ کرد باید بنام و بہ تنگ
 نباید بداد اندروں کاشتی
 بہند بریں بازگاہ بر رہیاں
 چو باشد پرستندہ بارے و تہرم
 نباشد خردمند و ایزد پرست
 نباید غم نا جوانمزد خورد
 بدارید وز ما بدارید پاک
 جہاندار و فیروز و فرمانروا
 نمایندہ ما را سوسے داد راہ
 از اندیشہ ہر کسے بر تر است
 بیاراست جان و دل مانہر
 ترا بر پرستش بود یار مند
 دل و چشم دشمن بفرمان بدوست
 ہم نیکوئی زیر پیمان اوست
 ہوا آتش و آب و خاک نژدہ
 روان ترا آشنائی دہند
 پرستش ہم زیر پیمان گست
 جملے از و ماندہ اندر شکفت

ہمہ یکسر از جاے بروخواستند بر او آفرینے نو آراستند

بخش کردن نوشیرواں پاؤشایست
خود را بچہار بہرہ و نامہ نوشتن
بکارداراں در بارو داد گستری

شہنشاہ گیتی سراسر برآند
درو نامزد کرد آباد شہر
دل نامداراں بدان شاد کرد
بناد بزرگان و جاے یہاں
کہ بخشش نہادند آزادگان
و پیمود دانا جزو بوم گیل
نہ خاور ورا بود تا باختر
چنین پاؤشایست و آباد بوم
نیازش بر پنج تن خویش بود
جہانے بر او خواندند آفرین
اگر کم بدش جاہ اگر بیش ازے
فرستست کس پیش ازین نایسود
قباد آمد و دہ یک آرد راہ
یکوشد کہ کمتر چو جہنم کند
بدنیا بس ایمن مشو از ننگ
یہ بخشید بر جاے دہ یک خرد

شہنشاہ دانشدگان را بخواند
جہاں را بہ بخشید بر چار بہر
نخستین خراساں اناں یاد کرد
دگر بہرہ زد و تم بد و اصفہاں
وز بہرہ بد آذر آبادگان
وز از مینید تا دیر از دیل
سوم پارس و اہواز و موز خزر
چہارم عراق آمد و بوم روم
ازین موز ہا ہر کہ دزدیش بود
و بخشید آگندہ گنجے بریں
ز شاہاں ہر آنکس کہ بد پیش ازے
بخشند بہرہ ز کشت و دہود
سہ یک بود یا چار یک بہر شاہ
ز دہ یک بر آن بد کہ کمتر کند
زمانہ ندادش بر آن بر دنگ
کبشر نے رسید آن مزار تاج

شدند انجمن بخردان و رواں
 همه پادشاهان شدند انجمن
 گزیتے بنادند بر یک درم
 کسے را انجا تخم یا چار پاے
 ز گنج شهنشاه بر داشتے
 بنا کشتے اندر نبودے سخن
 گزیتے رز باره شش درم
 ز ریون و از گوز هر ميوه دار
 ز ده بن درم میر سیدے گنج
 وزیر خردینهای خداداد ماه
 کسے کش درم بود و دهنقاں نبود
 گزاردنه از ده درم تا چهار
 کسے بر کسے بر نکدے ستم
 گزارنده بودے بر بوان شاه
 دبیر و بر ستند و شهریار
 گزیت و خراج آنچه بد نام بود
 یکے سیکه بر دست بخنور داد
 دیگر تا فرستد بر کشورے
 سه دیگر که نزد یک موبد برد
 بفرمان او بود کاسے که بود
 پر آئنده کار آگهاں در جهاں
 همه روزه گیتی پیر از داد کرد
 بخفتند در دشت خرد و مهورگ

بزرگان و بیدار دل موبدان
 زمین را بخشید و بر زور سن
 گر آید و نیک دهنقاں نبودے دزم
 بهنگام و زرش نبودے بجای
 ز کشتن زمین خوار نکذاشتے
 پر آگنده شد رهنمای کهن
 بخرد مائناں بر همین زد رقم
 که در هنرگاں شلخ بودے بار
 نبودے جز این تا سیر سال رنج
 نکدے بار اندرون کس نگاه
 نبودے غم و رنج کشت و درود
 بسالے از د بشتدے کار دار
 بسالے بیه بنه بود این درم
 ازین باثر بترے هر چار ماه
 نبودے بر بواں کسے را شمار
 بیه روز نامه موبد و پیر
 نیکبای آن نامه دستور باد
 هر کار دارے و هر رهنمای
 گزیت و سر باثرها بشمر
 ز باثر و خراج و ز کشت و درود
 که تانیک و بد زو خاند رنماں
 هر جای ویرانی آباد کرد
 به آبخور آمدھے میش و گوز

کے نامہ فرمود بر پہلوی
 تختیں سیر نامہ بود از دست
 برومند شاخ از دخت قباد
 از دیشہ آباد ہر بوم و بر
 سوے کارداران باژ و خراج
 باندازہ از ما شتا را درود
 تختیں سخن چوں کشایش کنیم
 خردمند بینا دل آل را شناس
 پادانہ کہ ہست او ز ما بے نیاز
 کسے را کجا سرفرازی و ہر
 ما داد فرمود د خود داور است
 بہ یزدان رسی شاہ و کتریکشت
 ز ثروت نہیں تا بچرخ بندہ
 پے مور بر ہشتی او گواست
 نفرمود ما را جز از راستی
 اگر بہر من زیں جہان فراخ
 بخشے دل من جز از داد و بہر
 گنوں روے گیتی ہمہ سر بسر
 ہشاہی ما داد یزدان پاک
 نباید کہ جز داد و بہر آوریم
 شبانے کم اندیش و دشتے بہر گ
 نباید کہ بر زیر دستان ما
 بخشی بخاک و بکشتی بر آب

پسند آیت چوں ز من بشنوی
 شہنشاہ کسریٰ یزدان پرست
 کہ تاج مجرگی بسر بر نہاد
 کہ یزدان داد آورش داد فر
 پرستندہ سایہ فر و تاج
 ہنر با نہاد آنکہ بد بر فرود
 جہاں آفریں را ستایش کنیم
 کہ دارد ز دادار گیتی سپاس
 نزدیک او آشکارا است راز
 تختیں درش بے نیازی دید
 ز ہر بر ترے جاوداں برتر ہست
 کسے را جز از بندگی کار نیست
 ز خورشید تا تیرہ خاک نہند
 کہ مابند گانیم واد پادشاہت
 کہ دیو آورد کشتی و کاستی
 نبودے جز از باغ و میدان و کلاخ
 کشادن بہر کار بیداد چہر
 ز خاور بر و تا در باختر
 ز رخشندہ خورشید تا تیرہ خاک
 دگر چیں بکارے بچہر آوریم
 ہمے موشفدے خاند ز گرہ گ
 ز دہقان و آذر پرستان ما
 برخشندہ روز و بہنگام خواب

ز بازار گماناں کہ بر تر و خشک
 نباید کہ خور جز بداد و ز مہر
 برینگونہ رفت این نژاد و گہ
 بجز داد و خوبی نہ بد در جہاں
 نہادیم رومی زین را خراج
 چو این نامہ آرند نژاد شہما
 کسے کو بریں یکدم بگذرد
 بہ بیدان کہ او داد دہیم و فر
 جز این نیست باد افرو روزگار
 ہمیں رستم و این نامہ نہید پیش
 ہر چار ماہے یکے بہر ازین
 بجائے کہ باشد زبان مہ
 وگر برفت و باد از سپہر بلند
 ہماں گر نیارد بنوروز نم
 نخواہید باز اندر آل بوم و رستم
 ز محکم پر آگندہ و نہ مزہ ریخ
 زمینے کہ آثر خداوند نیست
 نباید کہ این بوم ویراں بود
 کہ بد خواہ بر گنج نیگ آورد
 ز گنج آچہ باید مدارید باز
 کہ ویراں بود بوم در فرسمن
 کسے را کہ باشد دریں پاسے کار
 گنم زندہ بر دار جانے نہ ہست

درم دارد و دد خوشاب و مشک
 بر ایشان بتابد ز خیم سپہر
 پسرتاج یابد ہمے از پدر
 یکے بود با آشکارا رہاں
 درخت و گزیت از پیے تخت و تاج
 کہ فرو خندہ باد او ز مژد شہما
 بہ بیداد بر یک نفس بشمرد
 کہ بزم میانش بپرندہ ار
 بیابد چو خیم بد آید بیار
 مگردید زین فرسخ زمین و کیش
 زخواہید باد و با آفرین
 دگر تفت خورد شید تابد بشخ
 بدان کشتند ان رساند گردند
 ز خشکی نشود کشت حریم درم
 کہ اہر بہارش باران نہ شست
 ز بخشید کارندگان را ز گنج
 بشمرد و ورا خویش و پیوند نیست
 کہ در سایہ شاہ ایراں بود
 کہ چہ نہیں بہانہ بچنگ آورد
 کہ کہ داشت یزدان از آں بے نیاز
 نباشد بر او سایہ پرت من
 اگر گیرد این کار دھوار خوار
 اگر سرفراز است و گزیر دست

بُز و گاو که شاهان پیشین بُدند
 بد و نیک با کار دارا بُدے
 خرد را همیں خیره بفرفتنند
 مرا گنج داد است و دهنقان سپاه
 شمارِ جهان باز جُستن بداد
 گرامی تر از گنج بد خواہ من
 سپہبد که مردم فروشد بزر
 کسے را بُود ارج ازیں بازگاه
 چو بیدار دل کار داران من
 پدید آید از گفت یکتن دروغ
 بہ بیداد گر گر مرا مہر نیست
 ہر آنکس کہ او راہ یزدان بخت
 بدیں بازگاہش بلندی بُود
 بنزدیک یزدان ز تخمے کہ کشت
 کہ ما بے نیازیم از آل خواستہ
 کرا گوشت درویش باشد خویش
 پنگے بہ از شہویارے چنین
 گشنادہ است بر مارو راشی
 نہانی بدو داد دادن برے
 بنزدیک یزدان بُود نا پستہ
 ز یزدان و از ما بر آنکس درود
 اگر داد گر باشی اے شہویار
 کہ جاوید ہر کس کند آفریں

از این کار بر دیگر آویں بُدند
 جہاں پیش اسب سواراں بُدے
 از آفرینے گنج نشکفتند
 نخواہم بدینار کردن رگاہ
 نگہداشتن ارج مزد نژاد
 کہ جویدے کثور و گاہ من
 نیابد بریں بازگہ بر گذر
 کہ با داد و مہراست و بارنہم و راہ
 بدیوان موبد شوند انجمن
 از آل پس نگید بر ما فروغ
 پنگ و جفا پیشہ مردم یکشت
 با ب خرد جان تیرہ بشت
 بر موبداں از جہندی بُود
 بیابد بپاداش خرّم بہشت
 کہ گردد بنفریں رواں کاشتہ
 ز چو مش بُود بیگماں پروش
 کہ نہ شرم دارد نہ آیین و دیں
 چہ کوہیم خیرہ در مہر کاوستی
 بدان تا رسد نژد ما گفتارے
 نباشد بدیں بازگاہ از جہند
 کہ از داد و مہرش بُود تار و پود
 بگیتی بہمانی بیکے یادگار
 بدان شاہ کا آباد دارد نہیں

کہ دارد ز دادار گہاں سپاس
جمع و بشکر توانگر بدند
کہ جاوید بادا ز دانش جواں
بہ تخت و بہیم و فوزانگی

خرومند بینا دل آن را شناس
ز شاہاں کہ با تخت و انس بدند
نہ بد داد گر تر ز نوشیرواں
نہ زو پر ہنر تر بہ مزدانگی

اندرز نوشیرواں بہ ایرانیان و پذیرفتن پادشاہاں فرمان اورا

چو گرفت شب تیرہ شد نا پذیر
ولے شاد و خندان و دولت جواں
ہر آنکس کہ بد درجہاں داد جوئے
کہ جز پاک بزدان مداینہ یار
ہم او دشت گیرد بہر دو سہ
کشادہ است بر ہر کس بازگاہ
نہ گفتار بنستہ مدارید لب
ور آہستہ با شیم بارے زن
بر ما شہرا کشادہ است راہ
از این بازگاہ کس مگردید باز
مخسبید یک تن نہ ما تا فتنہ
کہ رنج بستہ دیدگاں بکسولم
گر از لشکر و پیشکاران من
کہ از درد او بر من آید گزند
بجز سد نہ من کردگار جہاں

ہرید آمد آن تودہ شنبلیہ
نشست از بر تخت نوشیرواں
جہانے بریدار بنماد روستے
باواز گفت آن از آل شہریار
کہ دانندہ اویست وہم رہنمای
مباشید نروساں ز تخت و کلاہ
ہر آنکس کہ آید بڑوز و بشب
اگرے گساریم با آنجن
بجوگان و بر دشت پنجبر گاہ
بجواب وہ بیداری و رنج و ناز
مگر آرزو ہا ہمہ یافتہ
بدانکہ شود شاد و روشن دلم
مبادا کہ از کارداران من
بخشد کس ہا دلے دردمند
سخت گزند چہ اندک بود در نہاں

ز باز و خراج آن گنجا مانده است
 نخواهند نیز از شمار و سیم
 بر آمد ز آب و یک آفرین
 که نوشیروان باد با فرهی
 مباد از او تخت پندخت و گاه
 بر رفتند با شادی و خرمی
 بگیتی ندیده کس را درم
 جها شد بکردار خرم بهشت
 درودشت و پالیز شد چو چراغ
 پس آگاهای آمد بروم و برهند
 زمین را بکردار تابنده ماه
 کس آسپه را نداند شمار
 همه باد و شاد و با ساز جنگ
 دل شاه هر کشور و خیر گشت
 فرستاده آمد ز هند و چین
 ندیدند با خویشتن تا دوا
 همه رگتری را پیار استند
 بزرین عمود و بزرین کلاه
 بزرگ شاه جها آمدند
 بهشتی شد آراسته باز گاه
 برین نیز بگذشت چند سهر

که موبد بدیوان ما رانده است
 محسبیه زین پس دل از من بجم
 بخور نشید بر شد ز کس زین
 همه ساله با تاج شاه بهشتی
 هم این نامور خسروانی کلاه
 چو باغ ارم گشت رفی زمی
 در ابر اندر آمد بهنگام نم
 همه ابر در بوستان لاله گشت
 چو خورشید شد باغ و چو باغ راغ
 که شد مرز و ایران چو رومی پرند
 بداد و بلشکه پیار است شاه
 بگیتی مگر نامور شه دیار
 همه گیتی افروز و با نام و تنگ
 ز نوشیروان شاه روم تیره گشت
 همه شاه را خوانند آفرین
 سبک شد بدل باز با سادان
 همه بزره و بزره خواستند
 فرستادگان بر گرفتند راه
 که با ساد و بازره ما آمدند
 ز بس بزره و بزره و بار خواه
 همه رفت با شاه ایران نمهر

رسیدن مُنذر تازی نزد نوشیروان به فریاد بیداد قیصر روم

چو مُنذر پیامد بنزدیک شاه
پرسید از شاه و شادی نمود
جهان پرده مُنذر زباں بر گشاد
بدو گفت اگر شاه ایران تویی
چرا رومیان شهر یاری کنند
وگر شاه بر تخت قیصر بود
چو دستور باشد گرانمایه شاه
سواران دشتی ز رومی سوار
ز گفتار مُنذر بر آشفت شاه
ز لشکر زباں آوے برگزید
بدو گفت از ایدر پروتا بروم
بقیصر بگوے ارنداری خرد
اگر شیر جنگی بتازد بگور
ز مُنذر نرا داد یابی بس است
پس خویش پیدا کن از دست رست
چو بخشیده بوم و کشور منم
همے آن کنم کار کز من سزد
چو باتازیان دشت یازی بکس
و دیگر که آن پاژشاهی مراست

همه هنتران بر گشادند راه
ز دیدار از روشنائی فرمود
ز روم و ز قیصر همے کرد یاد
نگهدار و پشت دلیران تویی
بدشت سواران سواری کنند
سزد مگر سرافراز بے سر بود
نه بیند چو ماریز فریاد خواه
بپایند در کوشش کارزار
که قیصر همے بر فرازد کلاه
که گفتار قیصر بداند تنبیه
میاسای ییج اند آباد بوم
ز رای تو مغر تو کیفر برد
کبابش کند شیر در آب شور
که اورا نشست از بر کدگس است
چو پیدا کنی موز جوی رواست
بگیتی سرافراز و هنتر منم
نمانم که بادے بر او بر وزد
یکے دریناں خویشان را به پس
در گاو تا بزرج ماهی مراست

تیرا تیغ فولاد گردد چو موم
 بیامد بکند دار آب رواں
 بہ پیچید بے مایہ قیصر ز داد
 ہے دید دور از بندہ نشیب
 سخن باور آں کن کہ اندر خورد
 بدینگوئے بر بد پبالد ہے
 پنالہ کسے از کراں تا کراں
 بیاں دشت بے آب دریا گنم
 سحناے قیصر ہمہ یاد کرد
 کہ با مغر قیصر خرد نیست جفت
 جہاں جستن و جنگ و پیاں کراں
 و زیں کوشش و غارت و ناخن
 بشب زیر آتش کند ہر دو دشت
 سپاہ اندر آمد ز ہر سو بجائے
 زیں قیرگوں شد ہوا آبنوس
 سواران شمشیر زن صد ہزار
 ہر مود کرد دشت نیزہ و راں
 کہ آتش بر آرند از آن مزد و بوم
 بریں کینہ بر نامہائے توام
 چہ رومی بر من چہ یک مشت خاک
 از ایراں فرستم بنزدیک اوے
 بقیصر بود روم مارا پسند
 بقیصر یکے نامہ فرہ مود شاہ

اگر من سپاہے فرستم بروم
 فرستادہ از پیش نوشیرواں
 بر قیصر آمد پیامش بداد
 نہاد ایچ پاسخ ورا جز فریب
 چہیں گفت کرد منذر کم خرد
 اگر خیرہ منذر پنالہ ہے
 گر آید و نکہ از دشت نیزہ و راں
 زیں آنکہ بالاست پنا گنم
 فرستادہ بشنید و آمد چو کرد
 بر آشفست کسرے بدستور و گفت
 من اورا نہایم کہ فرماں کراں
 ز بیشی و از گردن اخرا حتن
 پشمانی افروں خورد ز آنکہ ہست
 ہر مود تا در دیدند نلے
 ز درگاہ برخاست اولیے کوس
 گزیں کرد از آں لشکر نامدار
 بمنذر سپرد آں سپاہ گراں
 سپاہے بر از جنگ جویاں بروم
 کہ ہر چند من شہر یارے توام
 نہ روم و نہ رومی مدار ایچ باک
 فرستاد و را گنوں چو بگوے
 مگر خود نیایدت ازیں پس گزند
 نویسد و خواست از بازگاہ

جہانگیر زندہ کن کیتباد
نگہبان آن مرز آباد بوم

ز نوشیروان شاہ فرسخ رزاد
بنہ دیک قیصر سرافراز روم

نامہ شاہ کسرے بقیصر روم

گراغایگی مجز بیژدان محبت
کز اویشست بیروزی و دشتگاه
اگر جنگ جوید اگر داد و دین
کن بیج باتا زبان داوری
تو دانی کزورنچ مینی برونک
نام بتو لشکر و تلج و گاہ
بشمشیر یابد ز ما سوزنیش
چو خواہی کہ پیاں بماند بجای
سرو گاہ تو زیر پے بشیرم
بداں کو نجوید بہ بیداد شور
سوارے گز بدید از آن بازگاہ
جہانگیرید و گود و روشن رواں
بیاد بر قیصر نامدار
ہے راجے کسرے برو کردیاد
بہ پیچید و اندر شکفتی بماند
برو پیر ز چیں کو دو خسار زرد

سر نامہ کرد آفریں از محبت
خداوند گز دندہ خورشید و ماہ
کہ بیروں شد از رایے گردان سپہر
تو گر قیصر روم و گر رہتری
و گریش گیری ز چنگال گزگ
و گر سوے مشور فرستی سپاہ
اگر زیر دشنے شود پیر منش
تو ز آن مزیکش منہ پیش پای
اگر بگزری زب سحن بگزم
دروود از خداوند ویریم و زور
بہادند بر نامہ بر مئر شاہ
چنناں چوں بہا پشت چہرہ زبان
فرستادہ با نامہ خستہ و یار
بدو آفریں کرد و نامہ یاد
سخنهایش بشنید و نامہ بخواند
ز گفتار کسرے سرافراز مزد

رسیدن نامه نوشیروان نزد قیصر و فرستادن قیصر پاسخ آن نامه را

نویسنده خواند و پاسخ نوشت
سرنامه چون گشت مشکین ز قار
نگارند بر کشیده سپهر
بگیتی یکے را کند تا مجور
اگر خود سپهر دواں زیر نشت
بیریواں نگه کن که رومی نژاد
تو گر شهرداری نه من که ترم
چه باید بزیر وقت چند غسوس
نخواهم کنوں از شما باژ و ساد
سکند شنبیدی بایراں چه کرد
نهفته نشد تیغ اسکندری
بتاراج بزدند یک چند چیز
ز دشت سواران نیزه وراں
نه خورشید نوشیروان آفرید
که کس نه نباید ز شاهنشاهان
فرستاده را هیچ پاسخ نداد
چو مهر از بر نامه نهاد گفت
فرستاده با او نزد هیچ دم
بیاید بر شاه ایراں چه کرد

پیدا کرد اندر خوب و نشت
نخست آفرین کرد بر کردگار
کز اولیست پر خاش و آرام و مهر
وز او به یکے پیش او با کمر
سر مشتری زیر شمشیر نشت
به تخم کیاں باژ هرگز نداد
هماں با سر و افسر و کشورم
ز بیم پچه پیل و اولی کوس
که دارد بر خاش با روم تاد
زما بود آن شاه آزاد مرد
چه سازی بما با چنین داوری
گذشت آن ستم بر نگیریم نیز
بر آرم گزد از کراں تا کراں
وگر بشتد از چرخ گرداں کلید
همه کام او باید اندر جهان
ز شندی کسر نه نیاندش یاد
که با من هیچ و چلیپاست گفت
دترم دید پاسخ بیاید دترم
سخنهای قیصر همه یاد کرد

چہ بر خواند آل نامہ را شہنشاہ بر آشفت با گز و شش روزگار

رفتن کسرے بجنک قیصر

وز آل نامہ چہ دے سختیا بر آند
چہ با پنهانان لشکر شکن
کہ آرد سوے جنگ قیصر سپاہ
خرو و شیدین کوس و روینہ خم
ہے از بے راستی جُست جنگ
ز یزدان نیکی دہش کرد یاد
بدریاے قیر اندر اندود چتر
ہوا یکسر از پرنیاں گشت لعل
نہ اندر ہوا باد را ماندرہ راہ
زبیں شد بکردارِ دریاے نیل
ہے رفت با تاج و زینہ کفش
بہ پیش سپاہ اندروں کوس و پیل
شد تیز تا آذر آباد گاہ
پیادہ شد از دور و بگذاشت آب
دو رخ را بآب دو دیدہ بشت
رہادند گاہے ہزار آزدہ
باواز بر خواند موبد دُست
ہمہ دامن جامہا کردہ چاک
ہمہ زمزم ہے آفریں خواندند
جہاں آفوس را بنیایش گر رفت

ہمہ موبدان و رواں را بخواند
سہ روز اندروں بود بارے زن
چہ از دم بداں رے شد رے شاہ
بر آمد ز در نالہ گاؤ دم
بر آرائش اندر نبودش درنگ
سپہ بر گرفت و مہنہ بر نہاد
یکے گورد بر شد کہ گفتی سپہ
بہوشید روے زبیں را بہ نعل
نہد بر زبیں پشہ را جایگاہ
ز جوشن سواران و از گردِ پیل
جہاندار با کاویانی درفش
ہے بر شد آوازِ شان تا دو میل
پس پشت و پیش اندر آزاد گاہ
چو چشمش بر آمد بہ آذر گشت
ز دشتور پاکیزہ برسم بجست
نواں اندر آمد با تشکدہ
رہادہ بدو نامہ نژد و است
ردو ہیر مہ پیش غلطاں بخاک
مہر گاہ بر او گوہر افشانند
چو نژدیک تر شد ستایش گرفت

وز خواست پیروزی و دستگاه
 پرشتندگان را به بخشید چیز
 یک خیمه زد پیش آتشکده
 و بر خردمند را پیش خواند
 یک نامه فرمود با آفرین
 که نرسیده باشد و بیدار بید
 گنارنگ یا پهلوان هر که هست
 بدارید چقه آنکه باید سپاه
 درفش مرا تانہ بیند کسی
 از آتشکده چون بشد شوے روم
 به پیش آمد آنکس که فرمان گیرید
 جها نجویے با هدیه و با نثار
 چنان بود که هر شب ز گز داں هزار
 چون نزدیک شد رزم را ساز کرد
 سپهبدش تیروے بهرام بود
 چپ لشکرش را بفرهاد داد
 چو آستاد بر زیر ابر میمند
 بقلب آدروں بود مهران بیله
 طلایه بر رزمزد خراسان داد
 بهر سو بر فتنه کار آگهان
 ز لشکر جهانبیدگان را بخیل اند
 چوین گفت کاسے لشکر بیکراں
 اگر یکن از راه من بگذرید

نمودن دلش را شوے داد راه
 بجائے که درویش دیدند نیز
 کشیدند لشکر ز هر سو رده
 سخنهای با بسته چندے بر اند
 شوے موز بانان ایماں زبیں
 جهاں را ز دشمن نگه دار بید
 همه داد جو عید با نبرد دست
 بدان تا نیاید بد اندیش راه
 نباید که ایمن بخشید بے
 پراگنده شد ز دهر گز و بوم
 و گز داں بر و بوم شد ناپدید
 فراواں بیاید بر شهریار
 به بزم آمدندے بر شهریار
 سپه را درم دادن آغاز کرد
 که در جنگ با راسے و آرام بود
 بے پند با بر دلش کرد یاد
 گشت جها نجویے پیش بے
 که در کینه گز داشتے دل بجای
 روان و دلش را خرد یاد داد
 بدان تا نماند سخن در نهان
 بے پند و اندر تر نیکو بر اند
 ز پر مایگان و ز غم آوران
 دم خویش بر لای من بشمرد

بدرویش مزدوم رسانید رنج
 گر آهنگ بر میوه دای کُنید
 وگر کشتن دے پو شد پیاے
 بیزداں کہ او داد دیہیم وزور
 کہ در دم میانش برسم بہ تیغ
 بہ پیش سپہ بر طلاہ منم
 نگہبان پیل و سپاہ و بُنہ
 بحفلی روم گر بدریای آب
 مُنادی گرے نام او شیرزاد
 پیام دماں گرد لشکر بگشت
 خروشیید کاے بیکرانہ سپاہ
 کہ گر جزد باد و بھر و خرد
 برآں تیرہ خاکش بریزند خوش
 بہ پند مُنادی نشد شاہ رام
 ہے گرد لشکر بگشتے براہ
 ز کارِ جہاں آگهی داشتے
 ز لشکر کسے کو بر دے براہ
 وگر باز مانے ازو سپہم وزر
 بد نیک با مُردہ بُودے بخاک
 جانے بد و ماندہ اند شگفت
 بر جایگاهے کہ جنگ آمدے
 فرستادہ خواستے رانشکوے
 اگر یاقتندے سوے داو راہ

دگر بر بُروزگاں کہ دارند گنج
 وگر ناپسندیدہ کارے کُنید
 وگر پیش لشکر مجتہد نہ جاے
 خداوند بہرام و کیوان و ہور
 اگر چوں ستارہ شود زیر میغ
 جہاںجوے بر قلب پایہ منم
 گے بر چہم گاہ بر بیمنہ
 نجویم بر زم اثر آرام و خواب
 رُفت آن سنجہاے کشرے بیاد
 ہر خیمہ و خز گے بر گزشت
 چوبین است فرمان بیدار شاہ
 کسے سوے خاک سپہ بنگارد
 چو آید نہ فرمان یزداں بروں
 بُروز بسفید و شب تیرہ خام
 ہے داشتے نیک و بد را بگاہ
 بد و نیک را خوار نگذاشتے
 ورا دخمہ کردے بدایہ گاہ
 کمان و کماند و کلاہ و کمر
 بُودے جد اچیز زو در مخاک
 کہ نوشیرواں آن بُزورگی رُفت
 ورا راسے و ہوش و درنگ آسے
 کہ رفتے بر دشمن چارہ جے
 نکر دے رستم آن خردمند شاہ

اگر جنگ جُستے بجنگ آمدے
بتاراج دادے ہمہ بوم و مرست
بکرہ دارِ خورشید بُد راے شاه
ندارد ز کس روشنائی در لُج
ہمش داد و بخشش ہمش نگ و بے
مروغ و بلد ہی پوشند ز کس
شہنشاہ باداد بار اے و فر
و راجنگ و بخشش چو بازی بے
اگر پیل و شیر آمدنیش پیش
سیاہے کہ با خود و خفتاں بجنگ
اگر کشتہ بودے اگر بشتہ زار

بختیم دلاور نہنگ آمدے
جہاں را بہ داد و بشنیر جُست
کہ برتر و خوشکی بتابد براہ
چو بگرہ یزد از چرخ گردندہ منج
ہمش درِ خوش آب و ہم آب جھے
دل افروز و خوششدہ اولیت و س
جہاں را ہے داشت در زیر پر
از بر ایدان سرفرازی مہدے
نبردائستے جنگ یکروز بیش
بہ پیش سپاہ آمدے بید رنگ
بزندانِ پیروز گر شہزاد

گرفتار نو شیر وال چند دُرا براہِ روم

کہ شوراب مہ نام آں کارساں
گرفت اندر آں شہر شوراب بوم
پُر از مودم و ساز جنگ و نوا
کشیدہ سر بارہ اندر سحاب
نہدیدند جائے بدرگاہ راہ
پاے آمد آں بارہ جاشنیق
نہدیدند جائے گزار و گزینہ
شد آں بارہ دُرا بکودار دشت
ہماں دُرو آتش بر آمد بامہ
تن بے سراں شاں دگر جائے بود

چُنیں تا بیامد ہماں شارساں
از ایراں چو گشتاں پ آمد بروم
بر آورد دُروید سردر ہوا
ز خار و بختہ در زرف آب
بگزد و حصار اندر آمد سپاہ
بدو ساخت از چار سو مہمنیق
بر آمد ز ہر سو دم و شغیز
چو خورشید تاباں ز گنبد جُست
خروش سواران و گزد سپاہ
ہمہ حصن بے تن سرو پاے بود

غیر زینهار و خروش زنان
 وز ایشان هر آنکس که پرمایه بود
 بمبستند و کردند بر پیل بار
 بنخستند بر کس هنگام رزم
 وز آنجا نگه لشکر اندر کشید
 که در بند او گنج قیصر بدست
 که آرایش روم بد نام افس
 بدان دژ نگه کرد بیداد شاه
 بفرمود تا تیر باران کنند
 بمزدی سراں باره را بقتند
 بدان دژ یکے جائور در خاند
 همه گنج قیصر بتاراج داد
 بر آورد از آن شارسان رنشیخ
 خروش آمد از کودک و مرد و زن
 به پیش گرانمایه شاه آمدند
 که دستور و منجور و گنج آن تست
 بجاں دینزه زینهار خواه تو ایم
 بفرمود شه تا نگشتند نیز
 وز آن جا نگه لشکر اندر کشید
 کس آمد بگفت آنکه قیصر سپاه

فرمود شد ز زخم تبیره زنان
 بگنج و بمزدی گرانمایه بود
 خروش آمد و ناله زینهار
 نه بر گنج و دینار هنگام رزم
 بره بر دژے دیگر آمد پدید
 نگهبان آن دژ توانگر بدست
 ز کسرے بد آمد بفرجام اوے
 هنوز اندر آن نارسیده سپاه
 هوا چوں تگرگ بهاراں کنند
 بشهر و بدژ آتش اندر زدند
 بدان بوم و بر خار و خادر تماند
 سپه راهمه بدره و تلج داد
 همه بر گرفتند راه گریز
 همه پیر و برون شدند اجمن
 غریبان و فریاد خواه آمدند
 بر روم اندروں شود و رنج آن تست
 پرستار فر و مکاره تو ایم
 بدیشان بخشید بسیار چیز
 وز آرایش روم برتر کشید
 فرستاد و اینک پیامد ز راه

رزم نوشیرواں با فرفوروس سپه سالار قیصر و شکست دادن و گرفتن قالیانیوس و اطاکیه را

همه نیزه داران جوئن و راں
بدان تا بسیجیده باشد سپاه
خروش آمد و ناله کرتا س
بیامد بنزدیک شاه جهاں
از آن نامداران و گردان خویش
سپاه سپه رزم جویاں چو گره گ
سوارے سرافراز با بوق و کوس
پدید آمد از دور گرد سپاه
بدو گفت کار بی نیست از ما نهال
از اندیشه هرگز نبود اضمیم
لفز نمود تا بر کشیدند صف
که شد بشته از گرد بر باد راه
یلان سرافراز شمشیر زن
مهرزگان و فرزانهگان و جهاں
بد آن تیغ برنده مرغ را
که سنجبر گیرد ز بالا پلنگ
و گر خسته از جنگ برگشته بود

چو بشنید کامد سپاه گراں
بشکر گفت آنچه بشنید شاه
برفتند چوں کوه آهن ز جایی
نزدیک ز گفتار کار آگاهان
که قیصر سپاه فرستاد پیش
به پیش اندرون پهلوانی بزرگ
برویش خوانند فرفوروس
چو این گفته شد پیش بیدار شاه
بخندید از و شهریار جهاں
که ماجنگ را پیش ازین ساختیم
کے تاجور بر لب آورده کف
سپاه بیامد به پیش سپاه
شده نامور لشکر آجمن
همه جنگ را تنگ بسته میاں
بخش آب داده همه تیغ را
سپه را نبه بیشتر از آن درنگ
هر سو ز رمی ندی گشته بود

بشد خسته از جنگ فزونیوس
 سواران ایمان بسان پلنگ
 پس رومیان در حے با ختنند
 چنانا هم همیرفت با ساز جنگ
 سپه را بهاموئے اندر کشید
 و زے بود بالشکرو بوق و کوس
 سر بارو او ندیدے عقاب
 یکے شارساں گزدش اندر فراخ
 ز رومی سپه مژوگ اند او
 دو فرسنگ پیش اندروں بود شاه
 خروشه بر آمد ز قالیبیوس
 بدان شارساں در نگه کرد شاه
 بدروازها جنگ بر ساختند
 چو خورشید تابنده برگشت زرد
 از آن بارو و تر ناخند اندکے
 خروشه بر آمد ز درگاه شاه
 هم پاک از این شهر بیروں شوید
 اگر بیج هاتنگ زن و مرد پیر
 گوش من آید بتاریک شب
 هم اندر زمان آنکه فزاید از اوست
 چو بر زرد ز خوچنگ چنگ آفتاب
 بنیبره بر آمد ز درگاه شاه
 از آن و تر وراں شارساں مزدورن

دریده دوش و نگوئسار کوس
 بهاموئ کجا غممش آید بچنگ
 درودشت از ایشان بپرداختند
 سپاهے هم گززد و خنجر بچنگ
 بر آوردو دیگر آمد پدید
 کجا خواندندیش قالیبیوس
 یکے کئده گزد اندرش پیر آب
 به ایوان و میدان و پایزو کاخ
 هم نامداران پیر خاش جو
 سپه گشته رگبتی ز گزد سپاه
 کز آن نعه اندک شد اولے کوس
 حے هر زمئے فرموش شد سپاه
 حے تیر و قاروره انداختند
 ز گزدنده یک نیمه شد لا جورد
 هم شارساں با زمین شد یکے
 که آے نامداران ایمان سپاه
 بتاریکی اندر بهاموئ شوید
 دگر غارت و شورش و دارو گیر
 که پکشايد از رنج یک مزد لب
 پیر ازگاه ببیندش آکنده پوست
 بفرسود رنج و پیاوود خواب
 رگراخیگاں بر گرفتند راه
 بدگاه کسترے شدند انجمن

کہ ایدر ز جنگی سوارے نمائند
 ہمہ خستہ و گشتہ شد بیگناہ
 زن و کودک خود با مزد پیر
 چنان شد دژ و باره شارساں
 چو قیصر گنگار شد ما کہ ایم
 بداں روپیاں بر دچختود شاه
 بسے خواسته پیش ایشان پائند
 هر آنکس کہ دید اندر کارزار
 به انطاکیه در خهر شد کہ شاه
 سپاهے در آن شهر مد بیکراں
 سه روز اندر آن شاه را بد و رنگ
 چهارم سپاه آمد چو کوه
 بر رفتند یکسر سواران روم
 سه جنگ گداں کرده شد دهم روز
 گشتاده شد آن روز آباد روم
 بشهر آمد سراسر سپاه
 بر زرگاں کہ بانخت و افسر بدند
 بشاه جهاندار دادند گنج
 و ایشان هر آنکس کہ جنگی بدند
 اسیران دآن گنج قیصر ز راه
 بگردید بر گرد آن شهر شاه
 ز باغ و زمیندان و آب رواں
 چنین گفت با نامور شهریار

در این شارساں نامدایے نمائند
 که آمد که بخشایش آید ز شاه
 نه خوب آید از داد میخداں اسیر
 کنز پس نه پنی مجز از خارساں
 تقالینیس اندروں بر چه ایم
 گنگار شد رسته با بیگناہ
 و زان جا یگه نیز لشکر بر اند
 به بشتند بر پیل و کوه دند باد
 ابا پیل و لشکر در آمد ز راه
 دلیران رومی و گند آوراں
 بداں تاناشد به بیداد جنگ
 دلیران ایماں گرو ما گروه
 ز بهر زن و کودک و غنچ و بوم
 چهارم چو بفروخت گیتی فرو روز
 سوارے نزدیک جنگی ز روم
 پئے را نمید بر زبیں بیج راد
 هم آثما که گنجور قیصر بدند
 بسجنگ آمدن گنج چوں مزد رنج
 بنادند بر پشت پیدایاں به بند
 بسوے مدائن فرستاد شاه
 زبیں دید رخشاں تر از چرخ ماه
 همه تازه شد پیر گشته جوان
 که انطاکیه است این اگر نو بهار

ز مُشکَش همه خاک و ز ریش خشت
زمینش سپهر آسمان آفتاب
که آباد بادا همه بوم روم

کسے کو ندید است حُرُم بهشت
درختش ز یاقوت و آتش گلاب
نگه کرد باید بوی مرز و بوم

آباد کردن نوشیروان شهر زیب خسرو
را بمانند انطاکیه و جاع دادن
ایسیران روم را در آل زیریں

بدو اندروں کاخ و آب رواں
پُر از گلشن و کاخ و میدان و باغ
و را زیب خسرو و نهادند نام
بهشتی پُر از بوع و رنگ و نگار
به بند گراں دست و پا خسته بود
بر آل شهر نو شاد بگذاشتند
همه گلشن و بوستان و سراے
یکے جاع باشد سزاوار نام
زیریں چوں بهشتی شد آراسته
تو گفتی نمائده است بر خاک راه
چنین گفت کاع شاه بیدار
یکے تو د بُد پیش بالان من
که پیش در کاخ من نو دبشت
یکشتی شاداب چندیں درخت

یکے شهر فرمود نوشیروان
یکو دار انطاکیه چوں چمر اغ
بمیزگان روشن دل و شاد کام
شد آن زیب خسرو و چو حُرُم بهار
ایسیران کرد آل شهر با بشته بود
فرمود تا بند برداشتند
چنین گفت کاریں نو بر آورده جاع
یکو دیم تا هر کسے را بکام
بخشید بر هر کسے خواسته
ز بس بوزن دکوے و بازار گاه
پیامد یکے پُر سخن کفش گر
بقالیقوس اندروں خان من
ازیریں زیب خسرو و مرا سود نیست
فرمود تا بر در شور سخت

بختنید بسیار از آل شهنشیر
 یکے مزد ترسا گزین کرد شاه
 بدو گفت کارین موز خضر و تراست
 بسان درخت برومند باش
 بخش و بیاری و زرفتی مکن
 از انطاکیه شاه لشکر بر آید
 پس آگاهی آورد فرورپوس
 بقیصر چنین گفت کآمد سپاه
 سپاه است چنداں که دریا و کوه
 به پیچید قیصر ز گفتار خویش
 ز نوشیروان شد دلش پُر هراس
 بدو گفت موبد که این رای نیست
 بر آید ازین موز آباد خاک
 زبان سزاید و سست رای
 هم رای ایشان بدان شد دشت
 چو بشتید قیصر دلش خیره گشت
 گزین کرد از آل فیلسوفان روم
 بجای آمد از موبدان شصت مزد

که آمد بر آل تو خود خواستار
 بدو داد فرمان و گنج و سپاه
 غریبان و این خاتمه و تراست
 پدر باش که گاه فروزند باش
 بر اندازد باید بر در سخن
 جهان دیده ترسا بکنهاں رساند
 گفت آ سچ آمد بقالیبیوس
 جهان دیده کسرے دیوان و گاه
 همه گردد از گرد اسبان ستوه
 مروتگان فرزانه را خواند پیش
 همه رای زد روز و شب در سپاس
 که با جنگ کسرے ترا پای نیست
 شود کرد و قیصران در مغاک
 بخوید بجز رنج این پادشاه
 که رزم دیران نبایست جُست
 ز نوشیروان رای او نیره گشت
 سخن گوئی با دانش از پاک بوم
 ز دوده روان و خرد را ز گرد

پیغام قیصر روم نرود
 نوشیروان با باثر و ساو

پیام فرستاد نزدیک شاه گرانمایگان بر گرفتند راه

چو مہراس دانندہ شہاں پیشرو
 ز ہر چیز گنج بہ پیش اندروں
 بسے لایہ و پند و نیکو سخن
 فرستاد با باژ و ساو گراں
 چو مہراس نزدیک کسرے رسید
 تو گفتی کہ از تیزی و راستی
 بکسرے چہیں گفت کاے شہزاد
 برومی تو اکنون و ایراں تہی است
 بداند کہ قیصر نباشد بروم
 ہمہ سود مشای ز مردم بود
 گر این دستخیز از پیہ خواستہ است
 پیادہ دم اینک ہمہ گنج روم
 چو دشمنید ازو این سخن شہزاد
 پند رفت از او آچہ اذدہ بود
 فرستادگاں استایش گرفت
 بدو گفت کاے مزد روشن خرد
 اگر زر بگردد ہمہ خاک روم
 نہادند بر بوم دبر باژ و ساو
 کہ ہر سال قیصر بر شہزاد
 نگردد سپاہش بگرد و بہمن
 وزاں جایگہ نالہ گاؤ دم
 جہانداہ بیدار لشکر براند
 پیادہ چنداں سلاح و سپاہ
 گوے در خرد پیر و در سال تو
 شہارش گزیر کرد بر چند و چوں
 پیشماں ز گفتار ہائے کمن
 گروگاں ز خویشان و کشتہ آوراں
 برومی یکے آفریں گشتید
 ستارہ بر آرد ہمے نہ آشتی
 جہاں را بدیں از جندی مار
 ہمہ موز بے ازو بے فرہی است
 نسخہ یک پشہ این مرز و بوم
 پو او کم شود نیکوئی کم بود
 کہ آرزوم و دانش بدان کاستہ است
 کہ روشن رواں بہتر از گنج و بوم
 دلش گفت حرم چو باغ بہار
 اگر بذرہ زر اگر بذرہ بود
 برآں نیکو بھا فرازش گرفت
 بذرہ کسے کو خرد پرورد
 تو خلیں تری زآں سراقاز بوم
 پرااندہ دینار صد چرم گاو
 فرستد ابا ہدیہ و بافتار
 مخواہند چیرے ازآں انجمن
 شنیدند و آواز رویینہ خم
 بشام آمد و روزگارے بماند
 ہماں بذرہ و بذرہ و تلج و گاہ

چو مہراس دانندہ شہاں پیشرو
 ز ہر چیز گنج بہ پیش اندروں
 بسے لایہ و پند و نیکو سخن
 فرستاد با باژ و ساو گراں
 چو مہراس نزدیک کسرے رسید
 تو گفتی کہ از تیزی و راستی
 بکسرے چہیں گفت کاے شہزاد
 برومی تو اکنون و ایراں تہی است
 بداند کہ قیصر نباشد بروم
 ہمہ سود مشای ز مردم بود
 گر این دستخیز از پیہ خواستہ است
 پیادہ دم اینک ہمہ گنج روم
 چو دشمنید ازو این سخن شہزاد
 پند رفت از او آچہ اذدہ بود
 فرستادگاں استایش گرفت
 بدو گفت کاے مزد روشن خرد
 اگر زر بگردد ہمہ خاک روم
 نہادند بر بوم دبر باژ و ساو
 کہ ہر سال قیصر بر شہزاد
 نگردد سپاہش بگرد و بہمن
 وزاں جایگہ نالہ گاؤ دم
 جہانداہ بیدار لشکر براند
 پیادہ چنداں سلاح و سپاہ

ز پیلان و از بذرهای درم
 بشیروے بهرام بشیروء جاے
 مکن بیج سستی بروز و بماه
 ہے خاند بر شہریار آفریں
 نگہ داد زردایں کیانی دخت

کہ پشت زریں را بجیں وادخم
 وز آں روز چوں آتش راهے
 بدو گفت کاریں باز قبضہ بخواہ
 بہوسید شیروے روے زریں
 کہ بیدار دل باش و پیروز تخت

بزم نخستین نوشیرواں بادایاں

و پند گفتن بوزر جمہر

بفرمود کآں موبداں را بخواں
 سراینده و باہش و یاد گیر
 ز ہر دانشی راہ جستہ رواں
 نئے جان روشن بیار ایستہ
 بے اندامیہ کہ جاں پیوورد
 کہ دانش کشادہ گنبد از عفت
 بگوید مرا زان بود راستہ
 بگفتن دلیر و توانا ببرد
 کہ او بود دانندہ را خواستار
 جوان و جوانیدہ مرد کن
 بدانش نگہ کردن شاہ دید
 چنین عفت کاے داور داریست
 فلک روشن از فرت تلج تو باد
 کہ بکشاید از بند گویندہ را

چنان بد کہ یک روز بہاد خواں
 کہ باشند دانا و دانش پذیر
 بر گفتند بیدار دل موبداں
 چوناں خوردہ شد جامے خوانندہ
 نہ چند اکلہ یا بد و نکویش خورد
 بدانتہاں شاہ بیدار گفت
 ہر آنکس کہ دارد بدل دانشی
 از ایشان ہر آنکس کہ دانا ببرد
 زباں بر کشادہ بر شہریار
 بگفتند ہر کس ز ہر در سخن
 چو بوزر جمہر آن سخنہا شنید
 یکے آفریں کرد و بر پایے خاست
 زریں بندہ تخت علج تو باد
 گر آید و نیک فرمان دہد بنہ را

بگویم اگر چند بجایه ام
 نکویش نباشد که دانا زبان
 نگه کرد کسر لے بدانده گفت
 جواں بر زبان پادشاهی نمود
 از آن حُب گفتار و آن پند ها
 سخنیں چو از بند کشاد لب
 دیگر گفت روشن روان کسے
 کسے را که مغزش بود پر شتاب
 چو گفتار بیهوده بسیار گشت
 هنر جوے و دینار بیشی مخور
 اگر روزی ما پایدار آمدے
 بزمینی به از مردمی کار نیست
 همه روشنی در تن از راستی است
 دل هر کسے بند آرزو است
 به نحو هر کسے در جہاں دیگر است
 هر آنکس که در کار پیشی کند
 خردمند و دانا و خرم زہاں
 بنایافت رنجہ مکن خوبشستن
 ز نیرو بود مرد را راستی
 ز دانش چو جان نرماہ نیست
 چو بردارش خویش مهر آوری
 تو نگہ بود هر کرا از نیست
 مدام خرد را برادر بود

بدانستن از کترین پایہ ام
 کشاده کند پیش نوشیروان
 که دانش چرا باید اندر گفت
 ز گفتار او روشنائی نمود
 شد آن موبدان را بدل بندہا
 بہ یزدان ستودن ہنر داد لب
 کہ کوتاہ گوید بہ منی بسے
 فراوان سخن باشد و دیر یاب
 سخنگوے در مردمی خوار گشت
 کہ گیتی سپنج است و ما برگز
 جہاں را بسے خواستار آمدے
 بدیں با تو دانش بہ پیکار نیست
 ز تازی و کژی بیاید گر نیست
 وزوہر یکے را دیگر گوہ خست
 ترا باوے آمیزش اندر خور است
 ہمہ راے و آہنگ بیشی کند
 تنش زین جہاں است و دل زآں جہاں
 کہ دینار جاں باشد و رنج تن
 ز سستی دروغ آید و کاستی
 بہ از خامشی هیچ پیرایہ نیست
 خرد را ز تو بکسلد داور ی
 محکم مرد کش از نیاز نیست
 خرد بر سر جاں چو افسر بود

چو دانا ترا دشمن جان بود
 نو انگشت شد آنکس که خوسند گشت
 باموختن چو فرو تن شوی
 بگفتار اگر چیره شد رای مرد
 هر آنکس که دایش فراموش کند
 چو داری بدست اندر من خواسته
 هرینه چنان کن که بایت کرد
 میان گزینی بمانی بجای
 خردمند کرد دشمنان دور گشت
 چو داد از تن خویش تن داد مرد
 گو آن سخن کاندرو سود نیست
 میندیش از آن کاس نشاید بکن
 فروتن بود شه که دانا بود
 هر آنکس که او کرد دگر دگر
 پرستیدن داور افزون کند
 پیر و پیر از هر چه ناکردنی است
 به بند داں گراید بفرجام کار
 از آن خوب گفتار بوزر جمهر
 ز پیش نهند شاه برخاستند
 از او انجمن ماند اندر تنگفت
 جهاندار کسر لے در او چو ماند
 بفرمود تا نام او سر کنند
 میان جهان سخت بوزر جمهر

به از دوست مردی که نادان بود
 از و آرزو تیار در بند گشت
 سخنهای داندگان بشنوی
 نگردد کسی خیره در کار مرد
 زبان را ز گفتار خاموش کند
 زر و سیم و اشیان آراشته
 نباید فشانند و نباید فشانند
 نباشد جز از نیکبیت رنجام
 تن دشمن او چو مردور گشت
 چنان داں که پیروز شد در بنو
 کز آن آنشت بهره جزود نیست
 که نتوانی آهن به آب آردن
 بدانش بزرگ و توانا بود
 بداند گذشت از بد روزگار
 ز دل کاوش دیو بیرون کند
 نیاز دارد آن را که نازدنی است
 که روزی ده اویست و پند روزگار
 حکیمان همه تازه کردند چهر
 بر او آفرینے تو آراستند
 که مرد جوان آن بزرگی گرفت
 سرافراز روزی دهاں را بخواند
 بدانکه که آغاز دفتر کنند
 چو خورشید تابنده شد بر سپهر

همه بخرداں مانده اندر شکفت
 که پاکیزه دل بود و روشن رواں
 نه پیچید باید باندیشته سر
 دیگر مازیں او سپهر بلند
 نه پیچیدن از راه و فرمان اے
 چو داد زمانه زنجیر اهییم داد
 همه راز او داشت اندر بهناں
 که آتش بتوسد دل نره شیر
 دلش خیره خوانیم و مغزش مشک
 کرد و بند و چاه است و زونج و گاه
 ز خشمش زبجو شد به تن در چگر
 خردمند از و شناد و خنداں بود
 دل و مغزش از دانش آباد نیست
 فرمود گشت فروت راز و رواں
 پر از آفرین زد زبان و دهن

دیگر باره موبد پیش گرفت
 زبان باز بکشد مزد جواں
 چنین گفت که خوشرو دادگر
 که او چوں شبان است و ما گوشتند
 شاید گذشتن ز پیمان اوست
 بشا ویش باید که باشیم شاد
 هنرهایش گسترده اندر بهناں
 مشکو با گرایش کزدن و لیر
 اگر کوه فرمائش گیرد سبک
 همه بد ز شاه است و نیکی ز شاه
 ز هنرش جهاں را بود ارج و فر
 سر تا جور فرستید داں بود
 از اهرمن است آنگه زو شاد نیست
 تنبیدند گفتار مزد جواں
 پراگنده گشت آل بزرگ انجمن

برزم دوم نوشیرواں با بوزر جمهر و موبداں

همه بود داننده را خواستار
 گجا خواست گفتار دانا شنید
 بداندگی در خور شه بود
 جوان و جهانریده مزد کمن

دیگر هفته روشن دل شهریار
 دل از کار گیتی بیگسو کشید
 کسے کو سزاوار درگاه بود
 بر رفتند داندگان سخن

سرافراز بُروزِ پُرمهرِ جوان
 حکیمان دانند هوشمند
 نهادند رخ سویی بُروزِ پُرمهر
 از ایشان یکی بُود فروزان تر
 که آغاز و فرجام چوین سخن
 چُنین داد پاسخ که جوینده مزد
 بُود راه روزی بر وتار و تنگ
 یکی بے هنر خفته بر تخت بخت
 چُنین است رسم قضا و قدر
 همانند دانا بے پرو و دکار
 دگر گفت آنکس که افروخت ترشت
 چُنین گفت آنکس که دانده تر
 دگر گفت که ما چه نیکو تر است
 چُنین داد پاسخ که آهستگی
 فروتن کند گردن خویش پست
 بکوشد و بجوید بکوشش جها
 دگر گفت کاندر خردمند مزد
 چُنین گفت آنکس که آهسته خویش
 پُرسید دیگر که در زیستن
 چُنین داد پاسخ که گر با خرد
 بداد و ستد و ر کند راستی
 به بخشد گنه چو شود کامگار
 پُرسید دیگر که در انجمن

بخشد با حکیمان روشن روان
 نشستند نزدیک تخت بلند
 که کسر لے همه زو بر افروخت پُرمهر
 پُرسید از او از قضا و قدر
 چگونگی است و این را که افکند من
 جوان و شب و روز در کار کرد
 بجوے اندر و آب او باد رنگ
 همه محل نشانند بر و بر درخت
 ز بخشش نیابی بکوشش گذر
 چُنین آفرید اختر روزگار
 کدام است و بیشی که ادر خور است
 به نیکی و کردارش آید بهر
 که بر دانش ز خرداں افسر است
 کرمی و رادی و شایستگی
 و بخشند نه از بهر پادشاه دشت
 خرامد بهنگام با هنرها
 هنر چیست بهنگام تنگ و نبرد
 به بیند بگرداند آیین و کیش
 چه سازی که کمتر بُود رخ تن
 دلش بُرد بار است رایش برد
 ببندد در کفای و کاستی
 نباشد سرش بلند و نا بُرد بار
 نگنباں کدام است بر خویشتن

چُنِیں گُفت کال کن پس آژمِوے
 دگر کو بستی بُود پیشکار
 دگر گُفت کن بخشش و نیک خوے
 کجا زود کشتنش بار آورد
 چُنِیں گُفت آگس که تا خواسته
 دگر بر ستانه دارد سپاس
 دگر گُفت بر مزد پیرایه چیست
 چُنِیں داد پاسخ که بخشده مرد
 ببالد بکود دار سرو بدی
 اگر ناسزا را نشاند مشک
 سخن پُرسی از گنگ و مزد و کر
 دگر گُفت کاندر سزای سپنج
 چه سازیم تا نام نیک آوریم
 بدو گُفت شو دُور باش از گناه
 هر آں چیز کانت نباشد پست
 دگر گُفت کوشش بانداز و بیش
 چُنِیں داد پاسخ که اندر خرد
 چو خواهی که رنجی بهار آیدت
 سزای ستایش دگر گُفت کیست
 چُنِیں گُفت کال کو بیزدان پاک
 دگر گُفت کای مزد روشن خرد
 کدام است خوشتر سرازگار
 چُنِیں داد پاسخ سخنگوے باز
 نرفت از کرب پی داز نیک خوے
 چو دید از فرودنی بر روزگار
 کدام است نیکو تر از هر دوستی
 بسای دو بارش بهار آورد
 به بخشش کند جانش آراسته
 نه بخشده بازار گانه شناس
 وزین نیکو پها گرانایه چیست
 که او نیکوئی با سزاوار کرد
 بیایزه هرگز نگردد رشده
 نبوید نه روید گل از خار خشک
 بداد اندر آئی نیاید سبر
 نباشد خردمند بے درد و رنج
 وز آغاز فرجام نیک آوریم
 جهاں را همه چوں تن خویش خواه
 تن دوست دشمن بدان درمند
 چلوئی کنز این دو کد مست پیش
 جز اندیشه چیزے نه اندر خورد
 بکونی چو در پیش کار آیدت
 اگر بر نیکو پیده باید رگریست
 قوول دارد امید و هم ترس و باک
 که سوت از بر چرخ می بگرد
 ازین بر شده چرخ نا پایدار
 که هر کس که شد این وبه نیاز

چُنِیں گُفت کال کن پس آژمِوے
 دگر کو بستی بُود پیشکار
 دگر گُفت کن بخشش و نیک خوے
 کجا زود کشتنش بار آورد
 چُنِیں گُفت آگس که تا خواسته
 دگر بر ستانه دارد سپاس
 دگر گُفت بر مزد پیرایه چیست
 چُنِیں داد پاسخ که بخشده مرد
 ببالد بکود دار سرو بدی
 اگر ناسزا را نشاند مشک
 سخن پُرسی از گنگ و مزد و کر
 دگر گُفت کاندر سزای سپنج
 چه سازیم تا نام نیک آوریم
 بدو گُفت شو دُور باش از گناه
 هر آں چیز کانت نباشد پست
 دگر گُفت کوشش بانداز و بیش
 چُنِیں داد پاسخ که اندر خرد
 چو خواهی که رنجی بهار آیدت
 سزای ستایش دگر گُفت کیست
 چُنِیں گُفت کال کو بیزدان پاک
 دگر گُفت کای مزد روشن خرد
 کدام است خوشتر سرازگار
 چُنِیں داد پاسخ سخنگوے باز

زمانه بخوبی ورا داد داد
 پیوسته سید دیگر که دانش کدام
 چنین گفت کائنات بود بر دیار
 دیگر آنکه مغزش بخونند ز خشم
 دیگر گفت آن چیست آه هوشمند
 چنین گفت کائنات خرد بود
 اگر از جند سیه سپارد بخاک
 دیگر که ز نابودینها امید
 همیشه بود شاد و خرم رواں
 دیگر گفت بد چیست بر پاوشا
 چنین داد پاسخ که بر شهریار
 یکم آنکه ترسد ز دشمن بجنگ
 سه دیگر که رای خردمند مرد
 چهارم که باشد سرش بر شتاب
 پیوسته سید دیگر که بے عیب کیست
 چنین گفت کلین را گویم راست
 گردنهایگان را فسون و دروغ
 دیگر گفت کاس کو بخوید گزند
 چنین گفت کائنات بود در است گوی
 زباں را ندان و دیده پیر آپ نروم
 خردمند چه کو ندارد روا
 پیوسته سید دیگر یکم هوشمند
 پیازد به نثر پیر و جال پرورد

مزدگر نگردد جز از داد یاد
 بگیتی که باشم از و شاد کام
 بنزدیک او مزد بے قسرم خواہ
 و نخواهد بخشم از گنهگار چشم
 که آید خردمند را آن پسند
 ندارد غم آنکه زو بگذرد
 نه بشد دل اندر غم و درد و پاک
 برسد بدای گویند کنز بار بید
 بے اندوه باشد ز گشت زمان
 کمزور تیره گردد دل باز سا
 خردمند گوید که آه چو چار
 و دیگر که از بخشش آید به تنگ
 بیگسوزند روز تنگ و نبرد
 بخوید بکار اندر آرام و خواب
 نگویند آزادگان را ز حیثیت
 کزین در خرد بر سخن بر گوشت
 بکوشی و بیداد جستن فروغ
 ز خوفا که امش بود سودمند
 برو راست باشد همه کار اے
 گزیدن خرد اندر اولی نرم
 خرد دور کردن ز بهر هوا
 که اندر جان کیست کو بے گزند
 وز خویش و پیوند او بر خرد

چنین داد پاسخ که آن که محبت
 کز اوست سپاس و بدویت پناه
 دل خویش را آشکار و زبانش
 تن خویش را پروریدن بنار
 نگهداشتن مردم خویش را
 سپردن بفرهنگ فرزند خود
 چه فرمال پذیرفته باشد پسر
 پسر سید دیگر که فرزند داشت
 چنین داد پاسخ که نزد پدر
 پس از مرگ نامش بماند بجای
 پسر سید دیگر که از خواسته
 چنین داد پاسخ که مردم بخیر
 درو چند چیز است بخت دوست
 محبت آنکه یابی بدو آرزوی
 دیگر چوں بیابی نیاری بکار
 دیگر گفت بانام و تاج بلند
 چنین داد پاسخ که آن شهزاده
 وز آواز او بدو سلسا شود
 دیگر گفت مردم تو آنکه همیشه
 چنین گفت کائنات که دارد پسند
 کسی را سجا بخت اقبال نیست
 از و ناچاران فرو ماندند

در پاک بزدان بدافست و محبت
 خداوند روز و شب و هور و ماه
 سپردن بفرمان شاه جهان
 بر او سخت بشتن در رخ و آزار
 برافروزون توشه درویش را
 که گیتی بنادان نباید سپرد
 نوازنده باید که باشد پدر
 بنزد پدر جایگاهش گنج است
 گرمی چو جان است فرسخ پسر
 از ابرای پسر خواندش رهنمای
 چه دانی که دارد دل آراسته
 گر همیشه گم چیز خوار است نیز
 که تا نداری سخن خوار و مست
 ز هشتادیش پیدا شود نیک خو
 همان سنگ و هم گوهر شاهوار
 که خوانی از خسروان از چشمه
 که این از و مزد بدو همکار
 زبیر تختش تن آسان شود
 بگیتی پد از رخ و درویش کیست
 به بخش خداوند چرخ بلند
 بدی در جهان برتر از آن نیست
 همه هم زبان آفرین خوانند

برزم سووم نوشیرواں

با بوزر چمن و موبداں

چو یک هفته بگذشت هشتم پگاه
 رنخ اند آں کساں را که دانا بدارند
 بگفتند هرگونه هر کس
 چنین گفت از آن پس به بوزر چمن
 سخن گوید دانا زباں بر کشاد
 محبت آفرین کرد بر شهریار
 دیگر گفت مردم نه گردد بد
 چو باید که دانش بیفزاید
 در نام جستن دلیری بود
 اگر تخت جوئی هنر باید
 چو چو سنده پند سندگان از هنر
 گر بجهنم ناپسند است و خوار
 نگردد تا چه گفت آن خردمند مرد
 که گر محفل نبوید ز رنگش مگو
 تو اندک به بخشش بود شهریار
 بگفتار خوب از هنر خواستی
 برایش بود هر که دارد خرد
 چنین هم بود مردم ساده دل
 خرد در جاں چو درخت وفاست

نشست از بهر تخت فرور شاه
 بگفتار و دانش توانا مقدم
 همانا پسندش نیامد به
 که از چادر شرم بگشاید چمن
 ز هر گونه دانش همه کرد یاد
 که پیروز با داسیر تاجدار
 مگر سر به پیچید ز راه گزند
 سخن یافتن را خرد باید
 زمانه ز بد دل بهیری بود
 چو بهتری دهد شلخ بر باید
 نشاید که پاسخ دهی از گهر
 بدین داستان زدیکه هوشیار
 درین بیت خواهم ترا یاد کرد
 که آتش نبوید کسی آب جو
 بگنج نهفته نشد تا مدار
 بگردار پیدا کن آن ساستی
 سپهرش همه در خرد پیروز
 ز کردیش چو گردد آذاده دل
 وز آن بر خشتین دل پادشاست

چو حُر سَند باشی تن آساں نثوی
 مَن نیک مردی بر موی کسے
 گشاده دلاں را بُود بخت یار
 هر آنکس که جوید هیچ برتری
 یکے راے و فرزندک باید نشست
 سبوم بار بایدت ہنگام کار
 وزاں پس کہ یارت بُود نیکار
 چہارم خرد باید و راستی
 بہ پیغم گرت زور مندی بُود
 ازین ہر دو چوں جفت گزد سخن
 چو کوشش نباشد تن زور مند
 چو کوشش ز اندازہ اندر گذشت
 خوبے مزد دانا بگوئیم پنج
 چو ناداں کہ عادت کند ہفت چہرہ
 تخت آنکہ ہر کس کہ دارد خرد
 نہ شادی کند ز آنکہ نا یافتہ
 بہ نابودینہا ندارد و مید
 چہ از پنج وز بدتن آساں شود
 چو سختیش پیش آورد روزگار
 ز ناداں کہ شغفیم ہفت است راہ
 گشاید در پنج برہ تا سزا
 سہ دیگر بیزواں بُود نارسا
 چہارم کہ باہر کسے را ز خویش

چو آز آوری زان ہراساں نثوی
 کہ پاداش نیکی نیابی بسے
 انوشہ کسے کو بُود بُرد بار
 ہنر ہا بہاید بدیس داوری
 دوم آزمایش بہاید دُرست
 ز ہر نیک و بد برگزین شمار
 بروز و بستگامت آید بکار
 بستن دل از کژی و کاشتی
 بتن کوشش آری بلندی بُود
 ہنر خیرہ بے آزمایش مَن
 نیارد سر آڑوہا بہ بند
 چنان داں کہ کوشندہ نوید گشت
 وزاں پنج عادت نباشد بر پنج
 نباشد شگفت از بہ پنج است نیز
 ندارد غم آنکہ زد بگزرد
 کہ گر بگزرد زد شود تاقتہ
 نگوید کہ ہار آورد شلخ بید
 نہ تا بُودینہا ہراساں شود
 شود پیش و شستی نیارد بکار
 یکے آنکہ خشم آورد بے گناہ
 نہ زو مُزد یابد نہ ہرگز جزا
 نباشد خرد مند و نیکی شناس
 بگوید بر اقرازد آواز خویش

به چشم بگفتار تا سودمند
 ششم گردد این بنا استوار
 بهشتی که بهشتی اندر دروغ
 چنان دال تو آئے شهریار بلند
 چو بر انجمن مرد خامش بود
 سبزدن بدانای گوینده گوش
 شنیده سخنها فراموش سخن
 چو خواهی که دانش آید بر
 چه گفتار خواهی بهر جای نام
 چو با مرد دانات باشی نشست
 بدانش بود دجان و دل با دروغ
 سخنگو به چو بر کشاید سخن
 ز گفتار گویا تو دانا شوی
 ز دانش در بے نیازی بجو
 چو با جل زبان را بود رانستی
 همیشه دل شاه نوشیروان
 پیوسته پس موبد نیز مغز
 سحرا مرد را روشنائی دهد
 چنین داد پاسخ که هر کوزه
 بدو گفت اگر نیستش بخردی
 چنین داد پاسخ که دانش به است
 بدو گفت اگر آب دانش بجمعت
 چنین داد پاسخ که با مرد گردد

تن خویش دارد بدو در گرد
 همه پزیریاں جوید از خار بار
 به پیشتر می اندر بجوید فروغ
 که از بدنه بیند کس جز گزند
 از آل خامشی دل برامش بود
 بتن نوشته یابی بدل رے و هوش
 که تلج است بر تحت دانش سخن
 بگفتار بگشای بند از گهر
 زباں بر گشای همچو تیغ از نیام
 ز بردشت گردد سر زبردست
 مگر تا نگردی بگرد دروغ
 جان تا بگوید تو مندی سخن
 بگوئی از آن پس کز او بشنوی
 و گر چند از دست آید بر تو
 به بند ز هر سو در کاشتی
 مباد از آموختن تا توان
 که اندر جهاں چیست زیبا و نغز
 ز رنج زمانه ربائی دهد
 زیبا بد ز هر دو جهاں بر خرد
 خرد خلعت روشن است ایزدی
 چو دانا شود بر جهاں بر ماست
 بدین آب هرگز رواں رانشت
 تن خویش را خوار باید شهرد

اگر تاو دارد برونز نبود
 گرامی شود بر دل پادشا
 به و گفت اگر نیستش بهره زین
 چنین داد پاسخ که آن به که مرگ
 دیگر گفت که بار آن میوه دار
 چه سازیم تا هر کس بر خیزم
 چنین داد پاسخ که هر کوزبان
 کس را ندرد بگفتار پوست
 دیگر گفت هر کوز را و گزند
 چنین داد پاسخ که کردار بد
 اگر ترم گوید زبان کس
 بدان که زبان است مردم برنج
 همان کم سخن مردم خسرو پرست
 دیگر که بر بهای نا آمده
 سیم دیگر که بر بد توانا بود
 نیازد بکار که نا کردنی است
 نماند که نیکی از و بگذرد
 ز دشمن ز خنجر آثر بر تر
 ز شادی که فوجا می او غم بود
 تن آسانی و کاپلی دور کن
 که اندر همان شود بے ریخ نیست
 ازین باره گفتار بسیار گشت
 جهان زنده بادا بنوشین رواں

سر بد سیگال اندر آرد بود
 بود جاوداں شاد و فرماں روا
 نه دانش پشود نه آیین و دین
 رند بر سر او یک تیره تزدگ
 که دانا بکار د بباغ بهار
 دیگر سایه او به یک بشیریم
 ز بد بشته دارد نرسجد رواں
 بود بر دل انجن ریز دوست
 بگذرد بفرودگ است اگر از محمد
 بسان درخت نیست با بار بد
 در وقتی بگوشش نیاید بے
 چو رنجش نخواهی سخن را ز بسج
 جز از پیشگاهش نباید نشست
 گمیزد چو از دام مرغ و دده
 ز بهایزد و ویژه دانا بود
 نیاز دآں را که ناززدنی است
 پیچ روز نا آمده نشمرد
 بر دوست پیوسته چوں تیر و پر
 خردمند را آرز آن کم بود
 بکوش و ز رنج ننت سور کن
 کس را که کاپل بود رنج نیست
 دل مردم محفته بیدار گشت
 همیشه جهاندار و دولت جواں

کنارنگ و بنیاد دل بخرداں
برفتند با خرمی هر کس

برو خواندند آفرین موبداں
سنودند شاه جهان را بس

بزم چهارم نوشیرواں با بوزرجمهر و موبداں

بپرداخت روزی ز کار سپاه
با بواں خرامند با بخرداں
ز تیزی و آرام و فوہنگ داد
ز اشجام و فرجام نیک اختر
بپوشش گرفت آنچه آمد بکار
سخن راند و نامد از ایش
که رخشند گوهر بر آرزو گفت
که آس شاه روشن دل و پاک رتر
یکے چوں تو نهاد بر سر کلاه
بفر و بچهر و براس و به بخت
بر آساید از کینه و کارزار
به از دل باندوه و غم یافتن
که نیکوست پند هیز با شهنیاد
نیازد بکین و بکت راوری
بدانگه که خشم آورد پاؤشا
بود تا پسیدو کردگار
بپاداش نیکی سجود بهشت

دو هفته بریں نیز بگذشت شاه
بفرمود تا موبداں و رداں
بپوشش شان از تن و از نژاد
ز شاهی و از تاج و کتد اوری
سخن کرد از ایاں موبداں خوانند
چو هر کس باندازد دانشش
به بوزرجمهر آن زمان شاه گفت
یکے آفرین کرد بوزرجمهر
چنان داں که اندر جهان نیز شاه
داد و بدانش بنج و به تخت
چو پند هیز گاری کند شهنیاد
ز نا کردنی کار به یافتن
چه نیکو زد این دانشاں هیزیار
ز میثداں بنزد سد گد داوری
خرد را کند پاؤشاه بر هوا
نباید که اندیش شهنیاد
ز میثداں شناسد به خوب و زیشت

نیاں راحت گئے و دل آزر ہوئے
 ہر آنکس کہ باشد دُراے زن
 سنجو گئے و روشن دل و داد دہ
 کسے کو بود شاہ را زیر دست
 بد آنکہ شود تاج خسرو بلند
 بناواں اگر یسج راے آورد
 کہ ناداں ز دانش گریزد ہی
 نگنہ اشتن کار دگر گاہ را
 چو دارد ز ہر دانش آئی
 نباید کہ خستہ کسے درد مند
 کسے کو بہ باد افرہ در خور بہت
 کند شاہ دور از میان گروہ
 ہر آنکس کہ باشد بندان شاہ
 بفرمان بنداں پیاید کشاد
 و گر بد گیش باشد و قنوج و شوم
 کہ تا روز داؤدوں برونگزد
 جہاندار باید کہ از دین و داد
 بُرد کار او آشکار و رنہاں
 چو خسرو بفرہنگ دارد سپاہ
 چو آثریر باشی ز دشمن ہلے
 ہمہ رخنہ پادشاہی مژد
 ز چیزے کہ گردد نگوہیدہ شاہ
 از دور گشتن بر غم ہوا

ہمیشہ جہاں را بدو آبروے
 شک تا بد آنکہ دل انجمن
 کہاں را بہ کہ دارد و نہ بہ
 نباید کہ یاید ز جائے شکست
 کہ دانا بُود نزد او از جہند
 سر سخت خود زیر پای آورد
 بنا دانی اندر ستیزد ہی
 بزہر آزدن کارم بد خواہ را
 بماند جہاندار با فتر ہی
 کہ آید مگر شاہ را زان گزند
 کجا بد نرشد است و بد گوہر بہت
 بے آزار تا زو نگردد ستوہ
 گنہگار اگر مردم بے گناہ
 بزند اندر دُل اس چنیں کو دیاد
 پیرو دخت باید ازو رُفے بوم
 تباہی سوے خان مردم برد
 بُود در جہاں تا بُود شاہ شاد
 بہ تیغ از بد دلوشتستن جہاں
 ہمہ آسایر از درد فرباد خواہ
 بد اندیش را دل بر آید ز جے
 بر آری بہنگام پیش از بزد
 نگوہش بُود نیز بر تلج و گاہ
 خرد را بر آل کار کردن گوا

فرمودن بفرزند برتر خویش
 ز فره‌پسنگ وز دانش ۲ موختن
 گشادن براد بر در گنج خویش
 هر آنکه که یازد به بیداد دست
 باز دم باز آریش باز راه
 دگر دشمنی یابی اندر دلش
 و گم دیر باشد به نیرو شود
 چو باشد جهانجو رافرو هوش
 چو بر بد گشت دست گردد دراز
 ز دشمن بد گوهر و جفت بد
 بیاید شنیدن ز نادان سخن
 همه راستی باید آراستن
 ز شاه جهاندار جز راستی
 چو این گفتها بشنود یادش
 کند آفرین تاج بر شهریار
 بنارد بر او تلج شاهی و تخت
 چو برگردد این چرخ ناپایدار
 هماناد تا روز ماند جوان
 ز گفتار او انجمن خیره گشت
 چو نوشیروان این سخنها شنود
 و زان پندها دیده پر آب کرد
 یکے انجمن لب پر از آفرین

چو در آب دیدن بود چهر خویش
 موج چاره جز جانش افروختن
 نباید که یاد آورد برنج خویش
 دل شاهزاده نباید شکست
 برو تنگ داری زین دشتگاه
 خوسه باشد از بوستان بگیش
 از و بارغ شاهی پر آهوشود
 نباید که دارد به بد گوشت
 بخوش مجز بفرمان می‌داداں متاز
 تنهایی بد بهیم شاهی رسد
 چو بد گوید از داد فرمان مکن
 ز کژی دل خویش پیراستن
 نزیبد که دیو آورد کاستی
 خرد را کند بر دلش بر گوا
 شود تخت شاهی بر او پایدار
 بد اندیش تو می‌گردد ز سخت
 و مرا نام نیکو بود یادگار
 هنر بافته جان نوشیروان
 همه رای دانندگان تیره گشت
 بر و رگیش چندان که بد بر فرمود
 دهانش پر از در خوش آب کرد
 بر رفتند از ایوان شاه زمین

بزم پنجم نوشیروان با پوز رنجه و موبدان

بریں نیز بگذشت یک هفته روز
 پیشت تخت آن چادر لاچورد
 شهنشاه بنشست با موبدان
 سر موبدان و روان از دشیر
 ستاره شناسان و جویندگان
 سراینده پوز رنجه و جوان
 همه خوانند هر شهر بار آفرین
 بداندگان گفت تناه جہاں
 کرد دین یزدان بہ نیرو شود
 چو بشنید از موبد موبدان
 چنین داد پاشخ کہ از داد شاه
 چو با داد بکشاید از گنج بند
 دیگر کو بشوید زبان از دروغ
 سہ دیگر کہ با داد و بخشایش است
 چارم کہ از رکنز پر گناہ
 بہ پنجم چنان باشد اندر سخن
 ہمہ راست گوید سخن تم و بیش
 ششم برہر ستندہ تخت خویش
 ہفتم سخن گو کہ دانا بود
 نگردد دلش سیرانہ آموختن
 بہ آزادی است از خرد ہر کسے

ہشتم کہ بفروخت گیتی فروز
 بیاراست گیتی بدیباے نزد
 جہانگیر و کار کردہ رواں
 چوشاپور و چوں بندد کرد دربر
 خردمند و بیداد و گویندگان
 پیامد ہر شاہ نوشیروان
 از و شادمان گشت شاہ زبیں
 کہ با کیست این دانش اندر نہاں
 ہماں تخت شاہی بے آہو شود
 زبان بر کشاد از میان رواں
 در افتان شود فرو و دیریم و گاہ
 پس از مرگ نامش بیاند بلند
 بخوید بکوی ز گیتی فروغ
 ز تاجش زمانہ ہمہ آرایش است
 بخوشد سر نامور پادشاہ
 کہ نامش بگردد بگیتی کمن
 نگردد ہر کار از آیین خویش
 چنان حذر دارد کہ بزخت خویش
 زبانش بگفتن توانا بود
 باندیشگان مغر را سوختن
 چنان چوں نالد ز اختر بسے

خرد پرورد جان دانشگان
 دل آے شاه تمکس ز راه خرد
 منش پشت و کم دانش انگس که گفت
 چنین گفت پس یزدگرد در بر
 ابر شاه ز فقیست خویش سخن
 هماغه چو شکسار شد شهزاد
 هماغه با خردمند گیرد سستیز
 چو از کیس دل شاه پر از گشت
 ور آید و تنگه داور بود نیز مغز
 و گر کارزار آید که هنگام جنگ
 تو انگر که باشد دلش تنگ و رفت
 ابر مرد درویش کند اوری
 چو کز می کند پیر ناخوش بود
 چو کارل بود مرد بزرگوار
 نماند ز ناستند دوستی جوان
 چو بود ز جهمسرای سخنهاے نظر
 چنین گفت کاه شاه خورشید چهر
 چنان داں که هر کس که دارد خرد
 ز نادان پناهد دل تنگ و کوه
 نداند ز آغاز انجام را
 نکو امید در کار نبرد گزوه
 یکے آنکه داور بود پیر دروغ
 سپهر که باشد نگهبان گنج

خرد ره نماید سخاوتگان
 خرد نام و فرو جام را پرورد
 منم کم ز دانش کسے نیست محقت
 که آے شاه دانا و دانش پذیر
 باندک سخن دل برانگیختن
 بے اندیشه دست اندر آرد بکار
 کند دل ز نادانی خویش نیز
 روان ورا دیو آواز گشت
 نه آید ز گفتار او کار نظر
 بزمسد ز جان و نرسد ز تنگ
 بزمیر ز پس بهتر او را ز شفقت
 نزدیک نه زیندگی زهتری
 پس از مدگ جانش در آتش بود
 از و سیر گردد دل روزگار
 مبادش توان و مبادش روان
 شنید و بدانش بیاراست مغز
 بکام تو بادا درخشاں سپهر
 بدانش روان را همه پرورد
 ازیرا ندارد بر کس شکوه
 به از تنگ داند همه نام را
 نکو امید تر نرد دانش پژوه
 نگیرد بر مرد دانا فروغ
 سپاهی از و سر به پیچ ز رخ

وگر دانشمند کو از بزه
 بزنشکے کہ باشد بتن دردمند
 جو درویش مزدے کہ نازد بچیز
 ہماں شہ کزو ہر شب آرام و خواب
 وگر بادِ نوشیں بتو بر چہ
 بہقتم خردمند کاہد بہ خشم
 ہشتم بناداں نہایت راہ
 ہر آن بے خرد کو نیاید خرد
 دلِ مزدوم بیخرد باز رُوے
 چو آتش کہ گوگردیابد خورش
 دلِ شاہِ نوشیرداں زندہ باد
 نروسد چو چیزے بود ہامزہ
 نہ بیمار چو ب باز دارد گزند
 کہ آن چیز گفتن نیززد پیشیز
 نیابند و دلہا ازو پُرمہ شتاب
 سپاسے ازاں بر سرت ہر نہد
 بچیز کساں بر گمارد دو چشم
 سپردن بکاہل کسے دشتگاہ
 پیشاں شود ہم نہ گفتارِ خود
 بدیں گوئے آویزد اے نیک خوی
 گرش در یکتاں بود پرویش
 سراں جہاں پیش او بندہ باد

برزم ششم نوشیرواں بابوزرجمہر و موبداں

بریں نیز یک ہفتہ بگذشت شاہ
 بیاد نشست از بر تخت زر
 بیکدست موبد کہ بودش وزیر
 ہماں گرد بر گرد او موبداں
 بہ بوزرجمہر آن زماں شاہ گفت
 سخنہا کہ جاں را بود سودمند
 وز آن گنج گویا نگیرد کسی
 چنیں گفت موبد بہ بوزرجمہر
 چہ دانی کہ بیشیت بگزایدت
 چنیں داد پاسخ کہ کمتر خوری
 بفروود آراستن بازگاہ
 ابا یارہ وتلج ورتیں کمر
 بدست وگر یزد گرد دہر
 سخنگوئے بوزرجمہر و رداں
 کہ گوہر چرا باید اندر نہفت
 وزاں مزد بے ازج گرد دہشت
 شلودن بود مزد را خرمی
 کہ آے نامور ترز گردوں سپہر
 چو کئی بود روز بفزایدت
 تن آساں شوی ہم رواں ہزوری

بریں نیز یک ہفتہ بگذشت شاہ
 بیاد نشست از بر تخت زر
 بیکدست موبد کہ بودش وزیر
 ہماں گرد بر گرد او موبداں
 بہ بوزرجمہر آن زماں شاہ گفت
 سخنہا کہ جاں را بود سودمند
 وز آن گنج گویا نگیرد کسی
 چنیں گفت موبد بہ بوزرجمہر
 چہ دانی کہ بیشیت بگزایدت
 چنیں داد پاسخ کہ کمتر خوری

ز کردار نیکو چو بیشی گنی
 بجز سید پس موبد موبداں
 کسے نیست بے آرزو در جہاں
 ہماں آرزو را پدید است راہ
 گدایں رہ آید مرا سودمند
 چیں داد پاسخ کہ رہ از دوسوشت
 یے راہ بے باکی و پُر بدی
 ز گیتی یکے باز گشتن بھاک
 خرد بایت زیں سخن زہنموں
 خردمند را خلعت ایزد نیست
 تنومند کو را خرد یار نیست
 چو بنیاد دانش پیاموخت مزد
 ز دانش نخبیں بہ یزداں گیلے
 بد و یگروی کام دل یافتی
 دگر دانش آنست کہ خوردنی
 بخورد و پرورشش بپاکی گراے
 چو آیت روزے بجزے نیاز
 ہم از پیشہاں گزین کا ندر
 ہماں دوستی با کسے گن بلند
 تو بر اچھن خامشی بر گزین
 چو گوئی ہماں گو کہ آموختی
 سخن سنج و دینار سخن مسج
 زباں در سخن گفتن آثریر گن

ہماں بر ہم آورد بیشی گنی
 کہ آے بر تر از دانش دھرداں
 اگر آشکارا بود مگر رہاں
 کہ پیدا بود مزد را دھنگاہ
 کدام است بارش و دزد و گزند
 گزشتن ترا تا کدام آرزوشت
 دوم رہ نکو کاری و دھردی
 کہ راہے دراز است با بیم و باک
 دریں پڑشش اندر چلے نہ چوں
 سزاوار خلعت نگہ گن کہ کیشت
 بگیتی کس او را خریدار نیست
 سزاوار گردد بہ ننگ و نبرد
 کہ ادھست و باشد ہمیشہ بجلے
 رسیدی بجائے کہ رشتافتی
 فراز آری از روی آوردنی
 بدیں دار فرمان یزداں پیایے
 بدشت و گنج بخیلاں متاز
 ز نامش نگردد رہاں آبرو
 کہ باشد بسختی ترا یارمند
 چو خواہی کہ نیکسر گنند آفریں
 آموختن در رچکہ سوختی
 کہ بر دانشی مزد خوار است گنج
 خرد را کمان و زباں تیر گن

چو رزم آیدت پیشِ هشیار باش
 چو بد خواه پیش تو صف بر کشید
 چو بینی با و زد کس هم نبرد
 تو بیروزی از پیش دشتی گشتی
 بدانکه که اسب اقلنی گوشتدار
 گر او نیز گزود تو زو بر مگزد
 چو دانی که با او نتابی مکوش
 چنین هم رنگدار تن در خویش
 ترا خوردِ پشیر بگذایدت
 کمن در خویش خوشین چار سو
 ز من نیز تو نژادمانی گزویی
 چو یزدان پرستی پسندیده
 بے از جهان آفرین یاد کن
 بزرگنی نگه دار هنگام را
 میان گزویی در همه کار کرد
 تو بادی و آبی سرشت بخاک
 پیریش ز خود هیچ کمتر کن
 به نیکی گزای و غنیمت شناس
 هوا را مبر پیش راس و خرد
 مگردد هیچ گوشت بگرد بدی
 رسوده تر آنکس بود در جهان
 در بری پیاموز فروزند را
 چو خواهی که رنج تن آید بهر

نشت سازِ گوشمن نگه دار باش
 نگارای و آرام باید گزید
 نباید که گزود ترا روه زرد
 سرت پشت گزود چو مشتق گشتی
 سلج هم آورد را هوشدار
 هشیوار یاراں گزین در نبرد
 بر گشتن از رزم باز آر هوش
 نباید که بگذایدت پیرویش
 وگر کم خوری زور بقزایدت
 چنان خود که نیز آیدت آرد
 که مشت از کس نشود آفرین
 جهان چو سراشت تو چو دید
 پرستش برین یاد مینماید کن
 بروز و شب گاه آرام را
 به پیوستگی هم به ننگ و نبرد
 فراموش کن راه یزدان پاک
 تو تو باش اگر هست فرماں مکن
 همه نه آفریننده دال این سپاس
 کز این پس خرد سوے تو شکر
 به نیکی پیار اے گر بخردی
 که نیکش بود آشکار و نهان
 چو هستی بود خویش و پیوند را
 از آموز کاران مبر تاپ سر

شود تا سزا زو سزاوار بخت
 و زو مزد اگننده گردد بلند
 بنشیند بر پاؤشاه تا گزیر
 بیاید بے اندیش از شاه صبح
 یاندیش معنی ریفزایدش
 بنظر آں نماید که در خواه تر
 همان بزد بار و سخن یاد گیر
 زبان خامش از بد ب تن پاؤسا
 و نادار و پاکیزه و تازه دوا
 بیاید نشستن دوا پیش گاه
 دیش تازه شد جوی گل اندر بار
 دوا پایگا ہے بسیار اے تو
 که دل شاد گردد بختا رے

دیرری رساند جواں را به تخت
 دیریش از پیشها از چمن
 جو با آلت و راس باشد دیر
 تن خویش را اگر پدارد برنج
 بلاغت جو با خط فراز آیدش
 نه لفظ آں گردیند که کوتاه تر
 زردمند یابد که باشد دیر
 هشیوار و ساندن با پاؤشا
 شکلیا و بادانش و راست گوی
 جو بارایں هنر شود پیش شاه
 سخنها جو بشنید از و شهر یار
 چنین گفت کسرے به موبد که رو
 درم خواه و فصاحت سزاوار اے

بزم هفتم نو شیرواں با بوزر جهر و موبدان

ریامد نشست از بر تخت عاج
 جها نجوی و بیدار دل رخسار
 به پیش اندوین بهمن تیز و بر
 که دنها بیار اے و بنمای راه
 بکشی مجھے از جهاں آبروے
 نگه داشتن راے و پیمان من
 ممکن خام گفتار بارنگ و بے
 که اے برتر از گنبد لاخورد

وگر هفت چوں بود یقوت آتاج
 ابا موبد موبدان و رواں
 همان ساده و بزد و جزد دیر
 به بوزر جهر آں زمان گفت شاه
 ز من راستی هر چه دانی بگوے
 پرستیش چگونه است فرمان من
 سخنها شبک گوے و بشت گوے
 چنین گفت با شاه بیدار مزد

پیرشتین شهریار زین
 بفرومان شاهان نباید درنگ
 هر آنکس که بر پاوشه دشمن است
 دله کو ندارد تن شاه دوست
 چنان دال که آرام گیتی است شاه
 به نیک و بد او را بود دشمن
 تو میشد فرزند را جایی از
 بشهری که هشت اندر و مهر شاه
 بدی بر تو از فر او نگذرد
 جها را اول از شاه خندا بود
 چو از نعمتش بهره یابی بکوش
 چو نزدیک دارد مشو پیر منش
 پیرستنده گر یابد از شاه رنج
 نباید که سیر آید از کار کرد
 و دیگر که اندر ویش راز شاه
 بفرومان شاه آنگه مستی کند
 زکوبیده باشد گل آں درخت
 ز کشتهای او پیش او بدگو
 هر آنکس که بشیاء گوید دروغ
 سخن کای نه اندر خورد باخرد
 وگر یزدست آنچه دانی بگو
 فروان است از آں دانش اندر جها
 کسی را که شاه جها خواهد کرد

نگویید خردمند جز راه دیس
 نباید که گردد دل شاه تنگ
 ردانش پیرستار و هیرمن است
 نباید که باشد دودا مغر و پوست
 چو نیکی کنی او دهد پایگاه
 نیازد بکین و بازای کس
 چو جان دار چهر دلا را به او
 نیاید زیان اندر آں بوم راه
 که بخشش همه نیکوئی پیرورد
 که بر چهر او فر بزدان بود
 که داری همیشه بفرومانش کوش
 وگر دور گردی کن سوزنش
 زنگه کن که بار خج نام است و خج
 همان نیز گندی کند در نبرد
 پدید نگویید بخود رشید و ماه
 همه از تن خویش مستی کند
 که پیر آنگه بزرگ بر تاج و تخت
 که کمتر گنی نزد شاه آبرو
 بنزدیک شاهان نیگیرد فروغ
 بکوشد که بر پاوشه نشورد
 به بشیاء گفتن مبر آبرو
 که بقتید گوش آشکار و زبان
 همانند همیشه ز دانش بدرد

بهماں در جہاں از خندہ آں بود
 بہر بنواز دت شاہ گشتی کُن
 کہ گر پزورد و دیگرے را بہماں
 و گر با تو گردد بچیزے در ذم
 و گر نیست آگاہیت ز آں گناہ
 و گر ہیچ تاب اندر آری بدل
 بفرست بر بند زمان ترا
 از آں پس نیابی تو زو نیکوئی
 در پادشا ہیچو دریا شمر
 سخن لشکر و یاد باتش خرد
 ہمہ بادباں را کند مایہ دار
 کسے کو ندارد ہنر یا ز خرد
 اگر پادشا کوہ آتش بدے
 جو آتش گر خشم سوزاں بود
 اگر یک زماں شیر و شہدانت بہر
 یکہ دارہ دریا بود کار شاہ
 ز دریا یکے ریگ دارد کف
 جہاں زندہ بادا بنور شیرواں
 کہ بر شہر یاران گیتی سراست
 نگردد کسرے بگفتار اوے
 جو گفے کہ زہ بدہ بودے چہا
 جو بارہ ز گفے زما زہ ہم
 شہنشاہ بارہ زما زہ بگفت

کہ با او لب شاہ خنداں بود
 و گزچہ پر شنندہ باشی کُن
 بہر متار باشد جو تو بیگماں
 بہر زش گراے و مزن ہیچ دم
 بہر ہنہ دلت را بہر نزد شاہ
 بدو روے مٹاے ددل بر گسل
 دل کتہ و تیرہ رواں ترا
 ہماں گوم گفتار او نشو ی
 بہر شنندہ ملاح و کشتی ہنر
 بدریا خرومند چوں بگزرد
 کہ ہم مایہ دارا است دہم سایہ دار
 سزد گر در پادشا نشپرد
 بہر شنندہ را ز بشتن خوش بدے
 جو خوشنود باشد فروزاں بود
 بدیگر زماں چوں گزایندہ زہر
 بفرمان او تا بد از چہر خ ماہ
 و گر دود دارد میان صدف
 ہمیشہ بفرمائش چرخ رواں
 بہر خوبی آرایش کشور است
 دلش گشت خرم بدیدار اوے
 بدیں گونہ بد بحثش شہ یار
 چہل بدہ بودے نو گنجش درم
 کہ گفتار او با درم بود جفت

درم بدو با پیش بود ز مجمر

میاورد عجب خورشید چهر

گفتار اندر داد نوشیروان و آرام یافتن جهانیان از آیین او

گرازان و همباز با بخت خوش
زداد و زه خوبی و از خواسته
هر جا بیداد خویش بختن
ببستند گفتی دو دشت بدی
و گزشت دشت سوخته بدی آفتن
ز کشتی و تازی براه آمدند
از آن خواسته دزد بگرفتند
بر خسته روز و بهنگام خواب
کله دے بداندیش آن سوزگاد
درو دشت بگسرید از خواسته
هر نامدارے و هر زهرترے
ز سقلاب و هر رشوے همچوین
از آرایش روم و از بوم هندی
همه خاک عفر شد و زرش خشت
بر آسود از درد و ز گفتگوے
بر آسود مردم ز درد و پزشتک
نبه کشت و زده ز باران دهم
درو دشت گل بود و بام و سر

چو کشته ریامد بر تخت خوش
جهان چو بشته شد آراسته
بر آسود گیتی ز آویختن
جهان نو شد از فیه اینزدی
ندانست کس غارت و تاختن
جهانے بفرمان شاه آمدند
کسے که بره در مردم رختن
ز دیبا و دینار بر خشک و آب
ز بیم و ز داد جهاندار شاه
جهان چو بشته شد آراسته
نبشند نامه بر کشورے
ز بازندگان نزدیک و ز چین
ز بس نافع مشک و چینی پرند
شد ایماں بکبردار حرم پرست
جهانے به ایماں نهادند روے
کلاب است گفتی هوا را سرشک
بیارید بر گل بهنگام نم
جهان گشت بر سبزه و چارپای

همه رودها همچو دریا شده
 بامیرا نمایانها پیا موختند
 ز بانداگان هر موزه و بوم
 ستایش گرفته بر رهنما سے
 هر آنکس که اندانش آگاه بود
 رد درخود و مویید و اوجمند
 چو خورشید گیتی بیاراسته
 که آه زبیردستان شاه جهان
 هر آنکس که از کار و دیانت رنج
 بگوئید یکسر به سالار بار
 و گر وام خواهی بیاید ز راه
 نباید که یابد تهیدشت رنج
 کسے گر کند بر زین کس نگاه
 به ریند مگر چاه و دار بلند
 و گر اشب یابند جائے بیه
 بریزند خونش بدان کشتمند
 پیاده سوارش بماند تو اشب
 غرض بشود نام دیوان او
 گن ہے کہ باشد کم و بیش ازین
 نباشد بدان شاه نهاد اشتان
 هر آنکس که نپسند و این راه

بیابان گل چوں شریا شده
 روا تھا بدانش بر افروختند
 ز تروک و ز چین و ز بند و ز بوم
 فرایش گرفت از گیاه پایے
 ز گویشدگان بر در شاه بود
 پید اندیش ترسان ز بیم گزند
 خردش ز درگاه بر خاسته
 مدارید یک تن بد اندر نهان
 بیاید باندازه رنج گنج
 که از ما کند مژد را خواستار
 درم خواهد اند مژد بیدشتگاه
 که غنچور و امش و شود ز گنج
 چو خشمش بیاید بدرگاه و شاه
 که یا دار تیر اشت و با چاه بند
 که دهنقاں کند زو بدر بر گد
 برو گوشت آنکس که یابد گزند
 پیوریش رود پیش آذر گشتب
 بیاند آرند ایوان او
 ز بدتر بود آنکه بد پیش ازین
 بدر بر نخواهد مجز از راستان
 مبادا که باشد بدرگاه ما

پند دادن بوزنمهر نوشیروان را و سخن گفتن در کردار و گفتار نیک

جهاندار بنشست بیرونه شاد
سخن گفت خندان و بکشد و چهر
یک آفرین کرد بر شهریار
چنین گفت کاسه داور تازه بوی
خمشه شهنشاه پیروز بخت
نوشتم سخن چند بر بهلوی
سپردم به گنجور تا روزگار
بیدیم که ایس گنبد دیر ساز
اگر مزد بر خیزد از سخت بزم
زبیر را ببرد از دشمنان
شود پادشا بر جهان سریر
بگیرد و مژدی جهان فراخ
رند گنج و فرزند گردد آورد
فاز آورد لشکر و خواسته
گر آید و بکد درویش باشد برنج
ز روع و ز ناروع گردد آورد
شود خاک و بے بر شود درنج اے
نه فرزند ماند نه تخت و گلاهِ
چهر بنشیند آن جستن باد اوع

بزرگان دانسته را بار داد
بر تخت بنشست بوزنمهر
که دل شد بیکه دایر خرم بهار
که بر تو نیاید سخن عیب نه
جهاندار با دانش و نیک بخت
ابر دفتر و کاغذ خستوی
بر آید و بخواند مگر شهریار
نخواهد هم لب کشادن برانه
رند بر کف خویش جان را بزم
شود ایمن از ریخ اهریمنان
بیاید سخنها همه در بدر
گند گاشن و باغ و میدان و کاخ
بے رُوز بر آرزو بشمرد
شود کاخ و ایوانش آراشته
فراز آرد از هر سو نام و گنج
به صد سال بر بودنش مگذرد
بدشمن بماند همه گنج اوع
نه ایوان شاهی نه گنج و سپاه
بگیتی نگیرد کس یاد اوع

بهمن کار بخون بگذرد روزگار
 ز گیتی دو چیز است جاوید و سن
 سخن گفتن نغز و کردار نیک
 ز خود رشید و ز آب و باد و خاک
 بدیشان بود گردوش روزگار
 مکن شهر یارا گنه تا توان
 بے آزاری و سودمندی گنه
 ز من یادگار است چندین سخن
 چو بکشد روشن دل شهریار
 بدو گفت فرسخ کدام است مزد
 چنین گفت کاس که بود بیگناه
 پیر سیدش از کتبی و راه دیو
 بدو گفت فرمان یزداں بهی است
 در بدتری راه اهریمن است
 خنک در جہاں مزد بر نرمنش
 چو دانش تنش را نگنباں بود
 بماند بدو دادی و راستی
 هر آں چیز کاس بهر تن بود
 ازین هر دو چیزے ندارد دریغ
 کسی که بود بر زخم یادشا
 سخن مشو از مزد اخرویش
 چو خستو نیاید بدیگر سراے
 ازین بگذری سقلم آں را شناس
 ازو نام نیکو بود یادگار
 دیگر هر چه باشد نماند یکس
 بماند چنان تا جهان است یک
 نگردد تبه نام و گفتار پاک
 خنک مزد با شرم و پرهیزگار
 گناهے کزو شرم دارد رواں
 که این است آیین و فرجام دین
 گمانم که هرگز نگردد گنه
 رواں سخن کرد ازو خواستار
 که دارد دے شاد بے باد مزد
 نبرد است اهریمن اورا ز راه
 ز راه جهاندار گیهاں خد بود
 که اندر دو گیتی بدو فرسی است
 که مزد بر دستنده را دشمن است
 که پاک و شرم است پیراهنش
 همه ز نمد گارنش آساں بود
 نکو بد در کژی و کاستی
 روانش پس از مرگ دشمن بود
 که بهر نیام است یا بهر تیغ
 رواں را نراند براو هوا
 که با جان روشن بود بد گیش
 هم را بدر پیر از درد ماند بجای
 که از پاک یزداں ندارد هراس

بهمن کار بخون بگذرد روزگار
 ز گیتی دو چیز است جاوید و سن
 سخن گفتن نغز و کردار نیک
 ز خود رشید و ز آب و باد و خاک
 بدیشان بود گردوش روزگار
 مکن شهر یارا گنه تا توان
 بے آزاری و سودمندی گنه
 ز من یادگار است چندین سخن
 چو بکشد روشن دل شهریار
 بدو گفت فرسخ کدام است مزد
 چنین گفت کاس که بود بیگناه
 پیر سیدش از کتبی و راه دیو
 بدو گفت فرمان یزداں بهی است
 در بدتری راه اهریمن است
 خنک در جہاں مزد بر نرمنش
 چو دانش تنش را نگنباں بود
 بماند بدو دادی و راستی
 هر آں چیز کاس بهر تن بود
 ازین هر دو چیزے ندارد دریغ
 کسی که بود بر زخم یادشا
 سخن مشو از مزد اخرویش
 چو خستو نیاید بدیگر سراے
 ازین بگذری سقلم آں را شناس

در پنج آیدش هر دو تن ز تن
 هم از بهر جانفش که دانش بود
 پیوسته رسید کشته که از رفعتراں
 چنین گفت آنکس که دانا تر است
 کدام است دانا بدو شاه گفت
 چنین گفت هر کو بقوام دیو
 کسے را نه بر خیره قوام برد
 ده اهریمنند آن به نیروی شیر
 بدو گفت کشته که ده دیو چیست
 چنین داد پاسخ که آند و نیاید
 دیگر خشم و رشک است و ننگ و کین
 دهم آنکه از کس ندارد سیاس
 بدو گفت ازین شوم ده پیر گزند
 چنین داد پاسخ بکشته که آند
 که او را نه بینی تو خوشنود هیچ
 نیاید آسبکه او را ز آندوه و درد
 کزین بگری خشروا دیو رشک
 اگر در زمان کسے بے گزند
 دیگر ننگ دیوے بود پیر ستیز
 دیگر دیو کین است پر خشم و جوش
 نه خشمش آرد بکس بر نه مهر
 و اگر دیو تمام کو جز دروغ
 و هر آن سخن چین دو رویه دیو
 شود آندوها به بشد دهن
 نداند نه از دانتشی بشنود
 کرا باشد اندازد بهتراں
 بهر آندوه بر توانا تر است
 که دانتش بود مزد را در نهفت
 نبرد دل از شاه گیهاں خدو
 که خضم روان است و دام خرد
 که دارند جان و خرد را بزم
 کزیناں خرد را بیدار نیست
 دو دیو آند با زور و گردن فراز
 چون تمام و دوی و ناپاک دیں
 به نیکی و هم نیست یزداں رشتاں
 کدام است اهریمن و زورمند
 سنگاره دیوے بود دیر ساز
 همه در خز و نیش باشد هیچ
 همه کور بینند و رخساره زرد
 یکے زرد مندی بود بے پز رشک
 به بیند شود جان او زردمند
 همیشه به بد کرده چنگال تیز
 نه مزدیم بر آرد به ناگه خروش
 و ز آنگاه دیوے پیر آتشک چتر
 نداند نهاند سخن با فروغ
 بزمیده دل از تنوس گیهاں خدو

در پنج آیدش هر دو تن ز تن
 هم از بهر جانفش که دانش بود
 پیوسته رسید کشته که از رفعتراں
 چنین گفت آنکس که دانا تر است
 کدام است دانا بدو شاه گفت
 چنین گفت هر کو بقوام دیو
 کسے را نه بر خیره قوام برد
 ده اهریمنند آن به نیروی شیر
 بدو گفت کشته که ده دیو چیست
 چنین داد پاسخ که آند و نیاید
 دیگر خشم و رشک است و ننگ و کین
 دهم آنکه از کس ندارد سیاس
 بدو گفت ازین شوم ده پیر گزند
 چنین داد پاسخ بکشته که آند
 که او را نه بینی تو خوشنود هیچ
 نیاید آسبکه او را ز آندوه و درد
 کزین بگری خشروا دیو رشک
 اگر در زمان کسے بے گزند
 دیگر ننگ دیوے بود پیر ستیز
 دیگر دیو کین است پر خشم و جوش
 نه خشمش آرد بکس بر نه مهر
 و اگر دیو تمام کو جز دروغ
 و هر آن سخن چین دو رویه دیو

میانِ دو تن جنگ و کین انگند
 و گر دیو بیدارش و ناسپاس
 بنزد یک اوراے و شرم اندک است
 ز دانا پیر رسید پس شهریار
 به بنده چه داد است گویا خدیو
 چنین داد پاسخ و را مزد دیں
 ز شمشیر دیوان خرد خوش است
 گذشته سخن یاد دارد خرد
 خرد باد جان ترا در مضمون
 و گر خود بود آنکه خواهم خیم
 جهان خوش بود بر دل نیک خیم
 سخنهای امید گویم گنوں
 همیشه خردمند امیدوار
 نه اندیشد از کار بد یک زمان
 و گر هر که نشنود باشد بگنج
 کسے کو گنج و درم ننگد
 و گر دین بزرگان پرستش و سن
 ز خدایان بزرگان نگردد سرش
 بدین هم نشانشست پر هیز نیز
 بدو گفت ازین ره کدام است شاه
 چنین داد پاسخ که راه خرد
 همان خوے نیکو که مردم بدوے
 و نه پس گویا آن دیدم بر گنج

بکوشد که پیوستگی بشکند
 نباشد خردمند و نیکی شناس
 بچشمش بدو نیک هر دو یک است
 که چوں دیو با دل کند کارزار
 که از کار کوتاه کند دشت دیو
 که آس شاه با دانش و آفرین
 دل و جان دانا بدان روشن است
 بدانش رفا را همه پدیدورد
 که راه دراز است پیش اندو دل
 که با او ندارد دل از دیو دیم
 نگردد بگرد ویر آندوے
 که دل را بشادی بود در مضمون
 نه بیند بجز شادی آن روزگار
 رو تیر گیرد نه راه کماں
 نیارد نساد تنش را بر گنج
 همه روز او بر خوشی بگذرد
 بر گنج و بگنج و با درم کس
 سرشت بدی نیست در گوهرش
 که نفروشد او راه بزرگان بچید
 سوے نیکو بها نماینده راه
 ز هر دانش بیگماں بگذرد
 بماند همه ساله با آبروے
 که همواره سیری نیابد ز گنج

بدو گفت شاه از هنر ما چه به
 چنین داد پاسخ که دانش بهشت
 که دانا نیارد به کشیدی به گنج
 ز نیروی خصمش پیرسید شاه
 چنین داد پاسخ که کردار بد
 ز دانا پیرسید پس داد گهر
 چنین داد پاسخ بدو رهنمون
 که فز هینگ آرایش جاں بود
 گهر بے هنر زار و خوار است و صفت
 بدو گفت جاں را نودودن ز چیست
 رگوم گنوں گفت من سر بسر
 خرد خود بیک خلعت ایندو بست
 هنرمند که خویشتن در شگفت
 همان خوش منش مردم خویش کار
 اگر بخشش و دانش و رسم داد
 بوزگی و افزونی و راستی
 و زان پس پیرسید کسرے از او
 بزرگی بکوشش بود یا به سخت
 چنین داد پاسخ که سخت و هنر
 چنان چون تن و جاں که یارند و جفت
 همان کائید مرد را کوشش است
 بکوشش بزرگی نباید بجای
 و دیگر که دنیا فسانه است باد

که گزود ازو مزد جویشده به
 خردمند خود برهماں برده است
 تن خویش را دور دارد ز رنج
 که چون جفت خواهی بهی دشتگاه
 بود خصم روشن روان و خرد
 که فز هینگ بهتر بود یا گهر
 که فز هینگ باشد ز گهر فزوں
 ز گهر سخن گفتن آسان بود
 بفرهنگ باشد روان تند رشت
 هنرهای تن را ستودن ز چیست
 اگر یاد داری ز من در بدر
 از اندیشه دور است و دور از بدست
 بماند هنر زو نباید گرفت
 نباشد بچشم خردمند خوار
 خردمند گردد آورد با رزاد
 همه گیرد از خوئے بد کاستی
 که لے نامور مرد فز هینگ نهی
 که باید جهاندار از تاج و تخت
 چنانند چوں جفت با یکدیگر
 تنومند پیدا و جاں در رفقت
 اگر بخت بیدار در جوشش است
 مگر بخت نیکش بود رهنمای
 چو خوابی که ریننده گیرد بیاد

چو بیدار گردد نه بیند بچشم
 دیگر چه رسته بر کشاد از رُفت
 چنین داد پاسخ که شاه که تخت
 اگر داد گر باشد و نیک نام
 بدو گفت کاندر جهان مستمند
 چنین داد پاسخ که در دیش زشت
 دشنید و گفتا که بد بخت کیست
 چنین داد پاسخ که داننده مرد
 پیوسته دید که خوسد کیست
 چنین داد پاسخ که آنکس که هر
 بدو گفت ما را که شایسته تر
 پیوسته ازو گفت آهسته کیست
 چنین داد پاسخ که از عیب چه
 بنزدیک او شرم و آبرنگی است
 پیوسته ازو نامور شهریار
 بدو گفت آنکس که کو شاتر است
 پیوسته ازو شهریار جهان
 چنین داد پاسخ که از آگهی
 مگر آنکه گفتند خاکست جا
 بدو گفت کسر که آباد شهر
 چنین داد پاسخ که آباد جا
 پیوسته کسر که بیداد تر
 گیتی کدام است با من بگو

اگر نیک می دید اگر دردم خشم
 بدانا ستوده کدام است گفت
 بسیارید و زور یابد نه بخت
 بسیارید گفتار و کردار کام
 کدام است و بدروز و تا سودمند
 که نه کام یابد نه خرم بهشت
 که هموارش از درد یابد گریشت
 که دارد نه کردار بدروز زرد
 به بیش از چیز آرد و مند کیست
 ندارد بدین کرد و کردار سپهر
 چنین گفت آنکس که آهسته تر
 که بر تیز مردم بسیار گریشت
 نگه تا که هیچ سر از گفتگو
 خردمندی و رای و شایستگی است
 که از مردمان کیست امیدوار
 دو گوشش بدانش نبو شاتر است
 نه آگاه می نیک و بد در نهان
 فراوان بود گفت و مغزش زنی
 ندانم چگونه است دیگر سرای
 کدام است ما زو چه داریم بهر
 نه داد جهاندار باشد بیای
 پیوسته تر مرد و پیشیار تر
 که بفراید از دانشی آبرو

چنیں داد پاسخ کہ دانای پیر
 بدو گفت کسرے کہ دانش کراشت
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو ز بیم
 بدو گفت مادر استایش به چشمت
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو زیاده
 هماں کین و رشکشانماند زهاں
 ز مزد شکیاره پیر رسید شاه
 چنیں گفت همس که نومید گشت
 وگر آنکه روزش بیاید شمرم
 بدو گفت غم بر دل کیست بیش
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو ز تحت
 پیر رسید ازو شهزاد یار بلند
 چنیں گفت کآن کو خردمند نیست
 پیر رسید شاه از دے مستمند
 بدو گفت با دانش پارسا
 بدو گفت نومید تر کس کدام
 چنیں گفت کآن کو ز گاه جزم
 پیر رسید ازو شاه تو شیروان
 کہ دانی کہ بے نام و آرایش است
 بدو گفت و مرد و فرادان گناه
 پیر رسید و گفتش کہ بر گھم است
 چنیں داد پاسخ کہ آن نیرہ توک
 پشیمان شود تو دل پر هراس
 کہ با آرایش بود یاد گیر
 کہ دارد بشادی همه پشت راست
 بود لبین و باشدش زرد و بیم
 بنزدیک هر کس پندیده رگبشت
 پیوشد هماں رشک بانگ و آرز
 پندیده او باشد اندر جهان
 کہ از صبر دارد بسر بر گناه
 دل نیرہ رایش چو خورشید گشت
 بکار بزرگ اندرون دشت ببرد
 کز اندوه سیر آمد از جان خوش
 بفتاد و نومید گردد ز سخت
 کہ از ما کہ دارد دل دردمند
 توانگر کسے را کہ فروزند نیست
 نشسته بگرم اندرون با گرد
 کہ گردد بهمه اهل پادشا
 کہ دارد توانائی و نیک نام
 بیفتد وماند رنژاد سترگ
 کہ آے مزد بینا و روشن رواں
 کہ اواز در دهر و بخشایش است
 نهنگاه و درویش و بے دستگاه
 کہ تا از گذشتن پشیمان گراست
 کہ بر سر نهد پادشاه روز مرگ
 کہ جانش بیژد اوں کوک تا سپاس

چنیں داد پاسخ کہ دانای پیر
 بدو گفت کسرے کہ دانش کراشت
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو ز بیم
 بدو گفت مادر استایش به چشمت
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو زیاده
 هماں کین و رشکشانماند زهاں
 ز مزد شکیاره پیر رسید شاه
 چنیں گفت همس که نومید گشت
 وگر آنکه روزش بیاید شمرم
 بدو گفت غم بر دل کیست بیش
 چنیں داد پاسخ کہ آن کو ز تحت
 پیر رسید ازو شهزاد یار بلند
 چنیں گفت کآن کو خردمند نیست
 پیر رسید شاه از دے مستمند
 بدو گفت با دانش پارسا
 بدو گفت نومید تر کس کدام
 چنیں گفت کآن کو ز گاه جزم
 پیر رسید ازو شاه تو شیروان
 کہ دانی کہ بے نام و آرایش است
 بدو گفت و مرد و فرادان گناه
 پیر رسید و گفتش کہ بر گھم است
 چنیں داد پاسخ کہ آن نیرہ توک
 پشیمان شود تو دل پر هراس

و دیگر که کردار دارد بسے
 پیرسید و گفت اے خرد یافته
 چه دانی کزو تن بود سودمند
 چنین داد پاسخ که چون تن درشت
 چو از در روزی بستی بود
 پیرسید و گفتش که از آرزو
 بدو گفت چوں سرفرازی بود
 چو از بے نیازی بود تن درشت
 از آن پس چنین گفت با دشمنوں
 چنین داد پاسخ که این را سه کس
 یکے آنکه اندیشد از روز بد
 بتوسد ز کار زنده بیدار
 سه دیگر ز بیدارگر پادشا
 چو نیکو بود گزودش روزگار
 جہاں روشن و پادشہ دادگر
 پیرسید از زمین و از راستی
 بدو گفت شاہا بدینے گراے
 ہماں دودی از کوی دیو
 بقومان یزدان نہادہ دو گوش
 و از آن پس پیرسید از پادشا
 کز ایشان کدام است پیروز تخت
 چنین گفت کال کو بود دادگر
 پیرسیدش از دہستان کمن

بنزد یک آن ناسپاساں کسے
 ہنر ہا یک اندر دیگر یافتہ
 ہمہ بر دل ہر کسے از ہمتند
 بود دل جز از شادمانی بخت
 ہمہ آرزو تن درستی بود
 چه پیش است پیدا کن اے نیکو
 ہمہ آرزو بے نیازی بود
 نیاید جز از کام دل چیز بخت
 کہ بر دل چه اندیشد باشد فزون
 بسازد خردمند یا راہ جوے
 مگر بے گنتہ ہر تنش بد رسد
 کہ باغ جاں خاہد و خون و پوست
 کہ بیکار نشناسد از یازسا
 خرد یافتہ یار و آموزگار
 ز گزودن نیابی فزون زیں ہنر
 کزو دور گزود کند و کاستی
 کزو نسلد یاد کرد خداے
 و ترو سید از پاک گہماں خیر
 از ایشان دیا شد کسے دین فروش
 کہ فہماں روان است بر یازسا
 کہ باشد گیتی سزاوار شست
 خرد دارد و داد و شرم و ہنر
 کہ باشد ہم گوشہ و ہم سخن

چنين داد پاسخ که از مزد دشت
 نخواهد بتو بد به آندرم کس
 بدو گفت کسرے کرا بیش دشت
 چنين داد پاسخ که از نیک دل
 وگر آن کسے کو نوازنده تر
 پيوسيد دشمن کرا بیشتر
 چنين داد پاسخ که بر ترينش
 هر آنکس که آواز داد دُرشت
 چه ماند بدو گفت جاوید چيز
 چنين داد پاسخ که کردار نیک
 بدو گفت کسرے که روشن تراشت
 چنين گفت کآں جان دانا بود
 بدو گفت شاه آے خداوند مهر
 گفتش یک شاه بخشده دشت
 پيوسيد و گفتش چه بازيب تر
 چنين داد پاسخ که آے پادشا
 چو کردار با ناسپاساں کني
 بدو گفت کاندھ چه چيز است رنج
 چنين داد پاسخ که آے شهزاد
 پرستند و شاه بد خو ز رنج
 پيوسيد و گفتا چه دیدی شگفت
 چنين گفت با شاه بود ز جهر
 یک مزد مینی تو با دشتگاه
 چو آنمردی داد دادن نکوشت
 بسختی بود یا ر و فریاد رس
 که باشد از ایشان ورا خون و پوست
 جدائی نخواهد جز از دل گسل
 نکو تر یکدار و سازنده تر
 که باشد برو بر بد اندیش تر
 که باشد فراوان بر او سوزنش
 بر آنگ رخصار و بسته دو مشت
 که آن چیز کسی نگیرد به نیز
 نخواهد جدا بودن از یار نیک
 که بر تارک هر کسے افسراست
 که بر آرزوها توانا بود
 چه باشد که پنهان فریوں از سپهر
 و دیگر دل مزد یزداں پرست
 کز آن بر خازد خردمند سر
 مدھ هج هوز بنا پا رسا
 همه خشت خام اندر آب افکنی
 کز آن کم شود مودرا از گنج
 همیشه دلت باد چوں تو بهار
 نخواهد تن و زندگانی و گنج
 کز آن بر تر اندازد نتوان گرفت
 که یکسر شگفت است گردان سپهر
 در سیده گلا هوش با نیر سیاه

چنين داد پاسخ که از مزد دشت
 نخواهد بتو بد به آندرم کس
 بدو گفت کسرے کرا بیش دشت
 چنين داد پاسخ که از نیک دل
 وگر آن کسے کو نوازنده تر
 پيوسيد دشمن کرا بیشتر
 چنين داد پاسخ که بر ترينش
 هر آنکس که آواز داد دُرشت
 چه ماند بدو گفت جاوید چيز
 چنين داد پاسخ که کردار نیک
 بدو گفت کسرے که روشن تراشت
 چنين گفت کآں جان دانا بود
 بدو گفت شاه آے خداوند مهر
 گفتش یک شاه بخشده دشت
 پيوسيد و گفتش چه بازيب تر
 چنين داد پاسخ که آے پادشا
 چو کردار با ناسپاساں کني
 بدو گفت کاندھ چه چيز است رنج
 چنين داد پاسخ که آے شهزاد
 پرستند و شاه بد خو ز رنج
 پيوسيد و گفتا چه دیدی شگفت
 چنين گفت با شاه بود ز جهر
 یک مزد مینی تو با دشتگاه

که اودشت چپ را ندانند ز راست
 یکے گردوش آسمان بلند
 خاک رهنمونش بسختی بود
 گراں تر چه دانی بدو گفت شاه
 بجز رسید که بد ترس کارها
 کدام است بانگ و باس زرش
 چنین داد پاسخ که ز قتی تر شاه
 توانم که شکلی کند در خورش
 زمانے که ایشان ندانند شرم
 همان ننگ مردان که تندی کنند
 دروغ آنکه بیرنگ درخت است خوا
 بگیتی ز نیکی چه چیز است گفت
 که آن مرد داننده خوش کند
 چنین داد پاسخ که کوشا بدین
 دیگر آنکه دارد بیزدان سیاس
 بدو گفت کسرے ز کرده چه ر
 چه بهتر ز فرمودن و دانش
 چه بهتر که او باز دایم جنگ
 پاسخ نگذاشتن گفت خشم
 که آنکه بیدار داری رواں
 فرد هشته کیس بر گرفته امید
 بکار بزه چند یابی مزه

ز خشنش فرودنی ندانند ز کاشت
 ستاره گوید که چون است و چند
 همه بهر او شود بخشنی بود
 چنین داد پاسخ که سنگ گناه
 ز گفتارها هم ز کردارها
 که خواند و ما هر کس بد گفتش
 سببیدن از مردم بیگانه
 در بی آبدش پوشش و پردوش
 بگفتن ندانند آواز مردم
 ابر تنگستان بلدای گنبد
 چه بر نابکار و چه بر شهزاد
 هم از آشکارا هم از نه گفت
 رواں را بدان چیز روشن کند
 ز گیتی نباید کرد آفرین
 بود دانشی مزه بیزدان شناس
 چه نا کرده از شاه و مزه
 دیگر مزه را خوا بگذاشتن
 گرفتن چه بهتر ز بهر درنگ
 چو دانی که با تو بخوابند چشم
 نکوشی بیدار تا توان
 بتابد رواں تو بیکه دایر شبید
 بیفکن مزه دور باش اند بزه

ادگ

۸۹۱۵۵۰۸

آخری درج شدہ تاریخ پر یہ کتاب مستعار
لی گئی تھی مقررہ مدت سے زیادہ رکھنے کی
صورت میں ایک آنہ یومیہ دیرانہ لیا جائیگا۔

۲۳/۴۱

